

7
MONOGRAFIJE CPA

VOJNI UJETNIKI CARSKE RUSIJE V PRVI SVETOVNI VOJNI NA SLOVENSKEM OZEMLJU

MMXVIII

7
MONOGRAFIJE CPA

VOJNI UJETNIKI CARSKE RUSIJE V PRVI SVETOVNI VOJNI NA SLOVENSKEM OZEMLJU

UREDNIKI: BARBARA NADBATH, DIMITRIJ MLEKUŽ, JANKO BOŠTJANČIČ

MMXVIII

Monografije CPA 7

Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju

izdajatelj

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Poljanska cesta 40, SI-1000 Ljubljana

<http://www.zvkds.si>

Park vojaške zgodovine Pivka

Kolodvorska cesta 51, SI-6257 Pivka

<https://www.parkvojaskezgodovine.si/>

uredniški odbor

Maja Janežič, glavna urednica

Barbara Nadbath, odgovorna urednica

Tadeja Mulh, članica

Nives Zupančič, oblikovalka zbirke in likovna urednica

Vanja Celin, tehnična urednica

lektoriranje slovenskega besedila

Nina Krajnc

oblikovanje in prelom

Nika Čremošnik

tehnično urejanje:

Barbara Nadbath, Nuša Kovačič

fotografija na naslovnici:

ŠKODIČ, D. 2016, Smrt na Erzherzog Eugen Strasse.

Stoletnica vršiške ceste. –Planinski vestnik 116, št. 3, slika 1

Spletna izdaja

Vse edicije zbirke Monografije CPA so brezplačne.

Najdete jih na povezavah:

<http://www.zvkds.si/sl/kategorija-publikacije/e-knjige>

<https://www.dlib.si/>

© 2018 Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Vse pravice pridržane.

ISSN 2630-208X

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=299582464

ISBN 978-961-6990-39-4 (pdf)

Spoštovani,

v letu 2018, ko obeležujemo leto evropske kulturne dediščine in 100-letnico konca prve svetovne vojne, je naša naloga osvetliti tudi dele naše preteklosti, ki ni tako poznana, a se z njo pogosto ne vede vsakodnevno srečujemo. Knjiga, ki je pred vami, predstavlja ravno to – raznolike sledi, ki so ostale na slovenskih tleh in so jih ustvarili ruski vojni ujetniki. Seveda je pojem ruski in ruski vojni ujetnik tu uporabljen kot *terminus technicus*. Prvi predstavlja vse kar se tiče carske Rusije, drugi pa predstavlja pripadnike vseh narodnosti, ki so bili vključeni v rusko carsko vojsko in so bili kot ujetniki pripeljani v zalednje soške fonte. Torej termin ne predstavlja le ujetnike ruske narodnosti, temveč tudi pripadnike ruske cesarske vojske, ki so jo sestavljali tudi Ukrajinci, Belorusi, Gruzinci, povolški Nemci in številni drugi, med njimi tudi številni Judje.

Prisotnost ruskih vojnih ujetnikov na slovenskih tleh praviloma povezujemo s tako imenovano Rusko kapelico na Vršiču in morebiti še z vojaškimi pokopališči, ki so posejani po krajih vzdolž tedanje soške fronte. Druge ostaline so širšemu krogu bralcev redko poznane.

A kot boste videli, je dediščina, ki je ostala za vojnimi ujetniki ruske carske vojske, ki so bili med prvo svetovno vojno prisotni na slovenskih tleh, veliko obsežnejša. To dediščino smo na Centru za preventivno arheologijo intenzivno raziskovali zadnji dve leti; delo je tako obsegalo delo v arhivih, preučevanje državnega lidarskega snemanja, sodelovanje z zbiratelji in tako naprej. Iz vsega naštetega je nastal obsežen katalog lokacij, ki jih nedvomno lahko povežemo s prisotnostjo ruskih vojnih ujetnikov, bodisi da gre za lokacije taborišč, barak bodisi infrastrukture, ki so jo gradili. Na Slovenskem smo s prisotnostjo ruskih vojnih ujetnikov povezali kar 397 lokacij. V sodelovanju s Parkom vojaške zgodovine smo k sodelovanju povabili avtorje, ki poznajo problematiko ruskih vojnih ujetnikov tudi z drugih vidikov. Tako je nastal obsežen zbornik prispevkov z naslovom *Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju*, ki je sedaj pred vami.

Vsem sodelavcem, ki so nam pomagali pri tem delu, se iskreno zahvaljujemo.

Uredniški odbor

Vsebina

- 1 **Kratek zgodovinski kontekst prihoda ruskih vojnih ujetnikov prve svetovne vojne na ozemlje današnje Republike Slovenije**
Miha Mihelič
- 5 **Rusija, vojna in ujetniki**
Igor Grdina
- 13 **Problematika ruskih vojnih ujetnikov v dopisih cesarskega namestništva v Trstu ter Okrajnega glavarstva v Sežani**
Igor Gardelin
- 23 **Uporaba ruskih vojnih ujetnikov za ureditev naravnih kraških jam za potrebe avstro-ogrske vojske in izgradnjo vojaških prog v obdobju 1915–1918 na soški fronti**
Mitja Močnik
- 35 **Taborišče ruskih vojnih ujetnikov v Strnišču**
Radovan Pulko
- 45 **Nekaj podrobnosti o ruskih vojnih ujetnikih v Škofji Loki**
Miha Mihelič
- 57 **Ruski grob pri Triglavskih jezerih ter z njim povezani dogodki, razmišljanja in občutja**
Miha Mihelič
- 101 **Prispevek k dilemi o času gradnje Ruske kapelice pod Vršičem**
Janko Boštjančič
- 105 **Ruska kapelica pod Vršičem**
Renata Pamić
- 113 **Konservatorsko-restavratorska obnova ruske kapelice pod Vršičem v letih 2005 in 2006**
Igor Peršolja
- 123 **Zračno lasersko skeniranje**
Dimitrij Mlekuž

- 127 **Zakaj arheologija ruskih vojaških ujetnikov**
Dimitrij Mlekuž
- 131 **Drobni predmeti ruskih vojnih ujetnikov v arheološki luči**
Tomaž Fabec
- 137 **Katalog v pisnih virih odkritih lokacij, povezanih s prisotnostjo vojnih ujetnikov carske Rusije med prvo svetovno vojno na slovenskem ozemlju**
Miha Mihelič

Kratek zgodovinski kontekst prihoda ruskih vojnih ujetnikov na ozemlje današnje Republike Slovenije

Miha Mihelič

Poleti 1914 sta v Evropi že bila formirana dva zavezniška bloka, in sicer trozveza med Avstro-Ogrsko, Nemčijo in Italijo, ki so se povezale že leta 1882, leta 1904 pa sta se v antanto povezali Francija in Anglija, k njima pa je leta 1907 pristopila še Rusija. Po atentatu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu, dne 28. junija 1914, je sledil avstro-ogrski ultimatum Srbiji, ki ga je njihov poslanik v Beogradu, dne 23. julija 1914, ob 8. uri izročil srbski vladi ter zahteval odgovor v 48 urah. Srbija ni mogla sprejeti nekaterih zahtev avstrijskega ultimata, saj bi se morala odreči lastni suverenosti in samostojnosti. Zato je ultimatum zavrnila in odredila delno mobilizacijo. Ker odgovor Srbije Avstro-Ogrske ni zadovoljil, je tudi sama odredila delno mobilizacijo in dne 28. julija 1914 napovedala Srbiji vojno.¹

Temu je sledila delna mobilizacija Rusije, ki je dne 1. avgusta 1914 napovedala vojno Avstro-Ogrski. Iste dne je Nemčija napovedala vojno Rusiji, dne 3. avgusta pa tudi Franciji. Tega dne so nemške enote tudi že prekoračile belgijske in luksemburške meje ter se napotile proti Franciji. Zato je dne 4. avgusta 1914 sledila še vojna napoved Anglije Nemčiji. Do konca avgusta 1914 so si države, članice ene ali druge zveze, medsebojno napovedovale vojno, ki se je prenesla tudi v njihove kolonije in dobila svetovne razsežnosti.²

Na vzhodni fronti,³ sta proti Rusiji nastopili Avstro-Ogrska in Nemčija. Rusko vrhovno poveljstvo je,

pod francoskim pritiskom, odredilo, da bodo njihove enote istočasno napadle tako nemške enote v Vzhodni Prusiji, kot avstro-ogrške v Galiciji. V začetku so ruske enote lepo napredovale, saj so do 20. avgusta 1914 osvojile skoraj celotno Vzhodno Prusijo. A situacija se je kmalu spremenila. Nemške enote so že 25. avgusta 1914 obkolile drugo rusko armado in jo v močvirjih južno od Tannenberga uničile. V sredini septembra bi podobna usoda skoraj doletela tudi rusko prvo armado v Mazurskih močvirjih, a se ji je le uspelo izviti iz obroča in umakniti iz Vzhodne Prusije. Dne 22. avgusta 1914 so v Galiciji prešle v napad tudi avstro-ogrške enote. Po njihovem začetnem uspehu je sledila protiofenziva ruskih enot, ki so prekoračile Dnjester in 3. septembra 1914 zavzele Lvov. Med 4. in 15. septembrom 1914 so se morale avstro-ogrške enote umakniti proti Karpatom in prepustiti oblegano trdnjavo Przemysl. Konec leta 1914 in v začetku leta 1915 je tako prišlo na vzhodni fronti do pozicijske vojne.⁴

Ofenziva nemških enot januarja 1915 v Vzhodni Prusiji je uspela in do marca 1915 so bile ruske enote potisnjene s tega ozemlja. Ta neuspeh je rusko vrhovno poveljstvo skušalo kompenzirati z zavzetjem trdnjave Przemysl, a le za kratek čas. Skupna nemško-avstrijska ofenziva v Galiciji maja in junija je potisnila ruske enote čez reko San, v nadaljnjih bojih pa so Rusi izgubili tudi Litvo in dele baltških dežel. Konec leta 1915 so se boji na vzhodni fronti nekoliko umirili in

1 Sedmak 1987, 3–6.

2 Sedmak 1987, 6.

3 Zaenkrat v literaturi nismo našli dovolj objavljenih podatkov, s katerimi bi lahko neposredno povezali določene vojaške operacije na vzhodni fronti med letom 1914 in 1918 z določenimi ruskimi vojnimi ujetniki, ki so bili v tistem obdobju premeščeni na ozemlje današnje Repub-

like Slovenije. Zato v prispevku podajamo le kratek in okvirjen pregled dogajanja na vzhodni fronti. Za podrobnejši pregled glej Piekalkiewicz 1996 idr.

4 Sedmak 1987, 6–7.

začela se je pozicijska vojna na ozemlju med Riškimi zalivom in Dnjestrom.⁵

Leto 1916 je na vzhodni fronti zaznamovala predvsem Brusilova velika ofenziva. Ob zori 4. junija 1916 se je po močnem topniškem obstreljevanju začel napad, glavni val je napadel šele dan pozneje. Napad je doživel tak uspeh, da je avstrijska 4. armada začela panično bežati. Sredi junija sta bila dosežena dva prodora, pri Lucku in v Bukovini. Pot proti Lvovu in v Karpate je bila odprta, ogrožena pa je postala tudi Madžarska. Zaradi naraščajočih izgub so ofenzivo prekinili v začetku septembra. Vojaški uspehi generala Brusilova v Bukovini so spodbudili tudi Romunijo, ki se je 27. avgusta 1916 priključila antantnim silam, a jo je skupna nemško-bolgarska ofenziva do konca leta porazila in izločila iz vojne.⁶ Januarja 1917 se na vzhodni fronti ni veliko dogajalo, v ruski vojski pa se je vedno bolj širila nepokorščina. Dne 8. marca 1917 so v Petrogradu sledili protesti proti katastrofalnim razmeram pri oskrbi. Kozaški polki pa niso pregnali demonstrantov, ampak so se jim pridružili. Dne 15. marca 1917 je na poziv vlade odstopil ruski car Nikolaj II. Vodenje države pa je prevzela začasna vlada pod vodstvom kneza Lvova. Ta je zavrnil revolucionarne zahteve in se odločil, da bo vojno proti centralnim silam nadaljeval, kar je med prebivalstvom sprožilo nov val nezadovoljstva. Dne 16. aprila 1917 se je v Petrograd vrnil Lenin. 18. maja pa je vlada kneza Lvova izvolila Kerenskega za vojnega ministra. Dne 1. julija 1917 se je začela ofenziva pehotnih sil ruske jugozahodne fronte, 19. julija pa protiofenziva centralnih sil. Ker se ruski vojaki niso bili več pripravljene boriti, se je ruska vojska brez bojov umaknila. Julija in septembra je v Petrogradu prišlo do dveh neuspešnih poskusov državnega udara. Ker se ruska vojska ni upirala več, so Nemci 3. septembra 1917 zasedli Rigo. Dne 7. novembra 1917 je prišlo do oktobrske revolucije v kateri so boljševiki pod vodstvom Lenina zasedli zimski dvorec in zrušili začasno vlado. Lenin je obljubil, da bo končal vojno in izvedel korenite reforme. 15. decembra 1917 sta v

Brest - Litovsku Nemčija in Rusija podpisali premirje, ki je začelo veljati 17. decembra.⁷

Dne 22. decembra 1917 so se tam začela tudi mirovna pogajanja med Sovjetsko Rusijo in centralnimi silami, zato je v začetku leta 1918 na vzhodni fronti vladalo premirje. Dne 25. decembra 1917 so centralne sile predložile ruski delegaciji ultimativne pogoje za sklenitev miru, a jih je ta dne 10. februarja 1918 zavrnila. Sovjetski zavrnitvi je 18. februarja 1918 sledila nemška ofenziva. Ostanki ruske armade niso vzdržali pritiska, zato so Nemci že dne 1. marca zasedli Kijev. Rusiji ni preostalo drugega, kot da je že naslednji dan sprejela zahteve centralnih sil in dne 3. marca 1918 podpisala mir v Brest-Litovsku, s katerim je izstopila iz vojne. Centralne sile so se, zaradi bojov med belo in rdečo gardo v Rusiji, odločile, da bodo nadaljevale prodor v Ukrajini proti Krimskemu polotoku, da bi zasedene dele zaščitile pred rdečo gardo. 8. aprila 1918 so zasedle Harkov, 23. aprila 1918 pa Simferopol na krimskem polotoku. Ko so centralne sile 11. novembra 1918 podpisale premirje v Compiègneu, so morale takoj umakniti vse enote z zasedenih ozemelj, a preden so se vse umaknile iz Rusije je minilo več tednov.⁸

V bojih med centralnimi silami in Rusijo je bilo na vzhodni fronti zajetih tudi veliko vojnih ujetnikov na obeh straneh.ocene o skupnem številu zajetih ruskih vojakov so različne. Po eni izmed študij, naj bi bilo na celotni vzhodni fronti ujetih 3.409.433 in pogrešanih 228.838 ruskih vojakov,⁹ v Avstro-Ogrskem ujetništvu pa naj bi bilo med 908.000 in 1.750.000 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁰ Spomladi leta 1918 je bilo tam 900.000 ruskih vojnih ujetnikov, ki jih je bilo treba repatriirati, a se jih je do konca poletja leta 1918 iz avstro-ogrskega ujetništva vrnilo nazaj v Rusijo le 50.000.¹¹

Na ozemlje današnje Republike Slovenije so prišli prvi ruski vojni ujetniki že vsaj septembra 1914. 25 izmed njih (ki so bili iz Sibirije) jih je namreč tega

5 Sedmak 1987, 10.

6 Piekalkiewicz 1996, 382–389.

7 Piekalkiewicz 1996, 479–491.

8 Piekalkiewicz 1996, 549–553.

9 Jukes 2002, 90.

10 Moritz, Leidinger 2005, 338.

11 Rauchensteiner 2014, 879.

meseca že prispelo v Kranjsko Goro.¹² Dne 17. septembra 1914 pa je v Ljubljano prišel vlak z ranjenci in bolniki, med katerimi je bilo tudi šest ujetih in ranjenih Rusov.¹³ Dne 8. oktobra 1914 pa se na seznamu vseh na ljubljanskem gradu zaprtih tujih državljanov sovražnih držav omenja dvanajst Rusov (med katerimi jih je nekaj bilo po narodnosti Poljakov).¹⁴ Po do sedaj objavljenih podatkih se zdi, da je več ruskih vojnih ujetnikov prihajalo na ozemlje današnje republike Slovenije šele od leta 1915 dalje.

Kot kaže, je bilo, kljub miru v Brest-Litovsku 3. marca 1918, precej ruskih vojnih ujetnikov na oze-

mlju današnje Slovenije prisotnih še vsaj do konca leta 1918. Vračanje je bilo počasno in je trajalo precej časa, kar dokazujejo tudi zbirni podatki o številu ruskih vojnih ujetnikov na Kranjskem še v mesecih september in oktober 1918.¹⁵

Po zelo približnih ocenah, naj bi bilo na ozemlju današnje republike Slovenije v času prve svetovne vojne prisotnih med 20.000 in 30.000 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁶ Na podlagi zbranega gradiva, pa ne izključujemo možnosti, da je bilo njihovo število še večje.

Literatura

JUKES, G. 2002, *The First World War. The Eastern Front 1914-1918*. Oxford

KOREN, T., P. TESTEN 2014, Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. – *Monitor ISH XVI/1*, 107–156.

FISCHER, J. 2006, »Ruski« vojni ujetniki na slovenskem ozemlju 1918–1914. –V: Skaza, A. (ur.), *Nad pregradami. Prizadevanja za poglobitev stikov med narodi in kulturami Slovenije in Ruske federacije. Jubilejna številka ob desetletnici Društva Slovenija*, 133–136.

FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. –*Zgodovinski časopis* 63, št. 1–2, 350–372.

MORITZ, V., H. LEIDINGER 2005, *Zwischen Nutzen und Bedrohung. Die russischen Kriegsgefangenen in Österreich (1914–1921)*. Bonn.

RAUCHENSTEINER, M. 2014, *The First world war and the end of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Wien; Köln; Weimar; Böhlau.

SEDMAK, D. 1987, *Soška fronta 1915–1917. Razstava ob 70-letnici zadnjih bojev ob Soči*. Nova Gorica.

SLOVENSKI NAROD 1914, Velik transport ranjencev in bolnikov. –*Slovenski narod XLVII*, št. 221, (18. september 1914), 2–3.

PIEKALKIEWICZ, J. 1996, *Prva svetovna vojna*. Ljubljana.

URAN, F. 1957, Kako se je delala cesta na Vršič. –*Planinski vestnik* 57, št. 1, 151–163.

VURNIK, B. 2007, Ljubljanski grad v prvi svetovni vojni. –V: Naglič, P. *Moje življenje v svetovni vojni. Fotodnevnik vojaka (1914–1918)*. Ljubljana, 17–38.

ZUPANIČ SLAVEC, Z. 2007, *Ruska kapelica–rodovom v spomin in opomin. Vršiška cesta in ruski ujetniki (1915–1917)*. –V: Zupanič Slavec, Z., P. Testen (ur.), *Ruska kapelica pod Vršičem. Ob 15-letnici slovensko–ruskih srečanj (1992–2006)*. Ljubljana, 54–119.

Miha Mihelič

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Center za preventivno arheologijo

Poljanska cesta 40

SI-1000 Ljubljana

miha.mihelic@zvkd.si

12 Uran 1957, 156; Fischer 2006, 134; Zupanič Slavec. 2007, 79; Fischer 2009, 367; Koren, Testen 2014, 125.

13 Slovenski narod 1914, 2.

14 Vurnik 2007, 19.

15 Fischer 2009, 370.

16 Fischer 2009, 351; Koren, Testen 2014, 108–109.

Rusija, vojna in ujetniki

Igor Grdina

V soboto, 1. avgusta 1914, je nemški poslanik v Rusiji, grof Karl Friedrich von Pourtalès, med šesto in sedmo uro zvečer obiskal vodjo carske diplomacije Sergeja Dmitrijeviča Sazonova.¹ Trikrat ga je vprašal, ali imperator Nikolaj II. sprejema noto, ki jo je prejšnji dan izročil njegovemu pomočniku Anatolu Anatoljeviču Neratovu.² Ko mu je Sazonov dal vedeti, da Rusija zavrača z diplomatskim leporečjem ne posebej okusno ornamentirane zahteve po demobilizaciji za razmestitev ob zahodni meji predvidenih enot, je zastopnik hohenzollernskega monarha gostitelju izročil vojno napoved, nato pa so ga oblike solze.³ Čeprav je grof von Pourtalès v tistem trenutku najbolj obžaloval neuspeh svoje misije, je bila njegova, za poslanika velesile vse prej kot običajna reakcija, kar najzgovornejša napoved bližnje prihodnosti. Pet let pozneje na političnem zemljevidu sveta ni bilo več ne wilhelmskega cesarstva ne Ruskega imperija. Prav tako pa so izginili milijoni, ki sta jih obe veliki sili – in številne druge države – investirali v zmago oziroma poklicali pod bojne prapore.

Rusija je v vojno, ki so jo kmalu po izbruhu začeli označevati za svetovno oziroma veliko, poslala več mož kot katera koli druga sila. Še več: dotlej še nihče ni v kak spopad napotil toliko ljudi. Imperij Romanovih je razpolagal s komaj predstavljamim človeškim rezervoarjem: za njegovimi mejniki je živelo kar 180.000.000 duš. Nemčija in Avstro-Ogrska, ki sta se mu postavili po robu, sta se lahko skupaj pohvalili le z nekaj več kot 120.000.000 prebivalci.⁴

Monarhija Nikolaja II., njej sledeča država pod oblastjočasne vlade in nazadnje še demokratična republika Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega so od

poletja 1914 do jeseni 1917 pod bojne prapore uspele zbobnati okoli 8,5 % prebivalstva. Ruska armada je v začetku avgusta 1914 imela na voljo nekaj nad 1.400.000 častnikov in vojakov. Do konca leta je uniformo obleklo še približno 5.000.000 mož. Približno enako število so jih oblasti mobilizirale tudi od januarja do decembra 1915. Leta 1916 so se pod zastavami starih in na novo osnovanih polkov ter v zalednih službah znašli še nadaljnji trije milijoni vojakov, leta 1917 pa še 750.000. Ruska mobilizacija je v dobi monarhije ter po njenem padcu zajela kar 15.378.000 oseb. To je pomenilo skoraj 40 % moške populacije med 15. in 49. letom,⁵ kar je močno vplivalo na ekonomsko sliko države. Tudi mobilizacija več kot milijona konj⁶ je vodila k daljnosežnim posledicam: kmetijstvo ni ostalo samo brez komaj predstavljivega števila delovnih rok, temveč tudi brez kopit. Celotno rusko gospodarstvo se je zaradi spopada z Nemčijo in Avstro-Ogrsko ter potem še Turčijo znašlo v hudih težavah. Dodatne probleme je po izbruhu sovražnosti povzročila prepoved točenja alkohola, kar je zaradi zmanjšanja davčnih prilivov siromašilo državno blagajno v času, ko so se stroški strmo povečevali.⁷

Po propadu carstva so se oblikovale tudi ženske enote, kar naj bi simboliziralo emancipacijske težnje nove oblasti, ki so ji v času, ko jo je vodil Aleksander Fjodorovič Kerenski, kompas že začeli naravnovati socialistično usmerjeni politiki. Tako so zadnji sestavčasne vlade pred boljševiskimi prevratniki v Zimskem dvorcu branile pripadnice lepšega spola.⁸ Prav tako pa ne gre spregledati, da so se ruski vojski pridruževali tudi prostovoljci iz vrst slovanskih narodov Avstro-Ogrske. Čehi in Slovaki so osnovali svoje

1 Sazonov 1928, 2312, 213.

2 Neznani avtor 1925, 70, 71.

3 Neznani avtor 1925, 76, 77.

4 Živanov 2005, 281.

5 Engelstein 2018, 39, 40.

6 Buttar 2014, 61.

7 Herlihy 2003, 64–67.

8 Figs 1996, 495–497.

legije, Srbi, Hrvati in Slovenci pa so se združili v 2. diviziji pod praporom kraljevine Karadjordjevičev. Pozneje, po koncu operacij v romunski Dobrudži in ob revolucionarnih pretresih v Rusiji, so se prostovoljci razdelili.⁹ Del se jih je odločil za transport na solunsko fronto prek Arhangelska in Vladivostoka, ostali pa so se razkropili ali prestopili v rusko armado. Nekateri so pozneje sodelovali v državljanski vojni med rdečimi in belimi. V Postojni rojeni Rudolf Jožef – oziroma po prestopu v pravoslavje Aleksander – Trušnovič je imel v ruskem protiboljševiškem gibanju vidno vlogo vse do aprila 1954, ko so ga v zahodnem Berlinu ugrabili in umorili sovjetski agenti.¹⁰ Armada in mornarica imperatorja Nikolaja II. na vojno poletje 1914 nista bili povsem pripravljena. V letih 1904–1905 je Rusija na Daljnem vzhodu v bojih s Cesarstvom vzhajajočega sonca doživela težak poraz na kopnem in popoln polom na morju, toda ker je bila tudi zmagovita Japonska povsem izčrpana, je država Romanovih po posredovanju dinamičnega ameriškega predsednika Theodora Roosevelta lahko sklenila mir pod zelo ugodnimi pogoji. Obnova armade in flote se je kljub revolucionarnim pretresom mogla začeti kmalu. Predvsem pa so si carske oborožene sile med boji na Daljnem vzhodu pridobile veliko izkušenj, ki so precej vplivale na potek spopada poletni in jeseni 1914. Ruska armada je tedaj na jugozahodni fronti proti Avstro-Ogrski nizala uspeh za uspehom.¹¹ V Vzhodno Prusijo, kjer je doživela dva boleča neuspeha – pri Tannenbergu in ob mazurskih jezerih – je uspela pritegniti vsaj sveže nemške sile, ki tako niso mogle intervenirati na zahodu v odločilnih bojih ob reki Marni. Še več: wilhelminci so s fronte v Franciji, kjer so nameravali hitro zmagati nad manjšo in prostorsko bolj obvladljivo mejašico ter tako v nekaj tednih eliminirati enega od svojih vojskova- lišč, prestavili na položaje proti armadi Nikolaja II. dva korpusa in konjeniško divizijo.¹² Rusija je tako posredno vplivala na izid velike bitke, ki je potekala na več kot 225-kilometrski razdalji med Parizom in

Verdunom. S francosko-britansko zmago septembra 1914 je bilo konec nemških sanjarij o nagli zmagi nad silami Trojne antante.

Generali imperatorja Nikolaja II. so se že takoj po zlomu svoje prve ofenzive v Vzhodni Prusiji začeli tolažiti z mislijo, da so se žrtvovali za zaveznike na zahodu¹³ ter skušali pojasniti svoje vse prej kot optimalno vodenje čet z nujnostjo takojšnjega naskoka na Nemčijo. Zagotovo pa je res, da je ruska armada na sovražnikovo ozemlje vdrla z ne povsem konsolidirano logistiko, kar je pripomoglo k propadu strateško pomembnega manevra, ki bi v primeru uspešne izvedbe bistveno poenostavil položaj na vzhodni fronti. Če bi divizije carja Nikolaja II. zasedle Königsberg in ozemlje do Visle, bi se bojišče močno skrajšalo, Nemčija pa ne bi mogla neposredno ogroziti njihovega zelo izpostavljenega desnega boka. To bi potem lahko počela le še močna mornarica Viljema II., ki pa je morala prvenstveno varovati obale Severnega morja pred morebitnimi britanskimi amfibijskimi operacijami. Prvi lord admiralitete v Londonu, bojeviti in zmerom aktivni Winston S. Churchill, se je resno ukvarjal z načrti, da bi vojno vihro zanesel na nemške obale: z ladjevjem kralja Jurija V. je želel vdreti v Baltsko morje.¹⁴ Strateško misleči državniki so se pač zavedali izjemne težavnosti ruskega položaja: imperij Romanovih se je po turškem vstopu v vojno ob koncu oktobra 1914 nevarno približal položaju orjaške oblegane trdnjave. Churchill se je zato kmalu začel zavzemati za zasedbo morskih ožin pri Carigradu. A načrt, ki ga je skoval z admirali in generali, je imel veliko slabost: bil je tako logičen, da so sultanovi vojskovodje pričakovali izkrcanje na Galipoliju in tja napotili svoje enote.¹⁵ Novembra in v začetku decembra 1914 je carska armada v bitkah ob Visli in pri Lodžu uspela vzpostaviti ravnovesje na bojišču z Nemčijo. Nekaj časa so wilhelminci resno računali z ruskim napadom na Šlezijo, ki je bila zaradi velikih premogovnikov in industrije nenadomestljiva za nadaljnje vojskovanje. To je pozornost odločujočih faktorjev II. Reicha usmerjalo na vzhod, še preden so čete na zahodu obtičale v

9 Popović 1977, 362–382.

10 Zajc 2011, 263–279.

11 Rauchensteiner 2013, 248–266.

12 Stone 1998, 67.

13 Knox s. a., 90.

14 Marder 2014, 176–182.

15 Leonhard 2018, 266–273.

strelskih jarkih. Srditost in dinamičnost bojev, ki so se vneli okoli Lodža, ki je bil največji industrijski center ruske Poljske, sta zelo presenetili generalfeldmaršala Paula Hindenburga.¹⁶

Po katastrofi pri Tannenbergu in porazu na skrajnem vzhodu Prusije je vzpostavitev ravnotežja za carsko vojsko pomenila nedvomno velik dosežek, saj je bila v povprečju vodena in oborožena bistveno slabše kot nasprotnik. Medtem ko je nemška armada razpolagala z enim častnikom na 21 vojakov, je bilo v carskih divizijah to razmerje 1 : 27. Pri podoficirjih, ki so morali voditi moše na terenu pri izpolnjevanju operativnih nalog, je bilo še slabše. Četa je v oboroženih silah Viljema II. razpolagala z dvanajstimi podčastniki, v carski vojski pa le z dvema. To je povzročalo komaj obvladljive težave pri poveljevanju, saj so bile žrtve med voditelji enot zelo visoke. Rusija je zaradi nizkega splošnega izobrazbenega povprečja svojih državljanov tudi težje nadomeščala izgube pri podoficirjih. V zadnjih mesecih sovražnosti na vzhodni fronti so bili v armadi demokratične republike Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega celo nižji (rezervni) častniki v povprečju ljudje z zgolj štirimi razredi osnovne šole.¹⁷ Splošna izobrazba podoficirjev je bila seveda še šibkejša. Med vojaki je bilo precejšnje število nepismenih.

Še usodnejše je bilo rusko zaostajanje v kakovosti poveljevanja, saj pri napredovanjih niso zmeraj odločali le značaj, sposobnost, odgovornost in izkušnje, temveč tudi privrženost tej ali oni oficirski struji oziroma skupini. Težave so bile celo na najvišjih ravneh. General Aleksej Aleksejevič Brusilov je v svojih spominih s precej črnimi barvami naslikal podobe prvih poveljnikov ruskih armad, zlasti osebno simpatičnega, vendar tudi lahkomiselnega načelnika generalštaba Nikolaja Nikolajeviča Januškeviča in njegove desne roke, trdoglavega šefa operacij Jurija Nikiforoviča Danilova.¹⁸ Častniki imperialne armade so bili vrh vsega še v precej napetih medsebojnih odnosih. Eni so podpirali, drugi pa kritizirali modernizacijske reforme vojnega ministra Vladimirja Aleksandrovi-

ča Suhomlinova. Konjeniški general z marcialnimi brki se je zavedal zaostajanja ruskih oboroženih sil za nemškimi in ga je hotel odpraviti, vendar je pri tem sklenil preveč kompromisov, da bi lahko bil uspešen. Verjetno pa zaradi razmerja sil na dvoru, v vladi in državni dumi ni mogel ravnati bistveno drugače, kot je. Tako je v času njegovega ministrovanja še vedno kar precej denarja požrla modernizacija težkega trdnjavskega topništva, čeprav je Suhomlinov osebno menil – in potek prve svetovne vojne mu je glede tega dal povsem prav – da fortifikacijski objekti klasičnega tipa v spopadih velikih armad ne morejo več igrati tako izrazite vloge kot poprej.¹⁹ O tem ga je navsezadnje prepričevala žalostna usoda blokirane in obleganega Port Arturja v letih 1904–1905.

V orožju in drugi vojaški tehniki ter logistiki je Nemčija v letih *belle époque* Rusijo še vedno puščala za seboj, čeprav se je razkorak med velesilama zmanjševal. Carstvo Nikolaja II. je v absolutnih številkah pri artileriji celo že presegalo wilhelminski Reich, vendar se to na fronti v letih 1914–1917 zaradi slabše organiziranosti in tipov orožja še ni poznalo. V nekaterih pogledih je imperij Romanovih zaostajal celo za avstro-ogrsko armado, ki je bila – razen pri možnarjih največjega kalibra – znatno slabše opremljena od vojske II. Reicha. Wilhelminsko in habsburško cesarstvo sta imela top na vsakih 135 mož, bojevniki Nikolaja II. pa na 200.²⁰ Toda Rusi so ob tem razpolagali tudi s skrajno omejenimi zalogami artilerijskih granat. Nemci so jih imeli leta 1914 na top okoli 3.000, Francozi 1.400–2.000, carski vojaki pa le 1.000.²¹ Ob izbruhu sovražnosti je mesečna produkcija v imperiju Romanovih znašala komaj 9.000 artilerijskih izstrelkov.²² Rusi so tako med prvo svetovno vojno lahko izstrelili le okoli 50 milijonov granat vseh kalibrov, medtem ko avstro-ogrska armada kar za 2/5 več. Vojaki Viljema II. so jih v sovražnika usmerili celo 272.000.000.²³

Zaradi intenzivnosti bojev v prvem poletju in jeseni velike vojne ter zaradi nerazvitosti domače industrije

16 Hindenburg 2013, 79.

17 Fuller 2015, 552.

18 Brusilov 1937, 71.

19 Stevenson 2014, 124.

20 Strachan 2003, 298, 299.

21 Stone 1998, 32; Stevenson 2014, 124.

22 Pipes 1991, 206.

23 Fuller 2015, 552.

se je pomanjkanje artilerijskih granat izkazalo za usodno slabost. Streliva je začelo zmanjkovati že po štirih mesecih, produkcija pa je bila nezadostna, čeprav se je stalno povečevala. Tako se je med vojno Rusija morala še nadalje pospešeno, čeprav enostransko, industrializirati.²⁴ Tudi uvoz ni mogel rešiti težav, saj je Osmanski imperij, ki je stopil na stran srednjeevropskih cesarstev, zaprl pot skozi Dardanele in Bospor, Arhangelsk je pozimi zamrznil, Vladivostok pa je bil preveč oddaljen in dostopen samo po Transsibirski železnici. Rusija je zato začela graditi пристanišče Romanov na Murmanu (po strmoglavljenju monarhije: Murmansk) na polotoku Kola, ob katerem led v nobenem letnem času ne more onemogočiti plovbe. Toda železnica in naprave v novi laki so postale uporabne šele ob koncu leta 1916 oziroma v začetku 1917.²⁵

Zelo hude posledice je imelo tudi rusko zaostajanje za sovražnikom pri mitraljezih, ki so se kmalu izkazali za najučinkovitejše defenzivno orožje. Na predvečer vojne z Japonsko leta 1904 je imelo carstvo Romanovih okoli 1000 tovrstnih naprav, ob izbruhu sovražnosti z Nemčijo 1914 pa le okoli štirikrat več.²⁶ Problemi so bili tudi pri modernih puškah tipa Mosin M-91: ob razglasitvi splošne mobilizacije jih je bilo na voljo le 4.500.000 kosov. Na mesec jih je ruska industrija izdelala samo 27.000, če bi hotela zgolj nadomestiti izgube v orožju, pa bi jih morala vsaj 100.000–150.000. To je pomenilo, da že ob koncu leta 1914 ni bilo mogoče primerno oborožiti vseh rekrutov. Mobiliziranci so orožje velikokrat dobili od ranjenih sotrpinov ali jih celo pobrali padlim tovarišem.

V prvi vojni zimi so se razmere zaradi otežene logistike v neprijaznih vremenskih razmerah močno zaostriale. Šele od leta 1915 dalje sta uvoz iz Japonske in Združenih držav ter preusmeritev domače industrije od produkcije izdelkov za civilno rabo k orožju omilila težave.²⁷ To je tudi omogočilo s krvjo vojakov drago plačane ruske uspehe v času velike ofenzive generala Alekseja Aleksejeviča Brusilova na jugozahodni fronti, ki so bili sprva načrtovani

kot pomožna operacija v pomoč proti Nemcem dirigiranim enotam Alekseja Jermolajeviča Everta.²⁸ Avstro-Ogrska se je poleti 1916 ponovno – kakor med jesenjo 1914 in pomladjo 1915 – znašla na robu propada. Spet se je zdelo mogoče, da bi vojaki carja Nikolaja II. osvojili Galicijo ter potem zadali smrtni udarec habsburškemu bolniku ob Donavi.²⁹ Le nagla nemška intervencija je takrat rešila armado dvojne monarhije. Tudi malce kasnejši romunski vstop v vojno so habsburške oborožene sile lahko obvladale samo s pomočjo wilhelmincev in Bolgarije.³⁰

Največji problem Rusije ob mobilizaciji milijonov mož je bil brez dvoma transportni sistem. Železniško omrežje v imperiju Romanovih je bilo skoraj 10-krat redkejše kot v Nemčiji. Tri četrtine prog v carstvu Nikolaja II. je bilo enotirnih, kar je zelo zmanjšalo njihovo pretočnost.³¹ Koncentracija čet ob meji je bila glede na kapacitete železniškega omrežja in velikost države izvršena razmeroma hitro, potem pa so se začele težave naglo kopičiti. Carstvo Nikolaja II. je bilo zaradi velikanskih potreb komaj predstavljivo številčne armade v marsikaterem predelu oziroma panogi praktično paralizirano. K sreči sta bili žetvi leta 1915 in 1916 bogati,³² zaradi česar rodovitno podeželje ni občutilo večje stiske s hrano. Celo racionirane preskrbe še ni bilo treba uvesti. Toda v mestih, kjer je živelo delavstvo, od katerega je bila odvisna vojna industrija, in v pasivnih krajih je bilo zaradi logističnih težav vendarle drugače: stiska je polagoma postajala neznosna. Zlasti pozimi. Ob dovolj ugodnem vremenu – ko so se temperature dvignile – je februarja 1917 v Petrogradu zaradi naraščajočega pomanjkanja prišlo do hudega izbruha nezadovoljstva, ki je hitro preraslo v revolucijo.³³

Vojna je bila s perspektive navadnih vojakov videti precej drugačna kakor izza štabnih miz. Možje, ki so bili odtrgani od svojih običajnih opravil in iz domačega okolja ter vtaknjeni v uniforme, se preprosto niso mogli predajati visokoletečim občutkom gene-

24 Fuller 2015, 552.

26 Fuller 2006, 74, 75.

27 Pipes 1991, 206.

28 Buttar 2016, 228.

29 Watson 2014, 300–310.

30 Barrett 2013.

31 Pipes 1991, 207.

32 Pipes 1991, 205.

33 Pipes 1991, 274.

ralov o potrebi ruskega žrtvovanja. Vojna napoved je nekatere res spravila v zamaknjeno navdušenje: med pesniki je bil posebej bojevit izumitelj egofuturizma in poezokonzertov Igor Severjanin,³⁴ bolgarski poslanik na sanktpeterburškem dvoru, general Radko Dimitrijevič³⁵ pa se je pridružil carskim oboroženim silam. Toda zanosno razpoloženje iz let 1877–1878, ko je car osvoboditelj Aleksander II. poslal svojo armado na Balkan zadat smrtni udarec Osmanskemu imperiju, se ni več ponovilo.³⁶ Da je Rusija julija in avgusta 1914 sprejela boj zaradi istega končnega cilja kakor generacijo prej – zagotoviti si je hotela Carigrad, svojo pot do njega pa je branila pred nemško-habsburškim vmešavanjem s podpiranjem Srbije – je marsikomu ostalo prikrito. Položaja na geostrateški šahovnici se je zavedala kvečjemu elita. Predsednik IV. državne dume Mihail Vladimirovič Rodzijanko se je tako že v času balkanskih vojn zavezal za ruski napad na Turčijo in zasedbo Carigrada.³⁷ Seveda je izbruh sovražnosti po sarajevskem atentatu neposredno zadeval mnogo več ljudi kakor vojna Aleksandra II. proti Osmanskemu imperiju. V logistično pomanjkljivo urejeni armadi, ki je imela že po štirih mesecih bojov komajda še obvladljive probleme z orožjem, strelivom in prehrano, se je začelo zastavljati vprašanje operativne učinkovitosti. Dovolj nenavadno je, da ne tudi bojne morale. Vojaki Nikolaja II. v veliki meri niso razumeli carjevih diplomatov in generalov, ki so v kontinentalni politični krizi poleti 1914 nastopali nepopustljivo, toda ko je končno prišlo do oboroženega konflikta, jim je bilo jasno, da je bila njihova domovina napadena in so jo zato zavzeto branili. Med vsemi organiziranimi političnimi silami je le boljševiska partija nasprotovala patriotski sveti zvezi, ki je dala v oklepaj vsa domača nesoglasja in si prizadevala za zmago v velikem spopadu.

Ob rigidnih državnih institucijah, za katere se je hitro izkazalo, da so le v zelo omejenem obsegu kos zahtevam vodenja vojne v industrijski dobi, so se hitro oblikovala patriotska združenja, ki so prevzemala nase čedalje večji delež bremen. Bivši predsednik III. državne

dume Aleksander Ivanovič Gučkov je tako močno poživil delovanje Rdečega križa in postal predsednik Osrednjega vojno-gospodarskega komiteja, ki si je zastavil nalogo izboljšati oskrbo armade.³⁸ Napori za ureditev logistike so že kmalu po izbruhu vojne v velikem delu padli na pleča patriotov. Konstitucionalni demokrat knez Georgij Jevgenjevič Lvov, ki je leta 1915 postal predsednik Združenega komiteja zveze zemstev (pokrajinskih samoupravnih zastopstev) in mest, je po abdikaciji imperatorja Nikolaja II. zaradi učinkovitega podpiranja bojujoče se armade in mornarice celo postal prvi predsednik začasne vlade. Toda akcija zasebnikov in samoupravnih organov je lahko le lajšala težave oboroženih sil, ni pa mogla nadomestiti države na področjih, na katerih je ta začela klecati oziroma odpovedovati.

Dejstvo, da so bili nasprotniki Ruskega imperija v prvi svetovni vojni pretežno protestantske, katoliške in islamske vere, je pravoslavnemu carstvu olajševalo boj za duše mobilizirancev. Muslimanskih prebivalcev Ruskega imperija sprva niso vtikali v uniforme; ko je do tega zaradi stiske na fronti in v zaledju leta 1916 vendarle prišlo, pa je v Srednji Aziji izbruhnil velik upor.³⁹ Svoje je seveda dodala še razglasitev džihadu 14. novembra 1914 s strani turškega sultana in kalifa Mehmeda V.⁴⁰

Z drugimi neruskimi prebivalci oblasti Nikolaja II. niso imele večjih težav. Poljskim predelom imperija je že manifest poveljnika armade, velikega kneza Nikolaja Nikolajeviča, avgusta 1914 napovedoval združitev in zadovoljivo ureditev odnosov z uradnim Sankt Peterburgom. To je carskim oboroženim silam vsaj začasno zagotovilo mirno zaledje. Nemčija in Avstro-Ogrska sta šele leta 1916 uspeli vzpostaviti nukleus za oblikovanje sebi naklonjene – vendar ozemeljsko okrnjene – poljske države. Toda ta tudi pozneje ni zares zaživela. Podobne težave so imeli wilhelminci tudi v Pribaltiku. Celo Nemci, ki so kot potomci priseljencev iz prejšnjih stoletij živeli v Rusiji, so bili carstvu Romanovih kljub njegovi jasni nacionalni obarvanosti zvesti. A po strmoglavljenju

34 Golia, 1919, 119.

35 Živanov 2007, 519.

36 Radzinsky 2005, 259–267.

37 Smith 2016, 54.

38 Gučkov 2005, 464–521.

39 Smele 2016, 19–21.

40 McMeekin 2010, 123, 124.

monarhije so tradicionalne lojalnosti začele izgubljati sleherni pomen. Zlasti na Finskem in v Ukrajini se je skokovito povečevalo število ljudi, ki so menili, da bi bilo mogoče hitro doseči popolno neodvisnost. V takšnih okoliščinah revolucija ni mogla prinesiti elana, ki so ga pričakovali zagovorniki odstopa carja med vojaškimi in političnimi voditelji, temveč le kaos. Drugi predsednikčasne vlade Aleksander Fjodorovič Kerenski – v isti sapi je bil tudi prva ljubezen revolucije⁴¹ – ga je s politiko razgradnje starega aparata, ki se je oprijel zaradi strahu pred protiudarom promonarhističnih sil, samo še pospeševal.

Dejansko je bil za ruski poraz v prvi svetovni vojni največji krivec pomanjkljiva logistika, ki je zakrivila velike izgube in onemogočila učinkovito bojevanje, to pa je potem sčasoma začelo načenjati tudi moralo. Preskrba s strelivom in orožjem je pozimi 1914–1915 zdrknula na minimum; vojaki se ob nemško-avstrijski ofenzivi pri Gorlicah in Tarnówu preprosto niso več imeli s čim bojevati. Veliki knez Nikolaj Nikolajevič in generali okoli njega so se v uri najhujše stiske spomnili starega recepta – vseobsegajočega umika. Toda v dobi industrijske vojne je bila to zelo problematična ideja, saj je bila zvezana z velikimi preselitvami industrijske produkcije in kvalificirane delovne sile v oddaljene kraje.⁴² Umik v sodobnem oboroženem konfliktu ni bil niti približno tako preprosta operacija kot v napoleonski dobi. Povzročil je velike logistične probleme ter nezanimarljive izgube materiala in ljudi. Ne dovolj hitro umikajoče čete so se namreč hitro znašle v sovražnikovem obroču.

Imperator Nikolaj II. je po padcu Varšave in Kaunasa/Kovna v nemške roke 21. avgusta 1915 sam prevzel poveljstvo nad oboroženimi silami,⁴³ vendar s tem ni dvignil njihove bojne moči in morale, temveč je zgolj otežil lastni položaj. Postal je namreč osebno odgovoren za vse polomije na bojišču in v zaledju. Podobno napako je ob koncu leta 1916 naredil zadnji habsburški monarh Karel.⁴⁴ Položaj Rusije na fronti po polomu pri Gorlicah in Tarnówu pa je bil tako

obupen, da je general Aleksej Andrejevič Polivanov, ki je na mestu vojnega ministra zamenjal Suhomlinova – ta se je potem celo znašel pred sodiščem in v zaporu⁴⁵ – avgusta 1915 dejal, da je v bojih s sovražnikom mogoče zaupati le nepreglednim prostranstvom, neprehodnemu blatu in milosti svetega Nikolaja Čudodelca.⁴⁶ Armada je uspela stabilizirati fronto šele v jesenskih mesecih, ko ji je na pomoč priskočilo vreme.

Med vojno se je v ujetništvu nemške, avstro-ogske in turške armada znašlo kar 3.343.900 pripadnikov ruskih oboroženih sil, kar je pomenilo okoli 22 % mož, ki so služili v njih.⁴⁷ Med njimi so bili tako brezimni vojaki kakor pozneje ugledni možje – kakor general Kornilov ali sovjetski maršal Tuhačevski. Delež vojakov, ki so se bili prisiljeni vdati, je bil v armadi imperatorja Nikolaja II., časne vlade in republike Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega najvišji med oboroženimi silami držav, zapletenih v planetarni spopad med letoma 1914 in 1918. Drži pa, da so tudi Rusi zajeli veliko število nasprotnikov: bilo jih je kar okoli 2.000.000. Večinoma so izhajali iz vrst slabo vodene habsburške armade.⁴⁸ Še posebej številčni so bili ujetniki iz trdnjave Przemysl, ki se je carskim četa vdala 22. marca 1915.⁴⁹ Bilo jih je kar 120.000. Nekoliko južneje, na karpatski fronti, je bil tega dne s strani enot ruske Osme armade zajet poznejši jugoslovanski komunistični maršal Josip Broz.⁵⁰ Tedaj je bil za centralne sile nemara najtemnejši čas pred jesenjo 1918: Rusiji, ki je kazala prva očitna znamenja opotekanja, so zahodne sile obljubile Carigrad, da bi jo vzpodbodle k nadaljnjim naporom ...

Za države, ki so zajele sovražne vojake, so le-ti sprva predstavljali velik logistični problem. Nemški cesar Viljem II., ki je bil zasvojen z rasističnimi idejami Houstona Stewarta Chamberlaina, je celo menil, da bi bilo treba ruske ujetnike iz bitke pri Tannenbergu pomoriti.⁵¹ Šele sčasoma je dozorela

41 Abraham 1987.

42 Živanov 2007, 521.

43 Stone 1998, 187.

44 Rauchensteiner 1997, 402–404.

45 Suchomlinov 1924, 415–500.

46 Živanov 2007, 524.

47 Sanborn 2015, 130.

48 Sanborn 2014, 130.

49 Stone 1998, 114–116.

50 Gilbert 1994, 138.

51 Röhl 2005, 31.

misel, da jih je mogoče koristno zaposliti. Ker je vojna trajala več let in je zlasti v kmetijstvu ter pri gradnji obrambnih naprav zaradi mobilizacije milijonov mož primanjkovalo delovnih rok, so postali ujetniki dobrodošel nadomestek. Zaposleni so bili z najtežjimi opravili, njihova preskrba pa je bila skrajno slaba. Vrh vsega so z njimi velikokrat ravnali nepopisno okrutno. Albin Prepeluh tako v svojih spominskih zapisih poroča, da je general Svetozar Borojević, ki je poveljeval avstro-ogrski Peti oziroma Soški armadi v Avstrijsko-Ilirskem primorju, izdal ukaz o strogem kaznovanju ujetnikov za vsak prekršek. Slovenski socialist je bil kmalu zatem priča neusmiljenemu izpolnjevanju te zapovedi: madžarski oficir je zaradi neznatne zamude tako udaril zajetega Rusa, da je temu steklo oko. Prepeluh piše, da je nemara tudi zato kot poverjenik za socialno skrbstvo v ljubljanski vladi po koncu vojne zavrnil prošnjo v feldmaršala povišanega Borojevića, da se naseli v Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev.⁵²

Nekateri možje, ki so se med prvo svetovno vojno vdali sovražni armadi, so bili pravzaprav pribežniki. Med vojaki dvojne monarhije jih je bilo največ iz vrst slovanskih mobilizirancev in častnikov. Proti dvoglavemu črnemu orlu pa so se borili tudi njegovi italijanski in romunski podaniki. Po boljševiškem državnem udaru so v Rusiji, ki je sklenila ponižujoč mir s centralnimi silami – v skladu z njegovimi določbami so se ujetniki lahko vrnili v svoje države – ostali predvsem skrajno levičarsko razpoloženi nekdanji pripadniki nemške in avstro-ogrske armade. Nekateri so v komunističnih organizacijah postali zastopniki dežel, iz katerih so prihajali.

Ruski vojaki so svoji državi tudi v ujetništvu večino ostali zvesti. Posamezniki so se še pred sklenitvijo brest-litovskega miru vrnili v domovino. Med njimi

je bil tudi znameniti poveljnik ruskih oboroženih sil, general Lavr Georgijevič Kornilov. Leta 1914 in 1915 je poveljeval 48. diviziji v sestavi proslavljene Osme armade ter bil dvakrat ranjen in zajet. Junija 1916 mu je uspelo prek Romunije pobegniti v domovino, kjer je bil slavljen kot junak. Osmega julija 1917 mu je Aleksander Fjodorovič Kerenski zaradi poprejšnjega zavzemanja za abdikacijo Nikolaja II. zaupal vrhovno poveljstvo, ob koncu naslednjega meseca pa mu ga je zaradi prepričanja, da pripravlja puč proti vladi, odvzel. Kornilov je bil potem zaprt, vendar mu je tudi iz ječe v Petrogradu po boljševiškem prevratu uspelo pobegniti. Pred smrtjo, ki ga je doletela v bojih s komunističnimi četami, se mu je še posrečilo organizirati jedro patriotskega belega gibanja.⁵³

Za ruske vojne ujetnike je vprašanje lojalnosti postalo pereče šele po revoluciji – posebej po Leninovem prevratu – saj se mnogi niso strinjali z internacionalistično oblastjo. Komunistični režim je v Brest-Litovsku pristal na diktat centralnih sil, ki je za mnoge pripadnike carske armade pomenil popolno izgubo smisla njihovega trpljenja oziroma žrtvovanja v poprejšnjih bojih. Številni ujetniki se zato niso hoteli vrniti domov. Med njimi je kmalu tudi zavladal strah pred terorizmom boljševiške Čeke. V Rusiji so se namreč medtem začeli masakri ljudi, ki jih je novi režim razglasil za svoje sovražnike – po vrnitvi iz vojnega ujetništva v Nemčiji je bil kljub Leninovim zagotovilom o osebni varnosti umorjen celo Roman Vaclavovič Malinovski,⁵⁴ ki je v IV. državni dumi vodil boljševiške poslance – potem pa se je razbesnela srdita državljanska vojna. Rusija je zaradi nje in njenih posledic – tudi zaradi velike lakote, ki je v letih 1921–1922 odnesla najmanj 5.000.000 življenj⁵⁵ – imela še veliko več žrtev kot v zadnjem oboroženem konfliktu carstva.

52 Prepeluh 1934, 523, 525.

53 Ušakov, Fedjuk 2012.

54 Elwood 1977, 59–67.

55 Smele 2016, 215.

Literatura

- ABRAHAM, R. 1987. *Alexander Kerensky. The First Love of the Revolution*, London.
- BARRETT, M. 2013. *Prelude to Blitzkrieg. The 1916 Austro-German Campaign in Romania*, Bloomington, Indianapolis.
- BRUSILOV, A. A. 1937. *Ratne uspomene*, Beograd.
- BUTTAR, Prit. 2014. *Collision of Empires. The War on the Eastern Front in 1914*, Oxford, New York.
- BUTTAR, Prit. 2016. *Russia's Last Gasp. The Eastern Front 1916–17*, Oxford, New York.
- ELWOOD, R. C. 1977. *Roman Malinovsky. A Life Without a Cause*, Newtonswille.
- ENGELSTEIN, L. 2018. *Russia in Flames. War, Revolution, Civil War 1914–1918*, New York.
- FIGES, O. 1996. *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891–1924*, Ljubljana.
- FULLER, W. C. 2006. *The Foe within. Fantasies of Treason and the End of Imperial Russia*, Ithaca, London.
- FULLER, W. C. 2015. *The Imperial Army. - V: D. Lieven (ed.), The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689–1917, 530–553*, Cambridge.
- GILBERT, M. 1994. *First World War*, London.
- GOLIA, P. 1919. Igor Severjanin in še kaj. - *Ljubljanski zvon* 39, št. 2, 118–124.
- GUČKOV, A. 2005. *Moskovskaja saga*, Sankt Peterburg, Moskva.
- HERLIHY, P. 2003. *The Alcoholic Empire. Vodka and Politics in Late Imperial Russia*, New York.
- HINDENBURG, P. 2013. *The Great War*, Narnsley.
- KNOX, A. s. a. *With the Russian Army 1914–1917*, Uckfield.
- LEONHARD, J. 2018. *Die Buchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München.
- MARDER, A. J. 2013. *From the Dreadnought to Scapa Flow. Volume II. The War Years. To the Eve of Jutland 1914–1916*, Annapolis, London.
- MCMEEKIN, S. 2010. *The Berlin–Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power 1898–1918*, London.
- NEZNANI AVTOR. 1925. *How the War Began in 1914*, London.
- POPOVIĆ, N. 1977. *Jugoslovenski dobrovoljci u Rusiji 1914–1918. Zbornik dokumenata*, Beograd.
- PIPES, R. 1991. *The Russian Revolution*, New York.
- PREPELUH, A. 1934. Pripombe k naši prevratni dobi. - *Sodobnost* 2, 1934, 46–52, 113–120, 214–221, 314–327, 521–528.
- RADZINSKY, E. 2005. *Alexander II. The Last Great Tsar*, New York, London, Toronto, Sydney.
- RAUCHENSTEINER, M. 1997. *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, Graz, Wien, Köln.
- RAUCHENSTEINER, M. 2013. *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918*, Wien, Köln, Weimar.
- RÖHL, J. C. G. 2005. The Emperor New Clothes: A Character Sketch of Kaiser Wilhelm II. - In: J. C. G. Rohl, N. Sombart (eds.), *Wilhelm II. New Interpretations*, 23–61, Cambridge.
- SANBORN, J. A. 2015. *Imperial Apocalypse. The Great War and the Destruction of the Russian Empire*, Oxford.
- SAZONOV, S. 1928. *Fateful Years 1909–1916*, London.
- SMELE, J. D. 2016. *The »Russian« Civil Wars 1916–1926. Ten Years That Shock the World*, London.
- SMITH, D. 2016. Grigory Rasputin and the Outbreak of the War. In: T. Brenton (ed.), *Historically Inventable? Turning Points of the Russian Revolution*, 48–65, London.
- STEVENSON, D. 2014. 1914.–1918. *Povijest Prvoga svjetskoga rata*, Zaprešić.
- STONE, N. 1998, *The Eastern Front 1914–1917*, London.
- STRACHAN, H. 2003. *The First World War. Volume I. To Arms*, Oxford, New York.
- SUCHOMLINOV, W. A. 1924. *Erinnerungen*, Berlin.
- UŠAKOV, A., FEDJUK, V. 2012. *Kornilov*, Moskva.
- WATSON, A. 2014. *Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918*, London.
- ZAJC, N. 2011. Trušnovič, Aleksander. - V: I. Grdina (ur.), *Med domom in svetom*, 263–279, Ljubljana.
- ŽIVANOV, S. 2005. *Rusija i raskol Evrope. Odnosi između evropskih sila pred Prvi svetski rat. Od Berlinskog kongresa do početka rata (1878–1914)*, Beograd.
- ŽIVANOV, S. 2007. *Pad ruskog carstva I. Rusija u prvom svetskom ratu*, Beograd.

prof. ddr. Igor Grdina
 Znanstvenoraziskovalni center
 Slovenske akademije znanosti in umetnosti
 Novi Trg 2
 SI-1000 Ljubljana
 Alma mater Europaea
 Institutum Studiorum Humanitatis
 Kardeljeva ploščad 1
 SI-1000 Ljubljana
 igor.grdina@zrc-sazu.si

Problematika ruskih vojnih ujetnikov v dopisih cesarskega namestništva v Trstu ter Okrajnega glavarstva v Sežani

Igor Gardelin

Uvod

Pričujoče besedilo poskuša predstaviti problematiko ruskih vojnih ujetnikov na podlagi virov, s katerimi sta razpolagala Okrajno glavarstvo v Sežani ter cesarsko namestništvo v Trstu. Sežansko glavarstvo je imelo dolžnost tekom vojne skrbeti tudi za njihov nadzor, saj so vojni ujetniki na področju okrajnega glavarstva opravljali dela tako za vojsko kot tudi v civilni sferi, kot je npr. kmetijstvo. Njemu nadrejeno je bilo cesarsko namestništvo za avstrijsko Primorje v Trstu, ki je bilo vezni člen med civilno in vojaško oblastjo na Dunaju ter okrajnimi glavarstvi v svoji kronovini. Najprej pa naj razjasnimo termin *ruski vojni ujetniki*, saj je ta zelo poenostavljen. Šlo je za ujetnike Ruske carske vojske, tj. ruske državljane, ki je bila sestavljena iz številnih narodnosti, saj je bilo Rusko carstvo multinacionalna monarhija. Po popisu iz leta 1897 je v Ruskem carstvu oz. imperiju živelo skoraj 126 milijonov ljudi. Od teh jih je okoli 56 milijonov govorilo rusko, 22 milijonov ukrajinsko, 13 milijonov turško-tatarsko, skoraj 8 milijonov poljsko, 5,8 milijonov belorusko, 5 milijonov jidiš, 3,5 milijonov finske jezike ter 1,7 milijona nemško. Ostalo je odpadlo na številne narodnosti na območju Baltika, Kavkaza in Srednje Azije ter drugih delov carstva.¹ Glede na veroizpoved je bilo pravoslavnih 87 milijonov, muslimanov 14 milijonov, katolikov 11,5 milijona, Judov 5,2 milijona in Luteranov 3,5 milijona.²

1 Демоскоп Weekly - Приложение. Справочник Статистических Показателей. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php.

2 Демоскоп Weekly - Приложение. Справочник

Stanje na vzhodni fronti med letoma 1914 in 1915 ter vojno ujetništvo

Problematika masovnega vojnega ujetništva se je pojavila takoj na začetku vojne. Sam začetek vojne na vzhodni fronti je bil za Avstro-Ogrsko zelo slab. Ko je ruska carska vojska konec avgusta 1914 začela z ofenzivo v Galiciji, je avstro-ogrsko vojska do sredine septembra 1914 imela 350.000 ubitih, ranjenih in ujetih ter je izgubila večino dežele, tj. avstrijske Poljske, zato se je morala umakniti za reko Dunajec. Upirala se je edino izolirana in obkoljena trdnjava Przemyśl, ki pa je padla marca 1915, s čimer je v rusko vojno ujetništvo prišlo 100.000 vojakov. Ruska vojska je tako napredovala do Karpatov ter ogrožala prelaze v Panonsko nižino, kjer so se odvijali boji pozimi leta 1914/15.³

Tekom celotne prve svetovne vojne je približno 2.770.000 avstro-ogrskih vojakov padlo v vojno ujetništvo. Številka predstavlja približno tretjino skupnega števila vojakov, ki jih je Habsburška monarhija mobilizirala med vojno. Večino teh vojakov, okoli 2 milijona, je zajela ruska vojska, večinoma med leti 1914 in 1916. Za primerjavo: nemška vojska je na vzhodnem bojišču imela v ruskem vojnem ujetništvu od začetka do konca vojne le 167.000 vojakov. Šef generalštaba avstro-ogrskih oboroženih sil Conrad von Hötzendorf je bil prepričan, da je tako veliko število ujetnikov predvsem zasluga nelojalnih nacio-

Статистических Показателей. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php.

3 Geoffrey Jukes, *The Eastern Front, 1914-1918* (New York: Routledge, 2003), 22–25, 33–34.

nalnosti monarhije, kot so npr. Čehi, Srbi, Italijani in Ukrajinci, ki so množično dezertirali.⁴

Avstro-ogrška vojska je bila v začetku leta 1915 v takem stanju, da je grozil njen kolaps, v kolikor ne bi prišlo do ogromne nemške pomoči. V istem času je tudi Italija zahtevala od Avstro-Ogrske ozemeljske kompenzacije za njeno nadaljnjo nevtralnost, do katere ni prišlo, ker je 23. maja leta 1915 vstopila v vojno proti Avstro-Ogrski. Šef nemškega generalštaba Erich von Falkenhayn se je odločil za napad na območju Galicije med mestoma Gorlice in Tarnów, kjer je bilo razmerje sil v prid Nemčije in Avstro-Ogrske, ki sta se prvič bojevali pod skupnim poveljstvom. Združene sile je vodil nemški general August von Mackensen, kateremu je 2. maja 1915 uspel preboj, ki je rusko vojsko prisilil k umiku ter ji zadal ogromne izgube.⁵

Ruska stran je imela samo v mesecu maju leta 1915 412.000 ubitih, ranjenih ali zajetih vojakov, Avstro-Ogrska pa je osvobodila Przemysl, Lvov in večino Galicije izpod ruske okupacije.⁶ Nemška in avstro-ogrška armada pod poveljstvom Mackensena je v začetku pohoda do meseca junija zajela okoli 250.000 ruskih vojnih ujetnikov, 224 kosov artilerije, stotine mitraljezov in sto tisoče pušk. Trpela je tudi ruska morala. Številni vojaki so se sprijaznili z ujetništvom, udarna moč ruske armade pa je bila za nekaj čas nevtralizirana.⁷

Po zmagi pri Gorlicah in Tarnowu se je začel masovni prihod ruskih vojnih ujetnikov v taborišča na ozemlju Habsburške monarhije. Nemčija in Avstro-Ogrska sta si namreč razdelili število zajetih ruskih vojakov, tako da je na slednjo prišlo okoli 140.000 ruskih vojnih ujetnikov.⁸ Do konca vojaške kampanje septembra 1915 se je frontna črta premaknila za 480

km proti vzhodu, ruske čete so se morale umakniti iz celotne Poljske ter dela Baltskih provinc, današnje Litve ter Latvije. Stanje med ofenzivo je višji ruski vojaški častnik opisal z besedami, da se njihova armada *topi kot sneg*. Po nekaterih ocenah je ruska vojska med majem in septembrom 1915 na celotni vzhodni fronti izgubila okoli 2 milijona vojakov, od tega jih je 800.000 prišlo v vojno ujetništvo oz. dezertiralo.⁹

Haaška konvencija in avstro-ogrsko vojno ujetništvo

Pravni okvir vojnemu ujetništvu je določala *IV. Haaška konvencija o spoštovanju zakonov in običajev vojne na kopnem* iz leta 1907 oz. njena priloga, *Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem*.¹⁰

V skladu z njim je bilo treba po 4. členu z vojnimi ujetniki ravnati humano, čeprav je 8. člen določal, da lahko država proti nepokornim ujetnikom uporabi takšne ukrepe, ki so neobhodno potrebni za umiritev situacije. Čimprejšnjo repatriacijo po sklenjeni mirovni pogodbi pa je določal njegov zadnji, 20. člen.

Glavni del pravilnika se je nanašal na internacijo, delo ter pogojni izpust ujetnikov. V 5. členu je bilo določeno, da se vojni ujetniki lahko internirajo v mestih, trdnjavah ali taboriščih, načeloma vojaške narave, znotraj katerih so se lahko svobodno gibali, gibanje pa bi jim lahko omejili le zaradi njihove osebne varnosti. Prav tako naj bi prejeli enako prehrano, namestitev in obleko kot vojska države, ki jih je zajela. Slednje je dejansko pomenilo, da ni bilo minimalnega standarda, saj so evropske vojske imele različne norme o tem, prav tako pa je bilo tudi omogočeno razlikovanje glede na vojaški čin ujetnika; višji oficirski čini so bili privilegirani. V 6. členu je bilo določeno

4 Alon Rachamimov, *POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front* (Berg, 2014), 31–32.

5 Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914-1918* (A&C Black, 2014), 144–47.

6 Geoffrey Jukes, Peter Simkins, and Michael Hickey, *The Eastern Front, 1914-1918* (New York: Routledge, 2003), 34–38.

7 R. L. DiNardo, *Breakthrough: The Gorlice-Tarnów Campaign, 1915* (ABC-CLIO, 2010), 99.

8 Rauchensteiner, *First World war and the end of the habsburg monarchy*. 824.

9 Michael S. Neiberg and David Jordan, *The Eastern Front 1914-1920: From Tannenberg to the Russo-Polish War* (Amber Books, 2008), 82–83.

10 Annex to the Convention – Regulations respecting the Laws and Customs of War on Land. Chapter II – Prisoners of War: „The Avalon Project - Laws of War : Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907”, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp.

delo vojnih ujetnikov po njihovih činih. Določeno je bilo, da lahko država svoje vojne ujetnike uporabi pri javnih delih ter delu pri zasebnikih, lahko pa ujetniki delajo tudi za svoj lastni račun. Delo, ki bi ga vojni ujetniki opravljali za državo, je po določbah moralo biti plačano enako, kot bi za to dobila vojska države, kjer so bili ujeti. Vendar je pravilnik hkrati priporočal, naj ne gre denar direktno ujetnikom, temveč za izboljšanje njihovih pogojev v ujetništvu, dejansko vsoto pa naj bi jim nato izplačali šele po izpustitvi. Slednje je dejansko pomenilo, da se je lahko izkoriščalo delovno silo vojnih ujetnikov brez plačila. Iz tega pa so bili popolnoma izvzeti zajeti oficirji, ki jim pod nobenim pogojem ni bilo treba opravljati dela, ki ga ne sprejemajo. Poleg tega je še 17. člen določal, da dobijo enako plačilo kot njihovi oficirski kolegi po činu iz države, ki jih je zajela.¹¹

Vojni ujetniki so bili nameščeni v taborišča, ki so bila kolikor je bilo mogoče oddaljena od front z namenom, da se oteži morebiten pobeg. Zgrajena so bila tudi blizu železniških povezav. Od samega začetka so oblasti tako v Avstriji kot na Ogrskem imele namen izkoristiti delovno silo vojnih ujetnikov, in sicer na dveh področjih. Prvič v notranjosti države z nadomestitvijo domače delovne sile, da bi na ta način popravili gospodarsko stanje, saj je bilo veliko kmetov in delavcev mobiliziranih in so odšli kot vojaki na fronto. Drugič pa za delo v vojaške namene v bližini fronte, z gradnjo strateške infrastrukture. Večina avstro-ogrskih taborišč se je nahajala na Štajerskem, v Zgornji in Spodnji Avstriji, na Češkem, na Moravskem in v zahodnem delu Ogrske oz. današnje Madžarske ter v okolici Bratislave. Vseh taborišč za vojne ujetnike na območju Avstro-Ogrske je bilo okoli 50, v njih pa so posebno namestitev imeli oficirji, ki so bili ločeni od preostalih vojakov.¹² V času prve svetovne vojne se je v avstro-ogrskem vojnem ujetništvu nahajalo 1.269.000 ruskih, 369.600 italijanskih, 154.631 srbskih, 52.800 romunskih, 652 fran-

coskih in 158 britanskih vojnih ujetnikov. Njihovo skupno število je obsegalo 1.861.000 ljudi.¹³

Glede na delo, ki so ga ruski vojni ujetniki opravljali, so se ti delili na skupino, ki je opravljala delo v vojaški sferi za potrebe gradenj strateških objektov v zaledju fronte, in drugo, v civilni sferi, ki je opravljala dela za potrebe kmetijstva, obrti, industrije in rudarstva.¹⁴ Ruski vojni ujetniki so bili tekom vojne razmeščeni po vseh slovenskih deželah – Kranjski, Avstrijskem Primorju, Koroški in Štajerski. Na Slovensko so prvi ruski vojni ujetniki prišli že septembra 1914, in sicer na območje Kranjske Gore. To območje je tudi najbolj znano. Z vstopom Italije v vojno maja 1915 so tam gradili strateško vojaško pomembno cesto čez Vršič. Po nekaterih ocenah je tam delalo okoli 12.000 ujetnikov. Poleg te ceste so ruski vojni ujetniki gradili tudi infrastrukturo na območju Kalc ter Hotedrščice, cesto v bližini strateško pomembnih Postojnskih vrat. Okoli 1888 ruskih vojnih ujetnikov je bilo nastanjenih med Logatcem, Postojno in Starim trgom pri Ložu. Veliko jih je bilo tudi na območju kopenskega Krasa ter Štanjela, kjer so za vojsko gradili železniško in cestno infrastrukturo, vodovod ter jamske kaverne.¹⁵ Ocenjuje se, da naj bi bilo skupno število ruskih vojnih ujetnikov 20.000 do 30.000.¹⁶ Tekom vojne so avstro-ogrške oblasti izdajale natančna navodila oz. predpise, kako postopati z vojnimi ujetniki pri civilnem delu, npr. ko so bili na podlagi prošenj kmetovalcev dodeljeni za delo na kmetijah.¹⁷ Napisana so bila v skladu s Haaško konvencijo s poudarkom na humanem ravnanju z ujetniki. Urejala pa so področja delovnega časa, prehranjevanja, prenočevanja, oblačil, zdravstvenih ukrepov, ravnanja z vojnimi

13 Rachamimov, *POWs and the Great War*, 41–42.

14 Jasna Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” *Zgodovinski časopis* 63 (2009): 360–61.

15 Tadej Koren and Petra Testen, „Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem,” *Monitor ISH* 16 (2014): 121–27, 134–37.

16 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 351.

17 Predpise, ki so urejali „Porabo vojnih ujetnikov za kmetijska dela”, je februarja 1917 so bila izdana v časopisu „Občinska uprava – Glasilo kmetske županske zveze”. V celoti so objavljena v članku Fisher, J. „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918, str. 356–360.

11 Rachamimov, *POWs and the Great War*, 71–73.

12 Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918* (Böhlau Verlag Wien, 2014), 823–24, 831–32.

ujetniki in njihovo straženje pri delu, prav tako področja o delavskih dokladah, nadzorstvu, prevozu ujetnikov, odpoklicu ter odpovedi pri delodajalcu itd.¹⁸

Slabo ravnanje z vojnimi ujetniki in načelo recipročnosti

Skupno avstro-ogrsko cesarsko in kraljevo (c. in kr.) vojno ministrstvo, ki ga je vodil feldmaršal baron Alexander von Krobotin,¹⁹ je 28. oktobra 1915 poslal dopis o zlorabah nad vojnimi ujetniki avstrijskemu notranjemu ministrstvu, kateremu je načeloval baron Karl Heinold von Udynski.²⁰ Ta dopis pa je bil nato poslan naprej tudi cesarskemu namestniku za Avstrijsko Primorje v Trstu, baronu Alfredu Fries-Skeneju.²¹ V njem je vojno ministrstvo poročalo o novicah iz Rusije, da naj bi tam slabo ravnali z avstro-ogrskimi vojnimi ujetniki. Oblasti v Avstriji in Ogrski so ruske vojne ujetnike zadrževale v neugodnih življenjskih pogojih, v slabi namestitvi, ob neprimerni prehrani ter jih trdo obravnavale, da so le-ti zelo trpeli. Slednje pa naj bi bil po besedah vojnega ministrstva tudi razlog za maščevalne ukrepe nad avstro-ogrskimi vojaki v Rusiji po načelu recipročnosti. Iz tega razloga je bilo toliko bolj zahtevano, da se striktno pod vsakimi pogoji držijo ravnanja v skladu z mednarodnim pravom. Bali so se, da bi lahko kakšen izkoriščevalec, bodisi brezvestni državni organ oz. delodajalec z neprimernim vedenjem težko okrnil in oškodoval ugled ter prestiž avstro-ogrške domovine za vse čase. S tem bi dal ruskim oblastem povod za mučenje avstro-ogrskih vojnih ujetnikov, ki bi zaradi tega živeli v bedi zaradi maščevanja ruske strani. Posledično so izpeljali

sklep, da je treba skrbeti za lastne interese ter da se z dolžnostnim ravnanjem in vso energijo skrbi za preprečitev nepravilnosti ter zlorab med ruskimi vojnimi ujetniki. Čeprav je bil velik interes države, da se delo vojnih ujetnikov izkoristi v gospodarske namene, je bilo odločeno, da se zlorab ujetnikov ne sme tolerirati, in sicer predvsem zaradi ugleda države ter usode avstro-ogrskih vojnih ujetnikov. Pri tem so upali, da bo ruska stran podobno kot avstro-ogrška ravnala po zgledu *kulture in humanosti ter spoštovanja sprejetih pogojev* oz. načelu recipročnosti.²²

Kljub temu navodilo so z ruskimi vojnimi ujetniki ravnali slabo, še posebej s tistimi, ki so gradili vojaško pomembno infrastrukturo. Pričevanje Franca Urana, ki je kot gozdar sodeloval pri izgradnji ceste čez Vršič, govori o bednih razmerah, in dejansko potrjuje vse zgoraj navedene trditve. Omenja primitivne in pozimi mrzle barake, slabo in nezadostno hrano, slabo in razcapano obleko ujetnikov ter njihovo divjaško fizično kaznovanje s strani avstrijskih in ogrskih oficirjev za vsak najmanjši prekršek. Omenja tudi razsajanje bolezni, kot so navadna in krvava griža, kolera in črne koze, zaradi česar je veliko vojnih ujetnikov tudi umrlo.²³

Zanimivo pa je dejstvo, da je *Stavka*, to je rusko vrhovno vojaško poveljstvo, že novembra 1914 izdalo ukaz, da je treba slovanske in kasneje tudi italijanske vojne ujetnike izločiti od ostalih ter jim nuditi boljše namestitve, hrano, obleko ter svoboščine, kjer koli je to bilo mogoče. Odločitev je bila najverjetneje sprejeta zaradi ideologije panslavizma ter želje po *subverziji* lojalnosti pripadnikov nezadovoljnih nacionalnosti monarhije. Taborišča v evropskem delu Rusije so bila namenjena predvsem Slovanom in *prijateljskim nacionalnostim*, tista v Sibiriji in Srednji Aziji pa za nemško govoreče Avstrijce, Nemce Madžare in Jude.²⁴

Leta 1917 pa so se v Rusiji zgodili dogodki, ki so prinesli odločilen preobrat na vzhodni fronti. Zaradi vojnih bremen nad državo ter ljudstvom je marca

18 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 355–60.

19 Österreichisches Biographisches Lexikon. Krobotin, Alexander Frh. von. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Krobotin_Alexander_1849_1933.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=krobotin.

20 Deutsche Biographie. Heinold von Udynski, Karl Freiherr. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd136193587.html#ndbcontent>

21 Slovenska Biografija. Fries-Skene, Alfred, Baron. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009670/>.

22 SI PAK KP 633, t.e. 398, 16976.

23 Koren and Testen, „Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem,” 113–15.

24 Rachamimov, *POWs and the Great War*, 93.

1917 izbruhnila t. i. februarška revolucija, ki je odpravila z rusko monarhijo in vladavino dinastije Romanov. Na čelo države je prišla začasna vlada pod vodstvom Aleksandra Kerenskega, ki pa je nadaljevala vojno. Do jeseni 1917 se je stanje v Rusiji še poslabšalo: v mestih je bila lakota, ekonomsko stanje pa v kaosu.²⁵

Po februarški revoluciji leta 1917 ter par dni pred boljševistično oktobrsko revolucijo leta 1917 je c. in kr. vojno ministrstvo, tokrat pod vodstvom barona Rudolfa Stöger-Steiner von Steinstättena,²⁶ poslalo notranjemu ministrstvu dopis, z dne 3. novembra 1917, v zvezi z avstro-ogrskimi vojnimi ujetniki v Rusiji ter posledično o stanju ruskih vojnih ujetnikov v Avstro-Ogrski. Navajalo je, da je po njihovih zanesljivih virih v Rusiji prišlo do takšne dezorganizacije, da je osrednja oblast oslabela do te mere, da je tam oskrba vojnih ujetnikov začela odpovedovati. Takrat so posebej obžalovali, da je bila ravno v tistem trenutku centralna ruska oblast najbolj pripravljena rešiti vprašanja v zvezi z vojnimi ujetniki na obeh straneh. C in kr. vojno ministrstvo je skrbelo dejstvo, da so novice o stiski, nezadostnem oskrbovanju ter slabem postopanju z ruskimi vojnimi ujetniki v Avstro-Ogrski, še posebej pri nekmetskih obratih, prišle do ruske strani. Slednje je v nestabilnih razmerah imelo za posledico, da so različni ruski *lokalni šefi* ter vojaški sveti začeli groziti s povračilnimi ukrepi. Ker avstrijske oblasti neposredno preko diplomatskih poti niso mogle vplivati na možno retorzijo nad velikim številom avstro-ogrskih oficirjev in vojakov v ujetništvu v Rusiji, so se poslužili posrednega pristopa. Vojno ministrstvo je naročilo notranjemu ministrstvu pod vodenjem grofa Friedricha von Toggenburga,²⁷ naj bodo posebej pozorni pri nadzoru civilnih organov ter naj poostreno nadzorujejo situacijo, da ne bi prišlo do protipravnih posegov proti ruskim vojnimi ujetni-

kom. Pri tem je bilo naročeno, naj posebej poudarijo, da ne gre toliko za tuje vojne ujetnike v Avstro-Ogrski, temveč bolj za zaščito lastnih avstro-ogrskih vojnih ujetnikov v Rusiji.²⁸

A šele Leninova vrnitev v Rusijo aprila 1917 z nemško pomočjo ter boljševiški prevzem oblasti pod njegovim vodstvom 7. novembra 1917,²⁹ bolj znan kot oktobrska revolucija, je dejansko pripeljala do konca vojne na vzhodni fronti ter do pogajanja o usodi vojnih ujetnikov. Že decembra leta 1917 je bilo sklenjeno premirje s centralnimi silami v Brest-Litovsku,³⁰ marca naslednje leto pa še mirovni sporazum.³¹ Slednji je bil podlaga za dokončno medsebojno izpustitev in repatriacijo vojnih ujetnikov.

Vojni ujetniki na civilnem delu, pomanjkljiv nadzor ter alkoholizem

V času, ko so divjali boji na soški fronti, je tržaški cesarski namestnik Fries-Skene dne 28. novembra 1915 poslal vsem podrejenim organom v Avstrijskem Primorju odredbo Vrhovnega poveljstva za Jugovzhodno fronto, kako je treba ravnati z vojnimi ujetniki. Po teh navodilih so vse vojne ujetnike, ki so znotraj občin opravljali poljedelska opravila, morali namestiti v skupne prenočitvene prostore. Izjema je veljala le za primere, kjer skupna namestitev vseh vojnih ujetnikov znotraj določene občine ni bila mogoča. V teh primerih je bila dovoljena namestitev vojnih ujetnikov po skupinah. Kot namestitvene prostore so predvideli občinske zapore, ustanove za pomoč revnim oz. druge stavbe, primerne za namestitev. Prepovedana pa je bila namestitev posameznih vojnih ujetnikov pri posestnikih, kjer so opravljali delo. Vojne ujetnike je bilo treba po koncu dneva ter opravljenega dela odpeljati na varno v njihov kraj namestitve, iz katerega so lahko odšli šele ob začetku novega delovnega dneva. Ob neupoštevanju teh navodil je bilo

25 Norman Stone, *The Eastern Front, 1914–1917* (London: Penguin, 1998), 282–84.

26 Österreichisches Biographisches Lexikon. Stöger-Steiner von Steinstätten, Rudolf Frh.; eigentlich Stöger, ab 1891 Stöger-Steiner, ab 1892 Stöger-Steiner von Steinstätten. http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Stoeger-Steiner-Steinstatten_Rudolf_1861_1921.xml.

27 *Wiener Zeitung*, 26.6.1917, št. 144.

28 SI PAK KP 633, t.e. 424, 15986.

29 25. oktobra 1917 po julijanskem koledarju.

30 Današnje mesto Brest v Belorusiji, neposredno na meji s Poljsko.

31 Norman Stone, *The Eastern Front, 1914–1917* (London: Penguin, 1998), 282–83.

zagroženo, da se iz občine, kjer je bila storjena kršitev, nemudoma odpokliče dodeljene vojne ujetnike.³² Glede straže in varovanja vojnih ujetnikov so predpisi določali, da jih pri delu straži delodajalec in ne stražnik. Vojaški stražnik je bil zadolžen za vzdrževanje reda in discipline. Za nadzor vojnih ujetnikov pa naj bi skrbel le, če so ti delali skupaj oz. v večjih skupinah. Za nadzorstvo nad vojnimi ujetniki v civilni sferi je skrbel vojaška uprava, to je civilna oblast, kot so npr. okrajna glavarstva, županstva, orožništvo ter zdravstvene oblasti.³³

Vendar kot izhaja iz navodila, ki ga je avstrijski notranji minister Heinold von Udyński dne 30. novembra 1915 poslal cesarskemu namestniku Fries-Skeneju v Trst, je pri prevozu vojnih ujetnikov prihajalo do zmede. V dopisu je opozarjal, da je po poročanju c. in kr. vojnega ministrstva prihajalo do primerov, ko so se vojni ujetniki na pobudo delodajalcev ter nižjih administrativnih oblasti prevažali po železnici z vlaki brez spremstva oz. straže. Notranje ministrstvo je takšno ravnanje označilo kot v nasprotju z redom in predpisi ter nedopustno. Zato je poslalo navodilo Vojnega ministrstva, ki je zahtevalo, da nadzorniki ujetnikov na železnici brez obzira le-te odpeljejo v taborišča za vojne ujetnike, če jih zalotijo, da potujejo sami, tako posameznike kot tudi skupine.³⁴

Po predpisih je bilo vojnim ujetnikom tudi prepovedano *udeleževati se plesnih veselje in zabavati v gostilno*.³⁵ Ne glede na prepoved pa je na terenu prihajalo do kršitev omenjene zapovedi. Novi avstrijski notranji minister Konrad von Hohenlohe-Waldenburg Schillingsfürst³⁶ je namreč 5. januarja 1916 poslal cesarskemu namestniku v Trst dopis, v katerem je opozorjen na škandalozno, zgražajoče in neprimerno vedenje vojnih ujetnikov, ki so opravljali dela pri civilnih delodajalcih. Zaradi pomanjkljivega nadzora se je dogajalo, da so

vojni ujetniki obiskovali *zabavišne lokale* ter gostilne, kjer jim je bil na voljo alkohol, zaradi česar je prihajalo do ekscesov na ulicah, gostilnah, gledališčih itd. Notranje ministrstvo je zato dalo navodilo, da morajo politične oblasti skrbeti za red in nadzor vojnih ujetnikov izven taborišč za vojne ujetnike, da bi preprečile zgoraj omenjene neprijetnosti. Prav tako je označilo obiskovanje lokalov in distribucijo alkohola med vojne ujetnike za absolutno nedopustno in prepovedano. Hkrati pa je tudi naročilo, da policijski organi vse vojne ujetnike, ki se gibajo brez spremstva med civilnim prebivalstvom, prijavijo vojaškemu oblastem oz. poveljstvu taborišč, kjer so ujetniki nastanjeni. V primeru ponovitve takega ravnanja je bilo policiji naročeno, naj pri vojaških organih zahtevajo, da se vojne ujetnike odvzame od delodajalca, kateremu so bili dodeljeni.³⁷

Zaradi ponavljajočega se ravnanja je dne 10. julija 1916 šef Vojnega nadzorstvenega urada (nem. *Kriegsüberwachungsamt*) iz Dunaja Leopold von Schleyer³⁸ poslal cesarskemu namestništvu v Trst dopis v zvezi z neprijetnostmi zaradi alkoholizma med vojnimi ujetniki. Vojni nadzorstveni urad je bil ustanovljen ob začetku vojne. Pod njegovo pristojnost je spadalo povezovanje ukrepov civilnih in vojaških oblasti v zaledju ter zbiranje vseh informacij, ki so vplivale na bojno sposobnost monarhije.³⁹ Ta je zahteval, da policija nujno izda odlok o prepovedi v zvezi z alkoholom. V njem naj bi se ne le prepovedalo distribucijo alkoholnih pijač ujetnikom v lokalih, kot so gostilne in točilnice, temveč tudi izven teh prostorov. V kolikor razmere zahtevajo, pa tudi razširitev prepovedi vojnim ujetnikom, da se udeležujejo javnih in privatnih zabav, shodov

32 SI PAK KP 633, t.e. 413, 16853.

33 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,“ 359.

34 SI PAK KP, 633, t.e. 398, 16852.

35 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,“ 359.

36 Österreichisches Biographisches Lexikon. Hohenlohe-Schillingsfürst, Konrad Prinz zu. http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_H/Hohenlohe-Schillingsfuerst_Konrad_1863_1918.xml.

37 SI PAK KP, 633, t.e. 414, 1233-1.

38 Österreichisches Biographisches Lexikon. Schleyer von Pontemalghera, Leopold Frh. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schleyer-Pontemalghera_Leopold_1858_1920.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=schleyer.

39 Dragan Matić, Kratek oris političnega razvoja na Kranjskem ob začetku velike vojne s poudarkom na političnih deliktih. *Kuge, lakote in vojske - reši nas, o Gospod!: Kranjska v prvem letu velike vojne* (Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014) 16.

itd. Za izvajanje prepovedi so bili odgovorni tisti, ki so jim bili vojni ujetniki dodeljeni za delo.⁴⁰

Pobegi ruskih vojnih ujetnikov in domnevna nelojalnost slovenskega lokalnega prebivalstva

V celotnem obdobju med vojno so prihajala poročila o pobeglih ruskih ujetnikih iz Kranjske, Koroške ter Avstrijskega Primorja. Največkrat so ujetniki bežali v parih oz. večjih skupinah, redkeje pa se je dogajalo, da so bežali posamezniki. Skupine so v glavnem obsegale od 3 do 16 ljudi.⁴¹

V dopisu, ki ga je cesarski namestnik za Avstrijsko Primorje Fries-Skene dne 1. septembra 1915 poslal podrejenim organom ter vsem okrajnim glavarstvom omenjene kronovine, je razvidno, da so ruski vojni ujetniki uhajali iz avstrijskega nadzora. Zgodilo se je namreč, da so na Goriškem v kratkem času šestkrat zalotili oz. aretirali pobegle ruske vojne ujetnike, dodeljene delavskim oddelkom, potem ko so več dni tavalili po okolici. Avstrijske oblasti je najbolj zmotilo dejstvo, da so ruski vojni ujetniki najverjetneje prišli v stik z domačim prebivalstvom, kljub temu da brez izjeme niso bili vešč *deželnega jezika*. Le-to jim je nudilo prehrano ter jih zaradi pobega ni naznanilo avstrijskim vojaškim oz. civilnim oblastem. Glede na to je cesarski namestnik Fries-Skene zaukazal županom, da naznanijo svojim prebivalcem, da je opustitev naznanitve in zamolčanje o pobeglih ruskih vojnih ujetnikih strogo kaznivo.⁴²

Konec leta, najverjetneje decembra 1915, je iz okrajnega glavarstva v Sežani prišla vest, da so tamkaj zalotili ruske vojne ujetnike. V pismu, poslanem vsem duhovnim uradom in županstvom v sežanskem glavarstvu, je bilo ponovno opozorjeno, da se o pobeglih vojnih ujetnikih nemudoma obvesti vojaško ali politično oblast oz. orožniško postajo. Zanimiv pa je bil še naslednji pripis: „V smislu odredbe najvišjega poveljnika j.z.“⁴³

fronte z dne 12. novembra t. l., objavljene v deželnem zakoniku pod št. 37, je vsako občevarje med civilnimi osebami in vojnimi ujetniki prepovedano, ako ni neobhodno potrebno vsled dela ali službenega ravnanja. Prestopki te prepovedi se strogo kaznujejo. Ako se je dognalo, da je stopila kaka ženska v ljubavno ali spolno razmerje s kakšnim vojnim ujetnikom, se objavi od c. in kr. okrajnega glavarstva ustrezna kazen običajnim putem v občini, kjer dotična ženska stanuje.”⁴⁴

Zgodilo se je namreč, da sta 11. novembra 1915 iz barak pri železniški postaji na Opčinah zbežala dva ruska vojna ujetnika, Pavel Subičenko in Jerem Stolor. Oba sta bila tudi prijeta, vendar šele čez tedne. Po besedah Subičenka, ki je bil prijat pri Repentabru, sta se oba v času bega gibala v okolici Sežane in Divače ter se prehranjevala s poljščinami in prebivala na prostem. Etapno poveljstvo avstro-ogrske armade tej zgodbi ni verjelo in je sumilo, da jim je nelojalno prebivalstvo dajalo hrano in zatočišče. Kot dokaz so navajali, da sta bila oba ujetnika v dobrem telesnem stanju, prav tako tudi njuna ruska uniforma. Prav tako naj bi tudi v neki vasi od ženske kupila kruh za vsoto ene krone. Slednje ter dejstvo, da sta bila prepoznavna po uniformi ter po tem, da sta bila sumljiva zaradi jezika, ki sta ga govorila, je botrovalo temu, da sta bila dne 15. decembra 1915 tržaškemu namestništvu naročena preiskava in kaznovanje vpletenih. Vendar deželno orožniško poveljstvo v Trstu oz. oddelek iz Sežane ter orožniška postaja v Dutovljah v preiskavi, ki je potekala decembra 1915 oz. januarja 1916, nista mogla zanesljivo ugotoviti dejstva, da je vojnima ujetnikoma pomagalo civilno prebivalstvo.⁴⁵ Dopis, ki ga je c. in kr. 5. vojaško poveljstvo dne 8. septembra 1916 poslalo cesarskim namestnikom v Gradec in Trst, je nakazoval na nelojalnost dela slovenskih državljanov monarhije. V njem je navajalo del poročila o stanju med vojnimi ujetniki. Zapisano je bilo, da kljub intenzivnemu nadzoru vojni ujetniki prek civilistov dobivajo slovenske časopise, zaradi česar naj bi nato nastajali nemiri v ujetniških vrstah. Prav tako je vojaško poveljstvo sumilo, da slovensko civilno prebivalstvo na Kranjskem ter na južnem

40 SI PAK KP 633, t.e. 414, 1233–2.

41 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 367.

42 SI PAK KP 633, t.e. 413, 10698.

43 Jugozahodne fronte.

44 SI PAK KP 633, t.e. 413, 17474.

45 SI PAK KP 633, t.e. 413, 17474.

Štajerskem ne opravlja svoje dolžnosti ovajanja pobeglih vojnih ujetnikov, saj sicer ti ne bi izginili za več tednov ter prehodili velike razdalje, ne da bi se nekje vmes med potjo zadrževali. Zaradi omenjenega dejstva je bilo civilnim oblastem naročeno, naj ponovno objavijo odlok o stikih med civilisti in vojnimi ujetniki ter v njem posebej poudarijo, da je dajanje varnega zatočišča vojnim ujetnikom strogo kaznivo.⁴⁶ Za taka dejanja se je moral posameznik, tudi civilist, zagovarjati pred vojaškim sodiščem.⁴⁷ Po določbah člena 377 vojnega kazenskega zakonika se je *podpiranje vbeglih vojnih ujetnikov* preganjalo kot *budodelstvo proti vojni moči države*, za katero je bila zagrožena kazen s *smrtjo na vislicah*.⁴⁸

Vojaški, policijski ter civilni politični organi v monarhiji pa so bili na nogah dne 21. junija 1917. Takrat je tudi na tržaško namestništvo prišel dopis, da je dne 15. junija 1917 iz taborišča Bruck na Lajti pobegli ruski vojni ujetnik Maksim Sorokin osumljen priprave atentata na avstrijskega cesarja. Kot dokaz pa je bilo predstavljeno zaseženo pismo, skrito v paketu, namenjenem njemu, ko je bil v taborišču. V tem pismu naj bi *revolucionarji iz Moskve* od Sorokina zahtevali izvedbo atentata na *njegovo veličanstvo*.⁴⁹ Ali je bila slednja grožnja realna ali ne, ni znano. Vsekakor pa je avstrijske oblasti izjemno skrbelo in razburjalo, da utegnejo ruski vojni ujetniki pridobiti pomoč in podporo med slovenskim prebivalstvom, ki je bilo nelojalno monarhiji.

Mir med Rusijo in Centralnimi silami v Brest-Litovsku in ruski vojni ujetniki

Sovjetska Rusija je z mirovnim sporazumom v Brest-Litovsku, podpisanim dne 3. marca 1918, enostransko izstopila iz vojne. Sklenila je separatni mir in dejansko bila poražena država v vojni s centralnimi silami Nemčijo, Avstro-Ogrsko, Turčijo

ter Bolgarijo. Po mirovni pogodbi je morala Rusija priznati neodvisnost Finske in Ukrajine; Estonija, Kurlandija, Livonija ter Litva so prešle pod nemško vplivno območje; Poljska, sedaj tudi uradno ločena od Rusije, pa je bila prepuščena dogovoru med Berlinom in Dunajem o njeni končni usodi.⁵⁰ Mirovna pogodba je poleg ozemeljskih sprememb zadevala tudi vojne ujetnike v členu XII, ki je določal vrnitev le-teh v matične domovine. Na ozemlju Avstro-Ogrske se je v tistem času nahajalo 900.000 ruskih vojnih ujetnikov, ki jih je bilo treba repatriirati, od teh jih je 438.000 opravljalo kmetijska opravila. Slednje pa je bil razlog, da se je avstro-ogrsko stran odločila za počasno vrnitev vojnih ujetnikov, pri čemer so prednost dajali Ukrajincem. Namreč, prehitra vrnitev bi lahko imela neugodne posledice na proizvodnjo v kmetijstvu v času vojne. Medtem pa si je avstro-ogrsko stran prizadevala čim prejšnjo vrnitev 2 milijona vojakov cesarsko-kraljeve armade, ki so se nahajali v ruskem ujetništvu. Do konca poletja leta 1918 se je tako v Avstro-Ogrsko vrnilo 500.000 vojakov, medtem ko se je le 50.000 ruskih vojnih ujetnikov iz avstro-ogrškega ujetništva vrnilo nazaj v Rusijo.⁵¹

Podatki, ki jih je objavila Jasna Fischer za deželo Kranjsko, kažejo, da je število ruskih vojnih ujetnikov na civilnem delu dne 1. aprila 1918 doseglo vrhunec s skupaj 3.253 možmi. Od teh jih je velika večina delala na področju poljedelstva, in sicer 2.554 ljudi, v gozdarstvu 164 ter na področju obrti in industrije 512 ljudi.⁵² Njihov novonastali status so urejala določila o uporabi vojnih ujetnikov iz novonastalih Rusije, Ukrajine in Finske za čas veljave od dne 1. maja 1918 do njihovega odhoda v domovino. Po teh določbah je bila njihova svoboda gibanja omejena in se niso smeli svobodno vračati nazaj v svoje matične države, nastale na ozemlju nekdanjega Ruskega carstva, temveč le po sklenitvi posebnega dogovora. Še vedno so morali opravljati delo za svoje gospodarje, za kršitve pravil oz. pobege pa so bili vojni ujetniki

46 SI PAK KP 633, t.e. 413, 14304-1.

47 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 359.

48 *Slovenski narod*, 1.9.1916, let. XLIX, št. 200.

49 SI PAK KP, 633, t. e. 423, 8057.

50 Herwig, *The First World War*, 372.

51 Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, 879.

52 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 364.

kaznovani na način, da so bili uvrščeni med zadnje za vrnitev v domovino. Ker so se razmere v Rusiji bistveno spremenile, saj to ni bila več ista država kot na začetku vojne, je zanimiva tudi določba, da so lahko ruski vojni ujetniki vlagali tudi prošnje, da ostanejo v Avstriji. Vsi se namreč niso hoteli vrniti v sovjetsko Rusijo. Poleg tega so nekateri tudi v času

vojnega ujetništva spoznali svojo ljubezen, saj so jim ista določila omogočala še vložitev prošenj za ženitev.⁵³ Ena od trajnih zapuščin ruskih vojnih ujetnikov na Slovenskem so tudi, sicer maloštevilni, potomci ruskih vojnih ujetnikov, delujočih v civilni sferi, katerih ruski priimki so se ohranili do današnjih dni.⁵⁴

Viri in literatura

Arhivski viri

PAK – Pokrajinski arhiv Koper
SI PAK KP 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t.e. 398.
SI PAK KP 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t.e. 413.
SI PAK KP 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t.e. 414.
SI PAK KP 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t.e. 423.
SI PAK KP 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t.e. 424.

Časopisi

Slovenski narod, 1916.
Wiener Zeitung, 1917.

Literatura

BRODNIK, V. 1989, Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med prvo svetovno vojno. – *Kronika* 37, 226–230.
DiNARDO, R. L. 2010, *Breakthrough: The Gorlice-Tarnów Campaign*. – Santa Barbara (Kalifornija).
MATIČ, D. 2014, Kratek oris političnega razvoja na Kranjskem ob začetku velike vojne s poudarkom na političnih deliktih. – V: E. Eržen Lipnik *et al.* (ur.), *Kuge, lakote in vojske - reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne*, Ljubljana, 13–22.
FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. – *Zgodovinski časopis* 63, 350–372.
HERWIG, H. H. 2014, *The First World War: Germany and Austria-Hungary* 1914–1918. – London.
JUKES, G. 2003. *The Eastern Front*, 1914–1918. New York.
KOREN, T. in P. TESTEN 2014, Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. – V: M. Sunčič *et al.* (ur.), *Monitor ISH XVI/1*, Ljubljana, 107–156.
NEIBERG, M. S. in JORDAN, D. 2008, *The Eastern Front 1914–1920: From Tannenberg to the Russo-Polish War*. – London.

RACHAMIMOV, A. 2002, *POWs and the Great War: captivity on the eastern front*. – Oxford.

RAUCHENSTEINER, M. 2014, *The First world war and the end of the Habsburg Monarchy*, 1914–1918. – Dunaj, Köln, Weimar.

STONE, N. 1998, *The Eastern Front*, 1914–1917. – London.

Internetni viri

Deutsche Biographie. Heinold von Udynski, Karl Freiherr.

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd136193587.html#ndbcontent>

Slovenska Biografija. *Fries-Skene, Alfred, Baron* - Slovenska Biografija.

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009670/>.

Österreichisches Biographisches Lexikon. *Hohenlohe-Schillingsfürst, Konrad Prinz zu*.

http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_H/Hohenlohe-Schillingsfuerst_Konrad_1863_1918.xml.

Österreichisches Biographisches Lexikon. Kroatina, Alexander Frh. von.

https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Kroatina-Alexander_1849_1933.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=kroatina.

Österreichisches Biographisches Lexikon. *Schleyer von Pontemalghera, Leopold Frh.*

https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schleyer-Pontemalghera_Leopold_1858_1920.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=schleyer.

Österreichisches Biographisches Lexikon. *Stöger-Steiner von Steinstätten, Rudolf Frh.; eigentlich Stöger, ab 1891 Stöger-Steiner, ab 1892 Stöger-Steiner von Steinstätten*.

http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Stoeger-Steiner-Steinstatten_Rudolf_1861_1921.xml.

The Avalon Project - *Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907*.

53 Vilma Brodnik, „Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med prvo svetovno vojno,” *Kronika* 37 (1989): 230.

54 Fischer, „Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918,” 360.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp.

Демоскоп Weekly - Приложение. Справочник Статистических Показателей. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям*

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php.

Демоскоп Weekly - Приложение. Справочник Статистических Показателей.

Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по вероисповеданиям и регионам

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_rel_97.php.

Igor Gardelin
Dolnja Bitnja 1 B
SI-6255 Prem
igor.gardelin@gmail.com

Uporaba ruskih vojnih ujetnikov za ureditev naravnih kraških jam za potrebe avstro-ogrsko vojske in izgradnjo vojaških prog v obdobju 1915–1918 na soški fronti

Mitja Močnik

Vse od vstopa Italije v prvo svetovno vojno na strani Antante, 23. 5. 1915, do 6. soške bitke, avgusta 1916, je avstro-ogrsko armada branila zahodni rob Doberdobske planote in tam gradila utrjeno obrambno črto, ki je danes izven ozemlja Slovenije. V času pozicijske vojne, v kateri je na bojišču kraljevalo topništvo, je bila za pehoto edina rešitev pobeg pod zemljo. Kopalji so kilometre in kilometre rogov, v živo skalo so dolbli kaverne, za bivanje in zaklonišča pa so urejali tudi kraške jame in brezna.¹

Po italijanski zasedbi Gorice 9. 8. 1916 je moral poveljnik 5. soške armade general polkovnik Svetozar

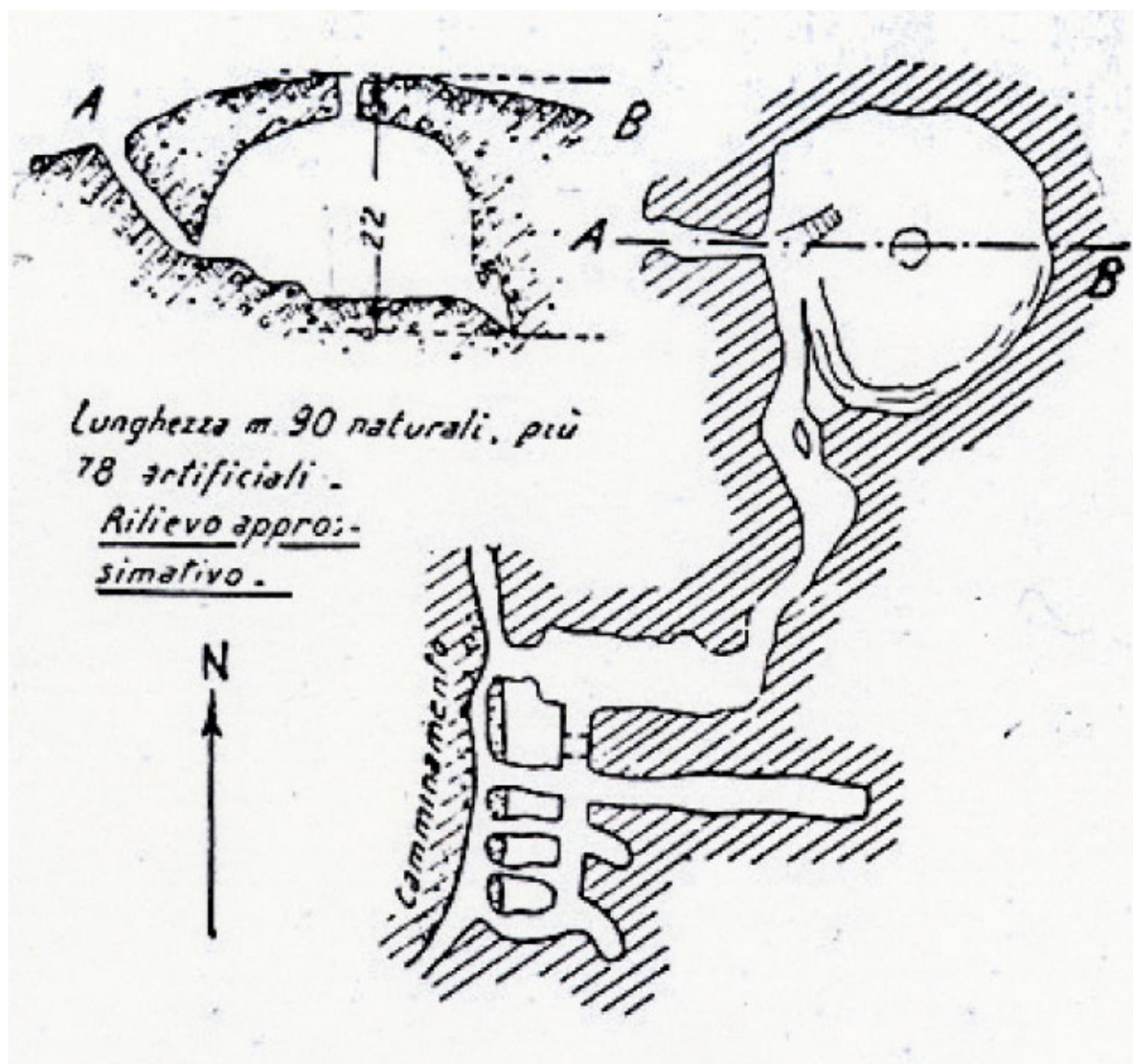
Borojević pl. Bojna ukazati umik z Doberdobske planote in goriškega mostišča, saj bi lahko italijanske sile v smeri juga iz goriškega mostišča odrezale vse enote na levem krilu avstro-ogrsko obrambe. Avstro-ogrski 7. korpus se je moral do jutra 10. 8. 1916 umakniti z Doberdobske planote preko Dola (ital. *Vallone*) na zahodni rob Krasa, 58. avstro-ogrsko pehotna divizija pa na levi breg reke Soče na nove obrambne položaje.

Kljub zelo slabo utrjenim obrambnim položajem so branilci kljubovali številnim topniškimi obstreljevanjem in pehotnim napadom v 7. in 8. soški bitki.

Slika 1 Skupina ruskih vojnih ujetnikov v Štanjelu (vir Goriški muzej).

1 Simić 1994, 106.

Slika 1 Načrt Ruske jame pri Kostanjevici na Krasu (vir L. V. Bertarelli, E. Boegan, *Due mille Grotte di Guerra*, Milano 1926 137).

Kljub temu so se v poveljstvu odločili, da se utrdi zaledje obrambe z novo utrjeno obrambno linijo, za katero so uporabili okrog 3.400 delavcev. Nova obrambna linija je potekala od Velikega vrha (463 m), vzhodno od Fajtjega hriba (433 m) preko Kostanjevice na Govec (289 m), vzhodno od Sela na Krasu in od tam prek Grmade (ital. *Hermada*, 323 m) do Devina ob morju.²

V 9. soški bitki jeseni leta 1916 so italijanske sile prodrle do Kostanjevice in Fajtjega hriba, tam pa jih je ustavila novo zgrajena obrambna linija. Po jesenski ofenzivi sta obe strani izkoristili čas za utrjevanje in

izgradnjo trše obrambe in izhodiščnih položajev. V avstro-ogrskem 7. korpusu je imel general Kuchinka kot vodja utrjevalnih del na korpusnem odseku na voljo kar 18.500 ljudi, med katerimi je bilo večina ruskih vojnih ujetnikov.³

Da bi za utrjevanje čim bolj izrabili naravne jame in brezna, so ustanovili jamski gradbeni oddelek 7. korpusa (nem. *Höhlen-baudetachment d. K.u.K. Korps*), ki je štel 500 mož. Vodil ga je speolog, ing. nadporočnik Alois Peter Bock. V tem oddelku je deloval tudi njegov brat speolog, dipl. ing. nadporočnik Hermann Bock. Raziskovali so jame za vojaško uporabo

² Prav tam 106.

³ Močnik 2005, 140; Simić 1994, 106; Fischer 2009, 369; Kunaver 1968, 420.

ter jih temu primerno tudi uredili.⁴ Oddelek je taboril pod vrhom Sv. Lenarta (400 m) na Krasu. Raziskali in uredili so preko sto jam, od tega so jih precej preuredili za vojaško uporabo. Konec maja leta 1917 je bilo v jamah, ki jih je uredil Bockov oddelek, 2.059 ležišč, dodatno pa se je v njih lahko namestilo še 1.156 vojakov. Skupaj je bilo na Krasu v kavernah in jamah na razpolago 17.300 m² pokrite površine.⁵ V tem oddelku je deloval tudi slovenski naravoslovec in pedagog ter častni član Društva za raziskovanje jam Ljubljana Pavel Kunaver (1889–1988), ki je tudi projektiral in gradil vodovod na Krasu. V Bockovem oddelku je deloval od 10. 3. do 15. 4. 1917, ko je bil premeščen v jamski oddelek (nem. *Höhlenforschergruppe Lnt. Michler*), ki ga je vodil poročnik Ivan Michler (1891–1982) z namenom raziskovanja jam v Trnovskem gozdu, Lokavcu in na Banjščicah, kjer so do konca oktobra 1917 raziskali 106 naravnih jam.⁶ Prav ruski vojni ujetniki, katerih število ocenjujejo na več kot deset tisoč mož, so bili vključeni v vsa ta dela. Njihovo življenje je bilo ob skromni prehrani in težkemu delu v vseh vremenskih razmerah bedno in številni so zaradi podhranjenosti in različnih bolezni umrli.⁷ Prav velika kraška jama, poimenovana Ruska jama (nem. *Russenhöhle*), v bližini stičišča vojaških poti od Kostanjevice proti Lokvici in poti, ki pelje od Kostanjevice proti Fajtjem hribu v neposredni bližini nekdanjega strelišča, nas s svojim imenom spominja na prisotnost ruskih vojnih ujetnikov.⁸ Sprva je bilo v jami skladišče streliva, kasneje, ko je bila v dometu italijanskih topov, so bili v njej nastanjeni ruski vojni ujetniki, ki so sproti popravljali od topniškega obstreljevanja poškodovano cesto Lokvica–Kostanjevica, dokler niso italijanske sile zasedle tega območja. Jamski gradbeni oddelek 7. korpusa je na Komenškem Krasu raziskal in uredil več kot sto naravnih kraških jam za potrebe avstro–ogrške vojske. Te jame so bile uporabljene za skladiščenje streliva, opreme

in največje izmed njih pogosto za bivališča enot in poveljstev. Največje kraške jame, preurejene za vojne potrebe, so bile:⁹

- Munijska jama (nem. *Munitionshöhle*) sredi poti med Temnico in Vojščico, kapaciteta 480 ležišč, 260 stojišč in 10 častnikov.
- Krompirjeva jama (nem. *Kartoffelhöhle*) se nahaja 200 metrov zahodno od Munijske jame, kapaciteta 500 vojakov in 8 častnikov. Jama je služila do avgusta 1916, ko se je fronta premaknila iz Doberdobskega na Komenski Kras, za shrambo krompirja, potem pa je bila preurejena v zatočišče za vojake.
- Klobasja jama (nem. *Wursthöhle*) se nahaja severozahodno od zaselka Novelo, kapaciteta 250 vojakov s poveljstvom brigade.
- Lojzova jama (nem. *Loislehöhle*) ali t. i. *Jama golobov* se nahaja v neposredni bližini Klobasje jame pri Novelu, kapaciteta 1.000 ležišč, 500 stojišč in kabine za 30 častnikov.
- Ruska jama (nem. *Russenhöhle*) pri Kostanjevici na Krasu, kapaciteta okrog 250 mož.
- Valska jama ali *Jerihovca* se nahaja južno od zaselka Vale v Brestoviški dolini, kapaciteta 1.000 stojišč in 500 ležišč.

To je samo nekaj naravnih jam, ki so bile preurejene za vojaške potrebe, znane so še: Grofova jama na Grmadi, Bezen pri Mohorinih, jama Možci, jama, imenovana *Fmlt. Kletter Grotte*, Kovačeva jama, Rusa jama, jama Pečinka, Kaverna pri Svetem, Podganja jama, Solna jama, Pliskovska jama idr. Na kamnitem odkritem prostoru kraškega ozemlja so bile ob vsakdanjem topniškem obstreljevanju in letalskem bombardiranju za uporabo prilagojene kraške jame tista naravna danost kraškega ozemlja, ki so jo branilci s pridom izkoristili.¹⁰

Jamski gradbeni oddelek 7. korpusa je s svojim delovanjem v enem letu od jeseni 1916 do jeseni 1917 izvedel obsežna raziskovalna in gradbena jamska dela na območju Krasa in srednjega Posočja s Trnovskim gozdom, Banjško planoto in Lokvcem. Da so bili

4 Kunaver 1921, 126; Kunaver 1968, 420; Prav tam, 140; Klavora 2014, 60; Simić 1994, 107.

5 Prav tam, 140; Splet 6.

6 Kunaver 1921, 125; Kunaver 1968, 422; Prav tam, 140; Prav tam, 107; Splet 2.

7 Prav tam, 60; Močnik 2005, 130; Fischer 2009, 35.8

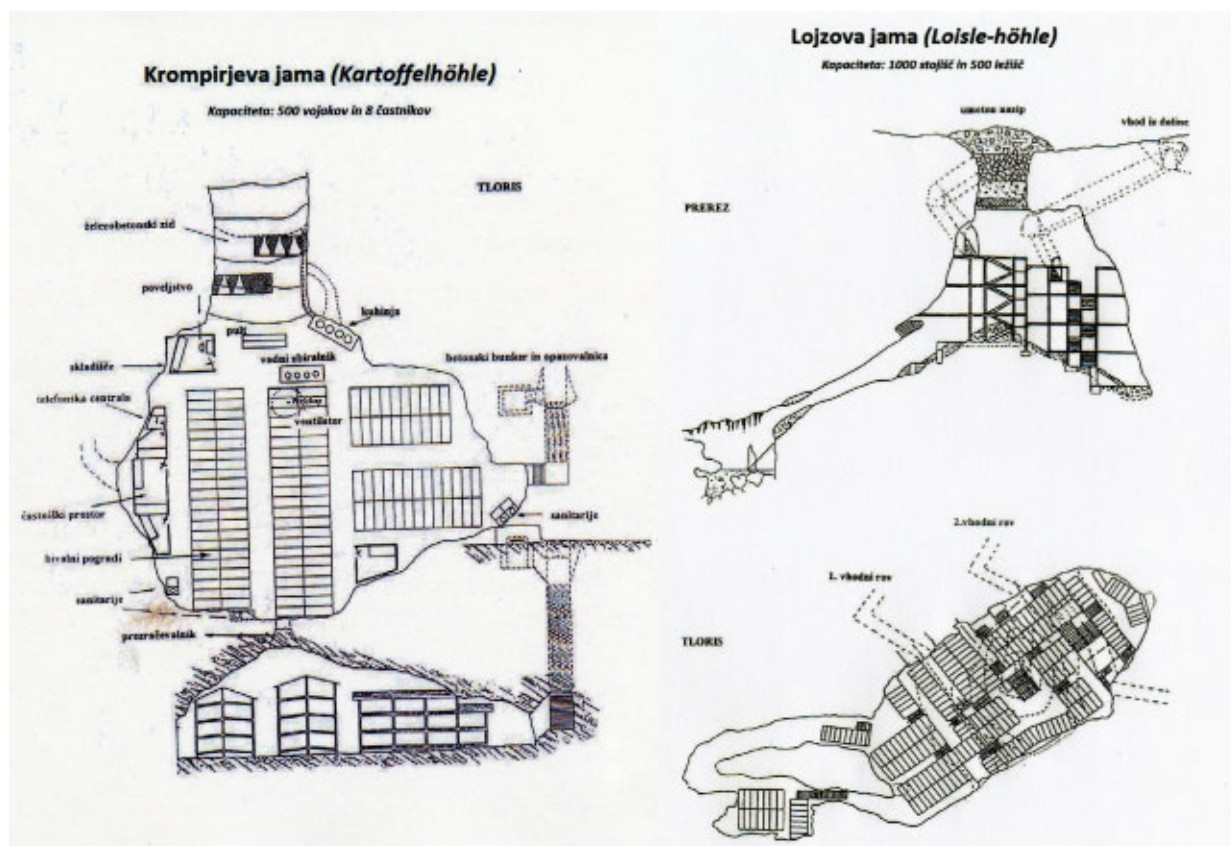
8 Prav tam, 60; Močnik 2005, 151–152; Splet 4.

9 Močnik 2005, 105, 141–155; Kunaver 1968, 421; Klavora 2014, 61; Gariboldi 1926, 129–152; Simić 1994, 107; Splet 2; Splet 3; Splet 5.

10 Prav tam, 61.

Slika 3 Pogled v Municijsko jamo med Vojsčico in Temnico (vir zbirka Davida Erika Pipana).

Slika 4 Skica Krompirjeve jame pri Temnici in Lojzove jame pri Noveli na Krasu (po Močnik 2005, 141-155).

v ta dela v zelo velikem številu vključeni tudi ruski vojni ujetniki, dokazujejo številne najdbe amaterskih ljubiteljev in zbirateljev ostalin soške fronte, ki hranijo v zasebnih zbirkah najdene predmete, ki so nekoč pripadali ruskemu vojnemu ujetniku ali pa je to ročni izdelek ali spominek od doma, ki spominja na njihovo prisotnost na tem območju delovanja avstro-ogrskih enot. Da bi lahko bolj podrobno raziskali in preučili navedena pričevanja in zapise, bi bilo potrebno strokovno in natančno preučiti dokumente in arhive v Vojnem arhivu na Dunaju, ki se nanašajo na 7. korpus in njegovo delovanje ter na delovne enote ruskih vojnih ujetnikov (KgfAA – nem. *Kriegsgefangenenarbeitabteilung*).

Poleg varnih podzemnih zatočišč je bila pomembna tudi železniška povezava z zaledjem bojišča, še posebej na območjih, oddaljenih od državnih prog Jesenice–Gorica in Gorica–Trst. Zaradi številnih italijanskih obstreljevanj je glavni promet proti južnemu delu soške fronte lahko potekal le po državni železniški

progi Ljubljana–Postojna–Trst.¹¹ Za povečan železniški promet je bilo potrebno predvsem povečati število tirov na posameznih železniških postajah, zgraditi razkladalne in skladiščne prostore, zgraditi nove normalnotirne in ozkotirne železniške povezave ter vso pripadajočo infrastrukturo za nemoteno železniško oskrbo avstro-ogrskih enot na bojišču. Po takratnih normativih je bilo potrebno za oskrbo pehotne divizije 17.000 vojakov in 8.000 konj dnevno pripeljati samo za hrano 120 ton tovora. Poleg tega je bilo potrebnih še 250 ton streliva, tehničnega, gradbenega, utrjevalnega in drugega materiala, kar za eno divizijo dnevno znaša približno 370 ton tovora. To je tedaj pomenilo 40 vagonov, saj je bila njihova nosilnost deset ton.¹² Posledica tovrstne oskrbe je bila, da se je začelo na številnih mestih in območjih graditi raznovrstno železniško in oskrbovalno infrastrukturo, ki je zagotavljala osnovne potrebe za nemoteno delovanje enot na fronti in zaledju. Za izgradnjo novih tirnih pove-

11 Klavora 2014, 55.

12 Rustja 1997, 29.

zav in razširitve obstoječih vključno s spremljajočimi skladiščnimi in nastanitvenimi centri ter razkladalnimi postajami je avstro-ogrsko vojska uporabila redne gradbene in delavne enote, specializirane železniške enote in delovne oddelke ruskih vojnih ujetnikov.

Te delovne enote so bile razporejene na celotnem območju zaledja soške fronte oziroma bojne črte med kraljevino Italijo in Avstro-Ogrsko monarhijo. Veliko vlogo pa so te enote odigrale tudi v obdobju po 12. soški bitki in prodoru avstro-nemških enot do reke Pivave globoko v italijansko zaledje, saj je bilo potrebno obnoviti in popraviti uničeno železniško infrastrukturo za oskrbo novega bojišča iz zaledja monarhije. Tako so delovne enote in železniške delovne enote ruskih vojnih ujetnikov skupaj s specializiranimi železniškimi enotami avstro-ogrsko vojske izvajali dela že od konca oktobra 1917 do sredine leta 1918. V nadaljevanju je navedenih nekaj primerov uporabe ruskih vojnih ujetnikov v delovnih skupinah in železniških delovnih skupinah, ki so izvajale izgradnjo in obnovo železniške infrastrukture na območju Komenskega Krasa, goriškega mostišča s spodnjo Vipavsko dolino in srednjega Posočja.

Kraška proga Ljubljana–Trst dolžine 145 km, dela na njej izvedena od avgusta 1915 dalje:¹³

- KgfEAA 1 in 26 (razširitvena dela na žel. postaji državne železnice v Ljubljani);
- EisbKp 23, 28 in 29.

Železniška linija Trst–Opčine–Gorica dolžine 67 km, dela izvedena od januarja do avgusta 1916:¹⁴

- KgfAA 33a in 132b (razširitvena dela na žel. postaji Branik in Opčine);
- EisbKp 12, 31, 35 in 36.

Železniška linija Prvačina–Ajdovščina z veznim kramkom Branik–Batuje dolžine 16 km, dela izvedena od 20. 8. 1916 do 1. 11. 1916:¹⁵

- KgfEAA 3, 5, 7 in 68;
- KgfAA 33a in 132b (železniška raztovorna postaja Batuje);
- EisbKp 12, 35 in 36.

13 Schaumann 1991, 146.

14 Schaumann 1991, 149.

15 Schaumann 1991, 158.

Normalnotirna vojaška proga Dutovlje/Skopo–Kostanjevica na Krasu dolžine 21,89 km, izgradnja proge od 15. 8. do 3. 10. 1915:¹⁶

- KgfEAA 43, 44, 45 in 46;
- KgfAA 435;
- EisbKp 35.

Vojaška ozkotirna proga na konjsko vleko Šempeter pri Gorici–Trnovo kota 790, dolžine 19 km, izgradnja od 3. 4. do 22. 5. 1916:¹⁷

- KgfEAA 47;
- EisbKp 36.

Vojaška motorna ozkotirna proga Ajdovščina–Batuje–Črniče–Šempas kota 56, zahodno od Šempasa, izgradnja od 30. 7. do 27. 10. 1917:¹⁸

- KgfEAA 7;
- EisbKp 36.

Vojaška ozkotirna poljska železnica Škofja Loka–Hotavljje (linija 2), zgrajena od 20. 9. do 29. 9. 1917:¹⁹

- KgfEAA 18 in 36.

Vojaška ozkotirna proga na konjsko vleko Dolnji Logatec–Kalce–Hotedršica–Godovič–Črni Vrh–Zadlog (linija 3) in Zadlog–Poncala (Lokve) (linija 3b), dolžine 53 km, izgradnja proge od 15. 8. do 29. 11. 1916:²⁰

- KgfAA 524, 123b, 1147;
- En oddelek EisbKp 17.

Lokalna linija ozkotirne proge Godovič–Idrija (linija 3b) dolžine 12 km, izgradnja od 1. 9. do 30. 9. 1916:²¹

- KgfAA 201;
- EisbKp 17.

Podaljšek vojaške ozkotirne proge Idrija–Trebuša (linija 3a) dolžine 27 km, izgradnja od 11. 9. do 18. 10. 1917:²²

- KgfEAA 7, 8, 82 in 83;
- KgfAA 966;
- EisbKp 10, 29, 32 in 36.

16 Schaumann 1991, 160; Rustja 1990, 58; Močnik 2005, 14-15, 133; Splet 7; Splet 10.

17 Schaumann 1991, 163.

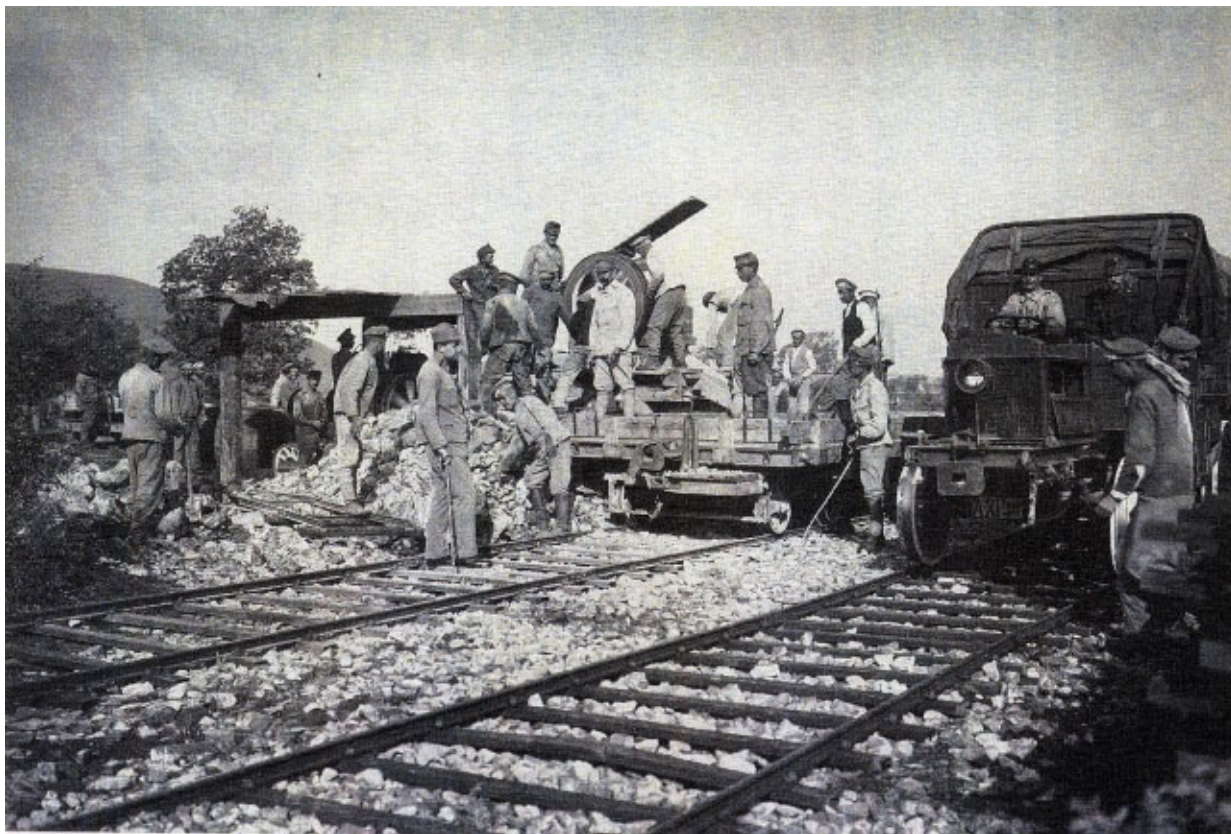
18 Schaumann 1991, 166.

19 Prav tam, 166.

20 Schaumann 1991, 167.

21 Prav tam, 167; Splet 9.

22 Schaumann 1991, 168.

Slika 5 Izgradnja železniške postaje pri Britofu pri Povirju na Krasu (po Schaumann 1991, 171).

Izgradnja normalnotirne poljske železnica Dolnji Logatec–Črni vrh (linija 3) nedokončana, začetek gradnje 9. 4. 1917:²³

- KgfEAA 5, 29, 73 in 80;
- KgfAA 965;
- EisbKp 5, 7, 29 in oddelek 35.

Ozkotirna motorna proga Kreplje–Britof dolžine 12,5 km, izgradnja od 6. 11. 1916 do 4. 8. 1917:²⁴

- KgfAA 7;
- EisbKp 10, 12, 13 in 36.

Ozkotirna motorna proga Kreplje–Gorjansko dolžine 13,5 km, izgradnja od 1. 11. 1916 do 31. 12. 1916:²⁵

- EisbKp 12 in 36.

Državna proga Jesenice–Gorica–Tržič (ital. *Monfalcone*)–Trst (linija 4), izvedba razširitvenih del in izgradnje kovinske mostovne konstrukcije tipa Roth

-Waagner v dolžini 45 m na železniškem mostu Ajba pri Kanalu ob Soči, izvedba del od 8.1. do 31. 1. 1918:²⁶

- KgfEAA 82;
- EisbKp 13;
- RW-Brückenbaudetachment 2.

Obnova železniških postaj Avče, Kanal, Plave in Solkan, železniških tunelov od Avč do Solkana, izvedba od 8. 1. do 1. 5. 1918:²⁷

- KgfEAA 82;
- EisbKp 13;
- šest delovnih skupin KgfAA.

Državna proga Jesenice–Gorica–Tržič (ital. *Monfalcone*)–Trst (linija 4), izvedba obnovitvenih del, 183 m proge od tega izgradnje kovinske mostovne konstrukcije tipa Roth-Waagner v dolžini 93 m in temeljnih površin s tiri v dolžini 90 m na železniškem mostu v Solkanu, izvedba del od 23. 1. do 1. 5. 1918:²⁸

- KgfEAK 79, 83, 84, 89 in 90;
- KgfAA 143a, 966 in 1211.

23 Schaumann 1991, 170; Splet 9.

24 Prav tam, 170; Močnik 2005, 138; Splet 8.

25 Schaumann 1991, 174; Močnik 2005, 80–81, 136; Splet 4.

26 Schaumann 1991, 185.

27 Prav tam, 185.

28 Schaumann 1991, 190

Slika 6 Obnova Solkanskega železniškega mosta s postavitvijo Roth-Waagnerjeve kovinske konstrukcije leta 1918 (po Schaumann 1991, 190).

Železniški most čez reko Vipavo pri Rubije/Sovodnje, obnovitvena dela in postavitve kovinske konstrukcije v dolžini 54 m, izvedba del od 12. 11. do konca novembra 1917 (točen dan zaključka ni določen):²⁹

- KgfEAA 79;
- KgfAA 126/20;
- EisbKp 5.

Železniška postaja Tržič pri Trstu (ital. *Monfalcone*), obnovitvena dela objektov na postaji in dela železniških tirov od 18. 11. 1917 do sredine leta 1918:³⁰

- KgfEAA 37 in 57;
- KgfAA 477;
- EisbKp 35.

Viadukt Sablič pri Tržiču (ital. *Monfalcone*), izvedba obnovitvenih del od 22. 1. do 11. 6. 1918:³¹

- šest delovnih skupin KgfAA;

- EisbKp 35.

Državna železnica Gorica–Krmin (ital. *Cormons*)–Videm (ital. *Udine*) (linija 4), izvedba obnovitvenih del 197,5 m proge, od tega izgradnje kovinske mostovne konstrukcije tipa Roth-Waagner v dolžini 57,5 m in temeljnih površin s tiri v dolžini 140 m na železniškem mostu zahodno od Gorice, izvedba del od 31. 10. do 26. 11. 1917 (Schaumann 1991, 193):

- KgfEAA 36, 82 in 26;
- KgfAA 996;
- EisbKp 29.

Obnova železniškega mosta pri Koprivi (ital. *Capriva del Friuli*) v dolžini 24 m, izvedba del od 15. 11. do 19. 11. 1917 (Schaumann 1991, 194):

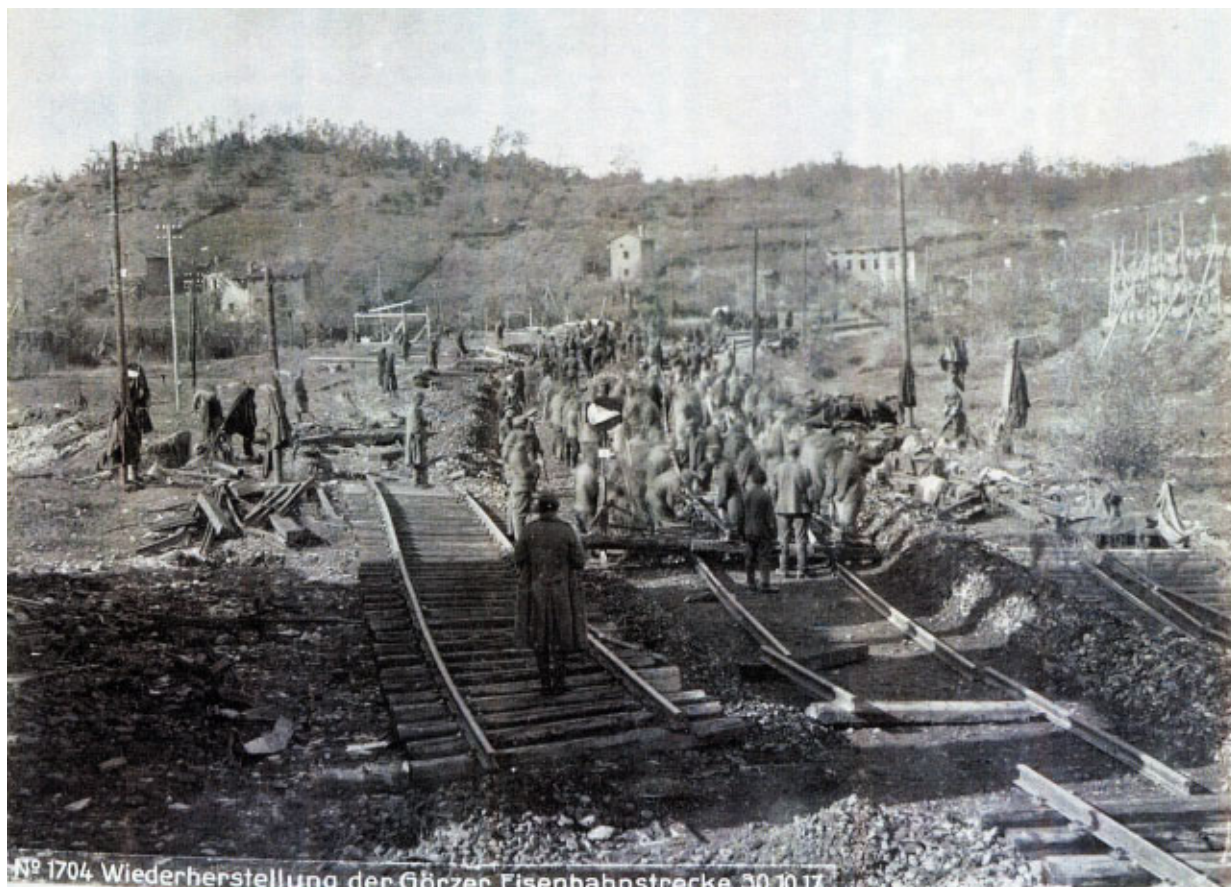
- dve skupini KgfAA;
- EisbKp 30.

Obnovitev železniških mostov na državni progi med Tržičem in Červinjanom (ital. *Monfalcone–Cervignano*) v dolžini 127 m in izgradnjo kovinske mostovne kon-

²⁹ Schaumann 1991, 193.

³⁰ Prav tam, 193.

³¹ Prav tam, 193.

Slika 7 Obnovitvena dela na progi med Šempetrom pri Gorici in Volčjo Drago konec oktobra 1917 (vir Splet 11).

strukcije tipa Roth-Waagner v dolžini 102 m, izvedba del od 5. 11. do 19. 11. 1917 in od 14. 5. do 31. 5. 1918.³²

- KgfEAA 69;
- KgfAA 11a in 117a;
- EisbKp 1 in 36;
- RW-Brückenbaudetachment 1 in 2.

Obnova objektov in proge na relaciji državne proge Gorica–Prvačina–Opčine–Trst (železniške postaje Gorica, Volčja Draga, Šempeter, Batuje, Ajdovščina, železniški most pri Dornberku itd.), izvedba del od 22. 10. do 14. 11. 1917:³³

- šest delovnih skupin KgfAA;
- EisbKp 10, 29 in 32.

Obnova železniških postaj, mostov in proge na območju Solkan–Gorica, Gorica–Krmin (ital. *Cormons*), izvedba del od 22. 10. do 14. 11. 1917:³⁴

- KgfEAK 79, 83, 84, 89 in 90;
- KgfAA 143a, 966 in 1211;
- EisbKp 1, 7, 29 in 32;
- večje število delovnih skupin KgfAA.

Na t. i. goriškem mostišču, kjer je so delovale železniške delovne in gradbene enote z vojnimi ujetniki, je bila formacija sledeča:³⁵

- ena EisbKp (4 častniki, 47 mož (vojakov) in 46 vojnih ujetnikov);
- oddelek za izgradnjo mostovnih Roth-Waagnerjevih kovinskih konstrukcij (5 častnikov, 71 mož (vojakov) in 26 vojnih ujetnikov).

V septembru in oktobru 1917 so se združene avstro-ogrsko in nemške enote pripravljale na načrtovano 12. soško bitko, ki naj bi z bliskovitim ofenzivnim delovanjem ter natančno in močno topniško pripravo utrla pot skozi vse tri obrambne italijanske linije branilec soške fronte globoko v Furlanijo, Julijsko krajino in Benečijo. Na železniških progah je bil pro-

32 Schaumann 1991, 196.

33 Prav tam, 196.

34 Schaumann 1991, 192.

35 Schaumann 1991, 189.

Slika 8 Ruski vojni ujetniki pri pripravi hrane za delovno skupino pri obnovi Solkanskega železniškega mosta (vir zbirka Mitja Močnik).

met iz globokega zaledja v neposredno bližino fronte zelo živahen. Na razkladalne postaje je v tem obdobju prispelo 2.445 vlakovnih transportov, v času od 15. 9. do 24. 10. 1917 je bil promet najbolj gost, saj je prispelo 848 vlakovnih kompozicij z vojniki in 972 z raznovrstnim vojaškim materialom.³⁶ Nekatere kompozicije so prispelo iz Poljske, Slovaške, Češke, Madžarske itd. Vse te vlakovne kompozicije z vojaškim materialom so razkladali na razkladalnih postajah vzdolž bohinjke železniške proge, od koder so material transportirali naprej na fronto s pomočjo žičnic, transportov z vozovi ali tovornjaki, z mulami itd. Na tovrstnih razkladalnih postajah so delali tudi številni ruski vojni ujetniki³⁷ katerih točno število ni znano.

Po uspešni avstrijsko-nemški ofenzivi in preboju italijanske fronte na soškem bojišču so odigrale veliko

vlogo delovne enote ruskih vojnih ujetnikov pri obnovi železniških prog, mostov, postaj in druge pomembne infrastrukture za nemoteno oskrbo frontne črte ob reki Piavi in povezavo med območjem fronte in zaledjem v monarhiji. Na tem območju jugozahodno od nekdanje soške fronte do nove fronte ob reki Piavi na jugozahodu so delovala številna poveljstva železničarskih delavnih oddelkov ruskih vojnih ujetnikov KgFAK:

- Na območju Gemone (sekcija VIII/1) so delovali številka 629/a, 2073 in 130b.
- Na območju Vidma (ital. *Udine*) (sekcija VIII/2) so delovali številka 744, 2024 in 1379.
- Na območju Portoguara (sekcija 13) je delovala številka 602.
- Na območju Casarse (sekcija 14) so delovali številka 542, 170 in 200.

Skupaj je bilo to 1.850 osebja za delo z ruskimi vojnimi ujetniki za potrebe obnove in vzdrževanja železni-

36 Rustja 1990, 59.

37 Prav tam, 59.

ških prog.³⁸ Seveda so primarno vlogo odigrali še delovni oddelki ruskih vojnih ujetnikov, specializiranih za izgradnjo in obnovo železniške infrastrukture, ki so delovali na različnih lokacijah v zaledju fronte na Piavi. To so bile enote Delovne železničarske enote ruskih vojnih ujetnikov KgfEAK številka 7, 8, 16, 17, 18, 25, 27, 29, 36, 57, 62, 69, 73, 86, 88 in 2086 ter Delovne enote ruskih vojnih ujetnikov KgfAK številka 43a, 117a, 652, 755, 778, 785, 1003, 1248, 1304, 1374 in 1375.³⁹

Formacija cesarsko-kraljevih železničarskih enot je dne 25. 8. 1918 štela 110 enot tehničnega osebja starešin, ki so nadzorovali železniške delovne enote ruskih vojnih ujetnikov KgfEAA. Skupaj je bilo 333 častnikov in podčastnikov in 3.960 vojakov.⁴⁰

S tem pregledom lahko zaključimo, da so ruski vojni ujetniki odigrali zelo pomembno vlogo pri urejanju in pripravi jamske in železniške infrastrukture na območju Komenskega Krasa, srednjega Posočja in širše. Seveda so odigrali primarno vlogo tudi pri izgradnji številnih oskrbovalnih cest, vodovodov, žičnic in še bi lahko naštevali.

Literatura

- FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. – Zgodovinski časopis 63, št. 3–4, 350–372.
- MOČNIK, M. 2005, Komenski Kras. Ljubljana. 129–155
- SCHAUMANN, W. 1991, Die Bahnen Zwischen Ortler und Isonzo 1914–1918. Dunaj. 144–199, 246, 315.
- GARIBOLDI, I. 1926, Le grotte di guerra. Milano. 129–152, 309.
- KUNAVER, P. 1921, Jame na Trnovskem gozdu in planoti Lokovec. – Planinski vestnik 6–7. Ljubljana. 125–141.
- KUNAVER, P. 1968, V jamah za soško fronto. – Planinski vestnik 9. Ljubljana. 420–422.
- KUNAVER, P. 1969, Jame za soško fronto II. – Planinski vestnik 3. Ljubljana. 121–124.
- KUNAVER, P. 1969, V jamah za soško fronto III. – Planinski vestnik 7. Ljubljana. 300–302.
- KUNAVER, P. 1969, V jamah za soško fronto. – Planinski vestnik 11. Ljubljana. 508–512.
- RUSTJA, K. 1990, Proga predorov – Tiri in čas 2. Ljubljana.

38 Schaumann 1991, 246.

39 Schaumann 1991, 201, 217, 222, 228–238.

40 Schaumann 1991, 315.

Žal se je ohranilo bore malo sledi o delovanju in življenju vojnih ujetnikov. Poleg skromnih zapisov, fotografij in predmetov lahko zasledimo kakšno ime v mrliških knjigah posameznih župnijskih cerkev, na ohranjenih seznamih pokopanih vojakov na številnih avstro-ogrskih vojaških pokopališčih ter na osamljenih grobovih. Koliko jih je bilo točno na slovenskem od leta 1915 do 1918, ostaja za zdaj še nepojasnjeno število. Po dosedanjih raziskavah bi lahko rekli, da jih je bilo na celotnem ozemlju današnje Slovenije verjetno precej čez 30.000, vendar bi za kolikor se da točne podatke morali raziskati Vojni arhiv na Dunaju. S tovrstnimi podatki pa naj bi razpolagala še državni arhiv v Rimu in deželni arhiv v Milanu. Ali se bomo poklonili vsem neznanim možem, fantom, očetom in sinovom, ki so neznano kje umrli in bili pokopani v slovenski zemlji, s podrobnejšo raziskavo tega področja, pa za enkrat ostaja neznanka. Naj počivajo v miru in naj jim bo večna slava!

na. 56–61.

RUSTJA, K. 1997, Pomen železnic med prvo svetovno vojno. – Kras 23. 29–30.

SIMIČ, M. 1994, Lojzova jama in jama v ozidju med prvo svetovno vojno. – Naše jame 36. Ljubljana. 103–108.

Spletni viri

- Splet 1. http://www.zgodovinskicasopis.si/_pdf/Digital-archive/ZC_2009_3-4.pdf (vhod 30. 1. 2014)
- Splet 2. <http://register.prohereditate.com/sl/site/B0055/> (vhod 25. 8. 2018)
- Splet 3. file:///C:/Users/MitjaM/Downloads/Jame_SLO_koncni%20pregled.pdf (vhod 2. 9. 2018)
- Splet 4. www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-XAL-GGNHG/e85fa048-d5d8-40a0-900b-67146f1dc40e/PDF (vhod 15. 8. 2018)
- Splet 5. http://www.pliskovica.si/uploads/1/3/6/8/13685241/glaspliske_03.pdf (vhod 2. 9. 2018)
- Splet 6. http://www.dzrlj.si/wp-content/uploads/2015/09/Jubilejni_Glas-podzemlja_2010_konca_na_splet_3del.pdf (vhod 2. 9. 2018)
- Splet 7. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-WKZ33MNX/fe7e8815-1ada-40d1-baa4855d5c9a9352/PDF> (vhod 2. 9. 2018)

Splet 8. <http://dutovlje.net/teranovapot/pot/vojaska-proga.htm> (vhod 2. 9. 2018)

Splet 9. http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronte/ch04.html (vhod 2. 9. 2018)

Splet 10. http://www.storija.info/cms/data/pages/files/000015_resource1_orig.pdf (vhod 2. 9. 2018)

Splet 11. <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/15608355.jpg> (vhod 2. 9. 2018)

Obrazložitev kratic v tekstu

KgfEAA = Kriegsgefangenen-Eisenbahnarbeiterabteilung – Železniška delovna enota vojnih ujetnikov

KgfAA = Kriegsgefangenen-Arbeiterabteilung – Delovna enota vojnih ujetnikov

KgfEAK = Kriegsgefangenen-Eisenbahnarbeiterkommando – Poveljstvo železniške delovne enote vojnih ujetnikov

RW-Brückenbaudetachment = Roth-Waagner Brückenbaudetachment – Oddelek za izgradnjo Roth-Waagnerjeve mostovne konstrukcije

EisbKp = Eisenbahnkompanie – Železniška četa

Mitja Močnik
Hum 62a
SI-5211 Kojsko
mitja.mocnik@hotmail.com

Taborišče ruskih vojnih ujetnikov v Strnišču

Radovan Pulko

Kraj Strnišče, današnje Kidričevo, so izredno znamenovali dogodki prve polovice burnega 20. stoletja. Vse od 1. svetovne vojne pa do prvih let po 2. svetovni vojni je bil ta prostor večkrat območje najrazličnejših taborišč, med katerimi so bila predvsem: ujetniška, begunska, delovna in kazenska. Edinstvena preteklost kraja je do današnjih dni ostala v večji meri spregledana, širši javnosti neznana in v veliki meri strokovno neraziskana. Zakaj je temu tako, lahko le ugibamo. Morda je eden izmed razlogov ta, da v obdobju socialistične Jugoslavije v strokovnih in političnih krogih ni bilo posebnega zanimanja za dogodke iz 1. svetovne vojne. Po razpadu omenjene države najbrž preteklost zalednih krajev, kakršno je bilo tudi Strnišče, raziskovalcem niso vzbudili tolikšnega zanimanja, kot ga je bilo v Sloveniji deležno območje soške fronte. Morda pa je vzrok iskati predvsem v namembnosti kraja po koncu 2. svetovne vojne, ko se je v njem zvrstilo kar nekaj jugoslovanskih taborišč. Sledove takratnih dogodkov je režim prav gotovo hotel kolikor se le da zakriti. Spomini na takratni čas pa so še danes marsikomu neprijetni.

Z namenom raziskati preteklost današnjega Kidričevega je bilo dne 10. aprila 2013 s strani zainteresiranih posameznikov ustanovljeno Zgodovinsko društvo Kidričevo. V kratkem času delovanja se je društvo ukvarjalo predvsem z zbiranjem ustreznega gradiva, povezanega z dogodki v obravnavanem kraju med 1. svetovno vojno in takoj po njej. Prav tako je z različnimi aktivnostmi opozarjalo na nenavadno preteklost kraja tako strokovno kot tudi širšo javnost. Ob izdatni strokovni podpori Zgodovinskega društva Kidričevo pa je bila že dobro leto po njegovi ustanovitvi vzpostavljena zgodovinska učna pot po nekdanjem avstro-ogrskem taborišču Sterntal, ki se je med prvo svetovno vojno raztezalo čez velik

del današnjega naselja Kidričevo, sosednjih Njiverc in tovarne TALUM.

O izvoru krajevnega imena

Obravnavani kraj je skozi zgodovinska obdobja imel številna poimenovanja. Tega so v različnih virih, velikokrat tudi zaradi nedoslednosti, že pred prvo svetovno vojno zapisovali kot Sterntal¹, Sterntal², Sterntal pri Ptuju³, Šterntal⁴. Po prvi svetovni vojni Strnišče⁵, kratek čas takoj po drugi svetovni vojni tudi Hitlerjev rajh⁶, pa Strnišče na Dravskem polju⁷, Strnišče pri Ptuju⁸ dokler ni bilo naselje dne 24. 4. 1953 poimenovano po predsedniku prve povojne narodne vlade za Slovenijo, Borisu Kidriču, v Kidričevo.⁹

1 Special- Orts – Repertorien der im Österreichischen reichstrathe vertretenen königreiche und länder, Neubearbeitung auf grund der ergebnisse der volkszählung vom 31. december 1890, Herausgegeben von der K. K. statistischen central-commission, IV., Steiermark, Wien 1893, str. 280.

2 V Sterntalu, Slovenski gospodar, 26. 12. 1901, str. 4.

3 Sterntal pri Ptuju, Štajerc, let XVI, št. 43., 24. 10. 1915, str. 5.

4 Šterntal, Slovenski gospodar, 20. 5. 1915, str. 6.

5 Sterntal – Strnišče, Slovenec, let. XLVII, št. 30, 6. 3. 1919, str. 3.

6 Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci, zbral in uredil Milko Mikola, Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, Ljubljana 2007, dokument št. 17, str. 85 (navajam: M. Mikola, Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci).

7 Prav tam.

8 Prav tam str. 91.

9 Boris Kidrič človek za izjemne čase, Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Komisija za informativno, propagandno in promocijsko dejavnost, Ljubljana 1996, str. 17 in 25.

Uredba o preimenovanju naselja Strnišče, Uradni list Ljud-

Za razlago, kako je nastalo prvotno ime obravnavanega območja, in sicer nemško *Sternthal* ter slovensko Strnišče, obstaja le nekaj domnev. Po eni izmed razlag naj bi ime izhajalo iz ljudskega poimenovanja za graščinske ovčje hleve *Stärstall*. Takšno ime naj bi se, kakor je zaslediti po literaturi, prvič pojavilo leta 1823.¹⁰ Razširjena je tudi bolj romantična razlaga krajevnega imena, katere zagovorniki kraj slovenijo kar *Zvezdna dolina*, in sicer iz nemških besed *Stern* in *Tal*.¹¹ Dokaj pogosta je tudi trditev, da naj bi slovensko prebivalstvo kraj proti koncu prve svetovne vojne zaradi izsekane gozdne površine začelo imenovati Strnišče, češ da je avstro-ogrška vojska pač z uničenjem gozda ustvarila strnišče. Vendar tudi ta trditev ne vzdrži, saj imamo za takšna območja v slovenščini izraz poseka, medtem ko strnišče pomeni izključno njivo, na kateri je bilo požeto žito. Sicer pa je že leta 1909 celjski *Narodni dnevnik* zapisal ime kraja kot Sterniše in pri tem komentiral: „...katero postajo vsi Slovenci imenujejo z grdo nemško spako - ‚Sterntal‘.“¹² V zvezi z nastankom imena kraja je leta 1919 tudi mariborski častnik *Strážu* ugotavljal, da je takšno prevajanje imena kraja iz nemškega jezika neprimerno in da po drugi strani ime Strnišče ne ustreza območju, „... kjer se prej sploh ni sejalo nikako žito in je večinoma prekrit z borovimi gaji in ovčjimi pašniki ...“ Prebivalci Dravskega polja pa naj bi takrat, še ugotavlja *Strážu*, ta kraj imenovali Prelogi ali Na prelogih.¹³

Prva omembe vredna stavba na tem območju je bila dvorec Sternthal, ki ga je šele okrog leta 1870 postavil grof Schöndorf. Nastala je na osnovi pristave grofa Adolfa Schönfelda iz leta 1830.¹⁴ Svojo današnjo ne-

obaročno podobo je dvorec domnevno dobil okrog leta 1900, ko je dal plemič Franc Hellin s Ptuja nekdanjo pristavo temeljito predelati in povečati.¹⁵ Hellin je dal do objekta speljati tudi ozkotirno železnico, ki se je navezovala na železniško progo Ptuj–Pragersko.¹⁶ Ta ozkotirna železnica je imela med 1. svetovno vojno dokaj pomembno transportno funkcijo med avstro-ogorskimi vojaškimi objekti v Sternthalu, o čemer bo več zapisanega v nadaljevanju.

Avstro-ogrsko taborišče za ruske vojne ujetnike v Sternthalu

Po nekaj mesecih prve svetovne vojne so avstro-ogrske oblasti zaradi pritoka velikega števila ruskih vojnih ujetnikov začele iskati primeren kraj za izgradnjo ujetniških taborišč. Na Štajerskem se je Deželno namestništvo v Gradcu odločilo, da uredi taborišče z barakami v Feldbachu in Knittelfeldu. Spomladi 1915 so nato določili še Sternthal. Sicer pa je avstro-ogrska vojska že 1. januarja 1915 v obravnavanem kraju od domačinov najela zemljišče za dobo desetih let brez možnosti odpovedi pogodbe s katere koli strani.¹⁷ Poleg najemnine za zemljišča je vojska izplačala še letno najemnino za uporabo že omenjene Hellinove železnice, najemnino za uporabo grajskih prostorov in gospodarskih poslopij ter odškodnine za povzročeno škodo na poljih in gozdovih.¹⁸ Zanimivo pri tem je, da čeprav so se oblasti za gradnjo taboriš-

Krajevni leksikon dravske banovine, Krajevni repertorij z uradnimi topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 513.

Matej Slekovec, Župnija sv. Lovrenc na Dravskem polju, Krajepisno - zgodovinske črtice, Maribor 1885, str. 111.

15 Eva Sapač, Obnova dvorca Sternthal, Dvorec Sternthal, Kidričevo 2014, str. 8.

16 Radovan Pulko, Zgodovina dvorca Sternthal, Dvorec Sternthal, Kidričevo 2014, str. 7.

17 Nataša Kolar, Prispevki k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo 2010, str. 143 in 145 (navajam: Kolar, Prispevek k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne).

18 Vida Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, Časopis za zgodovino in narodopisje, 20=55, 1, 1984, str. 57-121., str. 61 (navajam: Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega.)

ske republike Slovenije, let. (I)X, št. 12, 24. 4. 1953.

10 Marija Hernja Masten, Zgodovina prostora občine Kidričevo s prikazom nekdanje občine Sveti Lovrenc na Dravskem polju, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo 2010, str. 127 in 128.

11 Tako na primer: Katja Zupanič, Upravnoteritorialni, gospodarski in družbeni razvoj na kidričevskem območju od leta 1945 do nastanka samostojne občine Kidričevo, Zbornik Občine Kidričevo, Občina Kidričevo 2010, str. 225.

12 Novi poštni urad, Narodni dnevnik, let. 1, št. 165, 23. 7. 1909, str. [3].

13 Sterntal – Strnišče, Slovenec, let. XLVII, št. 30, 6. 3. 1919, str. 3.

14 Register nepremične kulturne dediščine, <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=23737>, 16. 1. 2013.

ča odločile šele spomladi, so prve vesti o morebitni gradnji ruskega ujetniškega taborišča v Sternthalu prišle v javnost že 12. januarja 1915.¹⁹ Posebej v marcu in aprilu leta 1915 je dnevni tisk poročal, da bo v taborišču prostora za 20.000, 30.000, 40.000 in celo 60.000 ujetnikov.²⁰ Seveda je šlo le za ugibanja.

Že od konca marca 1915 je mogoče v dnevnem tisku zaslediti tudi vesti o hitrem napredovanju gradnje barak.²¹ V drugi polovici aprila 1915 pa naj bi bile barake že pripravljene za sprejem ujetnikov. Dne 30. maja 1915 je v taborišče prišlo 1.000 ruskih vojnih ujetnikov, kar pa najverjetneje ni bila prva skupina ujetnikov, ki je prišla v Sternthal.²² Že v drugi polovici maja 1915 so namreč nameravali iz Vrbne (nem. *Feldbach*) v Sternthal prepeljati 500 ruskih ujetnikov, večinoma rokodelcev, ki bi gradili dodatne barake.²³ Ali so te osebe dejansko prispele v Sternthal, zaradi pomanjkanja ustreznih virov zaenkrat ni možno potrditi. Vendar pa redke vesti o delovnih nesrečah, objavljene v dnevnem tisku, pričajo, da so ruski vojni ujetniki dejansko opravljali dela pri gradnji taborišča v Sternthalu.²⁴

Oktobra 1915 se je rusko ujetniško taborišče razprostiralo na nekaj več kot 7,4 hektarja. Imelo je 24 barak z 2.400 posteljami ter 18 barak za sanitarne in druge namene.²⁵ Življenjske razmere, v katerih so se znašli ruski vojni ujetniki, nam osvetljujejo spomini Franca Čučka, takratnega trgovca, ki je med leti 1916 in 1917 avstro-ogrski vojski v taborišče Sternthal dostavljal vino. Čuček opisuje, da so z ruskimi vojnimi

ujetniki ravnali izjemno grobo. Med delom so bili strogo nadzorovani in stražarji za njih niso poznali nobenega usmiljenja. Krutost stražarjev se je v posebni obliki odražala, kadar so morali ruski ujetniki obdelovati polja različnih posestnikov. Ujetniki po končanem delu z rok domačinov niso smeli sprejeti nobene nagrade. Zato so jim domačini poskušali skrivoma podariti vsaj kakšno malenkost. Običajno je šlo za tobak.²⁶

Prehrana ruskih ujetnikov je bila izredno pičla. Prejemali so le borno krompirjevo ali redkeje fižolovo juho ter kruh. Dnevni odmerki slednjega so bili izjemno skopi. V primerjavi s stražarji, ki so dnevno prejemali 1 kilogram kruha, so jetniki prejemali le četrtno vojaškega kolača, kar naj bi znašalo približno 25 dekagramov. Ruski vojni ujetniki so zato hirali in za posledicami podhranjenosti tudi umirali.²⁷ O pomanjkanju hrane poroča tudi takratno slovensko časopisje, v katerem je zaslediti tudi vest, v kateri se domačini pritožujejo, da „...zmanjkuje kokoši, delavcem na polju kruh in pijača, celo že posejani krompir iz zemlje.“²⁸ Do današnjega dne se je ohranilo le nekaj redkih fotografij, ki pričajo o kmetijskih opravilih, ki so jih bili s strani avstro-ogrske vojske primorani opravljati ruski vojni ujetniki. Tako se je ohranila fotografija ruskih vojnih ujetnikov, ki so na prisilnem delu pri veleposestniku Pennu v bližnjem kraju Tržec. Prav tako tudi fotografija ruskih in srbskih ujetnikov pri delu v vinogradu v bližnjih Halozah.²⁹ O ruskih vojnih ujetnikih je bil zabeležen še spomin, da naj bi jih uporabljali za različna opravila v bližnji graščini Turnišče.³⁰ Pri grobem izkoriščanju ruske delovne sile v taborišču Sternthal so se dogajale delovne nesreče. Tako je na primer maja 1915 prevrnjen voziček ozkotirne železnice polomil nogo ruskemu vojnemu

19 Vjeti Rusi v mariborski okolici, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 8, 12. 1. 1915, str. 4.

20 Ruski tabor pri Sterntalu na Štajerskem, Slovenec, let. XLIII, št. 90, 22. 4. 1915, str. 5.

Sterntal, Slovenski gospodar, 1. 4. 1915, str. 6.

Nov ujetniški tabor na Štajerskem, Slovenec, XLIII, št. 73, 1. 4. 1915, str. 5.

Drobne novice s Štajerskega, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 71, 30. 3. 1915, str. 3.

Ujetniški tabor pri Pragerskem, Slovenec, let. XLIII, št. 62, 17. 3. 1915, str. 5.

21 Drobne novice s Štajerskega, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 71, 30. 3. 1915, str. 3.

22 Šterntal, Slovenski gospodar, 17. 6. 1915, str. 6.

23 Šterntal, Slovenski gospodar, 20. 5. 1915, str. 6.

24 Šterntal, Slovenski gospodar, 17. 6. 1915, str. 6.

25 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 61–65.

26 Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Franc Čuček, Zgodovinski podatki o Strnišču, Ptuj 24. 4. 1962, str. 3–4.

27 Prav tam.

28 Sv. Lovrenc, Slovenski gospodar, 22. 4. 1915, str. 6.

29 Fotografije ruskih vojnih ujetnikov se nahajajo v zasebni zbirki Aleksandra Kumra in zasebni zbirki Franca Mlakarja.

30 Rajko Topolovec, Kraj prišlekov, Ptuj 2002, str. 49.

Slika 1 Ruski vojni ujetniki iz taborišča Sternthal (vir zbirka Vladimirja Forbicija).

ujetniku, nek drug ujetnik pa je padel v rov za vodovodne cevi.³¹

V takratnem slovenskem dnevnem tisku je že junija 1915 zaslediti vest o pobegu štirih ruskih ujetnikov, med katerimi sta bila dva visokošolca. Temu so zagotovo botrovala predvsem surove življenjske razmere v taborišču Sternthal.³²

Dne 14. aprila 1915 je za vojaške potrebe v Sterntahlu začela delovati tako imenovana poštna nabiralnica. Podrejena je bila poštному uradu v Pragerskem.³³

Dne 27. maja 1915 se je nato v Sternthalu oblikoval nov poštno-brzojavni urad, katerega vodja je postal poštni uradnik Franjo Mlinarič.³⁴ Po redkih ohranjenih virih lahko sklepamo, da so se poštne urada poleg avstro-ogrskih vojakov smeli posluževati tudi ruski vojni ujetniki. Ohranila se je dopisnica, ki je prepotovala dokaj nenavadno pot. Poslana je bila

iz Sevastopola dne 15. 2. 1915 in je potovala preko Moskve v Sternthal. Njena vsebina je sledeča: „Dragi Maksim! V februarju smo prejeli dve dopisnici. Iz njih smo izvedeli, da si živ in zdrav, pa ti želimo, da zdržiš do konca. Naj ti Bog da srečo pri vsem! Te dni ti bomo poslali paket in nekaj denarja. Ko prejmeš, nam odgovori. Za zdaj smo živi in zdravi, kar želimo tudi tebi od Gospoda Boga. Tvoja žena Jelisaveta je odpotovala domov k svoji mami. Kako je tam – ne vemo. Posel gre, živalske kožice obdelujemo. Mama je bila bolna, a je hvala Bogu ozdravela. Fedjin brat je prav tako na služenju od avgusta 1915. Je blizu spopadov. Jelisaveta je odpotovala kljub [prepovedi gibanja]. Torej brez vednosti v Poltavo. Pozdrav od vseh tvojih sorodnikov, Fjodor in Galja Postol.“³⁵

Dopisnice sorodnikov ruskih ujetnikov v Sternthalu ne izražajo le skrbi za bližnjega v ujetništvu, ampak tudi težke razmere, v katerih se je v 1. svetovni vojni znašlo tudi civilno prebivalstvo. Dopisnica, poslana z Orenburga v Sternthal, dne 11. novembra 1916,

31 Šterntal, Slovenski gospodar, 17. 6. 1915, str. 6.

32 Šterntal, Slovenski gospodar, 10. 6. 1915, str. 5.

33 Sv. Lovrenc, Slovenski gospodar, 22. 4. 1915, str. 6.

34 Iz poštne službe, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 131, 11. 6. 1915, str. 3.

35 Zasebna zbirka Radovana Pulka.

Slika 2 Dopisnica iz Sevastopola poslana preko Moskve ruskemu vojnemu ujetniku v Sterntal (vir zbirka Radovana Pulka).

sporoča sledeče: „Pismo dragemu bratu Aleksandru Nikiforoviču od drage njegove sestre Hristine Nikiforovne. V prvih vrstah mojega pisma, dragi bratec A. N., hitim, da vas obvestim, da sem živa in zdrava, kar iz duše želim tudi vam. Nadalje vas pozdravljam in pošiljam svoje globoko spoštovanje ter z ljubeznijo globok priklon, prav tako vas pozdravlja moj soprog Jefim Letonijevič in vam želiva vse najboljše v življenju. Dragi bratec A. N., pošiljam vam 3 rublje. Pozdrave vam pošilja še Vaska. Njej so vzeli moža Dimitrija Petroviča. Dragi bratec A. N., ko prejmete denar, brž napišite odgovor. Oprostite, da pošiljam tako malo denarja. Kolikor sem lahko, toliko pošiljam. Nasvidenje. Dragi bratec A. N. Pišite, kakšna živila potrebujete. Če kar koli potrebujete, bomo poslali. Napišite podrobno o vsem. S spoštovanjem do vas, vaši sorodniki Durakovi.”³⁶

Junija 1915 je dnevno časopisje poročalo, da se je gradnja barak v Sterntalu ustavila, da se bodo ujetniki premestili in da se barake uporabijo za druge namene.³⁷ Vendar so kasnejše razmere

zahtevale drugače in tako ob koncu vojne, oktobra 1918, zasledimo poročila, da naj bi bilo v barakah v taborišča še več kot 1.000 ruskih in italijanskih vojnih ujetnikov.³⁸ Kot kažejo ohranjene mrliške knjige za taborišče Sterntal pa so se v vojnih letih v tem kraju kot vojni ujetniki poleg Rusov in Italijanov znašli tudi Srbi, Francozi in Romuni.³⁹ Številni izmed njih so v Sterntalu tragično končali življenjsko pot in so pokopani na danes žal opustošenem avstro-ogrskem vojaškem pokopališču v Kidričevem.

Kompleks avstro-ogrskih rezervnih vojaških bolnišnic

Namembnost taborišča Sterntal se je začela spreminjati kmalu po vstopu Italije v vojno. Z odprtjem soške fronte je namreč Avstro-Ogrska imela ogromno ranjenih in obolelih vojakov, katerim je bilo potrebno

36 Zasebna zbirka Borisa Bavdka.

37 Šterntal, Slovenski gospodar, 10. 6. 1915, str. 5.

38 Rudolf Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918-1919, Maribor 1979, str. 33.

39 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 71.

Slika 3 Lesena škatlica, izdelek ruskega vojnega ujetnika v taborišču Sternthal 1915 (vir zbirka Borisa Bandka).

zagotoviti namestitvene in zdravstvene kapacitete v zaledju. To je najverjetneje razlog, da so se odločili kompleks razširiti in ga uporabiti za rezervne vojaške bolnišnice. Seveda pa je bilo za tovrstno namembnost potrebno urediti tudi ustrezno infrastrukturo. Tako naj bi z namenom boljšega transporta ranjenecv vzporedno z obstoječo železnico Ptuj–Pragersko že leta 1915 zgradili še dvo kilometrski vzporedni tir. Za razvažanje po posameznih predelih načrtovane ga vojaškega kompleksa pa naj bi dogradili še 6 do 7 kilometrov Hellinove ozkotirne železnice. Območje so tudi elektrificirali. To je omogočala lastna parna elektrarna s tremi lokomobilami s skupaj 300 konjskimi močmi.⁴⁰ Prav tako so na osnovi 8 do 10 metrov globoko izkopanih studencev vzpostavili vodovodni sistem, speljan po celotnem vojaškem kompleksu, do vsakega objekta vojaških bolnišnic.⁴¹ Po celotnem vojaškem kompleksu je bil vzpostavljen tudi sistem betonske kanalizacije za odvajanje meteornih voda in fekalij. Celoten sistem je poganjala avtomatska postaja za črpanje odpadnih voda.⁴²

40 Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Franc Čuček, Zgodovinski podatki o Strnišču, Ptuj 24. 4. 1962, str. 1–3.

41 Šterntal, Slovenski gospodar, 20. 5. 1915, str. 6. Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Franc Čuček, Zgodovinski podatki o Strnišču, Ptuj 24. 4. 1962, str. 3.

42 Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Franc Čuček, Zgo-

Med večjimi objekti vojaških bolnišnic so bile lesene barake, tako imenovane barake dvojčki ter jedilne hale.⁴³ Po načrtu, ki ga hrani Pokrajinski muzej Ptuj–Ormož, je baraka dvojček merila 11,60 x 44,20 metra. Imela je dve spalni hali, ki ju je ločeval 3,80 metra širok hodnik. Oba spalna prostora sta merila 15,80 x 11,60 metra in v vsakem je bilo predvidenih 48 ležišč. Vsaka spalna hala je imela tudi izolirnico in sobo za stražarje s tremi posteljami. Baraka je imela tudi poseben prizidek, v katerem so bili ločeni prostori kopalnice s tremi kadmi, čajno kuhinjo, prostor za umazano perilo in dva toaletna prostora.⁴⁴

Do jeseni 1915 so v Sternthalu dogradili pet rezervnih bolnic.⁴⁵ Vsaka izmed njih je imela 2 metra visoko žično ograjo, ki je skrbelo za varnost in bolnikom preprečevala prosto gibanje.⁴⁶ Poimenovane so bile po matičnih bolnišnicah, od koder so zaradi preza-sedenosti pošiljali ranjene in obolele vojake.⁴⁷ Julija

dovinski podatki o Strnišču, Ptuj 24. 4. 1962, str. 6.

43 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 64.

44 Pokrajinski muzej Ptuj–Ormož, Krankenbaraken für 100 Kranke, Plan Lit.: Kr/100, No XX.

45 Kolar, Prispevki k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne, str. 143.

46 Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Franc Čuček, Zgodovinski podatki o Strnišču, Ptuj 24. 4. 1962, str. 3.

47 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 60.

1915 so v Sternthalu naselili rezervni bolnišnici Lukavac in Temesvar, avgusta istega leta rezervne bolnišnice Vršovice, Kutná Hora, Mlada Boleslav in konec septembra Jičín. Navedene rezervne bolnišnice v taborišču niso delovale ves čas vojne, ampak le za čas, do katerega so barake v Sternthalu najele matične bolnišnice. V vojnih letih so tako v Sternthalu krajši ali daljši čas delovale tudi rezervne bolnišnice z imeni: Pardubice, Dunaj XIX, Klatovy, Sanok in Halic.⁴⁸ Jeseni 1915 je lahko v vojaškem kompleksu v Sternthalu prebivalo okrog 14.100 ljudi, in sicer okrog 9.700 ranjenih in bolnih vojakov, 2.400 vojnih ujetnikov ter 2.000 pripadnikov osebja, ki so ga sestavljali oboroženo vojaštvo, zdravstveni delavci, uradniki ter razni drugi strokovni in pomožni delavci.⁴⁹ Tako je nastalo naselje z 295 barakami, ki se je razprostiralo na več kot 230 hektarjih. Razen za ureditev prostorov za namestitev bolnih in ranjenih je bilo potrebno poskrbeti za prostočasne aktivnosti osebja bolnišnic in okrevaljajočih vojakov. V ta namen je imel vojaški kompleks kavarno, čitalnico, kino dvorano in celo kopalnico z bazenom.⁵⁰ Sicer pa je za tovrstne aktivnosti poskušalo poskrbeti tudi okoliško prebivalstvo, željno za služko. Tako je v takratnem dnevem tisku mogoče zaslediti tudi vest, kako okoli Sternthala „/.../ rastejo krčme kot gobe po dežju/.../“, pri čemer mnogi lokalnih oblasti sploh niso vprašali za dovoljenje. Med lastniki krčem se tako omenjajo Gottlich iz Maribora, Sternthalski graščak Hellin in Hutter.⁵¹

Poleg rezervnih vojaških bolnišnic in taborišč za vojne ujetnike so avstro-ogrsko oblasti uporabile vojaški kompleks v Sternthalu tudi za naselitev beguncev iz Primorske. Razlog za to so bili hudi spopadi v Posočju, zaradi katerih je civilno prebivalstvo masovno zapuščalo svoje domove in neorganizirano bežalo proti Gorici, Krasu in Vipavski dolini. S tem je moč-

no oviralo na bojišče pomikajoče se avstro-ogrsko vojaške enote. Oblasti dvojne monarhije so se zato odločile, da begunce preselijo v notranjost države, in s tem namenom so jih pošiljali tudi v barake taborišča v Sternthalu.⁵²

Usoda ujetniškega taborišča in rezervnih vojaških bolnišnic po 1. svetovni vojni

Po razpadu Avstro-Ogrske, novembra 1918, je objekt v Sternthalu, takrat preimenovanem v Strnišče, prevzel Oddelek za socialno politiko Deželne vlade za Slovenijo.⁵³ V barake so tedaj preselili nekaj primorskih beguncev, ki so med vojno bivali po taboriščih v Brucku ob Leithi in Wagni pri Lipnici. Do jeseni 1919 se je tako v nekdanje rezervne bolnišnice naselilo 4.600 oseb.⁵⁴

V letu 1921 je Strnišče postalo tudi največje taborišče za begunce iz ruske državljanske vojne v Sloveniji. Tako lahko že v popisu prebivalstva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev z datumom 31. januar 1921 zasledimo, da je bilo v Svetem Lovrencu na Dravskem polju, pod katerega je spadalo Strnišče, 1.013 Rusov.⁵⁵ Seveda se ta številka v celoti nanaša na ruske begunce, saj vojnih ujetnikov takrat v Strnišču ni bilo več. Najopaznejši skupini med ruskimi begunci v Strnišču so bili pripadniki Krimskega kadetskega korpusa in pripadniki 2. donskega imperatorja Aleksandra III. kadetskega korpusa, ki so v Strnišče prispeli dne 23. decembra 1920.⁵⁶ Število ruskih beguncev je leta 1921 še naraščalo. Tako je že 6. februarja samo šte-

52 Šuligoj, Primorski begunci med svetovnimi vojnami na ptujskem območju, str. 155 in 156.

53 Iz seje Narodne vlade SHS dne 23. novembra 1918, Slovenski narod, let. LI, št. 282, 27. 11. 1918, str. 2.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Za objavo pripravil Peter Ribnikar, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1998, Zapisnik 22. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 23. 11. 1918, str. 130.

54 Šuligoj, Primorski begunci med svetovnimi vojnami na ptujskem območju, str. 156, 161-163.

55 Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 godine, Državna štamparija, Sarajevo 1932.

56 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 80.

48 Prav tam, str. 62 in 67.

49 Prav tam, str. 65.

50 Šuligoj, Primorski begunci med svetovnimi vojnami na ptujskem območju, str. 160 in 161.

Nataša Kolar, „Oj fanti kaj pa zdaj?“ Vojaška taborišča in rezervne bolnišnice v Strnišču med letoma 1915-1918, Pokrajinski muzej Ptuj 2007, str. 16.

51 Sv. Lovrenc, Glas naroda, List slovenskih delavcev v Ameriki, New York 4. 6. 1915, str. [5].

Slika 4 Komemoracija ob ruskem križu na vojaškem pokopališču v Kidričevem leta 2016 (arhiv Zgodovinskega društva Kidričevo).

valo pripadnikov obeh kadetskih korpusov naraslo na 1.095. Takratni dnevni tisk pa je objavil tudi vest o 1.500 beguncih in skoraj zagotovo močno pretirano oceno o 3.300 ruskih beguncih v Strnišču. Vsej tej množici so na različne načine pomagale humanitarne organizacije, predvsem Vseruska deželna zveza⁵⁷ in Ruski redči križ. Odprte so bile zobna ambulanta, kuhinja s cenejšo prehrano ter za šoloobvezne otroke, ki niso pripadali kadetskemu korpusu, tako imenovana šolska skupina.⁵⁸

Zaradi velikih stroškov vzdrževanja se je dne 31. januarja 1922 Deželna vlada za Slovenijo odločila, da taborišče beguncev v Strnišču ukine. Takrat je bilo v Strnišču še 1.541 prebivalcev, med njimi 186 domačinov, 32 železničarjev, 819 ruskih in 503 primorskih beguncev ter Italijan. Primorski begunci so se v letu

1922 večinoma izselili iz Strnišča, nekaj pa jih je kljub vsemu vztrajalo, zadnji vse do leta 1928.⁵⁹ Krimski kadetski korpus je v skrajnem pomanjkanju v Strnišču bival vse do 20. oktobra 1922, ko je odpotoval v Belo Crkvo. Taborišče so takrat zapustili še drugi ruski begunci.⁶⁰

Zapuščina 1. svetovne vojne v Kidričevem

Od nekdanjega velikega avstro-ogrškega vojaškega kompleksa se je do današnjih dni ohranilo le zapuščeno in opustošeno vojaško pokopališče. Število pokopanih na njem ni znano. Obstajajo domneve, da je ločeno po veroizpovedi pokopanih 2.250, 2.340 ali

⁵⁷ Всероссийский Земский Союз.

⁵⁸ Radovan Pulko, Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo 2010, str. 158–173.

⁵⁹ Šuligoj, Primorski begunci med svetovnima vojnama na ptujskem območju, str. 165 in 168.

⁶⁰ Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 79–83.

morda celo 3.000 vojakov.⁶¹ Sicer je leta 1922 Franc Stele ob obisku Strnišča naštel le 965 grobov, vendar je pri tem potrebno upoštevati tudi možnost, da so v določene grobove pokopali dva ali več vojakov.⁶² Med tam pokopanimi je vsaj 50 ruskih vojnih ujetnikov, katerih imena so znana.⁶³

Da ruske žrtve 1. svetovne vojne v tem kraju ne bi utonile v pozabo, je leta 2014 Ruski center znanosti in kulture na vojaškem pokopališču v Kidričevem postavil 2,60 metra visok lesen ruski pravoslavni križ.

Ob njem so predstavniki Ruske federacije v Sloveniji ob strokovni pomoči Zgodovinskega društva Kidričevo postavili informativno tablo, na kateri so poleg fotografij tudi imena vseh znanih ruskih državljanov, ki so življenjsko pot končali v tem kraju. Od takrat se letno, običajno v mesecu septembru, v sodelovanju med Ruskim centrom znanosti in kulture v Ljubljani ter Zgodovinskim društvom Kidričevo pripravita komemoracija in priložnostna razstava, posvečeni vsem tragično preminulim ruskim državljanom v ujetniškem in begunskem taborišču Sterntal – Strnišče.

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Krankenbaraken für 100 Kranke, Plan Lit.: Kr/100, No XX.

Objavljeni arhivski viri

Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci, zbral in uredil Milko Mikola, Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, Ljubljana, 2007.

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Za objavo pripravil Peter Ribnikar, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 1998, Zapisnik 22. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 23. 11. 1918.

Zasebne zbirke

Zasebna zbirka Borisa Bavdka, Apače.

Zasebna zbirka Vladimirja Forbicija, Strnišče.

Zasebna zbirka Franca Mlakarja, Ptuj.

Zasebna zbirka Radovana Pulka, Kidričevo.

Strokovni članki

Hernja Masten M. 2010, Zgodovina prostora občine Kidričevo s prikazom nekdanje občine Sveti Lovrenc na Dravskem polju, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo, str. 122-141.

Kolar N. 2010, Prispevki k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo, str. 142-157.

Pulko R. 2014, Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo, 2010, str. 158-173.

Radovan Pulko, Zgodovina dvorca Sterntal, Dvorec Sterntal, Kidričevo.

Rojic V. 1984, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), 20=55, 1, str. 57-121.

Sapač E. 2014, Obnova dvorca Sterntal, Dvorec Sterntal, Kidričevo, str. 8-12.

Šuligoj L. 2007, Primorski begunci med svetovnim vojnama na ptujskem območju, ČZN, 43=78, 2.-3. zvezek, str. 154-179.

Zupanič K. 2010, Upravnoteritorialni, gospodarski in družbeni razvoj na kidričevskem območju od leta 1945 do nastanka samostojne občine Kidričevo, Zbornik Občine Kidričevo, Občina Kidričevo, str. 224-245.

Publikacije

Boris Kidrič človek za izjemne čase, Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Komisija za informativno, propagandno in promocijsko dejavnost, Ljubljana, 1996.

Nataša Kolar, "Oj fanti kaj pa zdaj?," Vojaška taborišča in rezervne bolnišnice v Strnišču med letoma 1915-1918, Pokrajinski muzej Ptuj, 2007.

Rudolf Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za

61 Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, str. 69 in 72.

62 Konservator Fr. Stele, Vojaški grobovi, Slovenec, let. L, št. 83., 11. 4. 1922, str. 2.

63 Письмо въ редакцію, Возрожденіе, Органъ русской національной мысли, № 4173, 3 марта 1939 г., str. 13.

severno slovensko mejo 1918–1919, Maribor, 1979, str. 33.
Matej Slekovec, Župnija sv. Lovrenc na Dravskem polju, Krajepisno – zgodovinske črtice, Maribor, 1885.
Rajko Topolovec, Kraj prišlekov, Ptuj, 2002.

Uradni list

Uredba o preimenovanju naselja Strnišče, Uradni list Ljudske republike Slovenije, let. (I)X, št. 12, 24. 4. 1953.

Dnevni tisk

Drobne novice s Štajerskega, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 71, 30. 3. 1915, str. 3.
Iz poštne službe, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 131, 11. 6. 1915, str. 3.
Konservator Fr. Stele, Vojaški grobovi, Slovenec, let. L, št. 83., 11. 4. 1922, str. 2.
Iz seje Narodne vlade SHS dne 23. novembra 1918, Slovenski narod, let. LI, št. 282, 27. 11. 1918, str. 2.
Nov ujetniški tabor na Štajerskem, Slovenec, XLIII, št. 73, 1. 4. 1915, str. 5.
Novi poštni urad, Narodni dnevnik, let. 1, št. 165, 23. 7. 1909, str. [3].
Письмо въ редакцію, Возрожденіе, Органъ русской національной мысли, № 4173, 3 марта 1939 г, str. 13.
Ruski tabor pri Sterntalu na Štajerskem, Slovenec, let. XLIII, št. 90, 22. 4. 1915, str. 5.
Sterntal, Slovenski gospodar, 1. 4. 1915, str. 6.
Sterntal pri Ptuj, Štajerc, let XVI, št. 43., 24. 10. 1915, str. 5.
Sterntal – Strnišče, Slovenec, let. XLVII, št. 30, 6. 3. 1919, str. 3.
Šterntal, Slovenski gospodar, 20. 5. 1915, str. 6.

Šterntal, Slovenski gospodar, 10. 6. 1915, str. 5.
Šterntal, Slovenski gospodar, 17. 6. 1915, str. 6.
Šterntal, Slovenski gospodar, 20. 5. 1915, str. 6.
Sv. Lovrenc, Glas naroda, List slovenskih delavcev v Ameriki, New York 4. 6. 1915, str. [5].
Sv. Lovrenc, Slovenski gospodar, 22. 4. 1915, str. 6.
Ujetniški tabor pri Pragerskem, Slovenec, let. XLIII, št. 62, 17. 3. 1915, str. 5.
Vjeti Rusi v mariborski okolici, Slovenski narod, let. XLVIII, št. 8, 12. 1. 1915, str. 4.
V Sterntalu, Slovenski gospodar, 26. 12. 1901, str. 4.

Statistični zborniki

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 godine, Državna štamparija, Sarajevo 1932.
Krajevni leksikon dravske banovine, Krajevni repertorij z uradnimi topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 513.
Special- Orts – Repertorien der im Österreichischen reichstrathe vertretenen königreiche und länder, Neubearbeitung auf grund der ergebnisse der volkszählung vom 31. december 1890, Herausgegeben von der K. K. statistischen central-commission, IV., Steiermark, Wien 1893, str. 280.

Spletne strani

- Register nepremične kulturne dediščine,
<http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=23737>, 16. 1. 2013.

mag. Radovan Pulko, prof.
predsednik Zgodovinskega društva Kidričevo
Kajuhova ulica 10
SI-2325 Kidričevo
zgodovinsko@gmail.com

Nekaj podrobnosti o ruskih vojnih ujetnikih v Škofji Loki

Miha Mihelič

V Škofji Loki je bil eden izmed zbirnih centrov za ruske vojne ujetnike. Že leta 1915 jih je prišlo 400, ki so jih nastanili v barakah. Občina jih je dodeljevala domačinom za pomoč pri delu v gozdu in na poljih.¹ Jeseni leta 1915 je bila v Škofji Loki nastanjena 119. delovna enota ruskih vojnih ujetnikov.² Od 20. do 29. septembra 1917 so 3. poljskoželezniška četa, 18. in 36. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov ter pet maršbataljonov gradili poljsko železnico Škofja Loka–Hotavlje.³ Aprila 1919 so v Škofji Loki ostali še trije ruski vojni ujetniki v civilnih službah, in sicer 28–letni Nikolaj Poltarejhin v uršulinskem samostanu, 30–letni Josip Vaselevski pri Fenku na hišni št. 30 in 27–letni Josip Abalenzov pri trgovcu Antonu Košmanu na tedanji hišni št. 36 (sl. 11).⁴

Med pregledovanjem pisnih virov smo naleteli na nekaj podrobnosti o pokopanih ruskih vojnih ujetnikih na vojaškem pokopališču v Škofji Loki. Na seznamu na vojaškem pokopališču pokopanih ruskih vojnih ujetnikov je Odbor za zgradbo spomenika padlim vojakom Škofja Loka navedel štiri ruske vojne ujetnike (sl. 1).

O usodi justificiranih govori odlomek iz uršulinske vojne kronike (sl. 9), kamor so škofjeloške uršulinke 6. julija 1916 zapisale, da sta bila ustreljena dva ruska vojna ujetnika, ki so ju med prebegom k Italijanom prijeli pri Sv. Luciji (danes Most na Soči). Pripeljali so ju nazaj v Škofjo Loko in ju obsodili na smrt zaradi veleizdaje. Ustrelili so ju pri vojaškem taboru pod mestom v navzočnosti drugih ujetnikov. Eden od njiju je bil oče sedmerih otrok. Pokopala sta ju ortodoksna kurata, ki sta skrbela za duhovno oskrbo ruskih vojnih

ujetnikov,⁵ in sicer v grobova s številko 83 in 84 na škofjeloškem vojaškem pokopališču⁶ (sl. 2, sl. 5, sl. 7). Tretji ruski vojni ujetnik, leta 1885 rojeni Vasilij Kuznecov,⁸ je 11. oktobra 1917 ob 8.30 zvečer umrl zaradi griže v starosti 32 let. Pokopan je bil 13. oktobra 1917 ob 8. uri dopoldan, o čemer priča njegov mrliškoogledni list (sl. 10). Pokopan je bil v grob s številko 143 (sl. 3, sl. 5, sl. 7, sl. 10).

Četrty pokopan Engelbert Zanger je bil v večini seznamov napačno voden kot ruski vojni ujetnik. Rojen je bil leta 1898 v Offenburgu v Nemčiji in umrl 20. oktobra 1917 (sl. 4). Tudi na načrtu škofjeloškega pokopališča je njegov grob s številko 170 (pravilno) obarvan z rumeno barvo, s katero so obarvani grobovi nemških vojakov (sl. 5).

Torej so na škofjeloškem vojaškem pokopališču pokopani trije ruski vojni ujetniki, kot je tudi pravilno označeno na načrtu in seznamu (sl. 5, sl. 6). Dva izmed njih sta bila justificirana, eden pa je umrl zaradi griže. Danes njihovi grobovi žal niso več vidni (sl. 8). Ohranjen načrt grobišča pa je tudi preveč shematičen, da bi ga lahko natančno prostorsko umestili in določili točne lokacije grobov. Te bi v bodoče morda lahko dobili s pomočjo georeferenciranega natančnega načrta, geofizikalnih raziskav, z arheološkimi izkopavanji ali morda tudi kako drugače.

5 SI AUŠL, Uršulinska vojna kronika, str. 43; Žabota 2015a, 35.

6 Mrliškooglednih listov obeh justificiranih ujetnikov žal nismo našli.

7 Sliko 7 smo pridobili v Arhivu Slovenije (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342), objavljena pa je v *Kriegsgräberfürsorge* 8, zv. 1, (Januar 1928), 1, (glej tudi –a. 1929, 431; Globočnik 2012, 113).

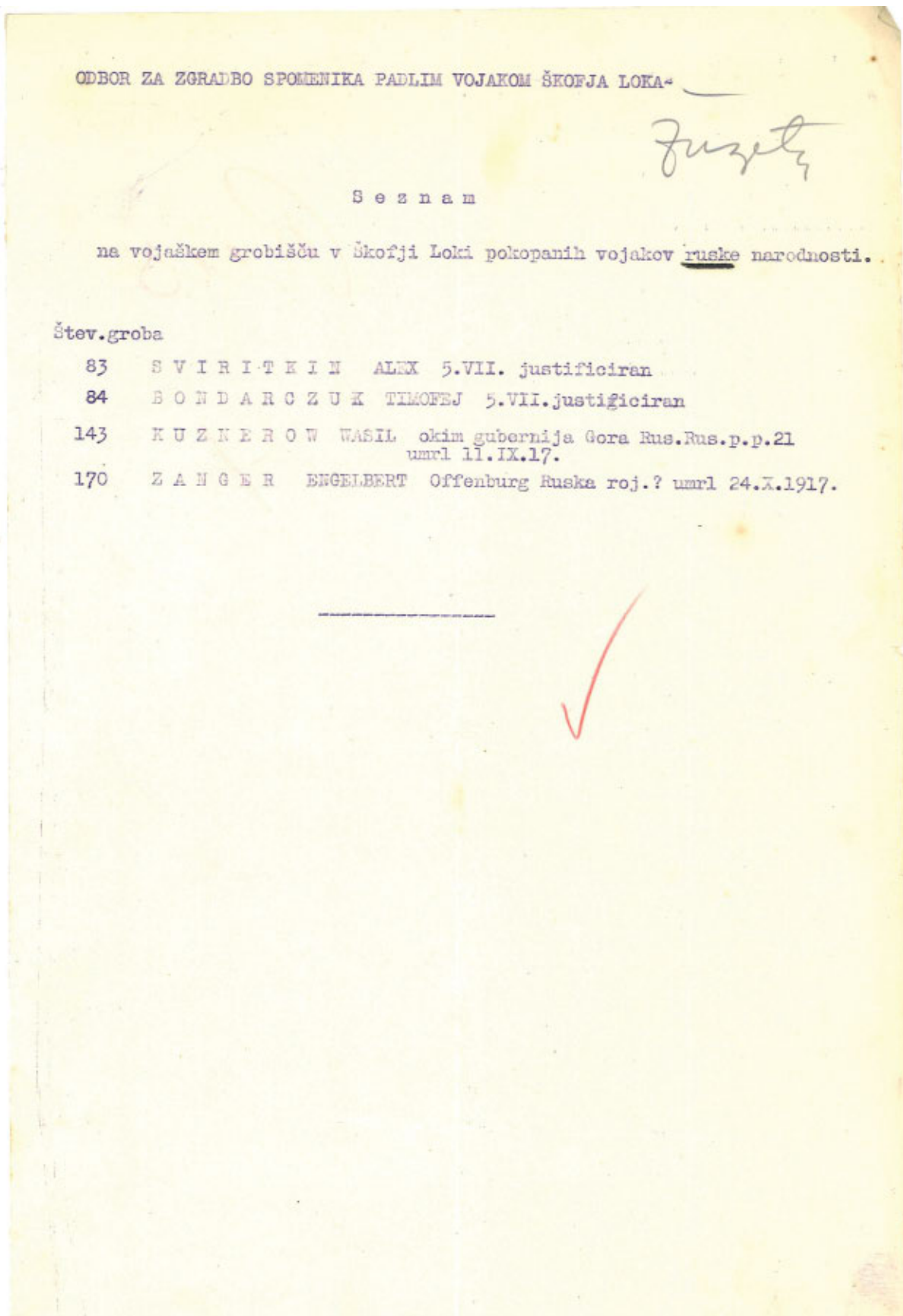
8 Na seznamu pokopanih ruskih vojnih ujetnikov (sl. 1) je pomotoma naveden priimek Kuznerow.

1 Žabota 2015b.

2 Galić 2017, 360.

3 Schaumann 1991, 166.

4 SI AS 131, t. e. 26, a. e. 391.

Slika 1 Seznam ruskih vojnih ujetnikov, pokopanih na vojaškem pokopališču v Škofji Loki (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

š. graba	Ime in priimek civilni pokopani	leto rojstva	ben. mese in leto smrti (mrtost)	Kraj rojstva - Nacionalnost	veščarjanost (vesanje)	Vojaški čin in oznaka	Opombe
81 ✓	Beča Nikolaj muškat. vojnik	1872	(10. 4. 1917) 14. 7. 1917	Poljska Poljska, biały	Poljska ✓	podporočnik 1. 8. 1917	
82 ✓	Lebak Nikolaj ga. lat., kmet	1898	(10. 4. 1917) 21. 7. 1917	Poljska, Lublin Poljska	Poljska ✓	podporočnik 1. 8. 1917	
80	Svirtkin Aleks kvasar.		5. 7. 1916		Poljska	partizanski vojni ujetnik	justificiran
84	Bondarčuk Timofej kvasar.		5. 7. 1916		Poljska	partizanski vojni ujetnik	justificiran
85	Olas Jovan Loban		17. 6. 1915		ukrajinska ukrajinska	podporočnik 1. 8. 1917	
86	Bozi Jovan		20. 7. 1916		ukrajinska	podporočnik 1. 8. 1917	
87 ✓	Trizović Jovan ga. lat., kmet	1893	(10. 4. 1917) 19. 7. 1917	na hranje Poljska, Poljska	Poljska ✓	podporočnik 1. 8. 1917	
88	Pravoprijevič Ivan	1888	5. 7. 1917	ukrajinska - Loki, Poljska	Poljska ✓	podporočnik 1. 8. 1917	
89 ✓	Šušep Samuil vin. del.	1876	(10. 5. 1917) 18. 7. 1917	Krištolarska - Belis, Poljska	Poljska ✓	podporočnik 1. 8. 1917	

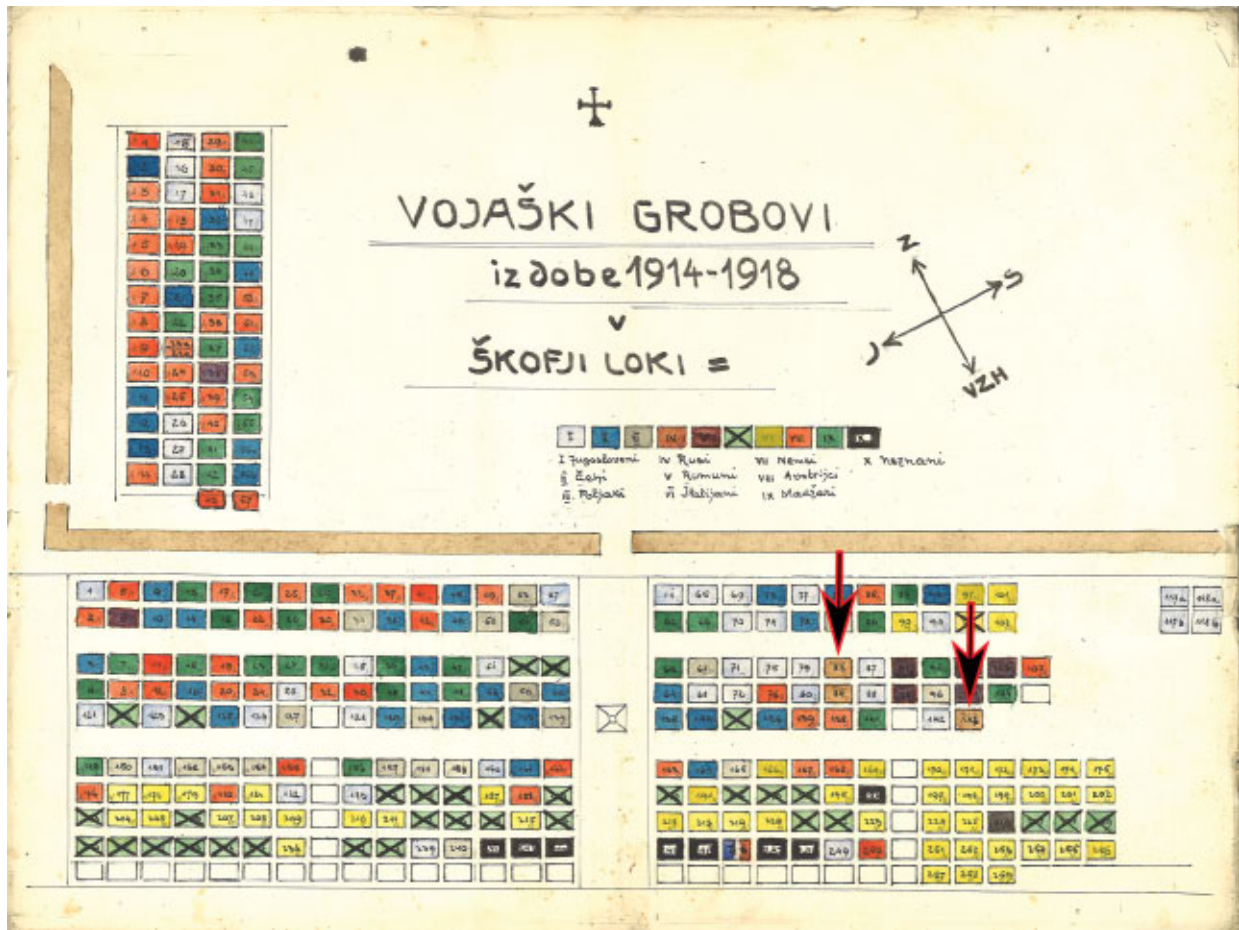
Slika 2 Podatki o Aleksu Svirtkinu in Timoteju Bondarčuku na seznamu vojakov, pokopanih na vojaškem in civilnem pokopališču v Škofji Loki (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

id. greba	Ime in priimek civilni pokop.	leto rojstva	čas, mesec in leto smrti (konoha)	Kraj rojstva - kraj smrti	vojaška služba (oblasti)	Vojaški čin in oznaka	Glomba
142 ✓	Trifunović ga. lat. Hrvat	1870	(1. 10. 1917 + 5. 5. 1917)	Bozja dolina Crna	Triglavsko	poročnik na 1. div. 1. div.	
143 ✓	Trnovec Paul Hrvat	1885	10. x. 1917 + 11. 8. 1917	Polina - Gradina Crna	Trnava ✓	poročnik na 1. div. 1. div.	
144							
145							
146							
147							
148							
149 ✓	Žapp James ga. lat. Hrvat	1876	(6. 8. 1917 + 1. 12. 1917)	Trnovski. Ljubov	Matjazova Ciganka ✓	komar na 1. div. 1. div.	
150 ✓	Čedelković ga. lat. Hrvat	1898	(6. 8. 1917 + 1. 12. 1917)	Polina, Grahova	Poljska ✓	poročnik na 1. div. 1. div.	

Slika 3 Podatki o Vasiliju Kuznecovu na seznamu vojakov, pokopanih na vojaškem in civilnem pokopališču v Škofji Loki (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

id. groba	Ime in priimek civilni pokopališ.	Leto rojstva	ben. mesec in leto smrti (horoska)	Kraj rojstva - Pisalnica	Veščina (okraj)	Vojaški čin in oznaka	Opombe
169	Lindner Georg	1896	17. I. 1917	Lohfeld - Kuffelslein, Bayern	Nemija	vojak 1/brig. 2. batalj. 72.	N
170	Zanger Engelbert	1898	20. I. 1917	Offenburg, Pommern	Nemija Nemija	9. brig. 2. batalj. 1. divizija	N
171	Teller Rudolf	1890	10. I. 1917	službeno - znanstvenik; Češka	Češka Nemija	vojak 1. brig. 1. batalj. 1/8	#
172	Leising Adolf prot.	1898	2. II. 1917	Wernberg - Rasdel- stein	Nemija	vojak 1. brig. 2. batalj. 72.	N
173	Tempel Karl strang.	1896	17. II. 1917	Hamburg	Nemija	vojak 1. brig. 2. batalj. 72.	N
174	Flex Rudolf prot.	1895	9. II. 1917		Nemija Nemija	vojak - lant. 1. brig. 2. batalj. 72.	N
175	Engel Johann strang.		11. II. 1917		Nemija	vojak - lant. 1. brig. 2. batalj. 72.	N
176	Schell Franz	1897	20. I. 1917		Nemija	vojak	N
177	Schell Franz bar.	1875	20. I. 1917	službenik	Nemija	ed. lant. kal. 201	N

Slika 4 Podatki o Engelbertu Zangerju na seznamu vojakov, pokopanih na vojaškem in civilnem pokopališču v Škofji Loki (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

Slika 5 Načrt vojaškega pokopališča v Škofji Loki. S puščicama sta označena grobova 83 in 84 justificiranih ujetnikov (levo, dva rjavo obarvana grobova eden pod drugim) ter grob 143 za grižo umrlega ujetnika (desno) (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

Pregled.

Pokopališče	Jugoslovenci	Čehi	Poljaki	Rusi	Rumunski	Avstrijci	Nemci	Italijani	Madžarski veševani	Skupaj	
										1919	1935
Škofja Loka	44	35	21	3	8	60	50 46 uč.	ud. 38	39	8	268
Sella	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Slara Loka						2	-				2
Trata		4					2		1		7
Skupaj	44	39	21	3	8	62	52 46	-	41	8	278

Vojaki	Številke njih grobov v Škofji Loki
Jugoslovenci	15, 16, 17, 26, 27, 28, 46, 47, 1, 29, 35, 51, 57, 61, 65, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 79, 80, 87, 88, 94, 117a, 117b, 118a, 118b, 121, 123, 126, 128, 142, 151, 160, 183, 180, 209, 246, 249,
Čehi	1, 11, 12, 13, 21, 22, 49, 52, 56 a, 56 b, 3, 9, 10, 14, 16, 38, 42, 44, 45, 46, 52, 60, 64, 70, 78, 81, 93, 125, 129, 131, 133, 135, 140, 161, 164,
Poljaki	34, 53, 55, 56, 58, 87, 88, 96, 127, 130, 134, 136, 150, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 165, 240,
Rusi	83, 84, 98, 143,
Rumunski	38, 6, 91, 92, 99, 100, 102, 226,
Avstrijci	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 18, 19, 20a, 23b, 24, 25, 29, 30, 31, 36, 39, 40, 43, 50, 51, 53, 57, 6, 8, 11, 12, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 30, 32, 33, 36, 37, 41, 42, 49, 76, 85, 107, 139, 152, 155, 162, 163, 164, 168, 176, 180, 182, 252,
Nemci	97, 98, 101, 103, 166, 169, 170-175, 177-179, 181, 184, 191, 195, 197-202, 204-209, 211, 215-220, 214-224, 225, 251-259, 223, 226, 228,
Italijani	86, 89, 122, 124, 132, 137, 138, 185, 186, 189, 190, 192, 193, 194, 250, 206, 212, 213, 214, 216, 221, 222, 227, 228, 229, 238, 239, 232, 240, 244, 248, 251,
Madžarski veševani	20, 32, 33, 34, 35, 37, 41, 42, 44, 45, 48, 54, 55, 7, 7, 12, 15, 18, 21, 23, 26, 27, 29, 31, 39, 40, 47, 48, 54, 62, 63, 66, 68, 69, 95, 104, 141, 149, 156,
neznani	96, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248,

Bolnice v Škofji Loki v sestavi vojnici:

- 1) Bay. Kriegspolazaret abt. 63
- 2) K. u. K. Reserveshpital Troppau I

Slika 6 Seznam pokopanih vojakov v Škofji Loki po narodnosti in številke njihovih grobov (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

Slika 7 Vojaško pokopališče v Škofji Loki leta 1927. S puščicama sta označena grobova 83 in 84 justificiranih ujetnikov (levo) in grob 143 za grižo umrlega ujetnika (desno) (po Kriegsgräberfürsorge 1928, 1).

Slika 8 Vojaško pokopališče v Škofji Loki oktobra 2018. S puščicama sta označeni približni lokaciji grobov 83 in 84 justificiranih ujetnikov (levo) in groba 143 za grižo umrlega ujetnika (desno) (foto M. Mihelič).

hier in Bischoflack wurden 2 gefangene Russen gefasst, 6. 7.
 weil sie schlafen wollten. Man hat sie in St. Lucia eingefangen, in
 Gefangenschaft, daß sie da gerichtet werden. Zum abhandeln
 knifflig für die einen für weiteren auf. Gefangenen
 wurden sie zum Tode verurteilt, ^{als Narraten} vornehmlich wegen der
 weil man bei ihnen Karten gefunden; Zwei aufhoben
 Anwesen festhalten sie in alle Gefangenen beibrachten
 sie auf dem Friedhof. Diese blieben bei dem Grabe, weshalb
 sie so sehr nicht möglich festhalten. (Wie schon alles durch
 das Gerücht.)

Slika 9 Odlomek iz uršulinske kronike z zapisom o usmrtni Aleksa Svirikina in Timoteja Bondarčuka (prirejeno po Žabota 2015b).

143 Rus 1:91

Exh. Nr. _____

Totenbeschauzettel.

143

Tauf u. Zuname Russ. Kgl. Kusnerow Wawili Russ. 7. N. 21
Kgl. Arb. Nro. 2008

Stand verheiratet, Bauer

Geburtsort, Bezirk u. Land Ostkaia, Lsg. Jaradiceirsko, Russl.

Zuständigkeitsort, Bzk., Land Atka

Religion ort. gr. Alter 32 Jahre geboren 1885

Wohnort u. Nr. Conscr. Ostkaia, Lsg. Jaradiceirsko, Russl

Letzte Krankheit Syphilitic

Behandelnder Arzt Ob. Arzt Dr. Rock Johann

Tag u. Stunde des erfolgten Absterbens 11 Oktober 1917 um 8^h, 30. plaus

Tag u. Stunde der vorzunehm. Beerdigung 13. Oktober 1917 8^h. vormittags

Bischoflack, am 12 Oktober 1917

Protokoll am 2. fol. 24. Juni 143.
Wawili Kusnerow

Totenbeschauer.

Slika 10 Mrliškoogledni list s podatki o Vasiliju Kuznecovu (SI AS 131, t. e. 24, a. e. 342).

Višje orožniško poveljstvo Ljubljani.
Š. 827
Ruski ujetniki, poročilo.

Oddelček Ljubljana št. 2
Postaja Škofjalska št. 7.

Okrajnemu glavarstvu
 v

Škofjalska, dne 11. aprila 1919. Kranj.

Na kranjski in kraški dne 1. / 4. 1919 št. 5057
 se poroča, da se v tukajšnjem področju od
 moštva o ruskih ujetniki v civilnih službah
 nahajajo in sicer: Nikolaj Polkarejhin, 28 let
 star, iz Tomske gubernije, v ruselinskega samno-
 stavn, Josef Waselewsky, 30 let star, Besarabske
 gubernije pri Ferko št. 30 in Josef Abaluzov,
 27 let star, pri trgovcu Artur Krašman,
 št. 26, vsi v Škofjalski. -
 Navedeni niso so mirni in mo-
 valni. -

up. Valun, strani

Slika 11 Aprila leta 1919 so ostali v Škofji Loki trije ruski vojni ujetniki (SI AS 131, t. e. 26, a. e. 391).

Viri in literatura

SI AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj: t. e. 24, a. e. 342.

SI AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj: t. e. 26, a. e. 391.

SI AUŠL, Uršulinska vojna kronika.

–a. 1929, Naši vojaški spomeniki. – Mladika 11, 430–431.

GALIČ, L. 2017, Cvetje–Mengore v viharju vojne 1915–1917. Kobarid.

GLOBOČNIK, D. 2012, Spomenika padlim v 1. svetovni vojni v Škofji Loki in Stari Loki. – Loški razgledi 59, 11–124.

KRIEGSGRÄBERFÜRSORGE 1928, Militärfriedhof Škofja Loka, Jugoslawien (1927) mit den am Allerheiligentage geschmückten Gräbern. – Kriegsgräberfürsorge 8, zv. 1, (Januar 1928), 1.

SCHAUMANN, W. 1991, Die Bahnen zwischen Ortler und Isonzo. 1914–1918. Wien.

ŽABOTA, B. 2015a, Vojni ujetniki. – V: Šega, J. (ur.) 2015, V zaledju soške fronte. Ljubljana, 33–35.

ŽABOTA, B. 2015b, Vojni ujetniki.

– http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronte/ch15.html

Miha Mihelič

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Center za preventivno arheologijo

Poljanska cesta 40

SI-1000 Ljubljana

miha.mihelic@zvkds.si

Ruski grob pri Triglavskih jezerih ter z njim povezani dogodki, razmišljanja in občutja

Miha Mihelič

Uvod

V Dolini Triglavskih jezer je nedaleč od planinske kočice ruski grob, kjer sta bila usmrčena in pokopana ruska vojna ujetnika.¹ Dogodek se je po vojni globlje dotaknil obiskovalcev groba in pustil sledove tudi v literaturi. Na podlagi pisnih virov lahko dokaj dobro rekonstruiramo okoliščine in potek usmrčitve ujetnikov leta 1916 ter kasnejše aktivnosti oz. dogodke, povezane z gradnjo in odkritjem spomenika na njenem grobu leta 1923. Kljub temu, da ne sodijo v obdobje prve svetovne vojne, pa so zanimiva tudi z grobom povezana razmišljanja in občutja nekaterih ljudi, ki so grob obiskali v letih po vojni.

Okoliščine in potek justifikacije leta 1916

Leta 1916 sta bila ruska vojna ujetnika zaposlena pri gradnji ceste na Bogatin. Od tam sta poskušala pobegniti k Italijanom. Bajse se jima že prvi beg ni posrečil, po drugem pa so ju orožniki, ki so patrolirali s Planine pri Jezeru proti bivši Franc Ferdinandovi koči (danes koča pri Triglavskih jezerih), zasačili v pastirski koči na planini Ovčariji, kjer sta si kuhala hrano. Od tam so ju eskortirali na planino Blato, kjer se je nahajala orožniška postaja, in nato popoldne z ovadbo vred v Staro Fužino, kjer je bil sedež komade. Ker

nadporočnika ni bilo doma, so z ujetnikoma počakali do drugega popoldneva. Ko se je nadporočnik Josip Mlakar vrnil od kornega poveljstva na Kneži pri Podmelcu, je ukazal, da ju odpeljejo nazaj k Franc Ferdinandovi koči in ju tamkaj takoj ustrelijo. Zaradi teme je morala cela eskorta prenočiti na Planini pri Jezeru. Šele tretje jutro so ju odpeljali k Franc Ferdinandovi koči. Ko sta bila odvedena na samotni kraj ob jezeru, sta milo prosila usmiljenja. Tisti, ki je bil bajse družinski oče, je še posebej milo prosil milosti, medtem ko sta si morala sama izkopati jamo. Zaradi onemoglosti nista mogla izkopati jame do konca, zato so jima morali pomagati prisotni vojaki. Vojakom sta izročila tudi ostanek skritega denarja (50 kron). Potem sta bila brez usmiljenja ustreljena. Eden je bil takoj mrtev, drugi pa je po prvih streljih še enkrat dvignil roki in mu je šele ponovni strel vzel življenje. Nato so ju zagreblili, nad njunimi trupli pa je bilo le 20 cm prsti. Ta strahotni dogodek so z bližnjega vrha opazovali tudi domači pastirji.²

Leta 1920 so kočico in ruski grob obiskali Franc Lapajne, prof. dr. Lado Stepanek in njegova soproga. Takrat je bil grob obkrožen z belimi kamni, vanj pa je bil zataknjen preprost lesen križ.³ O dogodku sta jim pripovedovala takratna oskrbnica kočice in njen oče, ki je bil nosač, Franc Lapajne pa je pozneje o dogodku natančneje poizvedoval še pri domačinih.⁴

¹ Ruski grob je evidentiran tudi v Registru kulturne dediščine in ima evidenčno številko 16372. Tam je naveden napačen podatek, da je obeležje posvečeno šestim ruskim vojnim ujetnikom (Splet 1).

² Glej in prim. Lapajne 1921, 24; Lapajne 1923, 3; Br. 1923, 5; Simič 1996, 104; Budkovič 2012, 146.

³ Žal ni podatka o tem, ali so grob tako uredili vojaki, ki so ju takrat ustrelili, ali morda kdo drug kasneje.

⁴ Lapajne 1923, 3.

Kratek povzetek aktivnosti oz. dogodkov v povezavi z gradnjo in odkritjem spomenika na ruskem grobu leta 1923

Dne 17. julija 1923⁵ je v časniku *Slovenski narod*⁶ Rasto Pustoslemšek⁷ objavil prošnjo za skromno ploščo s primernim napisom, ki bi se jo položilo na grob.⁸ Že v naslednjih dneh sta na uredništvo prispeli ponudbi za donacijo plošče in donacija finančnega prispevka za njen transport. Odkritje spominske plošče pa so napovedali za 15. avgust 1923.⁹ Dne 20. julija 1923 se je oglasil tudi že omenjeni France Lapajne, dodal še nekaj podrobnosti o streljanju ruskih ujetnikov in opozoril, da bi se spodobilo, da bi slovenska javnost poskrbela za samotni grob in postavila spomenik.¹⁰ V naslednjih dnevih so na uredništvo prihajale nove donacije v obliki materialnih sredstev in finančnih prispevkov.¹¹ Dne 8. avgusta 1923 so objavili, da je

5 Izbira tega dne za poziv je morda imela tudi simbolni pomen in verjetno ni bila naključna. V isti številki *Slovenskega naroda* namreč lahko preberemo naslednje: „Ruski emigrantski krogi slave danes 5-letnico smrti ruskega carja Nikolaja II. in njegove rodbine. 16. julija 1918. leta so boljševiki ubili v Jekaterinburgu njega, carico in prestolonaslednika Alekseja. Vse emigrantske organizacije v naši državi se udeleže svečane zadušnice, ki se vrši ob 1.30 popoldne v beogradski saborni cerkvi“ (Anonimno 1923a, 3).

6 Časnik *Slovenski narod* (1868–1943) je bil najpomembnejši liberalni časopis na Slovenskem. Brali so ga predvsem ljubljanski meščani, starejši, v tradicijo zagledani izobraženci in učiteljstvo. Časnik je tudi v novi državi nadaljeval programsko usmeritev iz prejšnjih obdobj. Ivan Tavčar ga je do svoje smrti leta 1923 usmerjal v tradicionalno liberalno slovanofilsko smer. Po njegovi smrti pa je *Slovenski narod* prepustil vodilno politično vlogo *Jutru* (1920–1945) (Amon 2008, 14, 20–21). Oba časnika smo pridobili na spletu v Digitalni knjižnici Slovenije (Splet 2).

7 Rasto Pustoslemšek (rojen 26. maja. 1875 v Lučah, umrl 12. junija 1960 v Ljubljani) je bil od leta 1919 do aprila 1925 glavni urednik časnika *Slovenski narod* ter glavni pobudnik za postavitve spomenika. (Več o njem glej Kidrič, Lukman (ur.) 1933–1952, 601–603; Stanonik, Brenk (ur.) 2008, 918).

8 Pustoslemšek 1923, 4.

9 Anonimno 1923b, 3.

10 Lapajne 1923, 3.

11 V opombi navedene so prihajale vse do izgradnje oz. otvoritve spomenika (Anonimno 1923e, 3; isti 1923f, 3; isti 1923g, 4; isti 1923h, 4; isti 1923i, 5; isti 1923j, 5; isti 1923k, 3; isti 1923l, 5; isti 1923n, 4; isti 1923o, 4; isti 1923p, 5; isti 1923q, 4; isti 1923r, 5; isti 1923s, 3; isti 1923t, 3; isti 1923u, 3; isti 1923v, 4; isti 1923w, 4; isti 1923x, 6; isti 1923z, 3; isti

odkritje spominske plošče predstavljeno iz 15. avgusta na konec avgusta 1923.¹² Dne 22. avgusta je bila spominska plošča končana in odpeljana v Bohinj, odkritje spomenika pa je bilo napovedano za 9. september 1923.¹³ Dne 26. avgusta 1923 je bilo odkritje spomenika predstavljeno iz 9. na 8. september ob 11. uri.¹⁴ Dne 29. avgusta 1923 se omenja odbor za postavitve spomenika v sestavi: Rasto Pustoslemšek, Alojzij Knafelc, Josip Zupančič in Alfonz Mencinger. Tega dne so se že pričela dela za postavitve spomenika. Zidan je bil iz triglavskega kamna, plošča z napisom pa je bila iz tirolskega marmorja.¹⁵ Gradili so ga mojster in (verjetno) trije delavci.¹⁶ Dne 5. septembra 1923 je bil spomenik že zaključen.¹⁷ Dne 7. septembra 1923 je (verjetno) odšla večina udeležencev z vlakom, ki je odšel iz Ljubljane ob 15. uri, in prenočevala pri Zlatorogu v Bohinju. 8. septembra 1923 zjutraj se je skupina (verjetno) napotila čez Komarčo na Triglavsko jezera,¹⁸ do kočice in od tam po počitku k ruskemu grobu,¹⁹ kjer je bil spomenik slavnostno odkrit ob 11. ali 12. uri.²⁰ Tam se je zbralo 23 ljudi, večinoma turistov, med katerimi so bili tudi trije Rusi (univerzitetna profesorja dr. Bubenov in dr. Bilimović ter slikar Bicencko). Ob odkritju

1923aa, 4; isti 1923 ac, 4; isti 1923ah, 2). Na tem mestu ne bi naštevati vseh darovalcev in darov, so pa jasno navedeni v izrezkih iz časnika *Slovenski narod* (glej slike oz. literaturo v nadaljevanju).

12 Anonimno 1923m, 3.

13 Anonimno 1923q, 4.

14 Anonimno 1923t, 3.

15 Anonimno 1923u, 3.

16 Mojstru in trem delavcem je bila izplačana mezda 2010 din (Pustoslemšek, Knafelc 1923, 4). Čeprav ni eksplicitno omenjeno, da so trije delavci neposredno sodelovali pri gradnji spomenika, lahko to upravičeno domnevamo.

17 Anonimno 1923z, 3.

18 Anonimno 1923ab, 4.

19 Anonimno 1923ah, 2.

20 V časniku *Slovenski narod* v 194. številki (26. avgust 1923) in 204. številki (7. september 1923) piše, da bo odkritje spomenika v soboto 8. septembra ob 11. uri, v 206. številki (11. september 1923) piše, da je bilo odkritje v soboto opoldne, v 207. številki (12. september 1923) pa da je bilo v soboto dopoldne (Anonimno 1923t, 3; Pustoslemšek et al. 1923a, 2; Anonimno 1923af, 5; Anonimno 1923ah, 2). V 209. št. (7. september 1923) časniku *Jutro* piše, da bo odkritje spomenika v soboto ob 11. uri, v 212. številki (11. september 1923) pa, da se je odkritje spomenika vršilo v soboto opoldne (Pustoslemšek et al. 1923b, 7; Anonimno 1923ag, 7).

je imel uvodni govor Pustoslemšek, ki je spomenik izročil v varstvo Slovenskemu planinskemu društvu, ki ga je ob odkritju spomenika zastopal odbornik Lojze Knafelc. Govorili so še univerzitetni profesor dr. Bubnov kot zastopnik kolonije ruskih emigrantov, sledili so še dr. Defranceschi, ruski slikar Bicenka in v imenu jugoslovanskega sokolstva Kajzelj. V zaključnem govoru pa se je Pustoslemšek še zahvalil vsem, ki so na takšen ali drugačen način pomagali pri gradnji spomenika.²¹ Ker so stroški gradnje preseglji finančna sredstva, se je zbiranje le-teh nadaljevalo do 26. septembra 1923.²² S tem so bili poravnani stroški za spomenik, preostalih 50 dinarjev pa so porabili za postavitev table pri jezeru, ki je kazala pot do spomenika.²³ Skupna vsota dohodkov in stroškov za spomenik je znašala 3.608 dinarjev.²⁴

In še nekaj o nekaterih obiskih po letu 1923 ...

Sredi avgusta 1927 je ruski grob obiskal kvartet pevcev Glasbene Maticе v Ljubljani (gg. Pelan, Pečenko, Završan, Skalar) ter ob njem s solznimi očmi zapel *Vigred se povrne* in *Oj Doberdob*.²⁵

Avgusta 1929 sta ruski grob obiskala takratna študenta biologije Maks Wraber in Vera Pirčeva. Pirčeva je na grobu objokovala smrt fanta oz. zaročenca dr. Franja Čibeja, Wraber pa ga je obiskoval poln vere in pričakovanja v prelepo življenje, ki ga bo živel s Sabino Šonc.²⁶

Med letom 1927 in novembrom leta 1930 je nekega vetrovnega jesenskega večera ruski grob obiskal ruski turist Pavle Askočenski, ki je osamljen in žalosten sedel na kamnu pred njim in gledal spomenik. Svoje

spomine, razmišljanja in občutja ob njem je objavil v reviji *Nova Evropa*.²⁷

Dne 10. avgusta 1939 je ruski grob obiskal tudi jugoslovanski kralj Peter II. Med obiskom Doline Triglavskih jezer se je zanimal tudi za ruske grobove, ki so mu odkrivali tragiko svetovne vojne.²⁸

Kasneje je zanimanje za ruski grob in spomenik očitno nekoliko zamrlo, zato sta začela propadati. Leta 1980 sta grob obiskala Alojz Rakušček in Marko Matajuro, ki ga je kasneje večkrat obiskal.²⁹ Leta 2014 je veleposlaništvo Ruske federacije pripravljalo dokumentacijo za obnovo spomenika,³⁰ naslednjega leta 2015 pa ga je Matajuro obnovil. S tem je želel izkazati spoštovanje ne le neznanima ruskima ujetnikoma, ampak vsem ujetnikom in padlim v prvi svetovni vojni. Malo kasneje so Marko Kavčič, Janez Rozman in ruski podpolkovnik Anton Momatjuk do groba nesli venec v znak spoštovanja.³¹

Dne 19. oktobra 2018 je ruski grob obiskal avtor prispevka ter dokumentiral stanje na površini in nad njo, pod njo pa ni posegal. Spomenik je obnovljen (sl. 50, 51), v njegovi notranjosti je zamenjana napisna plošča (sl. 50, sl. 52, sl. 53) ter dodana oz. pritrjena izpraznjena granata, ki služi kot vaza (sl. 50, sl. 52). Pred spomenikom je stopnica, pred njo je prostor zamejen s kamni, pred njim pa kamnit tlak.³² Viden je tudi večji vkop (širine pribl. 3 m), vendar njegove meje niso povsod prepoznavne, saj je bil verjetno poškodovan z gradnjo spomenika (sl. 50). Brez arheoloških raziskav zaenkrat ne moremo nesporno odgovoriti na vprašanje, ali prostor zamejen s kamni dejansko prekriva oz. „zamejuje“ tudi celotno grobno jamo, kot tudi ne na vprašanje, ali morda grobno jamo predstavlja precej

21 Anonimno 1923ag, 7; isti 1923ah, 2; isti 1923ai, 160.

22 Anonimno 1923ae, 4; isti 1923af, 5; isti 1923aj, 3; isti 1923ak, 4; isti 1923am, 4; isti 1923an, 5; isti 1923ao,3; isti 1923ap, 3. Na tem mestu ne bi naštevali vseh darovalcev in darov, so pa jasno navedeni v izrezkih iz časnika *Slovenski narod* (glej slike oz. literaturo v nadaljevanju).

23 Anonimno 1923ap, 3.

24 Pustoslemšek, Knafelc 1923, 4.

25 J. S. 1927, 281–283.

26 Wraber 2008, 4–13.

27 Askočenski 1930, 303–305. Askočenski je leta 1923 šel na Triglav, a ni našel ruskega groba. Leta 1927 ga je videl vrisanega na turistični karti. V objavi novembra 1930 pa piše, da je *te jesenske večeri, usamljen sedeo na kamenu, pred Ruskim Grobom*. Verjetno je s tem mislil tega (tistega oz. takratnega) jesenskega večera in ne tega (letošnjega) jesenskega večera. Zato je bolj objektivno, če napišemo, da je bil pri grobu med letom 1927 in novembrom 1930, kot jeseni 1930.

28 Pretnar 1940, 6.

29 Fon 2015, 6.

30 Leskošek 2014, 9.

31 Fon 2015, 6.

32 Na njem je leta 2015 ruski podpolkovnik Anton Momatjuk tudi salutiral (Fon 2015, 9) (sl. 47).

širši vkop ali pa je ta morda posledica kasnejših aktivnosti pri urejanju groba.³³

Spomenik je bil okrašen s svežimi rožami, pred napisno ploščo pa je bilo položeno šilce okrašeno z ruskim grbom ter do polovice napolnjeno s tekočino (sl. 50, sl. 52, sl. 53), ki lahko predstavlja ostanek libacije lahko pa ga razumemo tudi kot relikvijo libacije v simbolični obliki. Ob zadnji strani spomenika je bil položen poškodovan lesen križ (sl. 51), ki je prvotno stal znotraj prostora zamejenega s kamni (sl. 48, sl. 49³⁴). Glede na to, da je zelo podoben tistemu na starejših fotografijah, lahko domnevamo, da je še originalen.

Zaključek

Namen tega prispevka je predstaviti kratek izbor virov in povzetek dogodkov, razmišljanj in občutij v povezavi z ruskim grobom, ne pa tudi podati njihovo poglobljeno interpretacijo oz. umestitev v širši historični (ali kakšen drug) kontekst.

V zaključku lahko sklenemo, da ruski grob ni (p)ostal le mesto usmrčitve, pokopa in zadnjega počitka umrčenih ruskih vojnih ujetnikov, ampak je za nekatere (p)ostal tudi nekaj več, in sicer mesto z močnim čustvenim nabojem, ki (je) sproža(l) razmišljanja in čustvovanja ne le v povezavi s tragičnostjo prve svetovne vojne, usodo ruskih vojnih ujetnikov, Materjo Rusijo, slovanstvom..., ampak tudi v povezavi s samim seboj in svojimi najdražjimi ter še z marsičem drugim. Je mesto obdano z (ne)vidnimi podobami, ki so in bodo (bolj ali manj) zaznamovale vsakega obiskovalca in nenazadnje tudi mesto, kjer se stikajo naravna in kulturna dediščina, preteklost in prihodnost ter spomini in upanja.

Ali kot so že leta 1923 zapisali v *Slovenskem narodu*: „Skromen je ta spomenik, kakor je majhen slovenski narod, toda če pomislimo, kaj pomeni ta slovenski kamen na gomili, kjer spe nevzdravno spanje ruske žrtve, tedaj nam postane jasno, da je ta spominska plošča velika in da pomeni nekaj več, kakor je to, kar vidimo tu pred seboj.”³⁵

33 V prid ali proti določeni razlagi je seveda več argumentov, a kljub temu ostajajo le te, dokler jih ne potrdijo ali ovržejo arheološke raziskave vse domnevne, zato jih na tem mestu ne bi naštevali.

34 Za posredovano fotografijo se najlepše zahvaljujem Neli Štular in Petru Mikši.

35 Anonimno 1923ah, 2.

Planinski Vestnik

Glasiło „Slovenskega Planinskega Društva“

XXI. letnik . 1921 . šteř. 1

Grob ob Triglavskem jezeru. — Ako se vračaš s svoje triglavske ture mimo Sedmerih jezer čez Komarčo v Bohinj, se med potjo gotovo ustaviš ali celo prenočiš v „Koči pri Triglavskih jezerih“. Po kratkem odpočitku te bo pač zanimala tudi okolica koč. Tik pred njo leži jezero, ki se na zapadni strani zavije okrog hriba nekoliko na desno. Mikalo te bo iti k ovinku pogledat, do kam se jezero razteza. Na levi strani, malo nad jezerom, kjer je le tu in tam med skalovjem malo trave, ugledaš naenkrat pred seboj v zemljo zataknen, preprost lesen križ in z belim kamenjen obkrožen grob. — Poizvedoval sem in izvedel, da sta bila med vojno na tem mestu ustreljena dva Rusa. Kot avstrijska vojna ujetnika sta bila zaposlena pri napravi ceste na Bogatin, kjer je bila svojčas bojna črta proti Italiji. Skušala sta od tam pobegniti k Italijanom. Baje se jima že prvi beg ni posrečil; po drugem begu so ju orožniki zasačili v neki bajti na Ovčariji. Odgnali so ju na samotni kraj ob jezeru; tam sta si morala izkopači jamo — in svinčenke so jima končale življenje . . . — Tako so mi pravili pastirji-domačini, ki so z bližnjega vrha opazovali strahotni dogodek. — V samotni gorski tihoti je tuji grob, eden izmed stotisočerih, ki pokrivajo neznane vojne žrtve, pozabljene v tujini, zastonj pričakovane v lastni domovini.

F. L-e.

Slika 1 *Planinski vestnik* XXI, št. 1, 1921, str. 24.

SLOVENSKI NAROD.

— **Prošnja!** Ob Triglavskem jezeru, kjer stoji planinska koča, so med svetovno vojno ustrelili Avstrijci dva ruska vjetnika, preje pa so jih prisilili, da sta si sama izkopala svoj lastni grob. Zakrivila nista ničesar drugega, kakor da sta hotela uteči, ker sta umirala od gladu. Ta grob se nahaja tik ob jezeru. Na grobu je primitiven lesen križ, na gomili pa so posamni slovenski turisti zasadili nekaj planinskih rož. Kateri **slovenski kamnosek** bi bil tako blag in požrtvovalen, da bi daroval **skromno ploščo s primernim napisom**, da bi se jo pritrdilo na ta grob v večen spomin avstrijsko - nemškega barbarstva? Kdo bi hotel prispevati v svrhu, da bi se ta plošča prenesla in položila na grob teh dveh brezimnih ruskih mučenicov? Vsa sporočila in morebitne prispevke sprejema uredništvo »Slov. Naroda«, Rasto Pustoslavšek.

Slika 2 Slovenski narod LVI, št. 160, 17. julij 1923, str. 4.

SLOVENSKI NAROD.

— Spominska plošča ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih. Naša prošnja glede spominske plošče ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih je našla odziv. Že včeraj je nam telefonirala znana narodna tvrdka Alojzij V o d n i k, da dá radevolje potrebno ploščo na razpolago in preskrbi tudi primeren napis. Danes pa se je zglasil v našem uredništvu g. T o m a n, lastnik takisto znane zavedne kamnoseške tvrdke in izjavil, da rad da potrebno ploščo na razpolago. Bodi jima na tem mestu izrečena iskrena zahvala! V pokritje stroškov za transport plošče in za ureditev groba je daroval tovar. g. A. D e č m a n v Ljubljani 100 Din. Iskrena hvala! Nadejamo se, da bosta oba plemenita darovalca našla obilo posnemovalcev. Nadaljna darila sprejema uredništvo »Slov. Naroda«. Spominska plošča se slovesno odkrije dne 15. avgusta.

— Mesto venca na krsto svojega dragega prijatelja polkovnika Janka V u k a s o v i č a je daroval glavni urednik »Slovenskega Naroda« Rasto P u s t o s l e m š e k 100 Din za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih.

— Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru je nam poslal g. I v. G r e g o r i č z Rakeka 10 Din. Hvala!

Slika 3 Slovenski narod LVI, št. 162, 19. julij 1923, str. 3.

SLOVENSKI NAROD.

— Grob ob Triglavskem jezeru.

Prejeli smo to-le pismo: Ker se je na poziv g. R. Pustoslemška pričela javnost zanimati za grob ob Triglavskem jezeru, hočem žalostni medvojni dogodek še nekoliko pojasniti. — L. 1920 sva se z g. vseučiliškim prof. dr. Lado Stepanekom in njegovo soprogo po triglavski partiji ustavila v koči pri Triglavskih jezerih. O dogodku nama je pripovedovala takratna oskrbnica kočje in njen oče (nosač). Natančneje sem pozneje pozvedoval pri domačinih (glej Plan. Vestnik št. 1, XXI. l.). — Oba ubegla Rusa sta bila od orožnikov zasačena v pastirski koči na planini Ovčariji, kjer sta si kuhala hrano. Ko sta bila odvedena na samotni kraj ob jezeru, sta milo prosila usmiljenja; eden je bil bajé družinski oče in je posebno milo prosil milosti med tem, ko sta si morala sama grebsti jamo. Brez usmiljenja sta bila ustreljena; eden je bil takoj mrtev, drugi pa je po prvih strelih še enkrat dvignil roki. Šele drugi strel mu je vzel življenje. — Predmet našega govora je bil ta dan žalostni dogodek. G. prof. dr. Lad. Stepanek mi je pripovedoval, da je bil on sam kot rezervni častnik med vojno začasno prideljen avstr. gen. štabu v Bohinju. Prav isti dan, ko je nastopil svoje mesto, so ustrelili v Bohinju nekje nad hotel »Zlatorogom« naenkrat 17 Rusov. — Pri gradnji ceste na Bogatin so ruski ujetniki radi zelo pičle hrane često uhajali preko gorske planote Komanne v italijansko bojno črto. Ako so bili na begu ponovno zasačeni, so bili brez procesa na mestu ustreljeni; veliko pa jih je v megli na tej gorski planoti zablodilo, kjer so deloma zmrznili, večinoma pa pomrli gladi. — Častno je od slovenske javnosti, da ne pozablja na tragično usodo ubogih slovanskih ujetnikov in da poskrbi za samotni grob ob Triglavskem jezeru primeren spomenik. — Franc Lapajne.

Slika 4 Slovenski narod LVI, št. 163, 20. julij 1923, str. 3.

164. številka.

v Ljubljani, v soboto 21. julija 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru nam je poslal g. Teodor Drenik, polkovnik v pok., 10 dinarjev s temle dopisom: »Poziv radi groba dveh ruskih vjetnikov na Triglavu me spominja na splošno bedo, v kateri so ti siromaki živeli. Stradali in prezebali so, da je bilo groza, potem pa so jih še pobijali kot pse. Tudi moj sin je doživel tak dogodek. Ko se je na laški fronti pri mojem sinu, ki je opazoval visoko na gori pozicije, pojavil neki ruski vjetnik, misleč se splaziti do morja in utesi, ni hotel streljati nanj. Nato so mu očitali, da ni storil to, kar je bilo ukazano. Sin je odgovoril, da naj bo naredba takšna li drugačna, nikdar pa ne bo streljal na neoboroženega človeka. Dovolite, da prispevam za ploščo na grob ob Triglavskem jezeru 10 dinarjev. Rad bi dal še več, pa saj veste, kako je z nami upokojeanci...« Nadaljnje prispevke za spominsko ploščo sprejema uredništvo »Slov. Naroda«. Nadejamo se, da se bo pozivu odzvalo predvsem naše imovitejše občinstvo. Doslej je bil odziv v teh krogih malenkosten.

Slika 5 Slovenski narod LVI, št. 164, 21. julij 1923, str. 3.

166. številka.

v Ljubljani, v torek 23. julija 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik na grob umrlih vjetnikov-mučenikov ob triglavskih jezerih, so darovali gg. tipografi: Ivan Vizjak, Fran Pintar, Albin Priboršič, Drago Pogačnik in P. Šegula, vsak po 10 din; skupaj 50 din. Hvala presrečna!

Slika 6 Slovenski narod LVI, št. 166, 23. julij 1923, str. 3.

167. številka.

v Ljubljani, v sredo 24. julija 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Uprava našega lista je prejela za:
»Spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih« Gosp. Charles Princ daruje Din. 100 in gosp. dr. Viktor Gregorič iz Novega mesta Din 30. Skupaj Din 130.
Spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih: g. Charles Princ daruje 100 Din in g. dr. Viktor Gregorič iz Novega mesta 30 Din. — Skupno 130 Din.

Slika 7 Slovenski narod LVI, št. 167, 24. julij 1923, str. 4.

171. številka.

v Ljubljani, v nedeljo 29. julija 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Uprava našega lista je prejela za:
»Spominsko ploščo brezimnim ruskim žrtvam ob Triglav. jezerih«. Gosp. Franjo Habicht, knjigovodja v B. Manastirju daruje Din 15, gosp. prof. dr. Skumovič Din 30 in gosp. inž. J. Römer iz Trbovelj Din 28. Skupno Din 73.

Slika 8 Slovenski narod LVI, št. 171, 29. julij 1923, str. 5.

174. številka.

v Ljubljani, v četrtek 2. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

Uprava našega lista je prejela:
»Spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglav. jezerih«. Gospod Martin Juvan daruje 10 Din.
Srčna hvala!

Slika 9 Slovenski narod LVI, št. 174, 2. avgust 1923, str. 5.

176. številka.

v Ljubljani, v soboto 4. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru je daroval neimenovani v Ljubljani 100 dinarjev. Idejne ljudi, ki jim materijalizem sedanjega časa ni uničil slovanskega čustvovanja, prosimo za nadaljne prispevke. Apeliramo pred vsem na naše premožnejše narodne kroge. Nadaljne prispevke sprejema naše uredništvo in g. Valentin Kopitar, upravitelj »Slov. Naroda« v Ljubljani, 50 din. Hvala!

Slika 10 Slovenski narod LVI, št. 176, 4. avgust 1923, str. 3.

177. številka.

v Ljubljani, v nedeljo 5. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

—Uprava našega lista je prejela za: »Spominsko ploščo brezimnim ruskim žrtvam ob Triglav. jezerih«. Gosp. Franjo Habicht, knjigovodja v B. Monastirju daruje Din 15, gosp. prof. dr. Skumovič Din 30 in g. inž. J. Römer iz Trbovelj Din 28 in gosp. Martin Juvan daruje Din 10. Skupno Din 83.

Slika 11 Slovenski narod LVI, št. 177, 5. avgust 1923, str. 5.

179. številka.

v Ljubljani, v sredo 8. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Odkritje spominske plošče ob Triglavskem jezeru se ne more vršiti že 15. t. m., marveč šele koncem meseca. Dan odkritja pravočasno objavimo. Prispevke sprejema uredništvo našega lista. Apeliramo znova na naše imovitejše sloje, da položijo za plemenito stvar svoj ohol.

Slika 12 Slovenski narod LVI, št. 179, 8. avgust 1923, str. 3.

180. številka. v Ljubljani, v četrtek 9. avgusta 1923. Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spominsko ploščo zversko ubitim ruskim vojakom na Triglavu je daroval generalni konzul ČSR dr. Otokar Beneš 300 Din. Plemenitemu darovalcu iskrena hvala!

Za spominsko ploščo ruskih žrtev pri Triglavskih jezerih daruje neimenovani 10 dinarjev.

Slika 13 Slovenski narod LVI, št. 180, 9. avgust 1923, str. 4.

185. številka. v Ljubljani, v sredo 15. avgusta 1923. Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Upravi našega lista je poslal: Za ruske žrtve ob Triglavskih jezerih: neimenovani Din 10. Srčna hvala!

Slika 14 Slovenski narod LVI, št. 185, 15. avgust 1923, str. 5.

190. številka. v Ljubljani, v sredo 22. avgusta 1923. Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Odkritje plošče ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru bo v nedeljo 9. septembra. Plošča, ki jo je izgotovila tvrdka Al. Vodnik, je gotova in jo odpeljemo danes v Bohinj. Pripominjamo, da doslej še nimamo pokritih stroškov za transport plošče in za zgradbo nastavka. Zato prosimo naše rodoljubno občinstvo za nadaljne darove. Kdor čuti slovansko, bo rad prispeval svoj obol. Prosimo! — Neimenovan je daroval 10 Din. Hvala!

— Upravi našega lista je poslal: Za spominsko ploščo ruskih žrtev pri Triglavskih jezerih: daruje neimenovan Din 10.

Slika 15 Slovenski narod LVI, št. 190, 22. avgust 1923, str. 4-5.

191. številka.

v Ljubljani, v četrtek 23. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spominsko ploščo ruskim žrtvam na Triglavskem jezeru so darovale tvrdke I. Stupica, Schneider & Verovšek in Zalta & Zilič v Ljubljani po 200 kg cementa ter s tem omogočile napravo nastavka za spominsko ploščo. Transport cementa na železnico je brezplačno preskrbela tvrdka »Balkan«, v pokritje stroškov so prispevali: neimenovan 100 Din, neimenovan 30 Din, neimenovan 10 Din in neimenovan 10 Din. Vsem darovalcem kakor tudi tvrdki »Balkan« izrekamo iskreno zahvalo.

Slika 16 *Slovenski narod* LVI, št. 191, 23. avgust 1923, str. 3.

194. številka.

v Ljubljani, v nedeljo 26. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Odkritje spominske plošče ruskim žrtvam na Triglavskem jezeru bo v soboto, 8. septembra ob 11. uri dopoldne in ne, kakor je bilo prvotno objavljeno, 9. septembra; samo v slučaju, da bi bilo 8. slabo vreme, bo odkritje 9. septembra. P e v c e, ki bi hoteli pri slavnosti sodelovati, prosimo, da se javijo uredništvu našega lista. Stroški za napravo kamenitega nastavka še niso pokriti, zato prosimo naše rodoljubno inovitejše občinstvo za nadaljne prispevke, ki vse izkazujemo v našem listu. Spedijska tvrdka »Balkan« je ne le preskrbela transport za nastavek potrebnega cementa na kolodvor, marveč je tudi iz svojega poravnala prevozne stroške v Bohinjsko Bistrico — okrog 300 Din — kar omenjamo v posebno pohvalo in priporočilom tega narodnega podjetja.

Slika 17 *Slovenski narod* LVI, št. 194, 26. avgust 1923, str. 3.

SLOVENSKI NAROD.

— Spominska plošča ruskim žrtvam na Triglavskem jezeru. Dela za postavitve spomenika so se pričela in bodo prve dni prihodnjega tedna končana. Spomenik bo nekaj nad dva metra visoka piramida iz triglavskega kamna. Kamenje bo med sabo zvezano s cementom. V ta nastavek bo vzdana spominska plošča iz tirolskega marmorja, delo tvrdke Alojzija Vodnik v Ljubljani. Na plošči bo ta-le napis: (Zgoraj) »Ruskim mučenikom, tu ustreljenim! Slovenski planinci. — (Zdolaj):
 РУССКИМЪ МУЧЕНИКАМЪ,
 здѣсь разотрѣсаннымъ!

Slovenskie turisty. 1923.

Odbor, ki si je nadel nalogo, da postavi ta skromni spomenik nepozabnima ruskima vojakoma, ki sta bila ustreljena ob Triglavskem jezeru kot žrtev staroavstrijske okrutnosti, tvorijo gg. Pustoslemšek, glavni urednik, Alojzij Knafelc, višji revident drž. žel. v pokoju, Josip Zupančič, urednik in pisatelj, in Alfonz Mencinger, hotelir v Bohinjski Bistrici. Za stroške spomenika je bilo doslej nabranih v celem 1143 Din. V ta znesek je všteti 50 Din, ki jih je dne 25. t. m. daroval g. dr. Anton Švigelj, odvetnik v Ljubljani. Nabrana svota za pokritje stroškov seveda še ne zadostuje, ker bo samo izgotovitev nastavka stala okroglo 1250 dinarjev. **Prosimo torej rodoljubno javnost za nove prispevke.** Pokrili je namreč predvsem še transport plošče in cementa iz Bohinjske Bistrice na Triglavsko jezera, v kar bo potreba nekaj stotakov. — Pot k ruskem grobu ob jezeru je g. Knafelc v zadnjem času nanovo markiral. Ni turista, ki pride na Triglavsko jezera, da bi ne posetil tega groba. In vsak prinese na grob šopek planinskih cvetk, da je gomila neprestano posuta z zelenjem in cveticami. — Lepo bi bilo, ako bi pri odkritju sodelovali pevci. Kdo se bo priglasil?

Slika 18 Slovenski narod LVI, št. 196, 29. avgust 1923, str. 3.

198. številka.

v Ljubljani, v petek 31. avgusta 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom je daroval primarij g. dr. Fran Derganc v Ljubljani 200 dinarjev, za kar mu izreka odbor iskreno zahvalo v želji, da bi našel mnogo posnemovalcev, ker doslej nabrana svota 1343 Din še ne zadostuje za pokritje vseh stroškov. Apeliramo zlasti na naše denarne zavode, da t oni prispevajo v to slovansko-patriotsko svrhu. Odkritje spominske plošče bo nepreklicno v soboto 8. septembra. Vabimo pevce, ki se nameravajo udeležiti te slavnosti, da se prijavijo.

Slika 19 Slovenski narod LVI, št. 198, 31. avgust 1923, str. 4.

199. številka.

v Ljubljani, v soboto 1. septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom so darovali: neimenovan 250 dinarjev, g. Fran K r a p e š, restavratorec in kavarnar v Ljubljani 100 Din, neimenovan 20 Din in g. Ant. Štrekelj 10 Din. Vsem iskrena zahvala! Doslej znaša zbirka 1723 Din.

Slika 20 Slovenski narod LVI, št. 199, 1. september 1923, str. 4.

200. številka.

v Ljubljani, v nedeljo 2. septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom so nadalje darovali g. Richard Sušnik, lekarnar v Ljubljani, 100 Din in g. Josip Kenda, notar v Cerknici, 50 Din. Iskrena hvala! Zbirka je s tem dosegla svoto 1873 Din.

Slika 21 Slovenski narod LVI, št. 200, 2. september 1923, str. 6.

SLOVENSKI NAROD.

— Odkritje spominske plošče ob Triglavskih jezerih se izvrši na slovensen način v soboto, 8. t. m., ob 11. dopoldne. Vabimo slovenske planince, da se te svečanosti v čim največjem številu udeležijo. Prijave sprejema odborov tajnik g. Jos. Zupančič, urednik »Sl. Naroda« v Ljubljani. Odbor se je obrnil na železniško ministrstvo s prošnjo, da se udeležencem ob tej priliki dovoli znižana voznina. Nadejamo se, da bo ministrstvo tej prošnji ugodilo. O ukrepu železniške uprave bomo občinstvo pravočasno obvestili. Po poročilih iz Bohinja je spomenik že gotov. Za stroške smo dobili nadalje še te prispevke: Neimenovan 50 Din in N. N. 100 Din.

Slika 22 Slovenski narod LVI, št. 202, 5. september 1923, str. 3.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom so poslali prispevke: uradništvo Jadranske banke v Ljubljani 475 D, g. dr. Ivan Lovrenčič, odvetnik, 100 D, g. dr. Alojzij Vrtačnik, odvetnik, 50 D, in g. dr. Josip Cepuder, odvetnik, 50 D. Odbor izreka najsrčnejšo zahvalo vsem rodo'ljubnim darovalcem, pred vsem pa požrtvovalnemu uradništvu Jadranske banke, ki je v plemenit namen prispevalo tako lepo svoto. Oni, ki se nameravajo udeležiti odkritja spomenika dne 8. t. m., naj se javijo pri g. Jos. Zupančiču, uredniku »Slov. Naroda« v Ljubljani, kot tajniku odbora.

Slika 23 Slovenski narod LVI, št. 203, 6. september 1923, str. 4.

SLOVENSKI NAROD.

Vsem, ki čutijo narodno in slovansko!

V soboto 8. t. m. ob 11. dopoldne odkrijemo ob koči na Triglavskem jezeru skromen spomenik številnim ruskim vojakom, ki spe tudi pod Bogatinom in Triglavom smrtni sen kot žrtve avstrijske okrutnosti.

Postavili smo ta pomenik kot viden znak hvaležnosti velikemu bratskemu narodu ruskemu za brezprimerne žrtve, ki jih je položil na oltar naše osvoboditve izpod tujega jarma.

Skromna spominska plošča ob Triglavskem jezeru naj bo dokaz, da se zavedamo, da bi brez ruskih žrtev ne bilo naše svobode, naj bo pa obenem tudi glasen memento, da napoči še čas, ko bo velika Rusija znova stala na naši strani takrat, ko bomo, uprti na pravico, zahtevali nazaj ono, kar so nam ugrabili po krivici!

Vabimo vse one, ki so z nami enakih čustev, da se udeležijo slavnosti nega odkritja spomenika.

Spomenik izročimo v varstvo »Slovenskemu planinskemu društvu«.

V Ljubljani, dne 6. septembra 1923.

Rasto Pustoslemšek, glavni urednik »Slov. Narod«. — Alojzij Knafelj, inšpektor drž. žel. — Alfonz Mencinger, hotelje v Bohinjski Bistrici. — Josip Zupančič, urednik »Slov. Narod«.

— Na Triglavska jezera k odkritju spominske plošče ruskim žrtvam odide večina v petek popoldne z vlakom, ki odhaja iz Ljubljane ob 3. Vozne listke je treba vzeti do Bohinjske Bistrice. Udeleženci prenočujejo pri »Zlatorogu« in se v soboto zjutraj napotijo na Triglavska jezera. Pot čez Komarčo je lepo urejena in popravljena, brez vsake nevarnosti. Čez Komarčo na Triglavska jezera hodijo letoviščarji s navadnimi čevlji, iz česar je razvidno, da je pot brez vseh težkoč. Kar se vremena tiče, sodijo vsi vremenski posnivalci, da bo v soboto in prihodnje dni lepo, jasno, toplo vreme. Tudi vremenska poročila za prihodnje dni so ugodna. Priporočamo torej poset Triglavskih jezer ob priliki odkritja spominske plošče.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom so darovali: g. Leon Matajc iz Stražišča pri Kranju 100 Din, g. dr. Ivo Tavčar, odvetnik v Ljubljani, 50 Din, in g. A. Grom v Ljubljani 30 Din. Plemenitim darovalcem iskrena hvala! Zbirka je s tem dosegla vsoto 2878 Din.

Iznajlo od 4 strubrah.
 Prazni mesec 12-90 Din
 za šest mesecev 50-
 polno leto
 Oglasi po tarifi.
 Uredništvo:
 Slovenskega naroda št. 161
 Toluha št. 71.

JUTRO

Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko

× One, ki se udeležite odkritja spominske plošče ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru, opozarjamo, da je vožnja tja in nazaj znižana za 25 odst. Pravice do olajšave pa imajo samo dotični, ki si preskrbe legitimacijo od odborovega tajnika J. Zupančiča (uredništvo «Slovenskega Naroda»). Legitimacije se bodo dajale samo danes dne 7. septembra do 12. ure.

ODKRITJE RUSKEGA SPOMENIKA NA TRIGLAVU.

V soboto dne 8. septembra ob 11. uri dopoldne odkrijemo ob koči na Triglavskem jezeru skromen spomenik številnim ruskim vojakom, ki so tudi pod Bogatinom in Triglavom smrti sen kos žrtve avstrijske okrutnosti.

Postavili smo ta spomenik kot vidni znak hvaležnosti velikemu bratskemu narodu ruskemu za brezprimerne žrtve, ki jih je položil na oltar naše osvoboditve izpod tujega jarma.

Skromna spominska plošča ob Triglavskem jezeru naj bo dokaz, da se zavedamo, da bi brez ruskih žrtev ne bilo naše svobode, naj bo pa obenem tudi glasen memento, da napoči še čas, ko bo velika Rusija znova stala na naši strani takrat, ko bomo, uprli na pravico, zahtevali nazaj ono, kar so nam ugrabili po krivici.

Vabimo vse one, ki so z nami enakih čustev, da se udeležite slavnostnega odkritja spomenika.

Spomenik izročimo v varstvo Slovenskemu planinskemu društvu.

V Ljubljani, 6. septembra 1923.

Odbor.

SLOVENSKI NAROD.

O ruskih žrtvah na Triglavu.

Svedok krvavih dogodkov 1. 1916 nad Savico nam piše:

Kot finančni stražnik sem bil 1. 1916. dodeljen poljski žandarmeriji 1/15 in sem opravljaj službo ob koti 561 na brvi čez Savico, kjer vodi pot na Komarčo. Drugi oddelek se je nahajal pri Črnem jezeru nad Komarčo. Neko jutro je odšla patrulja s planine pri Blatnem jezeru proti bivši Franc Ferdinandovi koči in tamkaj zajela dva Rusa. Od tam so ju eskortirali na Blato, kjer se je nahajala orožniška postaja in nato popoldne z ovadbo vred v Staro Fužino. Tu je bil sedež komande. Ker nadporočnika ni bilo doma, so z Rusi počakali do drugega popoldne. Ko se je nadporočnik Josip Mlakar vrnil od kornega poveljstva na Knežni pri Podmelcu, kjer se je mudil po opravkih, je kratkoma ukazal odpeljati Ruse nazaj k Fran Ferdinandovi koči in jih tamkaj takoj ustreliti. Radi teme je morala cela eskorta prenočiti na planini pri Blatnem jezeru. Šele tretje jutro so jih odpeljali k Fran Ferdinandovi koči in jih tam ustrelili. Radi splošne onemoglosti oba Rusa nista mogla do konca izkopati grobov ter so jima moral prisotni vojaki pomagati. Ostanek denarja, ki sta ga imela skritega, sta izročila vojakom, v celem 50 kron. Nad njihovi telesi se nahaja samo 20 cm prsti. Oba Rusa nista zagrešila drugega, kakor da sta utekla z Bogatina, kjer sta bila zaposlena pri delu. Splošno znano je bilo, da so ruski ujetniki, ki so jih Avstrijci proti mednarodnemu pravu silili k delu, na fronti, gladovali. Zato so bili pobegi na dnevnem redu.

Kar pa se tiče treh Rusov, ustreljenih pri Zlatorogu, se je dogodek odigral takole: Od nekega oddelka pri Čepovam je uteklo večje število Rusov in od teh so ulovili 5 v žičnih ovirah med Vodil vrhom in Mrzlim vrhom nad Tolminom. Od teh je straža enega ustrelila, drugega pa ranila, ostale tri pa ujela. Odtod so jih eskortirali čez planino na Prodih in Bogatin v Staro Fužino. Iz Stare Fužine so jih oddali kornemu poveljstvu na Knežni. Korno poveljstvo je zapovedalo, da se jih odpelje k »Zlatorogu« in tamkaj ustrel. Prisotni so bili nadporočnik Mlakar kot komandant (on je vse vodil), dalje deputacije vseh ruskih in delavskih oddelkov, vse službe prosto vojaštvo. Grobove so jim tu drugi izkopali. Pred justifikacijo so jih pozvali, da napišejo pisma na svojece. Vsak je napisal po eno pismo. Streljalo je 11 orožnikov, na enega po trije, na ostala dva po štirje. Pri prvi skupini se je nahajal tudi nazarenc, ki je prosil Mlakarja, da ga oprostí od streljanja, ker mu vera prepoveduje ubijanje. Mlakar je prošnjo odbil.

Te justifikacije so se vršile leta 1916. Prva je bila ona pri »Zlatorogu«, druga tista pri koči ob Triglavskem jezeru.

Nekega dne je prišel po cesti do brvi pri Savici, precej pod lavirkom, kjer vodi pot na Komarčo, neki ruski ujetnik. Straža orožnik Josip Hoenigmann iz Kočevja ga je ustavil. Ker Hoenigmann ni bil dober na Mlakarja, je oddal Rusa nekemu »frajtarju« in mu ukazal, naj ga pelje gorí v gozd in tamkaj ob stenah Komarče kratkoma ustrelí. Vojak je siromaka natančno po povelju odpeljal na Komarčo. Rus je stopal pred njim. Tamkaj, kjer se steza začne spenjati v skale, je počila puška in Rus se je zgrudil mrtev na tla, zadet v hrbet. Vojak je izvršil povelje. Nato je prišel javit, da ga je ustrelil, poslali so na Komarčo druge Ruse, ki so tovariša pokopali.

Uboge ruske ujetnike so, kakor se vidi streljali kakor zajce. Obstojala je namreč naredba, da se sme vsakega Rusa, ako se ga najde zapadno od črte Planina pri Blatnem jezeru, Črno jezero, lovska koča pri Planini na Kraju do Škrbin ustreliti brez vsakih ceremonij.

To sistematično streljanje Rusov je bilo prepovedano šele dne 18. avgusta 1916.

Hinko Br.

SLOVENSKI NAROD.

— Odkritje spomenika ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. V soboto opoldne se je vršilo ob Triglavskem jezeru slovesno odkritje spomenika dveh ruskima vojakoma, ki sta bila zverinsko ustreljena v času svetovne vojne. Svečanosti se je udeležilo okrog 23 oseb, večinoma domačih turistov. Med drugimi so bili navzoči 3 Rusi, univ. prof. dr. N. Bubnov, dr. A. B. Bilimovič in slikar Bicenko. Radi pomanjkanja prostora priobčimo podrobno poročilo jutri.

Upravi našega lista so poslali: »Za spominsko ploščo ruskih žrtev pod Triglavom«: Uradništvo Jadranske banke, tu Din 475, Dr. Alojzij Vrtačnik Din 50, dr. Lovrenčič Ivan, odvetnik Din 100, dr. Cepuder Josip, odvetnik Din 50. Skupaj Din 675. Srčna hvala!

Slika 27 Slovenski narod LVI, št. 206, 11. september 1923, str. 4–5.

Leto IV., številka 212
 Cena 1-50 Din
 Uredništvo:
 Slovenski narod št. 145
 Tiskarna št. 15

JUTRO

Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko

* Odkritje spomenika ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. V soboto opoldne se je vršilo ob Triglavskem jezeru slovesno odkritje spomenika ruskima vojakoma, ki sta bila v svetovni vojni ustreljena od avstrijskih tiranov. Odkritju so prisostvovali poleg domačih turistov tudi vseučiliška profesorja dr. Bubnov in doktor Bilimovič in slikar Bicenko.

Slika 28 Jutro IV, št. 212, 11. september 1923, str. 7.

PLANINSKI VESTNIK

GLASILO „SLOVENSKEGA PLANINSKEGA DRUŠTVA“

XXIII. LETNIK 1923 ŠTEV. 10

Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. Kakor je poročal Planinski Vestnik 1921 št. 1., str. 24., sta v bližini Koče pri Triglavskih jezerih pokopana dva ruska ujetnika, ki jih je brezobzirna avstrijska soldateska dala ustreliti. Na vneto prizadevanje g. R. Pustoslemška so se zbrala sredstva, da se je na grobu postavil spomenik žrtvam krute sile.

Dne 8. septembra se je izvršilo svečano odkritje spomenika, ki ima napis: „Ruskim žrtvam, tu ustreljenim, slovenski turisti 1923“. Zbrala se je skupina turistov, med njimi trije Rusi. Gospod R. Pustoslemšek je ob odkritju spomenika opisal muke in nesreče, ki so tačas zadele nedolžne žrtve, in poudarjal zasluge Rusije v svetovni vojski; naglasil je, da postavi slovenski narod to planinsko ploščo, ker je njegova dolžnost, da izkaže svojo hvaležnost onim, ki so žrtvovali zanj življenje. Konečno je izročil spomenik v varstvo Slov. Plan. Društvu, ki ga je pri tej slavnosti zastopal odbornik Lojze Knafelc.

Univerzitetni profesor Dr. Bubnov je kot zastopnik kolonije ruskih emigrantov v globokočutnem govoru poudaril, da je postavitve spomenika obenem znak slovensko-ruskega pobratimstva; zahvalil se je slovenskemu narodu, da se spominja ruskih junakov, in je izrekel svojo vero, da Rusija ni mrtva, kakor njeni sovražniki, in da se bode ponosno povzdignila in nadaljevala svojo stoletno vlogo jakega slovanskega činitelja; nadeja se, da se bodo enkrat meje naše kraljevine s pomočjo Rusije premaknile od Triglava na zapad in objele vse Slovence. — Govorili so še g. dr. De Franceschi, ruski slikar Bicenکو in v imenu jugoslovanskega Sokolstva g. Kajzelj.

Konečno je g. R. Pustoslemšek izrekel iskreno zahvalo dobrotnikom, ki so omogočili zgradbo spomenika, zlasti tvrdki Vodnik, ki je darovala ploščo, tvrdkam Stupica, Schneider & Verovšek, Zalta & Žilič, ki so darovali cement, tvrdki Balkan za brezplačen prevoz, in vsem, ki so se odzvali z denarnimi prispevki.

Spomenik je zelo lično izdelan, leži na lepem razglednem kraju, samo 50 korakov od planinske kočee oddaljen. Pot do njega je markirana. — Turisti, ki potujete h Koči Triglavskih jezer, ne zamudite posetiti zgodovinskega spomenika!

Slika 30 *Planinski vestnik* XXIII, št. 10, 1923, str. 160.

208. številka.

v Ljubljani, v četrtek 13 septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru je daroval g. profesor F. J. v Ljubljani znesek 100 Din, za kar se mu odbor iskreno zahvaljuje. Izdatki so za nekaj sto kron prekoračili proračunjene stroške, zato prosimo vse one, ki jim je pri srcu dobra stvar, za nadaljne blagohotne prispevke.

Slika 31 Slovenski narod LVI, št. 208, 13. september 1923, str. 3.

209. številka.

v Ljubljani, v petek 14 septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom je daroval g. A. E. znesek 100 Din in neimenovan z Jesenic 20 D. Izrekamo jima iskreno zahvalo. Za pokritje vseh stroškov je treba še okroglo 500 Din, zato še prosimo za nadaljne prispevke. Spomenik je prav lep. V soboto je nekdo izmed planincev fotografiral spomenik. Dotičnega gospoda prosimo, da bi nam blagohotno dal na razpolago fotografski posnetek.

Slika 32 Slovenski narod LVI, št. 209, 14. september 1923, str. 4.

210. številka.

v Ljubljani, v soboto 15 septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ob Triglavskem jezeru so darovali: g. Peter Kozina, tovarnar, 100 Din, g. Hanuš Krofta, ravnatelj »Ljub. kreditne banke« 50 Din in g. Lavoslav Schwentner, knjigotržec, vnovč še 20 Din. Iskrena zahvala!

Slika 33 Slovenski narod LVI, št. 210, 15. september 1923, str. 3.

SLOVENSKI NAROD.

— Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. Planinci, ki prihajajo s Triglavskih jezer, soglašajo v tem, da je spomenik ruskim žrtvam prav lep in okusen in se čudijo, da ga je bilo mogoče postaviti z razmeroma tako majhnimi sredstvi. Vsi priporočajo izlet na Sedmera jezera tako zaradi naravnih krasot kakor tudi zanimivega spomenika, ki stoji jedva 50 korakov oddaljen od jezera. Stroški za spomenik še niso popolnoma pokriti, primanjkuje še okroglo 300 dinarjev. Prosimo naše rodoljubno občinstvo še za nadaljine prispevke!

Upravi našega lista je poslal:
G. Josip Dugulin, Kralj. Vinohrady, 100 D
za spominsko ploščo ustreljenim ruskim vjctnikom pod Triglavom.
Srčna hvala!

Slika 34 Slovenski narod LVI, št. 213, 19. september 1923, str. 4–5.

SLOVENSKI NAROD.

— Za spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru so darovali mestna občina ljubljanska 200 dinarjev, župan g. dr. Ljudevit Perič posebej še 100 dinarjev, iz Kraljevih Vinohradov (Praga) pa je nam poslal naš rojak g. Josip Dugulin, restavrater, takisto 100 dinarjev. Našemu zavednemu rojaku v Pragi, zlasti pa mestni občini ljubljanski in njenemu županu izreka tem potom najiskrenejšo zahvalo odbor.

Slika 35 Slovenski narod LVI, št. 214, 20. september 1923, str. 3.

219. številka.

v Ljubljani, v sredo 26 septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. Za spomenik je končno še daroval g. Fran Bonač, tovarnar v Ljubljani, 100 dinarjev, za kar se mu odbor iskreno zahvaljuje. S tem so poravnani stroški za spomenik in preostalo je še 50 dinarjev, ki se porabijo za napravo orientacijske table pri jezeru, ki bo kazala pot k spomeniku. V kratkem priobčimo končni izkaz daril in stroškov. Te dni razstavimo v »Narodni knjigarni« v Prešernovi ulici fotografsko sliko spomenika in sliko 6. Triglavskega jezera, kjer stoji spomenik. Fotografsko sliko je nam dal ljubeznjivo na razpolago g. Kersnik z Brda, ki je spomenik fotografiral na dan odkritja.

Slika 36 Slovenski narod LVI, št. 219, 26. september 1923, str. 3.

221. številka.

v Ljubljani, v petek 28 septembra 1923.

Leto LVI.

SLOVENSKI NAROD.

— Račun dohodkov in stroškov za spomenik pod Triglavom. Darila znašajo 3608 Dln. Izkazana so bila v »Slov. Narodu«. Stroški: dovoz cementa, orodja itd. iz Bohinjske Bistrice k »Zlatorogu«, prenos od »Zlatoroga« na Triglavsko jezera in 2 orientacijski tabli 1598 Dln, naprava spomenika, mezda 1 mojstru in 3 delavcem 2010 Dln, skupaj 3608 Dln, s čemer so prispevki izčrpani. Računi se nahajajo v rokah g. nadzornika Knafelca na event. vpogled. — V Ljubljani, 26. sept. 1923. Za odbor: Rasto Pustoslavšek, Alojzij Knafelc.

Slika 37 Slovenski narod LVI, št. 221, 28. september 1923, str. 4.

SLOVENSKI NAROD

Slika 38 Smrekarjeva karikatura Rasta Pustoslemška ob njegovi 50-letnici. Slovenski narod LVIII, št. 117, 26. maj 1925, str. 3.

Slika 39 Rasto Pustoslemšek. *Kronika slovenskih mest I, št. 2, str. 145.*

PLANINSKI VESTNIK

GLASILO „SLOVENSKEGA
PLANINSKEGA DRUŠTVA“

XXVII. LETNIK ————— 1927 ————— ŠTEV. 12

Naslednje dopoldne je namenjeno »botaniziranju«, toda ne na način onih brezvestnih turistov, ki so prinesli s Tičarice cele šopke planik; popoldne pa obisku grobišča nesrečnih dveh ruskih ujetnikov. Slovenski turisti so jima bili sezidali skromen spomenik, slovenski pevci pa so jima zapeli v počaščenje »Vigred se povrne« in »Oj Doberdob«. Vseh oči so bile solzne in pevci sami so težko premagali ginjenje. — Nato še skok k bližnji lovski koči, kjer domuje pogranična četa, ki jo pozdravijo pevci s komitsko »Oj trubači z bojne Drine«; kratek razgovor z njimi in nazaj v našo kočo. Zvečer zopet navdušeno sprejeti kvartet, potem k počitku, ki je namenjen za dve noči.

Slika 40 *Planinski vestnik* XXVII, št. 12, 1927, str. 282.

njej. Posloviti se moram jutri tudi od ruskega groba, ki stoji tukaj blizu. Postavili so ga slovenski planinci v spomin ruskim žrtvam, ki so jih tukaj ustrelili. Turisti radi zahajajo na ta grob in prinašajo nanj cvetlic. Lep kraj imajo ti mučeniki za zadnji počitek. Vera Pirčeva je hodila na ta grob jokati za umrlim fantom. Jaz sem ga obiskoval poln vere in pričakovanja v prelepo življenje, ki ga bom po božji dobroti živel s Sabino.

- ⁷ **Vera Pirc** (1903–1998) je bila srednješolska profesorica, po 2. svetovni vojni avtorica in soavtorica več osnovno- in srednješolskih učbenikov za biologijo. Na ruskem grobu blizu Koče pri Triglavskih jezerih, v katerem sta pokopana ruska vojaška ujetnika ubežnika, ki so ju ustrelili avstrijski orožniki (glej *Planinski vestnik* 21: 24, 1921 in 23: 160, 1923), se je spominjala svojega zaročenca dr. Franja Čibeja, diplomiranega filozofa, pedagoga in matematika, profesorja ljubljanskega učiteljišča, ki je 15. maja 1929 umrl po navidez neznatni zastrupitvi.

Slika 41 *Planinski vestnik* 113, št. 8, 2008, str. 6 (spodaj) in str. 12 (zgoraj).

Нова Европа

Књига XXII. Број 5.

16. новембра, 1930

Ruski grobovi u Sloveniji.

(Iz beležaka turiste.)

U spomen Dru. Sergiju Kapralovu.

Sedeo sam jednom, s proleća 1921, na beogradskom Kalemegdanu, obuzet mislima i nostalgijom za svojom dalekom domovinom, upirući oči u rastvorenu knjigu na kolenima, koju nisam čitao. Odjedared me trže iza sna jedan hrapav i promukao glas, i predamnom se stvori prodavac novinâ. Po glasu mi se učinilo da mu ono što više nije maternji jezik; a izgled me je još više uverio, da je to moj zemljak i sapatnik, ruski izbeglica, koji je pomalo zaboravljao ruski, a još nije dobro naučio jezik zemlje koja ga je primila i dala mu utočište. S užarenim, gotovo izbečenim očima — usled jake nervoze —, moj novi poznanik pričao mi je, u brzini, kako je bio zarobljenikom u Nemačkoj, otkuda je pokušao da beži trinaest puta bezuspešno, pa se tek četrnaesti put dočepao slobode. Posle mi je, jednom prilikom, pokazao modre, široke brazde duž ledja, — jasne dokaze da govori istinu, i da je svoju slobodu skupo platio. Ipak je on bio srećan, iako je ta sreća ograničena činjenicom, da je novu slobodu morao da uživa van svoga zavičaja. Drugi su, pri begstvu, ostali bogalji, ili ležeći na mestu mrtvi i polumrtvi, da posle bedno skončaju. Pričao mi je tada o mnogim ruskim zarobljenicima koji su ostavili svoje kosti u Sloveniji, pa sam preduzeo bio u sebi da, kad uzmognem, posetim njihove grobove.

Godine 1923 imao sam prilike da putujem u Sloveniju. Penjući se jednom od Aljaževa Doma preko Kredarice na Triglav, reče mi jedan sapatnik, da s one strane Triglava ima jedan ruski grob. Nisam tada dospeo da ga pronadjem, ali sam godine 1927 video već i na turističkim kartama (koje izdaje vredno Planinarsko Društvo u Ljubljani) obeležen taj ruski grob, pa sam išao da ga posetim, penjući se od Bohinjske Bistrice preko Komarče (2000 m) u zonu triglavskih jezerâ. Romantičnost i lepotu toga puta teško bi bilo opisati. Bohinj, pa Izvor Save, Komarča, i usamljena jezera posred visokih planina, na visini od 1500 metara, dekor su za fantastičnu, neverovatnu bajku a ne za stvarnost. I tu, nedaleko od »koče pri triglavskih jezerih«, našao sam taj spomenik ruskim zarobljenicima koji su — bez uspeha — pokušavali da umaknu i da izbegnu svojoj sudbini. Oni su, prema tradiciji, streljani na mestu gde su uhvaćeni. Slovenačko Planinarsko Društvo podiglo im je ovde jedan spomenik od brdskog kamena, na kojemu stoji urezan napis:

303

Slika 42 *Nova Evropa* XXII, št. 5, 16. november 1930, str. 303.

»Руским мучеником ту устреленим — словенски планинци«,

i ispod toga ruskim slovima:

„Рускимъ мученикомъ здѣсь разстрѣляннымъ — Словенскіе туристы — 1923“.

A svud unaokolo — kamen, kamen, i — »čutanje gordih visinâ« (Gorki).

Nevoljko, i nehotično, iskrsavale su mi pred očima, gledajući ovaj spomenik, razne uspomene i misli. Sećao sam se mnogih slučajeva, pojedinaca koje sam poznao. A ovde, u ovome okviru golih krševa, gde se nad crnim i čutljivim jezerom kao nad ponorom nadvija samo plavo nebo, i gde svega dva-tri štura brdska drveta narušavaju beskrajnu pustoš, nameće se misao: koji behu to junaci što sad bezimeno leže tu u krševitoj zemlji slovenskoj? I gde ih, i koliko ih još ima, rasutih na svima stranama, sinova nesrećne Majke Rusije? Koliko ih je srećno umaklo kao onaj brat prodavac novinâ u Beogradu, koji je trinaest puta kušao naći slobodu pa ju je četrnaesti put našao? ... Čuti jezero, čute stene, čuti Komarča, a u duši se redjaju slike ruske istorije, koja se beleži po svetu grobovima svoje dece, još od onih čuvenih pohoda Suvarova preko Alpâ, pa do ovih, iz Svetskoga Rata, u Juljskim Alpima. Ima li uopšte na svetu prostranstva gde nema ovih grobova? Ta evo u istoj ovoj maloj Sloveniji, malo dalje, na putu za Vršički Klanac, drugi spomenik — mala ruska crkva, podignuta na ruskoj krvi, pokrivajući mrtva telesa

ruskih zarobljenikâ, koji su gradili tu teški drum medju planinama u Svetskome Ratu, te na čije su glave padale stene i snežne lavine da im prekinu mlade živote bez jauka. Posle su došli opet Slovenci, da zabeleže tragove njihove muke i patnje,

njihove žrtve za jedno bolje čovečanstvo. Tiho i nečujno umirali su ti neznani junaci, jedan za drugim, pod pritiskom elementarne i svirepe snage boža Rata, izdišući s imenima svojih milih i udaljenih na usnama, a u srcu sa slikama dalekih predela, kolibâ u stepi, po selima voroneških, kurskih, moskovskih, poltavskih gubernijâ. Polusvesno, strpljivo herojstvo tih ljudi ne beleži se, — oni su van istorije, čak i van statistike. Jedino se možda nadje poneki pesnik, ili putopisac, ili pripovedač — kao K. Fedjin (u romanu »Varoši i godine«) — da opiše patnje zarobljenikâ; ili pojedinci iz te generacije koji su ostali u životu, pa se poneki put sastanu, spominju svoje drugove, i pričaju o njima razne zgone. Pre kratkog vremena pričao mi je baš jedan poznanik, kako je četiri puta bežao iz zarobljeničkog logora, dok se nije napokon dohvatio granice, tamo negde u Tirolu. Prošao je kroz čitavu živu ogradu električnih žica i ostao živ! Ali dva njegova druga nisu bila iste sreće: jedan je zapeo na žici, pa umesto da čuti, on se počeo derati, dozivajući drugoga: »Sergije, Sergije!« ... A patrola je priskočila, i našla toga Sergija, naravno ...

Sve mi je to prolazilo kroz glavu dok sam, te jesenske večeri, usamljen sedeo na kamenu, pred Ruskim Grobom, nedaleko od »koče pri triglavskih jezerih«. Tu blizu, pored mene, treperio je od povetarca na vitkoj stabljici nežni stidljivi runolist — planinska gospa, kako kažu Slovenci. Sedeo sam tužan, prema vetru, koji je dolazio tamo odnekud sa Severa ...

Pavle Askočenski.

Mirna gladina temnozelenega jezera pred kočjo se je drugo jutro kopala v solncu in planinci so že pohajali po zelenici ob jezeru. Lepo, sveže jutro je izvabilo tudi mladega kralja na izprehod. Ogleдал si je Knafelčevo spominsko ploščo ter slikal jezero in romantično gorsko okolico. Zanimal se je za ruske grobove; odkrivali so mu tragiko svetovne vojne, ki tudi našim planinam ni prizanesla. Toda kmalu, le prekmalu je bilo treba zopet na pot — proti Komni.

Slika 45 *Planinski vestnik* 40, št. 1, 1940, str. 6.

REVUIA ZA LJUBITELJE GORA ŽE OD LETA 1895

Planinski

V E S T N I K

Med prvo svetovno vojno so Rusi, avstrijski vojni ujetniki, na Bogatin (kjer je bila svoj čas bojna črta z Italijo) gradili cesto. Dva sta hotela zbežati k Italijanom, pa so ju orožniki zasačili v koči na planini Ovčariji. Odgnali so ju na samotni kraj ob Dvojnem jezeru, kjer sta si morala skopati grob in svinčenke so jima končale življenje. Tako so povedali pastirji, domačini, ki so z bližnjega vrha opazovali strahtni dogodek. "V samotni gorski tihoti je tuji grob, eden izmed tisočerih, ki pokrivajo neznane vojne žrtve, pozabljene v tujini, zaman pričakovane v lastni domovini." (Planinski vestnik 1921, št. 1) Spomenik ruskim mučenikom so leta 1923 ob Dvojnem jezeru postavili slovenski planinci. Najdemo ga, če gremo od Koče pri Triglavskih jezerih po poti proti Črnemu jezeru. Ko se potka začne rahlo dvigovati, rahlo skrenemo v desno in čez dobrih petdeset metrov naletimo na spomenik. Trenutno je v propadajočem stanju, veleposlaništvo Ruske federacije pa že pripravlja dokumentacijo za njegovo obnovo. Foto: Marko Matajuroc

3
2014
PLANINSKA
ZVEZA
SLOVENIJE
3,40
EUR

97703508451008

| 9 |

Slika 46 *Planinski vestnik* 114, št. 3, 2014, str. 9.

SLOVENSKE NOVICE

Sobota, 17. oktobra 2015, cena 1 € / 8 hrk www.slovenskenovice.si

Ruska soldata ista pozabljena

● Gorski reševalec Marko Matajuroc je obnovil spomenik ustreljenima vojakoma
● Poklonil se je vsem padlim v moriji, ki je prizadela Alpe in njegovo dolino Soče

BOŠTJAN FON
boštjan.fon@slovenskenovice.si

TRNOVA OB SOČI ● Kraljevstvo Zlatogora je vedno pravljično. Bai tuči tako, ki so izšli v sočo le sovražilo in so ga posajili kamor so se le obrnili. Prva svetovna vojna je po preletenosti gorovja Julajev trčala z vsvo svojo levo silo in tamno grobov pod Triglavom je davno prekinita s penjo porabe. Malce nad kočjo pri sedmih jezerih so pastirji s planini Oščarja leta 1921 pokazali poudel, kjer so avstrijski otroški svinčenkami koočali življenji oveh ruskih vojakov štiri leta prej. Učeli so ju, ko sta pobegnila iz ujetništva, kjer so zajete ruske soldate brutalno uporabljali kot delovno silo za izgradnjo ceste proti Bogatinu, tam so se Avstrijci trčili z Italijani. Odgledali so ju na smetni kraj pod Triglavom, sama stala morala izkopati grob. Prva zadnja pastirjev, ki so se tedaj skrivali na daleč stran, njan skupni grob ni kot tolikanj drugih ostal neznan in neopredeljen. Leta 1923 so slovenski planinci v vrstniku: »Gospod Rastko Pustostanšek je naglašil, da postavi slovenski narod to planinsko ploščo, ker je njegova dolžnost, da izkaže svojo hrabrost onim, ki so zanj žrtvovali življenje.« Pustostanček, glavni urednik prvega slovenskega dnevnika

Slovenski narod, ki je izbežal med letoma 1868 in 1943, je spomenik izročil v varstvo Slovenskemu planinskemu društvu, ki ga je zastopal odbornik Ljudez Knaflac, izumitelj znamenite rdeče-bele planinske markacije. Ob tem je takrat pod Triglavom, čezmno je tužila maza med Italijo in Kraljevino Srbijo, Hrvatov in Slovenec, ruski emigrant, sicer admiral mornarice Aleksander Dmitrijevič Bubnov, prerokoval napovedal, da se bodo tuje države enkrat premaknile od Triglava na zahod in obkile vse Slovence. Sledila je nova svetovna merja, me-njale so

Ruski vojni ujetniki pri nas
Po približnih ocenah je bilo na območju današnje Slovenije v letih med prvo svetovno vojno do 30.000 ruskih vojni ujetnikov, od Rusov, Ukrajincev, Belorusov, Gruzijev in vseh drugih, ki so služili v vojski carske Rusije, ki je nekaj dni po 21. juniju 1914, ko je avstro-ogrski monarhija napovedala vojno Srbiji, uvedla splošno mobilizacijo in prikočila na pomoč balkarski zaveznici. Zaradi manka moške delovne sile so bili ruski vojni ujetniki izkoriščani čez vse svoje razume, sploh potem ko je Italija leta 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski. Večina ruskih vojni ujetnikov so preostili na soško fronto in v njeno zaledje, kjer so služili sile avstro-ogrške armade. Zagotovo najbolj pomrni pomrni ljudje usode ruskih vojni ujetnikov na soški fronti je Ruska kapelica pod Vrhčim. Postavljena je bila v spomin ruskim vojni ujetnikom, ki jih je zasaj smetni plaz med gradnjo ceste čez gorski prelaz.

se družbene ureditve, grob pa je ostal pozabljen zakrit. »Verjamev in človeka, v njegovo plemenitost, ki vedno premagava sovražništvo nam je povedal Marko Matajuroc, že dolgo izkušeni vodja našega pohoda Sto ženik na Triglav. Predljani se je počutil nečaji mizari hoda od kočje pri Triglavskih jezerih v smeri proti Crnemu jezeru. »Vedel sem za predel, ki ga domaćini imenujejo Pri grobu. Leta 1980, ko sem bil prvič v življenju na Triglavu, mi je grob pokazal vdaj pokojni Alojz Rakušček - Konavčev iz Magorja, vasi

Manestrnik vjajkiga, letalskega in mornarskega ataleja Ruske federacije podpolkovnik Anton Hlanovjak

Kavčič, prav tako iz Bohinja. Še dva naša zaparja vredna spremljevalca vaskoletnega pohoda Sto ženik na Triglav sta gornlega pohajanja nevjeternega uglednega ruskega vjajkiga predstavnika signala na vzponu do vjajkiga spominskega spomenika in potem v dolino. »Mimo se namerili organizirati vjajkiga slovenosti ob odprtju obnovljenega spomenika.

Slika 47 Slovenske novice 25, št. 283, 17. oktober 2015, str. 6.

Slika 48 Ruskí grob v Dolini Triglanskih jezer (po Dežman 2014, 40).

Ilustrirani **Slovenec**

Leto II.

Tedenska priloga „Slovenca“ z dne 18. julija 1926, številka 160.

Številka 29.

Slika 49 *Ilustrirani Slovenec* II, št. 29, 18. julij 1926, str. 249.

Slika 50 Ruski grob v Dolini Triglanskih jezer oktobra 2018 (foto M. Mihelič).

Slika 51 Ruski grob v Dolini Triglavskih jezer oktobra 2018 (foto M. Mihelič).

Slika 52 Izpraznjena granata, ki služi kot vaza, in šilce pred napisno ploščo oktobra 2018 (foto M. Mihelič).

Slika 53 *Napis na plošči v notranjosti spomenika oktobra 2018 (foto M. Mibelič).*

Slika 54 *Pogled proti jugovzhodu na ruski grob (v sredini) oktobra 2018 (foto M. Mihelič).*

Slika 55 *Pogled proti severu na ruski grob (desno) in Dvojno jezero (v sredini) oktobra 2018 (foto M. Mihelič).*

Literatura

AMON, S. 2008, Vloga slovenskega časopisja v združevanju in ločevanju slovenske javnosti od 1797 do 1945. – Javnost 15, 9–24.

ANONIMNO 1923a, Obletnica smrti ruskega carja. – Slovenski narod LVI, št. 160, 17. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923b, Spominska plošča ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih. – Slovenski narod LVI, št. 160, 19. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923c, Mesto venca na krsto svojega dragega prijatelja ... – Slovenski narod LVI, št. 160, 19. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923d, Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 160, 19. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923e, Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 164, 21. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923f, Za spomenik na grob umrlih ujetnikov – mučenicov ob triglavskih jezerih. – Slovenski narod LVI, št. 166, 23. julij 1923, 3.

ANONIMNO 1923g, Uprava našega lista je prejela za: – Slovenski narod LVI, št. 167, 24. julij 1923, 4.

ANONIMNO 1923h, Spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskih jezerih: – Slovenski narod LVI, št. 167, 24. julij 1923, 4.

ANONIMNO 1923i, Uprava našega lista je prejela za: – Slovenski narod LVI, št. 171, 29. julij 1923, 5.

ANONIMNO 1923j, Uprava našega lista je prejela: – Slovenski narod LVI, št. 164, 2. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923k, Za spominsko ploščo ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 176, 4. avgust 1923, 3.

ANONIMNO 1923l, Uprava našega lista je prejela za: – Slovenski narod LVI, št. 177, 5. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923m, Odkritje spominske plošče ob triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 179, 8. avgust 1923, 3.

ANONIMNO 1923n, Za spominsko ploščo zversko ubitim ruskim vojakom na Triglavu ... – Slovenski narod LVI, št. 180, 9. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923o, Za spominsko ploščo ruskih žrtev pri Triglavskih jezerih ... – Slovenski narod LVI, št. 180, 9. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923p, Upravi našega lista je poslal: – Slovenski narod LVI, št. 185, 15. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923q, Odkritje plošče ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 190, 22. avgust 1923, 4.

ANONIMNO 1923r, Upravi našega lista je poslal: – Slovenski narod LVI, št. 190, 22. avgust 1923, 5.

ANONIMNO 1923s, Za spominsko ploščo ruskim žrtvam pri Triglavskih jezerih ... – Slovenski narod LVI, št. 191, 23. avgust 1923, 3.

ANONIMNO 1923t, Odkritje spominske plošče ruskim žrtvam na Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 194, 26. avgust 1923, 3.

ANONIMNO 1923u, Spominska plošča ruskim žrtvam na Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 196, 29. avgust 1923, 3.

ANONIMNO 1923v, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom ... – Slovenski narod LVI, št. 198, 31. avgust 1923, 4.

ANONIMNO 1923w, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom ... – Slovenski narod LVI, št. 199, 1. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923x, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom ... – Slovenski narod LVI, št. 200, 2. september 1923, 6.

ANONIMNO 1923z, Odkritje spominske plošče ob Triglavskih jezerih ... Slovenski narod LVI, št. 202, 5. september 1923, 3.

ANONIMNO 1923aa, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom ... – Slovenski narod LVI, št. 203, 6. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923ab, Na triglavska jezera k odkritju spominske plošče ... – Slovenski narod LVI, št. 204, 7. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923ac, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom ... – Slovenski narod LVI, št. 204, 7. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923ad, One, ki se udeležijo odkritja spominske plošče ... – Jutro IV, št. 209, 7. september 1923, 2.

ANONIMNO 1923ae, Odkritje spomenika ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 206, 11. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923af, Upravi našega lista so poslali. – Slovenski narod LVI, št. 206, 11. september 1923, 5.

ANONIMNO 1923ag, Odkritje spomenika ruskim žrtvam ob triglavskem jezeru. – Jutro IV, št. 212, 11. september 1923, 7.

ANONIMNO 1923ah, Odkritje spomenika ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 207, 12. september 1923, 2.

ANONIMNO 1923ai, Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Planinski vestnik XXIII, št. 10, 160.

ANONIMNO 1923aj, Za spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru ... – Slovenski narod LVI, št. 208, 13. september 1923, 3.

ANONIMNO 1923ak, Za spomenik ruskim žrtvam pod Triglavom... – Slovenski narod LVI, št. 209, 14. september 1923, 4.

ANONIMNO 1923al, Za spomenik ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 210, 15. september 1923, 3.

- ANONIMNO 1923am, Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 213, 19. september 1923, 4.
- ANONIMNO 1923an, Upravi našega lista je poslal. – Slovenski narod LVI, št. 213, 19. september 1923, 5.
- ANONIMNO 1923ao, Za spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 214, 20. september 1923, 3.
- ANONIMNO 1923ap, Spomenik ruskim žrtvam ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 219, 26. september 1923, 3.
- ANONIMNO 1923aq, 'Nostro capo squadra' – petdesetletnik. letnici – Slovenski narod LVIII, št. 117, 26. maj 1925, str. 3.
- ANONIMNO 1923ar, Skozi Kot na naš Triglav in po dolini sedmerih jezer v Bohinju. – Ilustrirani Slovenec II, št. 29, 18. julij 1926, 248–249.
- ASKOČENSKI, P. 1930, Ruski grobovi u Sloveniji. (Iz beležaka turiste.). – Nova Evropa XXII, št. 5, 303–305.
- BR. H. 1923, O ruskih žrtvah na Triglavu. – Slovenski narod LVI, št. 205, 8. september 1923, 5.
- BUDKOVIČ, T. 2012, Ruski vojni ujetniki v Bohinju – delovna sila avstroogrške vojske v zaledju Soškega bojišča. – Bohinjski zbornik II, 143–147.
- DEŽMAN, J. 2014, Pokopališča in spomeniki na Gorenjskem. – V: Kalan, B. (ur.) 2014, Mirno vojaki spite večno spanje. Gorenjska in Gorenci 1914–1918. Kranj, 40–61.
- FON, B. 2015, Ruska soldata nista pozabljena. – Slovenske novice 25, 17. oktober 2015, 6.
- J. S. 1927, Koncertna turneja po Triglavskem pogorju. – Planinski vestnik XXVII, št. 12, 281–283.
- KIDRIČ, F., F. K. LUKMAN (ur.) 1933–1952, Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga Maas – Qualle. Ljubljana.
- LAPAJNE, F. 1921, Grob ob Triglavskem jezeru. – Planinski vestnik XXI, št. 1, 24.
- LAPAJNE, F. 1923, Grob ob Triglavskem jezeru. – Slovenski narod LVI, št. 163, 20. julij 1923, 3.
- LESKOŠEK, T. 2014, Bistra in manj bistra očesa naših gora. – Planinski vestnik 114, št. 3, 4–13.
- PRETNAR, J. 1940, Nj. Vel. kralj Peter II. v slovenskih planinah. – Planinski vestnik 40, št. 1, 1–6.
- PUSTOSLEMŠEK, R. 1923, Prošnja! – Slovenski narod LVI, št. 160, 17. julij 1923, 4.
- PUSTOSLEMŠEK, R., A. KNAFELC, A. MENCINGER, J. ZUPANČIČ 1923a, Vsem, ki čutijo narodno in slovansko! – Slovenski narod LVI, št. 204, 7. september 1923, 2.
- PUSTOSLEMŠEK, R., A. KNAFELC, A. MENCINGER, J. ZUPANČIČ 1923b, Odkritje ruskega spomenika na Triglavu. – Jutro IV, št. 209, 7. september 1923, 7.
- PUSTOSLEMŠEK, R., A. KNAFELC 1923, Račun dohodkov in stroškov za spomenik pod Triglavom. – Slovenski narod LVI, št. 221, 28. september 1923, 4.
- SIMIČ, M. 1996, Po sledih soške fronte. Ljubljana.
- SLANOVEC, L. 1934, Ljubljanska kronika. – Kronika slovenskih mest 1, št. 2, 142–156.
- STANONIK, S., L. BRENK (ur.) 2008, Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. Ljubljana.
- WRABER, M. 2008, Stari dnevniški zapisi. Ljubljanski študentje biologije pred 80 leti v Dolini Triglavskih jezer in na Triglavu. – Planinski vestnik 113, št. 8, 4–13.

Spletni viri

- SPLET 1 – <http://rkd.situla.org/> (vhod 1. 10. 2018).
- SPLET 2 – <http://www.dlib.si/> (vhod 1. 10. 2018).

Miha Mihelič
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
miha.mihelic@zvkd.si

Prispevek k dilemi o času gradnje Ruske kapelice pod Vršičem

Janko Boštjančič

Pravoslavna cerkvica sv. Vladimirja v idiličnem alpskem okolju mogoče res ne ustreza našim kulturnim vzorcem, pa vendar s svojo prisrčnostjo, toplino lesa, predvsem pa s svojo zgodbo naredi na vsakega obiskovalca tega gorskega okolja izjemen vtis.

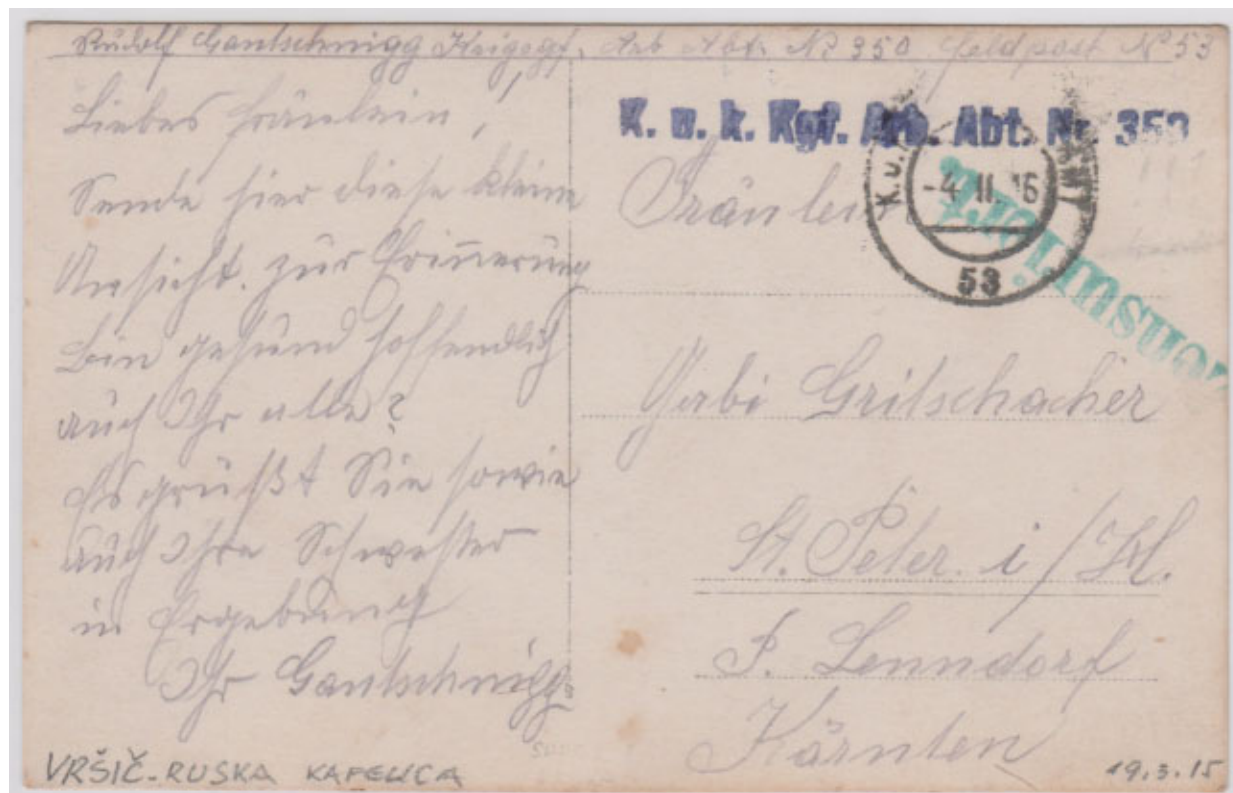
O njenem nastanku niso ohranjeni nobeni dokumenti, ne omenja je nobeno uradno poročilo iz tistega obdobja – šlo je za preprosto kapelo, ki se ni mogla kosati z imenitnimi vojaškimi projekti tistega časa. Dejstvo je le, da so si ruski vojni ujetniki na tisoče kilometrov daleč od doma postavili majhno svetišče, kjer so vsaj za trenutek lahko pozabili na vsakdanje trpljenje, se duhovno povezali s svojimi domačimi in molili za svoje tovariše, ki so pri gradnji in vzdrževanju vršiške ceste zaradi izčrpanosti, bolezni in nesreč izgubili svoje življenje. Ruski vojni ujetniki so bili različnih veroizpovedi, v največji meri (70 %) pravoslavni kristjani. Avstro-ogrske oblasti, vajene upravljanja večnacionalne in večverske družbe, jih pri izvajanju verskih praks niso ovirale, čeprav so bili pogoji za to večkrat zelo omejeni. Navodilo za uporabo vojnih ujetnikov za kmetijska dela tako veleva: „Ako žele vojni ujetniki prisostvovati službi božji svojega verstva, se mora njihovi želji po možnosti ugoditi. Vojnim ujetnikom mohamedanske vere se mora dajati počitek v petkih tako kakor kristjanom ob nedeljah. Zato pa morajo tisti ob nedeljah delati.”¹

Prvi ruski ujetniki so prišli v Kranjsko Goro že septembra 1914, ko so se tudi začele priprave na gradnjo ceste, ki naj bi čez prelaz Vršič povezala Zgornje Posočje z Zgornjesavsko dolino. Z začetkom vojne z Italijo maja 1915 je projekt izgradnje ceste čez Vršič postal priorite-

ten in dela so stekla z vso intenzivnostjo. Na gradbišče je bilo pripeljanih med 10.000 in 12.000 ruskih vojnih ujetnikov. Gradnja ceste je potekala izjemno hitro, saj je bila končana pred zimo. Tako je Jakob Prešeren v svoj dnevnik že dne 15. oktobra 1915 zapisal: „Zapuščena in samotna je bila svoj čas dolina Pišence, ko sem kot dijak hodil tod okoli in gledal Razor in Prisojnik. Sedaj pelje tam čez krasna, široka alpska cesta, preko mostov in serpentin, zgrajena od 3.000 ruskih ujetnikov. Cele vasi barak z velikimi kuhinjami ob cesti, nasebine šotorov, kot bi bil padel svež sneg, zdaj na tem griču, zdaj zopet v jarku ob cesti ... Po tej cesti hodim danes in jemljem slovo. Nikomur ne segam v roko. Pod težkim nahrbtnikom, opasan z morilnim orodjem, nimam smisla za krasoto jesenskega dne in veličastnost narave. Delam obračun s preteklostjo. Srečujoč kolone trenja in sanitetnih transportov, je moja edina želja, da bi se kmalu povrnil, četudi mi manjka polovica tega ali onega uda, samo da še živ. Na vrhu sedla je sanitetna postaja. Pred njo nešteto vozov, Rusov in ranjencev.”² Kdaj je bila kapelica postavljena, ne vemo. Dejstvo pa je, da v nasprotju z danes prevladujočim prepričanjem, kapelica ni bila postavljena po marčevskih plazovih leta 1916 v spomin na žrtve plazov. Edina poznana fotografija Ruske kapelice pod Vršičem iz vojnega obdobja je nastala namreč več kot mesec dni pred plazovi, kar dokazuje poštni žig, saj je bila kot razglednica, ki jo hrani g. Maksimiljan Košir, odposlana že 4. februarja 1916, torej več kot mesec dni pred plazovi. Na fotografiji pozirajo ruski vojni ujetniki, pomešani s svojimi stražarji in avstrijskimi častniki. Žal fotografija zajame le del množice, ki je bila na dan fotografiranja iz neznanega razloga zbrana ob kapelici.

1 Poraba vojnih ujetnikov za kmetijska dela. Občinska uprava, 15. februar 1917. Pridobljeno s <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-YHZXZOCF/62875d-91-951c-4ce2-98ef-589754f6df00/PDF>. Dostop 12. 11. 2018.

2 Prešeren, J. (1922). Dnevnik 1915–1918. Tipkopis (original hrani Pavel Car).

Slika 1 Zadnja stran razglednice z motivom Ruske kapelice, ki je bila odposlana že 4. februarja 1916, več kot mesec dni pred usodnim plazom. Lastnik razglednice je g. Maksimiljan Košir.

Ruska kapelica tako v osnovi ni bila nekakšna pokopališka kapela ali pa spominska cerkev za žrtve plazu, kot se večkrat predstavlja, ampak versko središče za tisoče vojnih ujetnikov carske Rusije, ki so bili prisiljeni v delo na trasi nove vršiške ceste. Ujetnike, ki so umrli ob gradnji ceste, so pokopavali na različnih lokacijah. Omeniti velja veliko vojaško pokopališče ob vznožju Vitranca, od koder so posmrtno ostanke ujetnikov leta 1937 prenesli h kapelici. Ob rekonstrukciji ceste na Vršič so sem pokopali tudi okostja, na katera so naleteli pri gradnji. Stavbenik Josip Slavec je takrat ob kapelici postavil kamnito piramido z napisom v ruskem jeziku *Sinovom Rusije*.

Kako so pokopavali ruske vojne ujetnike, ne vemo, saj pričevanj ali zapisanih spominov preživelih ujetnikov raziskovalcem še ni uspelo najti. Zato so še toliko bolj dragocen zgodovinski vir pričevanja sodelavk ruskega Rdečega križa, ki so kot neodvisne opazovalke preverjale razmere v ujetniških taboriščih in deloviščih ruskih vojnih ujetnikov. Njihova poročila je že leta 1921 v knjigi *Ruski vojni ujetniki v svetovni vojni 1914–1918* zajel Nikolaj M. Ždanov, direktor rus-

kega Rdečega križa. Sodelavka ruskega Rdečega križa A. V. Tarasevič tako o pogrebi ujetnikov pričuje takole: „Nenavaden kontrast z vsem, kar se je videlo in izvedelo o življenju ujetnikov, predstavljajo njihovi pogrebi in pokopališča. Izmučenega, v življenju trpečega ujetnika pokopljejo s častmi (v katerih sodelujejo tudi avstrijski stražarji), z glasbo in petjem. Pogrebi, katerim sem prisostvovala pri prvem obisku taborišča, so naredili name najgloblji in ganljiv vtis. Nikjer nisem slišala, da bi tako peli molitve, kot jih pojejo naši ujetniki. Odnos do pokojnika in njegovega groba izkazuje spoštovanje človeške nesmrtnosti in služi kot nekakšna uteha za naše (vojne) ujetnike.”³

Pri preučevanju Ruske kapelice pod Vršičem se postavlja še eno vprašanje – ali je še kje na Slovenskem stala kakšna ruska pravoslavna kapela, kjer bi lahko ruski ujetniki opravljali bogoslužje? Tisoči ujetnikov se niso pojavljali samo nad Kranjsko Goro, ampak

3 Ždanov, N. M. (1921). Ruski vojni ujetniki v svetovni vojni 1914–1918. Жданов, Н. М. (1921). Русские военнопленные в мировой войне 1914–1918 гг. Москва: Военная типография Всевоглавштаба.

Slika 2 Razglednica, na kateri so pred Rusko kapelico fotografirani ruski vojni ujetniki, njihovi stražniki in častniki. Razglednica je bila odposlana 4. februarja 1916. Lastnik razglednice je g .Maksimiljan Košir.

Slika 3 Lesen oltarni nastavek je delo ruskih vojnih ujetnikov. Po izročilu izvira iz ruske kapelice, ki naj bi nekoč stala v Trenti. Predmet hrani Tolminski muzej, Tolmin (foto Arhiv Parka vojaške zgodovine).

tudi na nekaterih drugih lokacijah. Domišljijo buri zlasti oltarni nastavek, ki ga hrani Tolminski muzej (sl. 3) in je delo ruskih vojnih ujetnikov. Po pričevanju naj bi namreč izviral iz ruske kapele narodnega Parka Dom Trenta. Na prvi pogled se

nam zdi to čisto nemogoče, saj nista o tem ohranjena noben dokument in nobena fotografija. A po drugi strani, tudi o svetovno znani vršiški kapeli iz časa vojne nimamo nobenega dokumenta in samo eno fotografijo.

Literatura in viri

PREŠEREN, J. 1922, Dnevnik 1915–1918. Tipkopis (original hrani Pavel Car).

ŽDANOV, N. M. 1921, Ruski vojni ujetniki v svetovni vojni 1914–1918. Жданов, Н. М. (1921). Русские

военнопленные в мировой войне 1914-1918 гг. Москва: Военная типография Всероглаштаба.

Poraba vojnih ujetnikov za kmetijska dela. Občinska uprava, 15. februar 1917. Pridobljeno s <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-YHZXZOCF/62875d91-951c-4ce2-98ef-589754f6df00/PDF>. Dostop 12. 11. 2018.

mag. Janko Boštjančič
Park vojaške zgodovine Pivka
Kolodvorska cesta 51
SI-6257 Pivka
janko.bostjancic@turizem-pivka.si

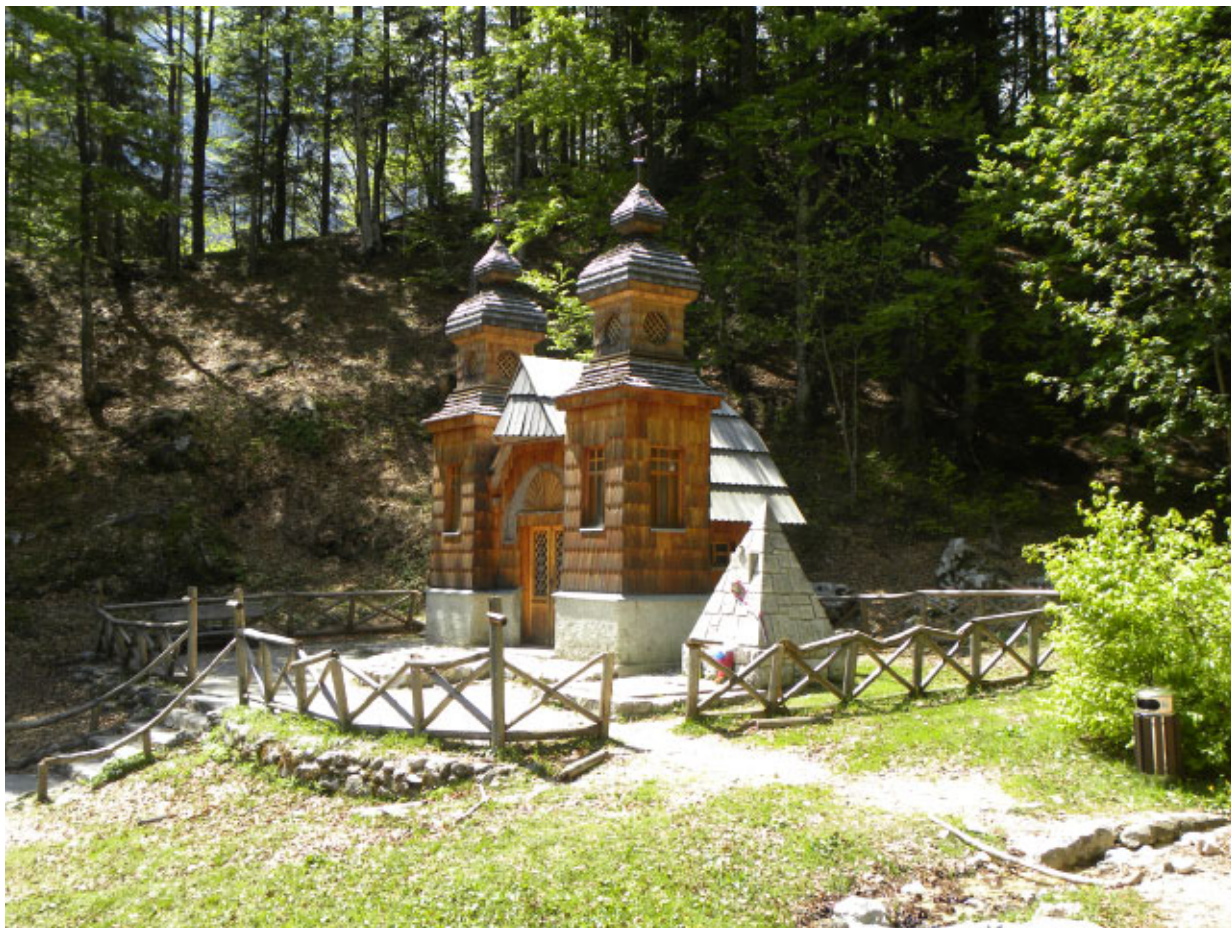
Ruska kapelica pod Vršičem

Renata Pamić

Uvod

Med prvo svetovno vojno 1914–1918 je bila Kranjska Gora pomembno križišče vojaških prehodov. Zaradi italijanske vojne napovedi Avstriji maja leta 1915 je bila povezava s fronto ob reki Soči izjemnega strateškega pomena. Bojišča na soški fronti je bilo treba čim prej oskrbeti z vojaštvom in vojnim materialom. Za vsako ceno je Vršič moral biti prevozen tudi v zimskem času. V ta namen je avstrijska vojaška komanda v Beljaku angažirala več kot deset tisoč ruskih vojnih ujetnikov, ki so morali graditi cesto po določenih odsekih od Kranjske Gore do Trente. Gradnja ceste z vzdrževanjem je trajala okoli dve leti in pol. Cesta je deloma sledila obstoječi gozdni poti, ki je bila strma, neprimerna za vozila in je večinoma služila za spravilo lesa. Vojne razmere so terjale intenzivnejši posek vršiških gozdov in širitev ceste za vojaški transport. Les so potrebovali za gradnjo ceste, taboriščnih barak in skladišč, zaščitnih konstrukcij proti snežnim plazovom in tudi za gretje. Opozoril domačinov in poznavalcev vršiških zimskih razmer, da utegne priti do plazov, Avstrijci niso jemali resno. Delo se je moralo tudi za ceno človeških življenj nadaljevati. Ko sta 8. in 12. marca 1916 snežna plazova pri severnem taborišču pokopala pod sabo ruske ujetnike in avstrijske stražarje, so v Kranjski Gori zazvonili zvonovi. Maja 2017 se je sprožil snežni plaz še v bližini južnega taborišča. Avstrijska vojaška komada ni nikoli razkrila natančnega števila umrlih. Preživeli ruski vojni ujetniki so že med vojno 1916/1917 v spomin svojim preminulim tovarišem postavili leseno cerkvico, posvečeno sv. Vladimirju, danes znano kot Ruska kapelica pod Vršičem. Skromen hram so zgradili na avtentični lokaciji taborišča, z materialom, ki so ga imeli pri rokah. V alpski prostor so postavili edinstven spomenik, majhno leseno cerkvico v značilnem

pravoslavnem slogu. Stolpiča kvadratnega prereza z okni na čelni strani in ob straneh zaključujeta podvojeni čebulasti kupoli. Na konicah čebul sta pravoslavna križa. Stavbno lupino so ruski ujetniki ob postavitvi najprej obložili z lubjem, ki pa se ni dolgo obdržalo in je bilo že med obema vojnoma zamenjano z deščicami. Streha je bila prekrita s skodlami in deščicami. Oltar so izdelali iz smrekovih sušic. V kapelici je bila poleg ikone Kristusa še ikona Čestohovske Matere Božje. Iz zapisov dr. Franceta Steleta iz leta 1921 izvemo, da je kapelica doživela prevrat in je bila ikona ukradena. Oltarni ikonostas je leta 1956 za Rusko kapelico izdelal Veljko Roder iz Beograda. Na akrilno sliko na platnu je naslikal nadangela Mihaela, sv. Savo, sv. Štefana, sv. Dimitrija, sv. Jurija ter sv. Petra in sv. Pavla. Od leta 1937 se ob kapelici nahaja še grobnica s kamnito piramido z vklesanim napisom *Ruskim sinovom*. Grobnico je ob širitvi ceste na Vršič zgradil kranjski stavbenik Josip Slavec. V grobnico so pokopali posmrtne ostanke ruskih vojakov s kranjskogorskega vojaškega pokopališča in tudi posmrtne ostanke, ki so jih našli ob širitvi ceste. V svoji stoletni zgodovini je kapelica, zahvaljujoč skrbi domačinov in lokalnih skupnosti, uspešno kljubovala visokogorski klimi, vojniam, političnim razmeram in vandalom. Potres leta 1998 pa je povzročil večje posedanje in pokazal na razkrojenost nosilne konstrukcije. S politično in finančno državno podporo ter pod strokovnim vodstvom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je bila v letih 2005/2006 kapelica z okolico temeljito obnovljena. Kapelica je od leta 2015 kulturni spomenik državnega pomena in predstavlja mednarodno pomemben simbol prijateljstva med Rusijo in Slovenijo. Vsako leto so ob njej spominska srečanja visokih državnih in cerkvenih dostojanstvenikov obeh držav in dveh Cerkev: rimskokatoliške in ruske pravoslavne.

Slika 1 *Ruska kapelica s kostnico ruskih vojnih ujetnikov.*

Ruska kapelica na Vršiču, EŠD 855

Prva svetovna vojna in boji med italijanskimi in avstro-ogorskimi armadnimi silami na soški fronti v letih 1915–1917 so zahtevali hiter vojaški manever in povezavo fronte z zaledjem. Zato je bila v strateškem in logističnem pomenu gradnja vojaške ceste od Kranjske Gore do Trente zelo pomembna. V ta namen je v letih 1915–1916 avstro-ogrska vojaška komanda od Kranjske Gore do Vršiča in vse do Trente postavila več vmesnih komand in taborišč ruskih vojnih ujetnikov, ki so za oskrbo soške fronte v zelo težkih zimskih razmerah gradili ceste, postavljali skladišča, taboriščne barake in tovarne žičnice. Leta 1915 je avstrijska vojaška komanda v Beljaku za gradnjo ceste angažirala več kot deset tisoč ruskih vojnih ujetnikov. Od Kranjske Gore do Trente je bilo eno samo gradbišče z barakami za ujetnike. Tehnično je bila gradnja ceste zelo zahtevna; kljub vojni in težkim pogojem dela pa je bila gradnja strokovno vodena in zgrajena v dveh letih in

pol. Kasneje, pred drugo svetovno vojno, je bila cesta na posameznih odsekih razširjena. Še danes občudujemo in ohranjamo klesane kamnite podporne zidove, mostove, ograje, vodna korita z izpusti ter tlakovane dele ceste. Za takšno podobo ceste je zaslužen znan kranjski stavbenik Josip Slavec.¹

V Planinskem vestniku iz leta 1957 je Franc Uran, očevidec vršičkih dogodkov med prvo svetovno vojno, opisal, kako se je gradila cesta na Vršič. Od leta 1909 je bil zaposlen pri tesarskem mojstru in županu v Gornji Šiški Ivanu Zakotniku, ki pa je imel v lasti gozd v Trenti. Za sečnjo in spravilo lesa je bilo treba popraviti in širiti gozdne poti na Vršič, Uran pa je tudi nadziral dela v gozdu. Tesarski mojster Zakotnik je v gradnji vojaške ceste zasledoval svoje koristi in je zato predlagal avstrijski vojaški komandi 6. kora v Beljaku, ki jo je vodil general Rohr, da bi za zaščitne strehe proti plazovom posekal les iz svojih gozdov in tako tudi v snežnih

¹ Zupanič, 2011.

Slika 2 *Odprt koridor v smeri vzhod-zahod in posek drevja sta omogočila boljšo osončenost in prevetritev območja kapelice.*

razmerah vojski zagotovil varen prehod čez Vršič. Vojna uprava je Zakotnikov predlog odobrila in pričela se je gradnja teh streh čez Vršič. Kljub temu, da so bile zaščitne strehe proti plazovom čvrsto zgrajene, se je kmalu izkazalo, da niso bile kos snežnim plazovom. Celotna trasa ceste od Kranjske Gore do Trente je bila razdeljena na 12–13 odsekov; vsak odsek je imel svoje tehnično vodstvo in delovno silo. Franc Uran je v Planinskem vestniku leta 1957 opisal izredno težke razmere in trpljenje ruskih ujetnikov v času gradnje ceste: „Novo cesto so gradili izključno samo ruski vojni ujetniki, ki jih je bilo okrog 12.000. Nastanjeni so bili v raznih barakah od Kranjske gore do Trente. Te barake so bile zelo primitivne in pozimi zelo mrzle. Hrana ujetnikov je bila zelo slaba in nezadostna. Pri delu so bili razdeljeni v oddelke po 25 mož, ki jih je stražil en avstrijski vojak in en Rus-tolmač, navadno Jud, ki pa ni nič delal. Med ujetniki je bilo tudi dosti Nemcev od Volge. Ujetniki so bili slabo oblečeni. Ker so morali delati ob lepem in slabem vremenu, so imeli po večini

vsi razcapane uniforme. Drugih oblek jim pa avstrijska vojna uprava ni dala. Zato so razsajale med njimi razne bolezni kot navadna in krvava griža, celo kolera in črne koze in jih je dosti pomrlo.”²

Načrtovano je bilo, da bo cesto vrh prelaza slavnostno odprl avstrijski nadvojvoda Evgen. Na vršiškem prelazu je še danes ohranjen betonski plato, kjer naj bi stal njegov spomenik. Snežni plazovi z Mojstrovke so gradnjo spomenika ustavili in ta ni bil nikoli dokončan. Franc Uran o spomeniku piše: „Medtem pa so pričeli graditi na vrhu prelaza, kjer je danes italijanska karaula, spomenik nadvojvodi Eugenu, ki je bil glavni komandant fronte proti Italiji. Po njem naj bi se imenovala tudi cesta čez Vršič ‚Erzherzog Eugen-Strasse‘. Spomenik naj bi predstavljal nekaj ogromnega, kot večer simbol veličine Avstrije. Samo pri izdelavi ogrodja za spomenik je bilo zaposlenih čez 200 ruskih ujetnikov.”³

² Uran, 1957.

³ Uran, 1957.

Slika 3 Ruska kapelica s kostnico in ograjo je bila temeljito obnovljena v letih 2005 in 2006.

Kljub opozorilom domačinov, da utegne priti do nevarnih snežnih plazov, so se gradbena dela nadaljevala. Z Mojstrovke so se 8. in 12. marca 1916 ter 12. maja 1917 odtrgali snežni plazovi, podrli zaščitno leseno protilavinsko ogrodje in pod sabo pokopali številne ruske vojne ujetnike in avstrijske stražarje. Natančno število žrtev ni znano; podatki v literaturi so zelo različni, avstrijsko vojaško poveljstvo pa je hotelo podatke čim bolj prikriti. V župnijski kroniki v Kranjski Gori je zapisano število mrtvih: 176 ruskih ujetnikov in 40 avstrijskih stražarjev.⁴ Po drugih podatkih pa naj bi bilo najbolj verodostojno število vseh mrtvih 272. Ta podatek naj bi svojemu cerkvenemu ključarju zaupal sam župnik Andrej Krajec, ki je v Kranjski Gori služboval od leta 1911 do 1920 in je pokopaval preminule ter imel dostop do podatkov.

Župnijsko pokopališče v Kranjski Gori je bilo polno vojaških grobov in je bilo treba prostor za poka-

pavanje preminulih iskati drugje. Zemljišče velikosti 300 m² za novo vojaško pokopališče je vojaštvo pridobilo z razlastnitvenjem domačina Jurija Jeklja – Špana. Tako so od februarja 2016 umrle vojake pokopavali na Podlesu ob vznožju Vitranca v Kranjski Gori. Vojaško pokopališče se je tam ohranilo do leta 1937, ko so posmrtno ostanke ruskih vojnih ujetnikov prenesli v grobnico ob Ruski kapelici.⁵ Na pokopališču je bilo pokopanih 68 Rusov. Prvi pokopani Rus je bil Ivan Primanov, umrl je dne 9. 2. 1916. Na pokopališču je bilo še 41 Italijanov, 39 Avstrijcev, 12 Srbov, 1 Črnogorec in trije pokojniki neznane narodnosti. Pri sedmih Avstrijcih, pokopanih dne 16. 1. 1917, je bilo na križu zapisano *Lavine*.⁶ Na podlagi odločbe *Ministrstva pravde*, Beograd, št. 49223/XII, z dne 3. 7. 1937, so dne 16. 9. 1937 posmrtno ostanke petdesetih pripadnikov avstro-ogrške armade z voja-

⁴ Zupanič, 2007.

⁵ Zupanič, 2007.

⁶ Černe, 2006.

Slika 4 Grobnica (kostnica) ruskih vojnih ujetnikov ob kapelici je delo kranjskega stavbenika Josipa Slavca, postavljena med letoma 1937 in 1938.

škega pokopališča v Kranjski Gori prenesli na jeseniško pokopališče, kjer so jih položili v skupno grobnico.

Vršiška tragedija je močno pretresla vojaštvo in domačine, najbolj pa preživele ujetnike, ki so ostali brez

Slika 5 Grob ruskega vojnega ujetnika je obeležen s križem in leseno napisno ploščico, krasi ga rododendron.

svojih tovarišev. Njim v spomin so preživeli ruski vojni ujetniki leta 1917 zgradili preprosto leseno pravoslavno kapelico z dvema stolpičema v ruskem slogu in jo posvetili sv. Vladimirju. V kapelici na Vršiču je ohranjena fotografija ruskih vojnih ujetnikov in avstrijskih stražarjev pred kapelo po končani gradnji. Na njej vidimo prvotno podobo kapelice. Takrat je bil okoli kapele pašnik, bližnji gozdovi pa so bili za potrebe gradnje ceste posekani. Za rusko cerkvico je po prvi svetovni vojni z naklonjenostjo skrbela Karađorđevićeva dinastija takratne Kraljevine Jugoslavije. Med leti 1924–1941 je v Ljubljani delovala še kulturna ustanova Ruska matica, ki se je ukvarjala z obeleževanjem pomembnih dogodkov iz zgodovine carske imperialne Rusije ter s poučevanjem in ohranjanjem ruskega jezika. Ruska matica si je prizadevala, da bi s programom ureditve nasadov, s prepovedjo paše v gozdovih in z ustrezno ograditvijo območja kapelice tukaj postopoma nastal alpski park. V okolici kapele so bili

že med prvo svetovno vojno zasajeni macesni, smreke in duglazije, pozneje v petdesetih letih pa je prišlo do načrtnega pogozdovanja tudi širšega območja.

Ruska kapelica je edinstven zgodovinski spomenik na območju Slovenije. Za gradnjo kapele so ruski vojni ujetniki vzeli gradivo (les, lubje, storže, kamen) iz okolja ob trasi ceste in z lastnimi rokami postavili edinstveno cerkvico. Prav zaradi avtentičnosti in pristne ruske arhitekture izraža močno duhovno sporočilo verne ruske duše, duše trpečega ujetnika, daleč od svoje domovine. Pri gradnji ceste na Vršič so bili angažirani tudi civilisti, med katerimi so bili inženirji in drugo tehnično usposobljeno osebje, ki je s strokovnim znanjem sodelovalo pri trasiranju, pripravi materiala in gradnji protilavinskih konstrukcij, gradnji taboriščnih objektov in verjetno tudi kapelice.

Kapelica je tlorisno zasnovana kot enoladijski prostor s centralnim vhodom in dvema stolpičema z več čebulastima zvonikoma. Na vrhu vsakega zvonika je

pravoslavni križ. Tla v kapelici so betonska. Na 90 cm visoko podnožje iz kamna in cementa so graditelji postavili nosilno konstrukcijo iz smrekovega lesa in nanjo pritrdili opaž iz kosmatih smrekovih desk. Streho ladje so pokrili z deskami, zvonika pa s klanimi macesnovimi deščicami. Fasado kapelice so prvotno obložili z lubjem, ki pa se ni dolgo ohranilo. Na kapelici se danes lubje načrtno ohranja le še pod napuščem in nad vrati vhoda. Arhitekturo notranjosti kapelice in zvonikov so graditelji dosegli s preprostim rastrom lesenih oblog z vertikalno orientacijo desk in prekrivanjem stikov med deskami z letvicami. Potrebno osvetlitev so dosegli z umestitvijo pravokotnih fiksnih okvirjev z barvnimi šipami, ki prepuščajo le toliko sončnih žarkov, da diskretno osvetlujejo tako osrednji sakralni prostor kot oba stolpiča. Modra barva polkrožnega stropa ponaarja nebo, svetel apnen belež notranjih opažnih sten pa poudarja volumen osrednjega sakralnega prostora. Apnen belež je obenem služil tudi kot razkužilo in zaščita lesa. Strop cerkvice krasi več lesenih lestencev s pozlačenimi lesenimi okraski in steklenimi barvnimi čašicami za svečke. Oprema kapelice je skromna. Glavni oltar so ruski vojni ujetniki domiselno izdelali iz nabranih posušenih smrekovih okroglic, na vertikalno pritrjene okroglice pa so postavili še suhe storže. V vogala levo in desno od oltarne menze so postavili po eno manjšo mizico iz vertikalno pritrjenih okroglic. Na steni v vogalu nad mizico so pritrdili ikono Kristusa. Celotna oltarna kompozicija pa je nekoliko dvignjena od tal in stoji na betonskem podestu. Znani konservator dr. France Stele v svojem terenskem zapisu iz leta 1921 navaja izjavo kranjskogorskega župana, da je bila v kapelici ikona Čestohovske Matere Božje in da je bila ta ob prevratu ukradena, v kapelico pa je zahajala živina.⁷ Zgodovina se ponavlja – tudi v novejšem času so neznanci večkrat nasilno vdrli, ukraden je bil lesteneč, poškodovan je bil sistem za zvonjenje, razbite so bile šipe in deformirana kovinska vratna križa, odtujeni so bili bakreni žlebovi.

Ob kapelici se nahaja grobnica s kamnito piramido, ki jo je zgradil znan kranjski stavbenik Josip Slavec v letih 1937/1938, ko je ob širitvi vršiške ceste na 2,5 km dolgem odseku med Rusko kapelico in Kočo na Gozdu njegovo podjetje naletelo na posamične grobove s posmrtnimi ostanki graditeljev ceste. Posmrtni ostanki so pokopali v grobnico. Takrat je bilo, po vzorcu kamnoseško klesanih podpornih zidov zgrajeno tudi stopnišče do kapelice. Poudariti je treba, da je kapelica postavljena na avtentična lokaciji vojaškega taborišča. V neposredni bližini kapelice so ohranjene tudi terase z ostanki betonskih temeljev in tal nekdanjih taboriščnih objektov. Ob dostopni poti in v neposredni bližini kapelice je ohranjen grob ruskega vojnega ujetnika. Dve večji grobišči ruskih vojnih ujetnikov pa se nahajata v neposredni bližini Erjavčeve koč. Med prvo svetovno vojno je to bila Vossova koč, v njej pa je bila vojaška komanda, zadolžena za odsek ceste do vrha prelaza.

Kot edinstven zgodovinski spomenik je bila Ruska kapelica na Vršču vpisana v register kulturne dediščine pod evidenčno številko 855. Občina Jesenice jo je leta 1985 razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.⁸ Cesta, ki je leta 2006 dobila uradno ime Ruska cesta, kapelica z grobnico, grobišči ruskih vojnih ujetnikov pod Erjavčevo koč, Ruski križ, ostanki teras delovnih taborišč in žičnic predstavljajo edinstven zgodovinski in tehnični spomenik. Leta 2015 je Vlada Republike Slovenije kapelico razglasila za kulturni spomenik državnega pomena.⁹

Stoletna cerkvice ni le obstala, temveč je postala mednarodno pomemben kulturno-zgodovinski spomenik ter kraj spomina in utrjevanja slovensko-ruskega prijateljstva in sodelovanja. Ruski vojni ujetniki so pri nas pustili nepozabne sledi. Ko še po stotih letih občudujemo njihovo delo, obiskujemo njihove grobove in prižigamo sveče, dojemamo njihov duh in veličino njihove žrtve.

7 Stele, 1921; Zap, III, 1921, 43.

8 Uradni vestnik Gorenjske št. 1/85-2.

9 Uradni list RS št. 35/2015.

Viri in literatura

ČERNE, V. 1992, Borovška vas: Monografija o Kranjski Gori, 54–57.

ČERNE, V. 2006, Naš sosed Vitranc, Kranjska gora, str. 33–34.

PAMIĆ, R. 1999, Vršič: Ruska kapelica, Dnevi evropske kulturne dediščine, Kulturne poti 1999, Vodnik po spomenikih, str. 146–151.

SIMIČ, M. 1996, Po sledih soške fronte. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 107–108.

STELE, F. 1921, Zapiski, III, str. 43.

URAN, F. 1957, Kako se je delala cesta na Vršič. – Planinski vestnik, leto 13, št.3, marec, str. 151–163.

ZUPANIČ SLAVEC, Z. 2007, Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006), Ljubljana.

ZUPANIČ SLAVEC, Z. 2011, Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941), Opus stavbenika Josipa Slavca (1901–1978), Ljubljana, str. 47.

Interno gradivo ZVKDS OE Kranj

dr. Renata Pamić

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Območna enota Kranj

Tomšičeva ulica 7

SI-4000 Kranj

renata.pamic@zvkd.si

Konservatorsko-restavratorska obnova ruske kapelice pod Vršičem v letih 2005 in 2006

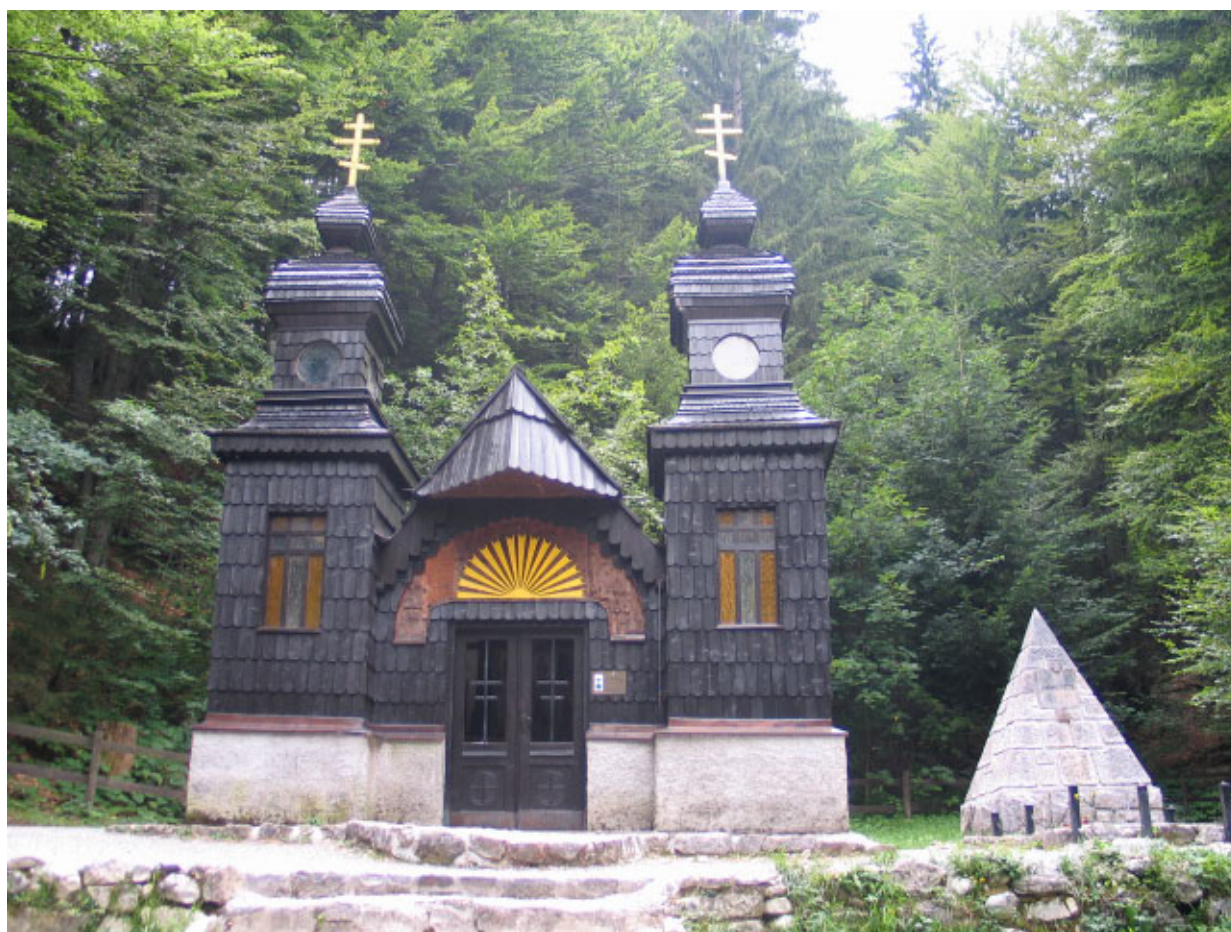
Igor Peršolja

Uvod

Ruska kapelica pod Vršičem je bila na preprost način izdelana iz lesenih elementov v času I. svetovna vojne. Ostri klimatski pogoji v okolju, kjer kapelica stoji, visoka vlažnost ter lokalna slaba prevetrenost visokogorskega gozda so povzročali in povzročajo pojav destruktivnih procesov v lesu. Trohnenje, lesne gobe ter lesni insekti povzročajo propadanje lesenih elementov kapelice.

V skoraj devetih desetletjih obstoja je bila kapelica deležna številnih popravil in zamenjav posameznih elementov, nikoli pa ni bilo na voljo dovolj finančnih sredstev za celovito konservatorsko-restavratorsko obnovo notranjosti in zunanosti kapelice ter njene bližnje okolice.

V letih 2005 in 2006 sta bila s pomočjo financiranja Ministrstva za kulturo RS izvedena konservatorsko-restavratorska obnova zunanosti in notranosti kapelice ter urejena bližnja okolica z novo parkovno ureditvijo.

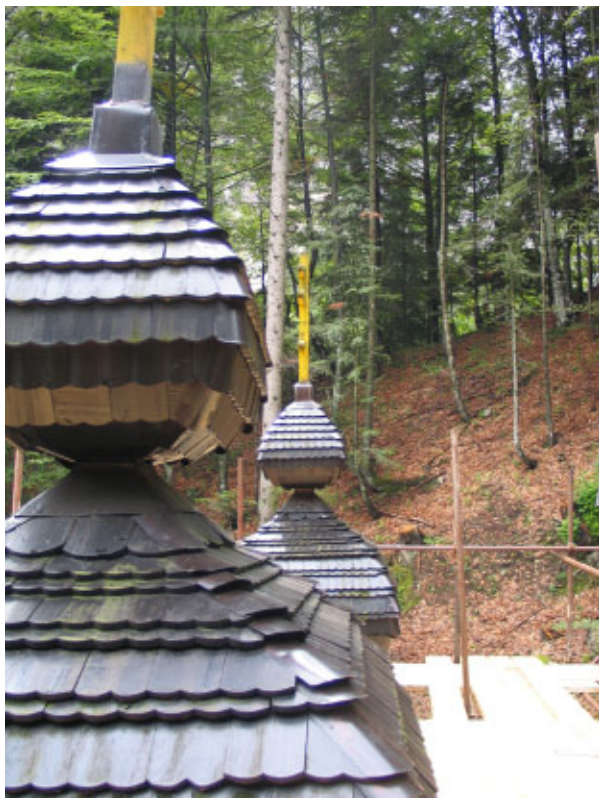
Slika 1 Ruska kapelica pod Vršičem pred obnovo leta 2004 (foto arhiv ZVKDS).

Slika 2 Propadanje lesnih oblog v notranjost zaradi stalnega zamakanja na obeh zvonikih (foto arhiv ZVKDS).

Slika 3 Poškodbe enostavnih lesenih gradnikov oltarja in dveh malih oltarnih miz (foto arhiv ZVKDS).

Slika 4 Poškodbe in premiki zaradi zamakanja in trohnenja nosilnih konstrukcij zvonikov (foto arhiv ZVKDS).

Predhodni postopki in analize

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije je s svojim konservatorskim in restavratorskim strokovnim osebjem v zadnjih desetletjih stalno opazoval in analiziral materialno stanje kapelice ter predpisoval zaščitne vzdrževalne ukrepe na kapelici. Lokalna skupnost, prebivalci Kranjske Gore, so ves čas obstoja Ruske kapelice pod Vrščicem v veliki meri skrbeli za redno vzdrževanje kapelice, njene okolice in dostopne poti ter s tem tudi izdatno prispevali k njeni ohranitvi.

Natančne analize stanja posameznih lesenih elementov kapelice v njeni notranjosti in nosilni konstrukciji ter pregledi zunanjih lesenih oblog pa so pokazali resna in obsežna stanja poškodovanosti, strohnelosti ter propadanja lesenih gradiv in opreme kapelice.

Sprejeta je bila odločitev, da se izdela konservatorsko-restavratorske elaborate obnove notranjosti in zunanosti kapelice ter tudi arhitekturni izvedbeni načrt prenove kapelice. Konservatorsko-restavratorski elaborati ter obnova so bili izvedeni s strani Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Arhitekturni načrt je izdelalo projektivno podjetje Geaconsult iz Škofje Loke, odgovorni vodja projekta in projektant pa je bil Aleš Hafner, univ. dipl. inž. arh.

Obnova

V letu 2005 so bili najprej izvedeni vsi postopki za izbiro izvajalca gradbeno-arhitekturne prenove kapelice. Izbrano je bilo podjetje GP Bohinj iz Bohinjske Bistrice, katerega odgovorni vodja je bil Janko Cvetek, univ. dipl. inž. grad., avgusta 2005 pa so se pričela obnovitvena dela.

Obnova v skladu z elaborati in arhitekturnim načrtom je obsegala:

- Odstranitev vseh desk na strehi ladje, odstranitev vseh zunanjih fasadnih oblog in odstranitev vseh desk na strehah zvonikov ter odvoz odstranjene materiala na trajno deponijo.
- Odstranitev vseh obstoječih oken in vrat ter odvoz v delavnico v nadaljnjo obdelavo. Obstoječa okna ter vhodna vrata so bila popravljena, obrušena, naoljena in ponovno vgrajena.

Slika 5 Delovni odri in začasna nadstrešnica med prenovo kapelice (foto arhiv ZVKDS).

Slika 6 Kapelica v fazi demontaže elementov z obratitvijo stropa nad ladjo kapelice (foto arhiv ZVKDS).

Slika 7 Obnovljeno podnožje zvonika in nova nosilna konstrukcija zvonika (foto arhiv ZVKDS).

- Odstranitev vseh notranjih oblog sten, razen stropa nad ladjo kapelice, na katerem je bil odkrit prvotni sinje modri belež ter je bil tak tudi rekonstruiran v sklopu restavratorskih del v notranjosti kapelice.
- Demontažo konstrukcij obeh zvonikov ter njuna zamenjava z zdravim materialom, z dodanim zavetrovanjem. Zvonika sta bila zamenjana v celoti.
- Izravnavo podnožja kamnitega zidu s cementno malto in fino zagladitev vseh površin z zidarsko žlico.

- Sanacijo cementnega estriha s krpanjem tal in zalivanjem razpok s fino cementno malto z dodatki za sprijemnost in elastičnost.
- Popravilo podnožja nosilnih lesenih stebrov po projektnejm detajlu; leseni stebri so bili položeni na hidroizolacijsko folijo.
- Odstranitev vseh pločevinastih obrob na kapelici ter izdelava in montaža novih bakrenih obrob.
- Izdelavo in montažo novih lesenih macesnovih vrat v zvonik, skupaj z okovjem, dim. 70/190 cm in površinsko zaščito z oljenjem.

Slika 8 Nove bakrene pločevinaste obrobe na kapelici (foto arhiv ZVKDS).

- Dobavo in vgradnjo vseh novih notranjih lesenih oblog iz macesnovih desk, ki so površinsko zaščitene z oljenjem.
- Dobavo in montažo novih macesnovih fasadnih oblog na ladji in zvonikih kapelice; vse obloge so površinsko skoblane, krtačene, polkrožno zaključene ter površinsko zaščitene z oljnimi premazi.
- Dobavo in montažo novih macesnovih oblog na strehah ter „čebulah” obeh zvonikov; vse obloge so površinsko krtačene, polkrožno zaključene ter površinsko zaščitene z oljnimi premazi.

- Dobavo novih in obdelavo starih še dobrih macesnovih desk (površinsko skoblane, krtačene in dvakrat oljene) ter prekrivanje strehe kapelice.

- Odstranitev obstoječe zasteklitve okroglih lin zvonika in nadomestitev s križnimi letvami, kot je bilo to izvedeno prvotno in je ter ponovno bo omogočalo zračenje samih zvonikov in celotne kapelice.

- Zamenjavo obeh križev na zvonikih z manjšima in ponovno izvedbo vseh detajlov na čelni fasadi s smrekovim lubjem in montažo simbola *sončevega sija*. Konec septembra 2005 je bila arhitekturna obnova kapelice zaključena.

Spomladi 2006 so bila izvedena še vsa konservatorsko-restavratorska dela v notranjosti kapelice in izvršena je bila parkovna ureditev okolice kapelice.

Slika 9 Montaža novih notranjih oblog v ladji kapelice (foto arhiv ZVKDS).

Slika 10 Notranjost zvonika kapelice, nosilna konstrukcija in končni videz (foto arhiv ZVKDS).

Slika 11 Nove fasadne obloge na zvonikih in ladji kapelice (foto arhiv ZVKDS).

Slika 12 Nove macesnove obloge na veliki in mali „čebuli” zvonika (foto arhiv ZVKDS).

Slika 13 Prekrivanje strehe kapelice z *macesnovimi deskami* (foto arhiv ZVKDS).

Slika 14 Detajli izvedbe *zvonika z novima okroglinama* (foto arhiv ZVKDS).

Slika 15 Ponovna izvedba vseh detajlov nad *vhomom v kapelico* (foto arhiv ZVKDS).

Slika 16 Ruska kapelica pod Vršičem po končani arhitekturni obnovi septembra 2005 (foto arhiv ZVKDS).

Igor Peršolja
odgovorni vodja prenove Ruske kapelice 2005–06
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Restavratorski center
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
igor.persolja@zvkd.si

Zračno lasersko skeniranje

Dimitrij Mlekuž

Daljinsko zaznavanje je nabor metod, s katerimi lahko od daleč – običajno iz zraka – opazujemo površje Zemlje. Sem uvrščamo aerofotografijo, satelitske posnetke, lasersko snemanje, termično snemanje ... Daljinsko zaznavanje se je rodilo v kaosu prve svetovne vojne, ko je izpopolnitev letal in fotografske tehnike omogočala spremljanje sovražnika od daleč in pomembno spremenila način bojevanja. A piloti, fotografi in interpreti posnetkov so opazili, da se na zračnih posnetkih vidi še mnogo več od strelskih jarkov, bunkerjev in kraterjev. Iznajdba aerofotografije že od konca prve svetovne vojne pomembno prispeva k odkrivanju novih arheoloških najdišč in razumevanju časovne globine krajine. Aerofotografija v Sloveniji ni nikoli imela velikega vpliva na arheološko prakso in varovanje dediščine. Razlogov je več. Prvi je, da je večina Slovenije – okoli 60 % – prekrita z gozdom, kjer so tla zastrta z vegetacijskim pokrovom. Za uspešno opazovanje so najbolj primerne velike površine, posejane z monokulturami, kjer lahko opazujemo pokrajino kot celoto in kjer lažje zaznamo razlike v barvi in teksturi tal, ki kažejo na prisotnost arheoloških sledov. V Sloveniji, za katero so značilni velik delež gozda, razgibana topografija, heterogena geološka podlaga in razdrobljena zemljiška razdelitev z različnimi posevki, ki imajo vsak svoj cikel rasti, aerofotografija ni najbolj primerna tehnika daljinskega zaznavanja.

Revolucijo je prinesla iznajdba je laserskega skeniranja površja. Tudi lasersko skeniranje površja je otrok vojaške industrije. Izhaja iz vietnamske vojne, kjer je gosta džungla skrivala gibanje vojakov Narodne osvobodile fronte južnega Vietnama pred budnimi očmi nameščenimi na letalih in satelitih (druga, veliko brutalnejša iznajdba, ki rešuje isti problem, je iznajdba kemičnih defoliorjev, kot je zloglasni *Agent Orange*).

Besedna zveza lasersko skeniranje opisuje tehnologijo, ki natančno in pogosto meri razdaljo od naprave do

cilja s pomočjo laserja. Te meritve zbere kot množico koordinat ali oblak točk, iz katerega je mogoče pridobiti podatke o obliki predmeta, ki ga skeniramo. Lasersko skeniranje površja, pogosto se uporablja izraz lidar (*LIDAR, Light Detection and Ranging*), je metoda daljinskega zaznavanja, s katero je mogoče zelo natančno izmeriti površje Zemlje. Laser, nameščen na letalu ali helikopterju, z laserskimi žarki osvetljuje površje, od koder se ti odbijejo nazaj. Iz časa potovanja laserskega pulza od oddajnika do sprejemnika izračunajo razdaljo do tal. S pomočjo diferenčnega globalnega pozicijskega sistema (GPS) in inercialnih merilcev pa se izračuna trirazsežne koordinate izmerjene točke na Zemljinem površju. Naprava na letalu pošilja do več sto tisoč žarkov na sekundo, kar omogoča, da zelo hitro in natančno pokrijemo velike površine.¹

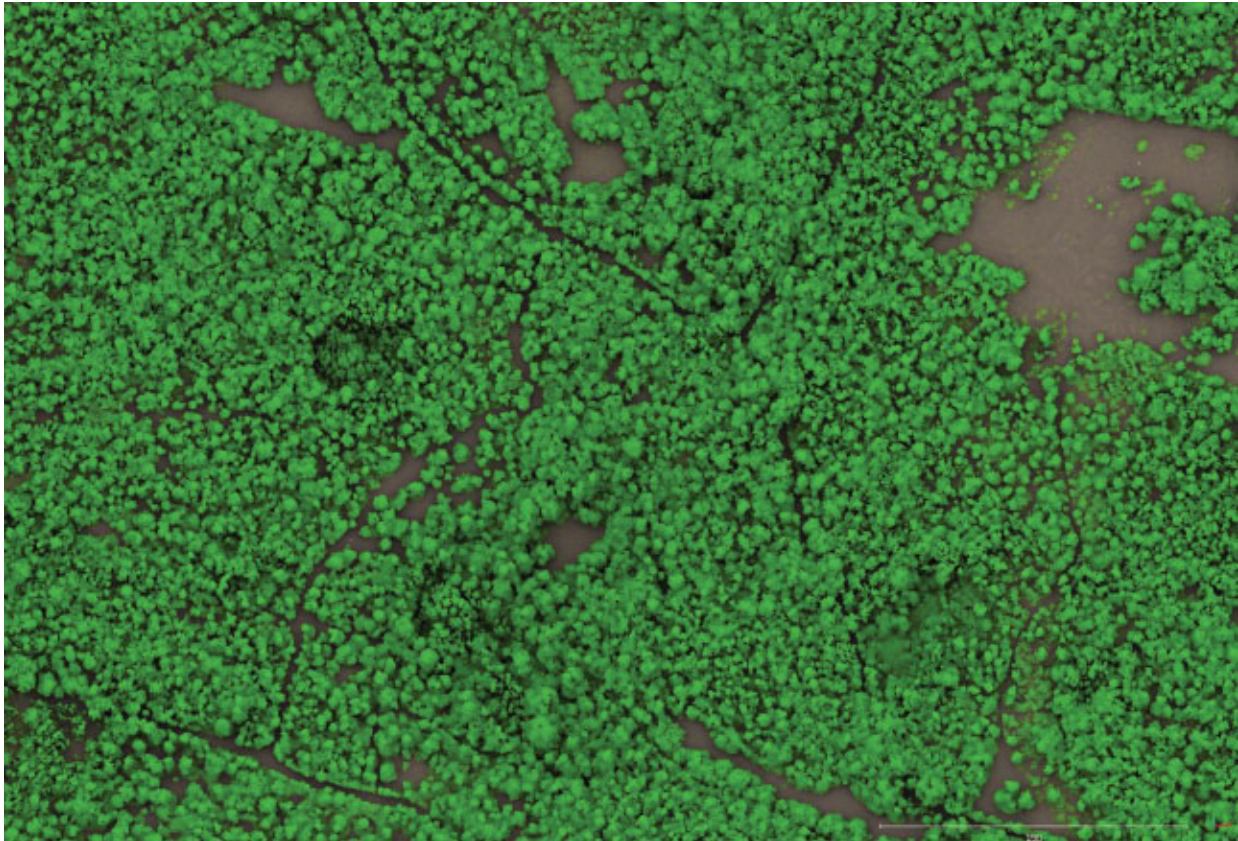
Ko laserski žarek doseže tla, ima premer nekaj deset centimetrov. Ko osvetli drevo ali drugo rastje, se del žarka odbije od listnega pokrova ali vej, del pa prodre do tal. Tako lahko z lidarjem zaznamo tudi tla pod rastjem. Z obdelavo podatkov s sortiranjem in filtriranjem oblakov točk lahko odstranimo vse točke rastja in rekonstruiramo višine Zemljinega površja. Lidar tako omogoča, da vidimo skozi, ali bolje mimo rastja, ki zastrta tla.

Z lidarjem lahko opazujemo obliko površja Zemlje, tudi če je prekrita z rastjem, in prepoznamo predmete, ki ležijo na površju. Da pa lahko z lidarjem opazimo arheološke sledove, morajo biti vidni na površju kot grbine in izbokline, torej kot nasipi, zidovi, groblje ali vkopi jam in jarkov. Uničeni in pokopani sledovi so tudi na posnetkih zračnega laserskega skeniranja nevidni.²

Lidar je zaradi svoje zmožnosti opazovanja tal pod gozdnim pokrovom zelo primeren za uporabo v Sloveniji. Velike površine, ki so bile prej zaprte za siste-

1 Opitz 2012.

2 Mlekuž 2013; Mlekuž 2011.

Slika 1 Oblak točk zračnega laserskega skeniranja območja tabora Segeti (kat. št. 184). Območje prerašča gosto rastje.

matično opazovanje, so postale vidne. In prav gozdovi so prostori, kjer so zaradi omejenih človeških posegov arheoloških sledovi zelo dobro ohranjeni.

Tako smo v desetletju rabe zračnega laserskega skeniranja v Sloveniji odkrili množico novih arheoloških najdišč, kot so gomile, gradišča, gradovi ... Toda poleg običajnih najdišč, kot so gomile, gradišča, gradovi in podobno, lidar prinaša tudi nove vrste najdišč in sledov, predvsem sledov človeških aktivnosti v prostoru. S pomočjo lidarja smo prvič prepoznali najdišča, kot so apnenice, kopišča, kamnolomi, sledovi rudarjenja, premikanja; lahko rečemo, da vsak poseg v površje (kopanje, grajenje ...) pušča sledove, ki jih je mogoče prepoznati na posnetkih zračnega laserskega skeniranja.

Z množico novih najdišč in sledov, ki so rezultat uporabe lidarja, začenjamo arheološko dediščino razumeti drugače. Nič več ne gre za izolirana najdišča, ki ležijo v praznem prostoru, temveč nepretrgan rezultat tisočletij bivanja v prostoru, kopičenja, preurejanja in predelovanja sledov. Slovenska krajina ima časovno globino, ki ponekod sega tudi tisočletja v preteklost. Najpogostejša metafora za opisovanje časovne globine krajine

je palimpsest. Palimpsest je pergament, kjer je starejši tekst izbrisan, da nastane prostor za novega. A sledovi starejšega teksta ostanejo in ga je mogoče prebrati.

Smrtonosni spopadi v času dvajsetega stoletja so v pokrajino vtisnili svoje sledove. Ti sledovi so pogosto zelo brutalni, ostri. Strelski jarki, topniški položaji, mitralješka gnezda, bombni kraterji ... se ne ozirajo na obstoječo krajino, temveč upoštevajo zgolj vojaško logiko nadzora, moči in prevlade. Iz njihove oblike lahko razberemo njihov namen, vojaško doktrino, dogodke in njihove graditelje, avstro-ogrsko vojsko, staro jugoslovansko vojsko, italijansko armado in jugoslovansko ljudsko armado. Predvsem v zahodni Sloveniji ti sledovi obsegajo kilometre in pomembno določajo podobo krajine. Ti sledovi so jasnejši in bolje ohranjeni v manj dostopnih delih, v prostorih, prekritih z gozdom, na strmih pobočjih, grebenih in visokogorju. To so kraji, ki so bili v preteklosti le občasno obljudeni in so jih v arheološki perspektivi kratkotrajni spopadi močno zaznamovali.³ Konflikti pa niso pustili sledov le na bojiščih. Konflikti dvajsetega stoletja, predvsem prva in druga svetovna vojna, so prvi industiralizirani konflikti. Zaznamujejo

Slika 2 Senčen digitalni model reliefa območja tabora Segeti narejen iz oblaka točk zračnega laserskega skeniranja na sliki 1. Prepoznamo lahko ostanke stavb, strelske jarke, poti, različne vkope in celo ostanke prazgodovinske zemljiške razdelitve.

jih tokovi ljudi, industrijsko izdelanih predmetov, materialov in snovi, ki so potovali na bojišča, kjer so bili uničeni v brutalnih spopadih. Spopadi vojska so bili hkrati tudi spopadi materiala (nem. *Materialschacht*). Zmagovalec je bil tisti, ki je hitreje in učinkoviteje proizvedel in pripeljal silne množice ljudi in predmetov do fronte (in hitreje uničeval ljudi in predmete na sovražni strani). Za to je bilo potrebno izdelati logistično infrastrukturo, ki je omogočala dovolj hitro pretakanje tokov ljudi in materiala do spopadov. Tako zaledje spopadov zaznamujejo strukture, kot so železnice, žičnice, skladišča, taborišča in pokopališča. Tudi ti sledovi so del dediščine konfliktov dvajsetega stoletja.

Pogoj za ustrezno, celostno varovanje dediščine, je znanje. Brez poznavanja in razumevanja sledov, njihovega nastanka ter načinov, kako so se preoblikovali in se navezali na starejše sledove in značilnosti, je vsako varovanje zaman. Preventivna arheologija lahko tako z naborom metod daljinskega zaznavanja, pa tudi drugih neinvazivnih in invazivnih metod raziskovanja dediščine aktivno prispeva k evidentiranju arheoloških sledov in razumevanju, kako so se sledovi preteklih človeških

dejanj izoblikovali v razmerju do počasnejših ritmov spreminjanja naravnega okolja, kako so jih kasnejše aktivnosti vključile vase in kako še danes sestavljajo pokrajine.

S tehnikami daljinskega zaznavanja (in drugimi tehnikami ekstenzivnih in neinvazivnih arheoloških prospekcij) odkrivamo in natančno dokumentiramo množico sledi človeških aktivnosti v preteklosti. Prav velika količina sledov prinese novo kakovost razumevanja teh sledov. Ob dovolj velikemu številu sledov začnemo razumevati krajino kot celoto in ne več kot skupek relativno redkih in dobro zamejenih najdišč in praznih prostorov med njimi. Krajina tako postane celota, v kateri se kažejo nepretrgani sledovi človeških aktivnosti v preteklosti.⁴

4 Mlekuž 2014.

Literatura

- MLEKUŽ, D. 2011, Zmeda s krajinami: lidar in prakse krajinjenja. *Arheo* 28, 87–104.
- MLEKUŽ, D. 2013, Skin deep: LiDAR and the good practice of landscape archaeology. –V: C. CORSI et al. (ur.) *Good practice in archaeological diagnostics: non-invasive survey of complex archaeological sites*. Springer, Cham, 113–129.
- MLEKUŽ, D. 2014, Arheologija in varovanje krajin. *Varstvo spomenikov* 47/48, 147–161.
- MLEKUŽ, D., KOŠIR, U. in M. ČREŠNAR, 2016, Landscapes of death and suffering : archaeology of conflict landscapes of the Upper Soča Valley, Slovenia. –V: B. STICHELBAUT in D. COWLEY (ur.), *Conflict landscapes and archaeology from above*, (Material culture and modern conflict), Farnham, Surrey, Ashgate, 127–145.
- OPITZ, R. 2012, An overview of airborne and terrestrial laser scanning in archaeology. –V: R. OPITZ in D. COWLEY (ur.). *Interpreting archaeological topography*. Oxford, Oxbow, 13–31.

dr. Dimitrij Mlekuž
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
dimitrij.mlekuz@zvkds.si

Zakaj arheologija ruskih vojaških ujetnikov

Dimitrij Mlekuž

V času prve svetovne vojne je bilo na ozemlju današnje Republike Slovenije po dosedanjih ocenah približno 20.000 do 30.000 ruskih¹ vojnih ujetnikov. Pregled omenjene tematike je bil do sedaj podan le v nekaj študijah.² V pričujoči študiji se v interpretacijo problematike ruskih vojnih ujetnikov pri nas sicer ne bomo spuščali, podajamo pa nov pogled na tematiko, nekaj novih podatkov in predvsem drugačen metodološki pristop.

S sprejetjem ZVKD-1 se pojem arheološke dediščine širi tudi na področje konfliktov 20. stoletja, ki so močno zaznamovali slovensko zgodovino ter pustili množico materialnih ostankov in sledov. Ti materialni sledovi postajajo predmet preučevanja arheologije. Ves zahodni del Slovenije moramo razumeti kot krajino konfliktov, kjer je zaradi strateške (mejne) lege v preteklosti nastalo več obrambnih sistemov od rimskega limesa *Clastra Alpium Iuliarum*, trdnjav iz 15. stoletja, utrdb iz časa napoleonskih vojn, bojišč soške fronte iz časa prve svetovne vojne, pa do medvojnih utrdb na meji med takratnima Kraljevino Italijo (*Alpski zid*) in Jugoslavijo (*Rupnikova linija*), sledov spopadov druge svetovne vojne in konfliktov hladne vojne, kot je bila *Tržaška kriza*. Brez dvoma pa so največji pečat v prostoru pustili boji na soški fronti in ti so bili doslej tudi jedro naših raziskav.

Vendar konflikt ni pustil le ostalin, kot so strelski jarki, temveč je temeljito spremenil tudi zaledje; pravzaprav

je bil ves prostor današnje Republike Slovenije del krajine konfliktov. Ta dediščina še ni ustrezno prepoznana, dokumentirana in vrednotena.

Pri naših raziskavah smo se naslanjali na metodološke prijeme t. i. arheologije konfliktov, ki pri svojih raziskavah kombinira pristope več disciplin – od antropologije, kulturne geografije, zgodovine, umetnostne zgodovine, muzeologije, turizma in seveda konservatorstva.³ Ne ukvarja se samo z bojišči, številnimi vojaškimi predmeti in orožjem ali potekom bitk, ampak poskuša razumeti še številne druge vidike konfliktov, vključno z večslojnimi krajinami konfliktov in njihovo zapuščino do danes.⁴ Z različnimi pristopi in tehnikami vključuje tako študije posameznih predmetov kot celotnih krajin, njihovo materialno ter nematerialno zapuščino.

V primeru soškega bojišča imamo na voljo veliko arhivskih virov, dokumentov, zapisanih spominov tako vojakov kot civilistov, vojaških kart, fotografij itd. Vojaške karte lahko podajajo lokacijo položajev, bolj detajlne pa celo položaje topništva, strojnična gnezda, lokacije bivalnih barak, štabov, bolnišnic, latrin, posameznih kavern in zavetij ter lokacije pokopališč in posameznih pokopov. Karte pa vsebujejo tudi podatke o stacioniranih enotah, kar predstavlja izhodišče za nadaljnje raziskave. Vendar so karte in dokumenti le suh zapis na papirju, brez bogate teksture materialnosti življena sredi konflikta.

Pomemben korak pri raziskavah bojišč je korelacija med materialnimi ostanki na terenu in arhivskimi viri. Prav to je bil cilj pričujoče naloge. Pregledali in analizirali smo množico pisnih virov, objav in poročil ter izluščili omembe ruskih vojnih ujetnikov. Te smo poskušali čim bolj natančno umestiti v prostor in pre-

1 Med vojnimi ujetniki, ki so bili zajeti kot pripadniki vojske carske Rusije, so bili, poleg Rusov, tudi pripadniki drugih narodov in narodnosti – Ukrajinci, Belorusi, Gruzinci, povolški Nemci in drugi. Med njimi pa so bili tudi Judje. Pojem *ruski* ali *ruski vojni ujetniki* zato jemljemo kot *terminus technicus* in ga zaradi poenostavitve pišemo brez narekovajev, saj gre za ujetnike ruske carske vojske brez podrobnejše opredelitve njihove narodnosti (Fischer 2009, 351, op. 1; Koren, Testen 2014, 108, op. 2).

2 Fischer 2006; Fischer 2009; Koren, Testen 2014.

3 Saunders 2012.

4 npr.: Saunders *et al.* 2013.

poznati njihove sledove v moderni krajini. Te lokacije smo potem soočili s podatki daljinskega zaznavanja, predvsem laserskega skeniranja površja.⁵ Na ta način smo lahko povezali arhivske vire in materialne ostanke, o katerih ti viri poročajo. Ta način omogoča identifikacijo problematičnih arheoloških sledov in izoblikovanje ključev, s pomočjo katerih lahko tovrstno dediščino prepoznamo na posnetkih daljinskega zaznavanja, tudi ko o njih nimamo pisnih virov. Daljinsko zaznavanje nam tako omogoča širši pogled, s katerim opazujemo krajino kot celoto.

S proučevanjem objavljene literature, odkritih materialnih ostankov ter metodami daljinskega zaznavanja smo prišli do številnih novih lokacij oziroma krajev, katere podajamo kataloško in s prostorskimi podatki. Dejstvo je, da se bo v prihodnje število novoodkritih lokacij, kjer so se ruski vojni ujetniki zadrževali in jih oblikovali, nedvomno povečalo. Nove podatke lahko pričakujemo tako iz arhivskih dokumentov, kot tudi (nove in stare) literature. Po drugi strani pa tudi od zbiralcev, ki predmete najdejo na terenu, in arheologov, ki iščejo in raziskujejo lokacije z različnimi arheološkimi metodami. Zato želimo s pričujočim prispevkom tudi opozoriti na problematiko lociranja, saj večina avtorjev, ki navajajo pisne, ustne, fotografske ali drugi vire, ne navaja natančnih prostorskih podatkov. Zato bi veljalo v prihodnje podati vsaj koordinate za lokacijo katero viri omenjajo oz. prikazujejo. S tem pa bi lokacije postale dostopnejše tako arheologom, kot tudi ostalim (raziskovalcem), ki jih ta tematika zanima. Podatki bi omogočali tudi prostorske analize tovrstnih virov. Naša raziskava, predstavljena v tem katalogu je prvi korak k temu cilju.

Metode daljinskega zaznavanja so za razliko od izkopavanj, arhitekturnih ali topografskih snemanj in celo od geofizikalnih raziskav, ki se pogosto koncentrirajo na posamezne strukture in njihovo bližnjo okolico, bolj neselektivne. Celotne krajine zajamejo na enoten način, kar omogoča opazovanje tako posameznih struktur kot tudi njihov odnos z okolico. Iz te perspektive krajine konfliktov ne prikazujejo več samo posameznih položajev, temveč celoten kompleksen

sistem sledov, ki imajo svojo zgodovino nastanka, razvoja, uporabe, pre-uporabe in po-uporabe. Krajine konfliktov so več-časne, kažejo nam sledove struktur, ki so bile uporabljene, pre-uporabljene in spremenjene v različnih obdobjih, kar ustvari kompleksen palimpsest sledov.⁶

Krajina, kot jo vidimo s pomočjo ZLS je polna sledov človeških aktivnosti; iz različnih obdobj. Ti sledovi se med seboj prepletajo, dopolnjujejo in brišejo. Vendar krajine ne smemo razumeti zgolj kot artefakt, rezultat človeških dejavnosti. Niti krajina ni zgolj pasiven oder, na katerem se je odvijala drama zgodovine. Krajina je tudi aktiven soudeleženelec v zgodovini, sila, ki vodi in oblikuje identitete, odločitve in usode ljudi, ki v njej bivajo. Krajine konfliktov niso bile le velike šahovnice, na katerih so se bile historične partije; temveč so tudi in predvsem družbene arene, znotraj katerih so se odvijale in prepletale življenjske zgodbe mnogih akterjev. Krajine oblikujejo posamezni kraji, vsak s svojimi zgodbami in pomeni; povezani med seboj z različnimi zgodbami. Kraji tako postanejo tudi strukture okoli katerih so se kristalizirali občutki, čustva, pomeni, vzorci vsakdanjih aktivnosti in premikanja. Nekaj teh krajev smo odkrili in upodobili skozi našo raziskavo. Krajine konfliktov igrajo aktivno vlogo, so rezultat in medij zgodovinskega dogajanja. In prav raziskovanje te vloge krajine je naloga arheologije.

Moderna, živa krajina je priča preteklih sprememb, posegov in dogodkov. Walter Benjamin vidi zgodovino kot *eno samo katastrofo, ki nepretrgano kopiči ruševine na ruševine in ta kup razvalin je tako velik, da rase v nebo*.⁷ Moderna slovenska krajina je ta kup ruševin, ki rase v nebo, skozi mnoge katastrofe, odločitve, posege in aktivnosti. V njej so se kopičile ruševine mnogih katastrof in pričujoča knjiga želi iz kupa ruševin prve svetovne vojne pokazati na izgubljene pozabljene, skrite in pokopane sledove ljudi, ki so sem prišli od daleč in ne po svoji volji, v zgodovinskem trenutku, ki ga zlahka opišemo kot katastrofo. In v tem *kupu ruševin* živimo mi in ustvarjamo prihodnost. Morda bo tudi ta raziskava vsaj malo prispevala k temu, da bo ta prihodnost brez katastrof.

5 Glej tu Mlekuž, Zračno lasersko skeniranje.

6 Carman 2013; Mlekuž *et al.* 2016.

7 Benjamin 1998, 219.

Literatura

- BENJAMIN, W. 1998, *Izbrani spisi*. – Ljubljana: Studia Humanitatis.
- CARMAN, J. 2013, *Archaeologies of conflict*. – New York: Bloomsberg.
- FISCHER, J. 2006, »Ruski« vojni ujetniki na slovenskem ozemlju 1914–1918. – V: Skaza, A. (ur.), *Nad pregradami. Prižadevanja za poglobitev stikov med narodi in kulturami Slovenije in Ruske federacije*. Jubilejna številka ob desetletnici Društva Slovenija, 133–136.
- FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. – *Zgodovinski časopis* 63, št. 1–2, 350–372.
- KOREN, T., P. TESTEN 2014, Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. – *Monitor ISH* XVI/1, 107–156.
- MLEKUŽ, D., U. KOŠIR, M. ČREŠNAR 2016, Landscapes of Death and Suffering: Archaeology of *Conflict Landscapes of the Upper Soča Valley, Slovenia*. – v: STICHELBAUT, B., D. COWLEY (eds.), *Conflict Landscapes and Archaeology from Above*, 127–145. – Farnham, Surrey: Ashgate.
- SAUNDERS, N. J. 2012 (ed.), *Beyond the dead horizon*. – Oxford: Oxbow books.
- SAUNDERS, N. J., N. FAULKNER, U. KOŠIR, M. ČREŠNAR, S. THOMAS 2013, Conflict Landscapes of the Soča/Isonzo Front, 1915–2013: Archaeological -Anthropological Evaluation of the Soča Valley, Slovenia / Pokrajine konfliktov soške fronte, 1915–2013: arheološko -antropološko ovrednotenje Posočja, –*Arheo* 30, 47–66.

dr. Dimitrij Mlekuž
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
dimitrij.mlekuz@zvks.si

Drobni predmeti ruskih vojnih ujetnikov v arheološki luči

Tomaž Fabec

O ruskih vojnih ujetnikih v času prve svetovne vojne pri nas govorijo arhivski viri,¹ v strokovnem in predvsem poljudnem zgodovinskem tisku imamo na razpolago nekaj spominskih priložnostnih zapisov in krajših notic,² vsaj deloma nam je znana nepremična dediščina, ki so jo ujetniki zgradili (infrastruktura, pokopališča, vojaški in civilni objekti, obeležja itd.). Na usodo posameznikov spominja nemalo ohranjenih predmetov, ki so jih izdelali ujetniki in jih najpogosteje menjali z domačini za kakšno dobrino, in so se ohranili do danes v družinskih zapuščinah. V tem kontekstu, a s pogledom z arheološke perspektive, smo želeli preveriti, ali in v kolikšni meri je prisotnost ruskih vojnih ujetnikov vidna tudi na podlagi drobnega arheološkega gradiva, to je predmetov, ki so bili v določenem kraju odkriti v tleh oziroma pod vodo. Obseg in ohranjenost premične arheološke dediščine ruskih vojnih ujetnikov sta zelo slabo poznana. Predmeti, ki jih hranijo muzeji, večinoma izhajajo iz družinskih ali drugih zapuščin, zato jih ne moremo obravnavati kot arheološke najdbe. Poročil o odkritju arheoloških sledov, vezanih na ruske vojne ujetnike, v obsežni arheološki literaturi za prostor Slovenije nismo zasledili.

V zadnjih desetletjih se je zanimanje za vojaške ostaline iz časa prve svetovne vojne v Sloveniji močno razširilo; z namenom preučevanja in ohranjanja zapuščine prve svetovne vojne so bila predvsem na Primorskem že v 90. letih ustanovljena številna društva.³ V njih se združujejo zbiralci, poznavalci, ljubitelji in raziskovalci prve svetovne vojne. Z zbiranjem predmetov je nastalo veliko zasebnih zbirk, tudi takih, ki

so odprte za javnost.⁴ Zbiralci svoje eksponate najpogosteje pridobivajo na terenu, kjer jih izkopljejo s pomočjo detektorja kovin. Pregledanost območja soške fronte in njenega zaledja s pomočjo detektorjev kovin je danes razmeroma visoka, saj je odkrivanje zbirateljsko zanimivih arheoloških najdb napram času izpred nekaj let veliko manj pogosto. Ker smo predvidevali, da zbiratelji v zbirkah hranijo tudi najdbe, vezane na ruske vojne ujetnike, smo poskušali njihovo prisotnost preveriti in jih evidentirati. Zaradi logističnih omejitev smo raziskavo v groben omejili na območje, ki ga pokriva Goriški muzej Kromberk, oziroma na seznam zbiralcev, ki so svoje zbirke prijavili goriškemu muzeju. Teh je bilo približno 50, vendar nam jih je uspelo obiskati le slabo tretjino, ki pa po pridobljenih informacijah hranijo večino zbirk večjega obsega. Prostor, na katerem obiskani zbiralci pretežno iščejo najdbe, zavzema območje jugozahodne polovice Goriške regije in Krasa.

Pri popisovanju najdb smo v obravnavo jemali le tiste predmete, za katere je bila lokacija njihovega odkritja (najdišče) znana. Evidentirane najdbe ruskega izvora smo lahko ločili v tri skupine: splošno vojaško opremo, osebno opremo vojakov ujetnikov ter predmete, ki so jih pri nas izdelali ruski ujetniki.

Najdbe iz prve skupine, ki zaobjema predvsem orožje in vojaško orodje, so v naše kraje prišle kot vojni plen, ki ga je avstro-ogrsko vojska pridobila na vzhodnem bojišču in ga uporabila na soški fronti. Teh najdb ne moremo obravnavati v povezavi s prisotnostjo ruskih vojnih ujetnikov, saj gre za opremo, ki zagotovo ni bila namenjena ujetnikom (orožje) oziroma je bila namenjena širši uporabi znotraj avstro-ogrsko vojske (orodje).

1 Fischer 2009; Koren in Testen 2014.

2 Glej tu Mihelič, Katalog.

3 Npr. Društvo soška fronta, Društvo I.R. 87, Društvo 1313, Društvo Peski 1915–1917 itd.

4 Glej npr. <http://www.potmiru.si/>.

Slika 1 Izbor predmetov ruske proveniencije iz zbirke Milana Abramiča (Solkon): pasne spone, gumba, odlomek obeska v obliki križa ter križ carske milice (foto T. Fabec).

Druga skupina najdb je bila tista, ki smo ji namenili največ pozornosti. Zaobjema predvsem dele oblačil oziroma uniform (gumbe, pasne spone), osebne predmete vojaka (svetinjice, drobiž, odlikovanja, nakit) in druge osebne pripomočke, ki jih je vojak obdržal in odnesel s seboj v ujetništvo (*sl. 1*). Za te najdbe lahko kljub določenim zadržkom, ki jih izpostavljamo v nadaljevanju, predvidevamo, da so neposredni pokazatelj prisotnosti ruskih vojnih ujetnikov na določeni lokaciji.

Tretjo skupino tvorijo uporabni predmeti, npr. škatle, spominki in posode, ki so jih izdelovali ujetniki sami in so jih najpogosteje menjali z domačini za kakšno dobrino. Taki predmeti so se običajno ohranili v družinskih zapuščinah in jih ne moremo obravnavati kot arheološke najdbe. Lokacija prvotne pridobitve predmeta pogosto ni točneje znana, njihova opredelitev in interpretacija pa običajno izhajata iz ustnega izročila, ki se je ohranilo pri njihovih današnjih lastnikih.

V tleh odkriti ostanki osebne opreme in osebnih pripomočkov ruske izdelave so tiste arheološke najdbe,

ki najbolj očitno pričajo o prisotnosti ruskih vojnih ujetnikov pri nas. Gre predvsem za kovinske dele oblačil (uniform), tj. gumbe (93), pasne spone (26), kokarde (2), v veliko manjši meri pa tudi svetinjice in križce (12), odlikovanja (3) ter posamezne identifikacijske ploščice (1) in nakit (1 prstan). Med najdbe, ki jih lahko obravnavamo kot osebne pripomočke, smo uvrstili menažke (4), kovance (3), kovinske škatlice (2), tobačnico in domnevno posodo za milnico za britje, ki je izdelana iz dna večje posode iz bele prsti (*sl. 2*). Prepoznavanje ruskega izvora najdb je bilo razmeroma preprosto, saj gre večinoma za vojaško opremo, ki je bila v vojski točno določena in predpisana. V ostalih primerih smo rusko provenienco ugotavljali na podlagi napisov ter carske oziroma pravoslavne ikonografije (*sl. 3*). Opredelitev je pri slednji nekoliko vprašljiva, saj ne izključuje možnosti, da gre za osebne predmete avstro-ogrskih vojakov pravoslavne veroizpovedi oziroma za predmete ujetnikov iz drugih držav, npr. Srbije. Druga omejitev, ki jo pri določanju pripadnosti nekdanjega imetnika odkritega predmeta določeni (ruski) vojski moramo

Slika 2 Posodica iz bele prsti z odtisom carskega orla in imenom proizvajalca Tovarišestva m.s. Kuznecova. Iz zbirke Milana Subana (Gorjansko) (foto T. Fabec).

Slika 3 Svetinjica s podobo Marije in Jezusa na averu (levo) in napisom na reveru (desno) iz zbirke Egona Valantiča (Nova Gorica). Zgovoren napis bi se v prostem slovenskem prevodu glasil presveta mati božja, reši nas (foto T. Fabec).

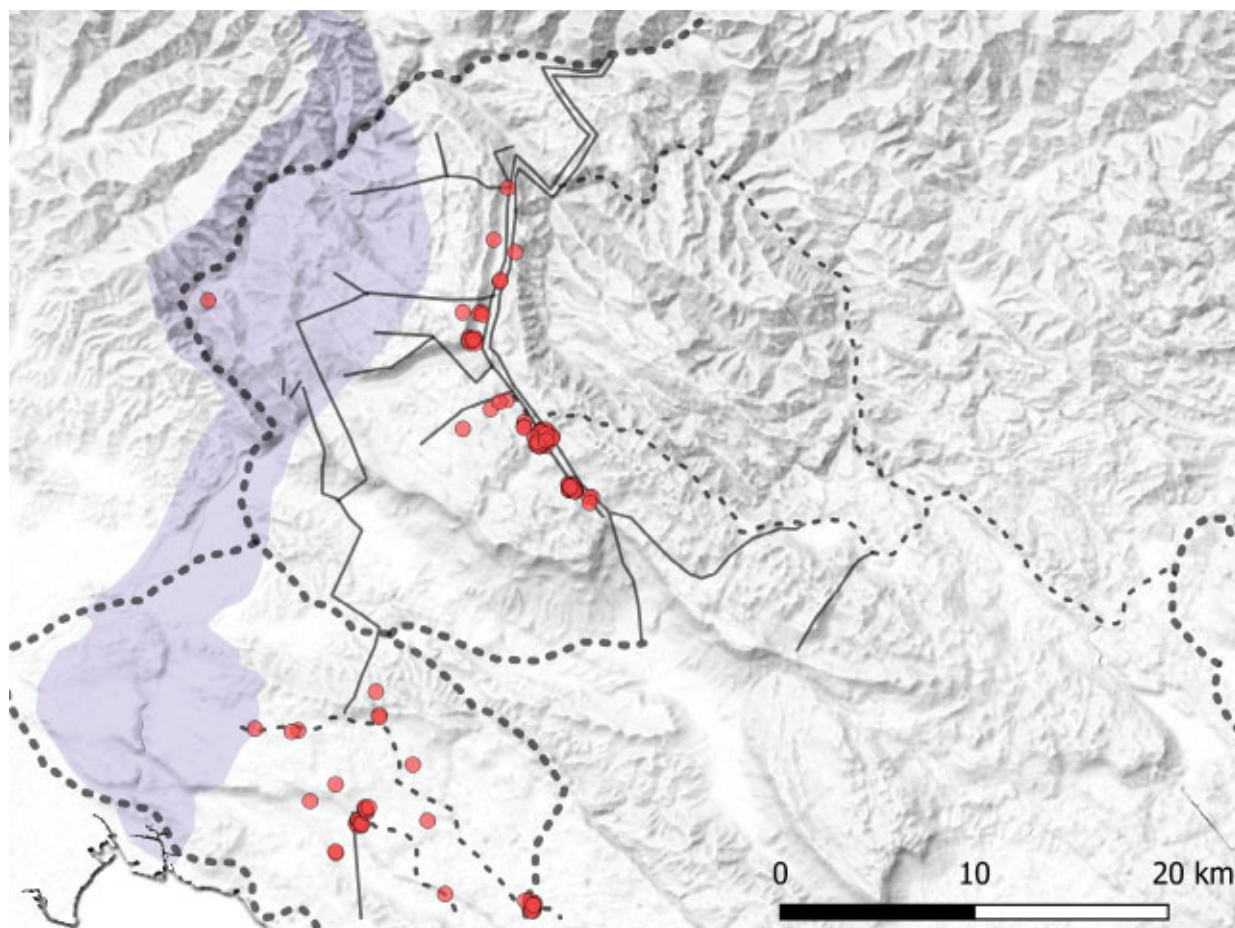
Slika 4 Lesena čutara, ki si jo je pripadnik tržaškega I.R. 97 Ivan Novak prinesel domov kot spominek na vojno v Galiciji, iz zbirke Milana Abramiča, (Solkan) (foto T. Fabec).

upoštevati, izhaja iz možnosti, da je odkrit predmet spominek avstro-ogrškega vojaka z vzhodne fronte. Izdelovanje spominkov na vojaško službo je bilo v času prve svetovne vojne splošno razširjen pojav in v tem kontekstu je bilo priljubljeno tudi shranjevanje predmetov iz oddaljenih bojišč (sl. 4).

Analiza zastopanosti drobnih najdb, ki jih lahko večemo na prisotnost ruskih vojnih ujetnikov, ter razprostranjenost najdišč v prostoru ponujata zanimive nastavke za obravnavo prisotnosti ruskih ujetnikov na območju jugozahodnega dela Goriške regije in Krasa. Karta razprostranjenosti najdišč (sl. 5) zgovorno kaže, da je bila prisotnost ruskih vojnih ujetnikov omejena na zaledje fronte. Z izjemo svetinjice iz Prižnice pri Desklah, katere ruska provenienca je močno vprašljiva, saj gre verjetneje za veliko starejši predmet, vezan na tamkajšnjo prisotnost vernikov že od postavitve cerkve sv. Kvirina v 16. stoletju dalje, nobena od popisanih najdb ni bila odkrita na ožjem

območju soških bitk. Ista karta je obenem pokazala, da je prisotnost ruskih ujetnikov jasno razpoznavna le na nekaterih območjih zaledja: v Čepovanski dolini, v Trnovskem gozdu vzdolž ceste med Lokvami in Predmejo (Mala Lazna) ter na Krasu, kjer pa so sledovi prostorsko veliko bolj razpršeni. Koncentracije se tu nakazujejo v širši okolici Gorjanskega in na območju severno od Dutovelj. Ta ugotovitev nekoliko preseneča, saj ne odraža tako heterogene podobe prisotnosti ruskih vojnih ujetnikov, kot jo prikazujejo podatki iz literature in drugih historičnih virov.⁵ Zanimiva je tudi odsotnost ruskih najdb na lokacijah, ki so se v krajevni zavesti in zgodovinoepisju zapisale v povezavi z ruskimi ujetniki, npr. v Ruski jami pri Kostanjevici ali pa v kraju Pri ruskih barakah pri Predmeji. Razloge za to ne gre iskati v stanju raziskanosti, saj so bile te lokacije večkrat in podrobno

⁵ Glej tu Mihelič.

Slika 5 Karta distribucije drobnih arheoloških najdb ruskih vojnih ujetnikov. Debele prekinjene črte označujejo traso Bobinjske in Južne železniške proge, tanke prekinjene črte pa vojaške železniške proge. Neprekinjene črte prikazujejo trase vojaških tovornih žičnic. Vijoličasto je označeno območje spopadov soške fronte (predelano po Trošt, Benčina in Škvarč 2008, 303).

detektorsko pregledane. Po drugi strani preseneča tudi izjemna koncentracija najdb na območju Male Lazne v Trnovskem gozdu, ki jo historični viri v povezavi z ruskimi vojnimi ujetniki ne izpostavljajo. Kako torej interpretirati pridobljen arheološki zapis? Možnosti za razlago je najbrž več, med njimi se zdi še najverjetnejša tista, ki zastopanost in razprostranjenost ruskih arheoloških najdb razlaga kot posledico intenzivnih in predvsem dolgotrajnih aktivnosti ujetnikov v nekem prostoru. Historični viri govorijo o tem, da je avstro-ogrška vojska na obravnavanem območju uporabljala ruske vojne ujetnike v glavnem za gradnjo cest, vodovodov, železnic, taborišč, skladišč in podobnega. Gre za težka dela, ki pa običajno niso dolgotrajna in predvsem ne predpostavljajo dolgotrajne prisotnosti njenih izvajalcev na neki lokaciji. Čepovanska dolina in območje vzdolž ceste med Lokvami in Predmejo v Trnovskem gozdu sta

bila skozi celotno trajanje soške fronte zaledni vojaški bazi, od koder so oskrbovali vojake na fronti od Škabrijela do Kanalskega Loma. Že leta 1916 so bile tu zgrajene številne barake za skladišča, cestne povezave, vodna oskrba, bolnišnice in električna napeljava. V Čepovanski dolini je bilo stičišče tovarne žičnice, ki je iz Ajdovščine in Grahovega dovažala strelivo in drugo vojaško opremo, hrano za ljudi in živali ter les. Že zgodaj je bila zgrajena tudi poljska železnica, ki je omogočala neposreden pretok tovora iz Logatca v Trnovski gozd. Potreba po delovni sili je bila ob takem stanju zelo velika ne le za samo vzpostavitev infrastrukture, ki je oskrbo na bojiščih omogočala, temveč vseskozi tudi za njeno vzdrževanje in, nenazadnje, za pretovor materialov. Podobno bi lahko sklepali tudi za ruske najdbe s Krasa: potrebo po konstantni prisotnosti delovne sile lahko

predpostavljamo tako za območje Dutovelj, kjer se je od glavne železniške proge Gorica–Trst odcepila normalnotirna železniška proga za Kostanjevico, ki je že od leta 1915 oskrbovala severni del kraškega bojišča, kot tudi za širšo okolico Gorjanskega, kamor je od železnice Gorica–Trst vodila ozkotirna poljska železniška proga. V primerjavi s Čepovansko dolino in Trnovskim gozdom bi večjo razpršenost najdb na Krasu lahko razumeli tudi kot posledico bolj razpršene (a kljub temu dolgotrajne) nastanitve ujetnikov. Analiza arheološkega zapisa, pridobljenega na podlagi arheoloških najdb, ki jih lahko vežemo na prisotnost ruskih vojnih ujetnikov, ponuja nekoliko drugačen vpogled na prisotnost ruskih ujetnikov v zaledju soške fronte in dopolnjuje sliko, ki jo poznamo iz historičnih virov.

Izpovedni potencial odkritih ostankov je ob bolj poglobljeni analizi in zaobjemanju arheoloških podatkov, ki jih v tej fazi raziskave nismo uspeli upošte-

vati (npr. analiza kontekstov ali pa tipološka analiza najdb), zagotovo veliko večji od predstavljenega. Ta pa je v veliki meri odvisen predvsem od stopnje zavesti zbiralcev, da je sporočilna vrednost pridobljenih najdb pogojena z ugotavljanjem, evidentiranjem in dokumentiranjem kontekstov, v katerih so bile te najdbe odkrite.

Pri raziskavi so sodelovali: Milan Abramič (Solkan), Rok Boltar (Solkan), Smiljan Brešan (Šempeter), Stanislav Durcik (Novelo), Bogomil Fakin (Škrbina), Jože Gabrijelčič (Lig), Aleksander Hvalič (Kromberk), Ivo Ivančič (Bovec), Simon Kovačič (Šempeter), Simon Leban (Kromberk), Zdravko Marcola (Breginj), David Erik Pipan (Nova Gorica), Bojan Rustja (Kobarid), Oton Saksida (Zalošče), Milan Suban (Gorjansko), Zoran Šuligoj (Deskle), Egon Valantič (Nova Gorica). Vsem se za pomoč in posredovane podatke iskreno zahvaljujemo.

Viri in literatura

FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. *Zgodovinski časopis* 63. 3–4, 350–372.

KOREN, T. in TESTEN, P. 2014, Ruske sledi iz prve svetovne vojne na Slovenskem. *Monitor ISH XVI/1*, 107–156.
TROŠT, L., BENČINA, M. in ŠKVARČ, J. 2008, Fantje in možje, pojdite domov, boste morali na vojsko. *Col* 2008.

dr. Tomaž Fabec
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
tomaz.fabec@zvkd.si

Katalog v pisnih virih odkritih lokacij, povezanih s prisotnostjo vojnih ujetnikov carske Rusije med prvo svetovno vojno na slovenskem ozemlju

Miha Mihelič

V pričujočem katalogu smo poskusili iz pisnih virov zbrati in tudi prostorsko umestiti čim več lokacij, ki so kakor koli povezane vojnimi ujetniki carske Rusije in njihovo prisotnostjo med prvo svetovno vojno na slovenskem ozemlju. V tej fazi dela je bil poudarek predvsem na zbiranju podatkov, zavedamo pa se, da bo potrebno v prihodnosti nekatere tudi preveriti tako v pisnih virih, kot na terenu in jih tudi kritično ovrednotiti. Kljub temu, da so bili pregledani obsežna literatura in arhivski viri, povezani s to tematiko, katalog seveda ne predstavlja končnega stanja, ampak le trenutno stanje raziskav. Te bomo v prihodnosti nadaljevali in katalog lokacij dopolnjevali s podatki iz nepregledanih pisnih virov (predvsem arhivskih). Sočasno pa ga bomo dopolnjevali tudi z lokacijskimi podatki, pridobljenimi z ustnimi in materialnimi viri. Vpisi v katalogu si sledijo od severa proti jugu in zahoda proti vzhodu. Njihove lokacijske podatke hranimo v bazi ZVKDS, CPA.

1. Podkoren

Dne 17. avgusta 1917 sta iz Podkorena pobegnili ruska vojna ujetnika.¹

2. Srednji vrh

V Srednjem vrhu so se pasle ovce. Večkrat so sestradani ruski ujetniki tam kako ukradli in jo zaklali.² V noči na 24. september 1917 sta iz Srednjega vrha pri Kranjski Gori pobegnili ruska vojna ujetnika.³

3. Srednji Vrh

Na kmetiji Srednji Vrh 8 so delali ruski vojni ujetniki.⁴

4. Kranjska Gora – lokacija vojaškega pokopališča iz prve svetovne vojne, EŠD 15948

Ob vznožju Vitranca na tako imenovanem *Podlesu* je vojaštvo razlastilo Jurija Jaklja - Špana in na njegovih 300 m² zemljišča naredilo *ta saldaški britaf*, kot so mu rekli domačini. Sredi ograjenega pokopališča je stal velik lesen križ, nad vhodnimi vrati pa je bil napis *Resurrecturiz*. Na pokopališču je bilo 164 grobov, na vsakem pa ime umrlega, datum smrti, narodnost in ali je bil gorski lovec, topničar, pešak ali ruski ujetnik. Prvi pokopani Rus je bil Ivan Pirmanov, ki je umrl 9. februarja 1916. Skupno je bilo tam pokopanih 68 Rusov. Leta 1937 so dokončno prekopali vse posmrtno ostanke.⁵

5. Kranjska Gora

Prvi ruski vojni ujetniki (bilo jih je 25 iz Sibirije) so prišli v Kranjsko Goro že septembra 1914. Na to območje naj bi po različnih ocenah prišlo od 10.000 do 12.000 ujetnikov (*sl. 1*).⁶ Julija 1915 je prišlo več kot 5000 ruskih ujetnikov, ki so gradili mostove, ceste, razširjali in delali nove kolodvore.⁷ Vojnim ujetnikom so dodelili zaporedno številko, jih organizirali v posebne oddel-

1 SI PAK 633, t. e. 423, št. 11825.

2 Blažej 1952, 128.

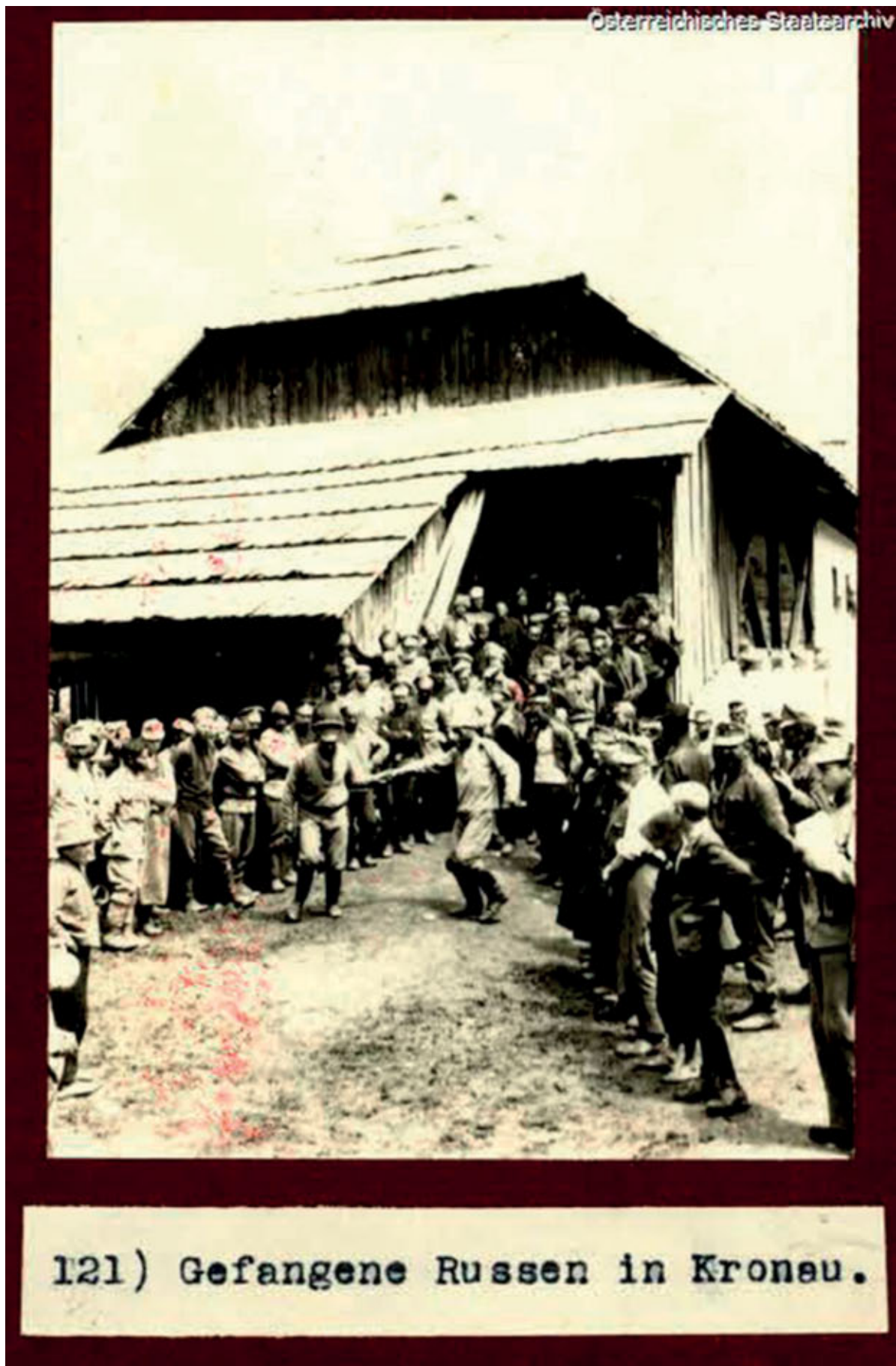
3 SI PAK 633, t. e. 424, št. 15826.

4 SI AS 137, t. e. 612, št. 14440.

5 Černe 2006, 33-34; Zupanič Slavec 2007, 109.

6 Uran 1957, 156-157; Fischer 2006, 134; Zupanič Slavec 2007, 75, 79; Fischer 2009, 367; Koren, Testen 2014, 125.

7 Rupnikova 1931, 173; Černe 1992, 14; Černe 2006, 33.

Slika 1 Ruski vojni njetniki v Kranjski Gori (po splet 3).

ke in jih pošiljali po vojaških gradbiščih, kjer so dobili še zaporedno številko vojnega gradbišča. Tako sta na primer ujetnika Filiman Kotjaškin in Andrej Golev imela v Kranjski Gori številko 358 oz. 448, v taborišču Spratzern pa 16023 oz. 19028. Januarja 1917 so ju z gradbišča poslali nazaj v taborišče.⁸

6. Smreka v Mali Pišnici

Po dolini Male Pišnice je taval pobegli ruski vojni ujetnik. Onemogel je v bližini današnje lovske koč. Tam ga je neznanec pokopal. Gomila, pod debelo smreko, je vidna še danes, morda tudi napis Rus na smreki.⁹

7. Vršič – Ruski križ, EŠD 15940

V spomin in opomin na vojno stoji na kranjskogorski strani vršiške ceste pod Rusko kapelico na kamnitem obcestnem zidu t. i. Ruski križ (sl. 2). Med leti 1915 in

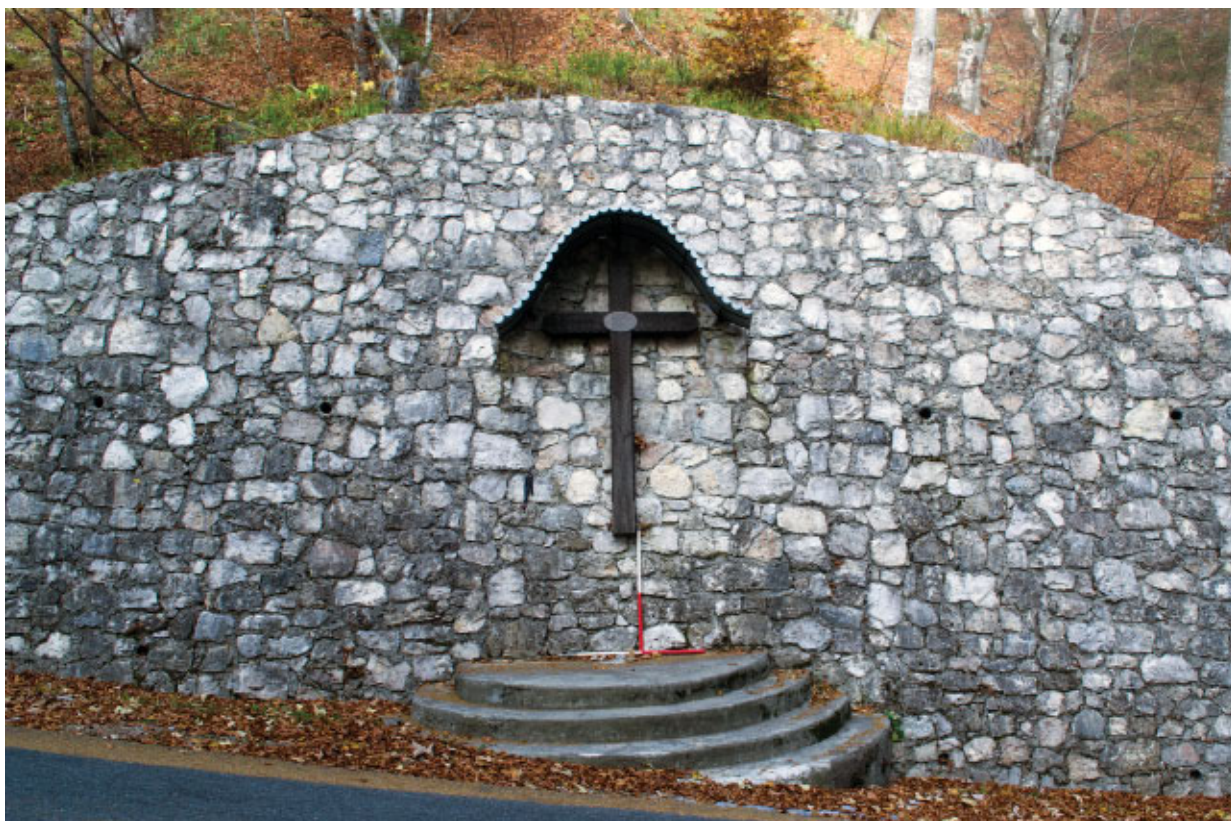
1916 ga je postavil avstrijski oficir, pod njim pa v bron zapisal verz avstrijskega pesnika Petra Roseggerja:

*Al' na sever,
al' na jug,
vsaka cesta
vodi k cilju.
Al' v boj,
al' v mir,
o tem odloča
božja volja¹⁰*

V 90. letih 20. stoletja je bil križ obnovljen.¹¹

8. Kranjska Gora – taborišče ruskih vojnih ujetnikov, EŠD 5383

Ob potoku Pišnica je bilo v letih 1915–1917 taborišče ruskih vojnih ujetnikov. Ohranjeni so še temelji barak in ostanki teras (sl. 3) (RKD).

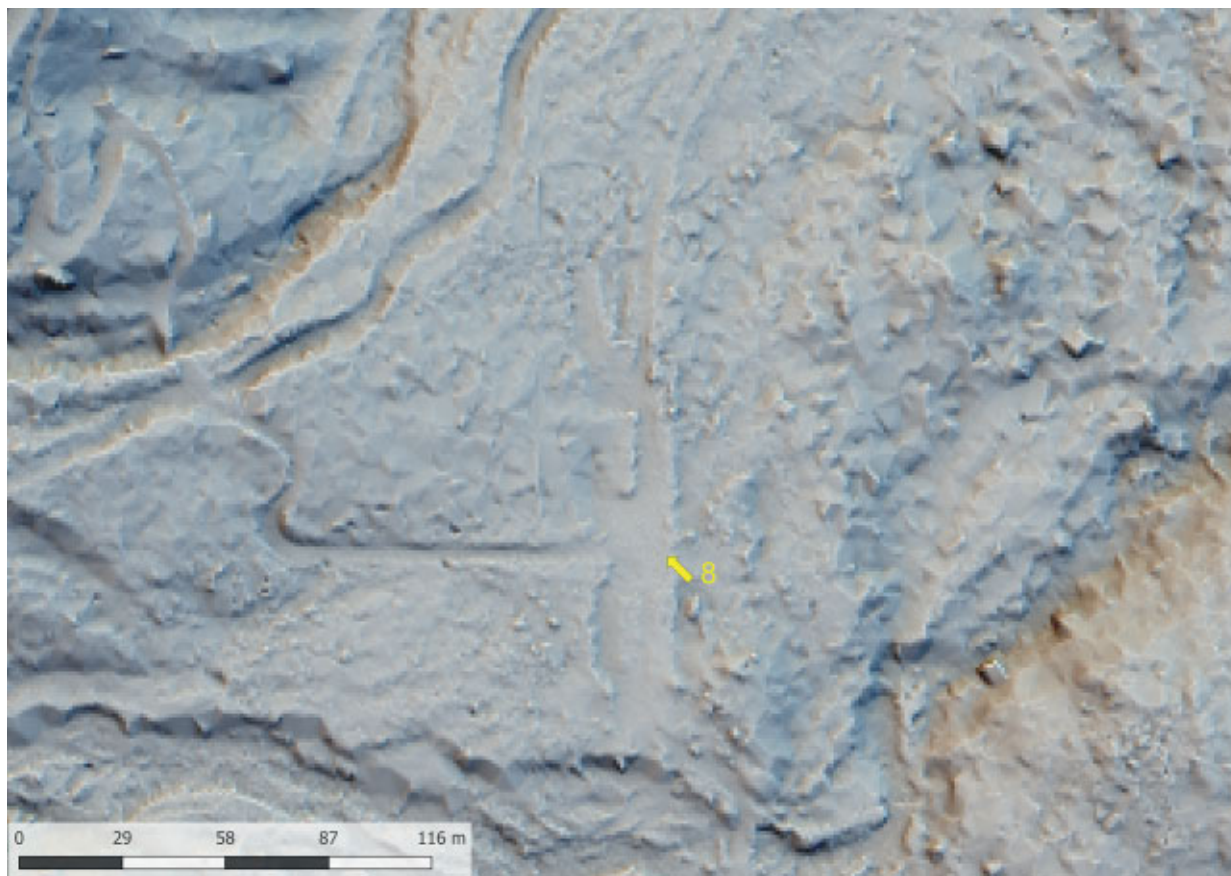
Slika 2 Ruski (Roseggerjev) križ na vršiški cesti oktobra 2018 (foto M. Mibelič).

8 Mugerli 2016, 50.

9 Černe 1992, 21; Černe 2006, 34; Zupanič Slavec 2007, 93.

10 Černe 1992, 21; Zupanič Slavec 2007, 115.

11 Pamič 1997, 64.

Slika 3 Lidarski posnetek terase taborišča ruskih vojnih ujetnikov pri Kranjski Gori (kat. št. 8) (izvedba M. Mori).

9. Vršič – Ruska kapelica, EŠD 855

Lesena kapelica (sl. 4, sl. 5, sl. 6, sl. 7), posvečena sv. Vladimirju. Leta 1937 so ruske posmrtno ostanke s kranjskogorskega *soldaškega britofa* prenesli v skupno grobnico ob kapelici. Tedaj je stavbenik Josip Slavec ob gradnji ceste postavil kamnito piramido z ruskim napisom *Sinovom Rusije*. Tja je pokopal tudi okostja, na katera so naleteli ob gradnji ceste.¹² V devetdesetih letih 20. stoletja je bila kapelica večkrat obnovljena.¹³

¹² Zupančič Slavec 2007, 109, 117; Mugerli 2015c, 28; Splet 1.

¹³ Pamić 1992, 240; Pamić 1995, 108; Pamić 1997, 63–64; Pamić 1999, 143–146; Pamić 2007, 190–191; Gaberšček 2007, 168–173.

10. Vršič – severno taborišče (nem. *Nordlager*), ambulanta, bolnica

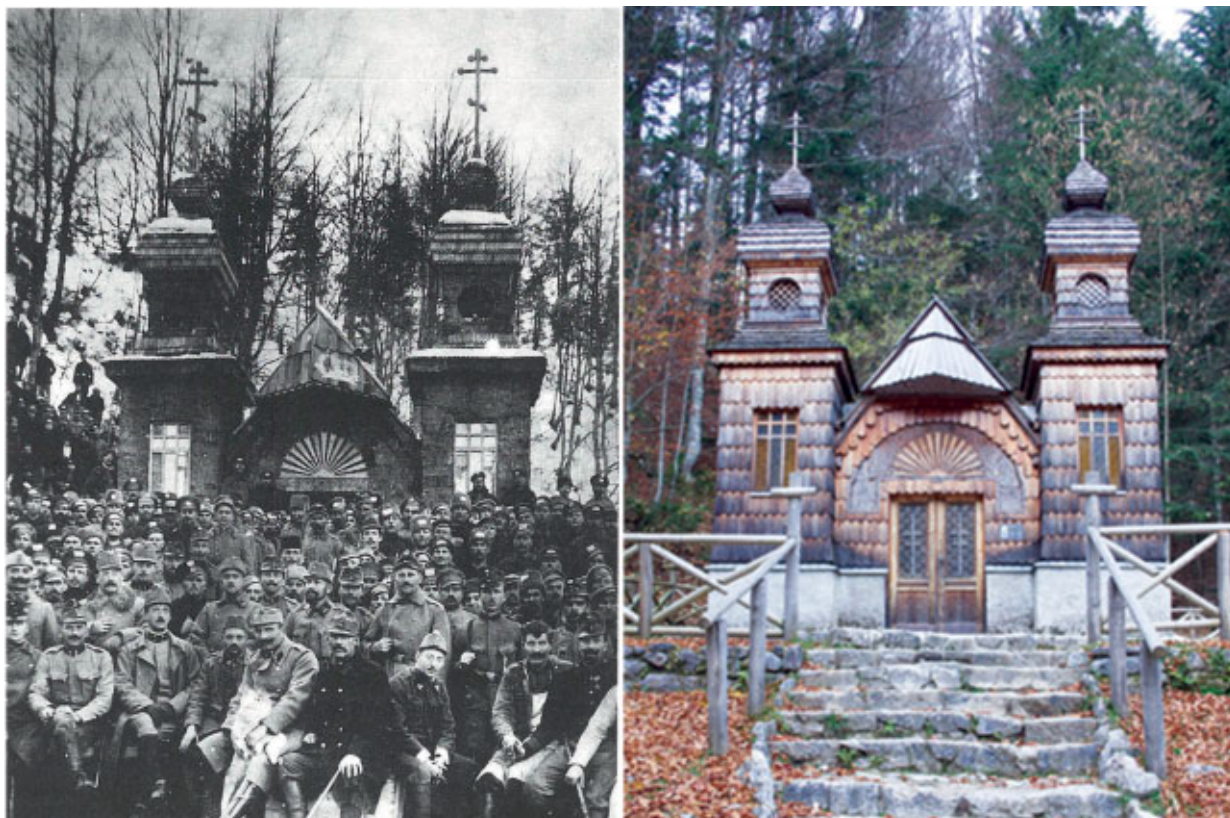
Ruski vojni ujetniki so imeli ob cesti več manjših in večjih naselij. Glavna ambulanta in nekakšna zasilna, skromna bolnica je bila pri današnjem ovinku št. 21, tik pod Erjavčevo kočjo; ostanki ruševin so vidni še danes (sl. 15).¹⁴

11. Vršič – severno taborišče (nem. *Nordlager*), kuhinja, pekarna in konjušnica

Ruski vojni ujetniki so imeli ob cesti več manjših in večjih naselij. Nad zadnjim ovinkom št. 21, pod Erjavčevo kočjo, so imeli kuhinjo, pekarno in konjušnico (sl. 15).¹⁵

¹⁴ Zupančič 1967, 5.

¹⁵ Zupančič 1967, 5.

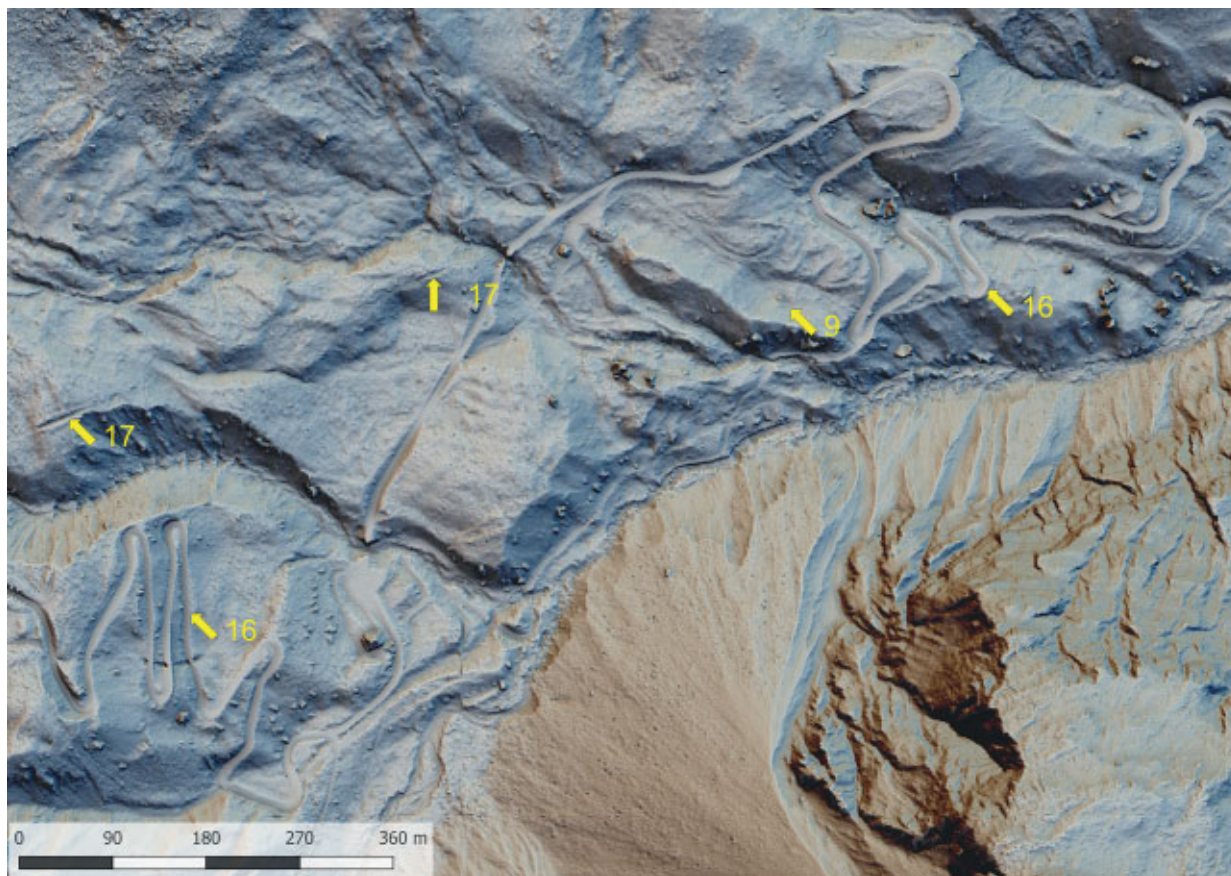
Slika 4 Ruski vojni ujetniki ob kapelici pod Vrščem (levo) (po Černe 1992, 15) in pogled na kapelico oktobra 2018 (desno) (foto M. Mibelič).

Slika 5 Ruska kapelica leta 1928, v ozadju Škrlatica (levo) (po Tavčar 1928, 121), in pogled na kapelico oktobra 2018 (desno) (foto M. Mibelič).

Slika 6 Pogled z nove vršiške ceste proti kapelici in kamniti piramidi ob njej leta 1937 (zgoraj) (po Zupanič Slavec 2007, 117) ter oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

Slika 7 Lidarski posnetek: Rуска kapelica (kat. št. 9), nseki za žičnico (kat. št. 17) ter ruska cesta na Vršič (kat. št. 16) (izvedba M. Mori).

12. Vršič – grobišče 63 ruskih vojnih ujetnikov pod Erjavčevo kočo, EŠD 5384

Grobišče 63 ruskih vojnih ujetnikov (sl. 8, sl. 15), ki jih je 8. marca 1916 pri gradnji ceste čez Vršič zasul plaz. Grobišče je urejeno v štirih terasah z devetimi skupinskimi grobovi, ki jih omejujejo s kamnom zidani okvirji in označujejo manjši železni križi.¹⁶ Grobišče so leta 1991 očistili, pozidani so bili grobovi, urejene so bile gomile, postavljeni manjkajoči križi, obnovljene so bile napisne table, obnovljeni dostopi na grobišče in izdelana nova lesena ograja.¹⁷

13. Vršič – grobišče neznanih ruskih ujetnikov pod Erjavčevo kočo, EŠD 28679

Grobišče s tremi grobovi neznanih ruskih vojnih ujetnikov (sl. 9), ki jih je pri gradnji in vzdrževanju ceste čez Vršič marca 1916 zasul plaz. Grobove

omejuje s kamnom zidan okvir, na njih so iz kamnov sestavljeni nagrobniki. Grobišče je zamejeno s plotom.¹⁸

14. Vršič – severno taborišče (nem. Nordlager)

Pri današnji Erjavčevi koči je stalo severno taborišče (nem. Nordlager) (sl. 10). Dne 8. marca 1916 je z južnega pobočja Mojstrovke in Robičja ob enih popoldne pridrvel obsežen plaz ter s tonami mokrega in težkega snega udaril najprej v protilavinske strehe, jih polomil ter pod njimi pokopal in pomendral vso naselbino cestnih delavcev. Med njimi so bili ujetniki, njihovi stražarji in drugi.¹⁹

Poročanja o številu žrtev so različna, in sicer: 182 ujetnikov in 80 avstrijskih stražarjev,²⁰ 170 ujetnikov

16 Schaumann, Schaumann 2002, 123; Splet 4.

17 Pamić 1992, 239.

18 Splet 4.

19 Zupanič Slavec 2007, 93.

20 Rupnikova 1931, 173; Slovenec 1937, 3; Černe 1992,

Slika 8 Grobišče 63 ruskih vojnih ujetnikov pod Erjavčevo kočo. Pogled proti severovzhodu (zgoraj) in jugozahodu (spodaj) oktobra 2018 (foto M. Mihelič).

Slika 9 Grobišče treh neznanih ruskih ujetnikov pod Erjavčevo kočjo oktobra 2018 (foto M. Mibelič).

in 40 avstrijskih stražarjev,²¹ Arih omenja 300 ujetnikov in 10 avstrijskih stražarjev,²² ustno izročilo domačinov pa omenja 600 vseh skupaj.²³ Černe meni, da je najbolj verodostojno število vseh mrtvih 272. Ta podatek je cerkvenemu ključarju Gregorju Žerjavu zaupal takratni župnik Andrej Krajec, ki je mrtve tudi pokopaval.²⁴ Uran pravi, da so že takoj takrat ugotovili, da manjka okrog 100 ruskih ujetnikov in nekaj avstrijskih stražarjev oz. 110 ruskih ujetnikov in 6 ali 7 stražarjev.²⁵ To potrjuje tudi poročilo, ki so ga dne 8. marca 1916 poslali dvajset minut čez peto popoldne, in sicer, da so trije stražarji in okoli 100 Rusov zasutih pod plazom. Naslednjega dne so prispeli še natančnejši podatki. Govorilo se je o treh mrtvih, od tega je bil eden stražar, dva pa Rusa. Pet stražarjev in 67 Rusov je bilo poškodovanih. Pogrešali so še 12 stražarjev in 71 Rusov. Do novega plazju je prišlo 12. marca. Poročevalska skupina je ob 8:50 poslala sporočilo: »Ob 4:30 zjutraj okoli 30 sekund trajajoč potres. Več snežnih plazov. Velik snežni plaz je zasul

rusko pekarno in postajo tovarne žičnice, *Vosshuette*, na cesti nadvojvode Evgena, 17 mož pogrešanih. *Vosshuette* se praznik.«²⁶ Mugerli je opozoril še na delovodnik vojaškega gradbišča. Iz navedenih podatkov je sklepal, da sta bila na vrhu prelaza pred 8. marcem dva oddelka vojnih ujetnikov. Nekaj dni po zasutju pa naj bi iz dveh oddelkov sestavili enega. Ker je oddelek običajno sestavljalo okrog 250 ujetnikov, lahko sklepamo, da številka, ki jo je tedanji kranjskogorski župnik navajal Gregorju Žerjavu, nikakor ni pretirana. Z gotovostjo torej lahko rečemo, da sta se v marcu leta 1916 odtrgala dva plazova in skupno terjala okoli 200 življenj.²⁷

15. Vršič – telefonska linija

S pomočjo ruskih vojnih ujetnikov so preko Vršiča postavili več kot šestdeset kilometrov permanentne telefonske linije, pomagali pa so tudi pri njenem vzdrževanju. Smeli so delovati le na območju med Vršičem in Trento.²⁸ Ena izmed telefonskih central je bila tudi pri Vossovi (danes Erjavčevi) koči.²⁹

20; Budkovič 2014, 16.

21 Slovenec 1937, 3; Volc 1947; Černe 1992, 20, 54.

22 Arih 1975b, 8; Černe 1992, 20.

23 Černe 1992, 20; Zupanič Slavec 2007, 101.

24 Černe 1992, 21; Felc 1996, 16; Zupanič Slavec 2007, 101.

25 Uran 1957, 160, 162; Zupančič 1967, 5; Schaumann, Schaumann 2002, 122.

26 Zupanič Slavec 2007, 101; Mugerli 2015c, 28; Mugerli 2016, 53; glej tudi Splet 1.

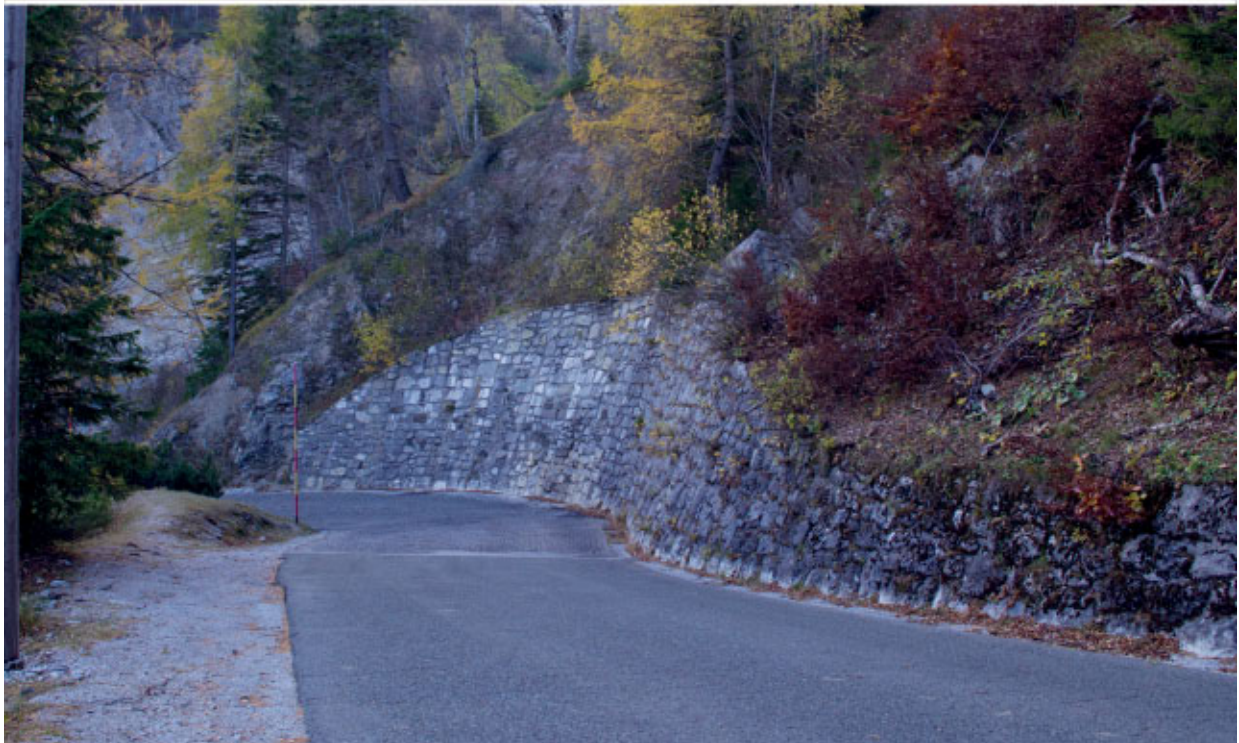
27 Zupanič Slavec 2007, 101.

28 Hmelak 1968, 210.

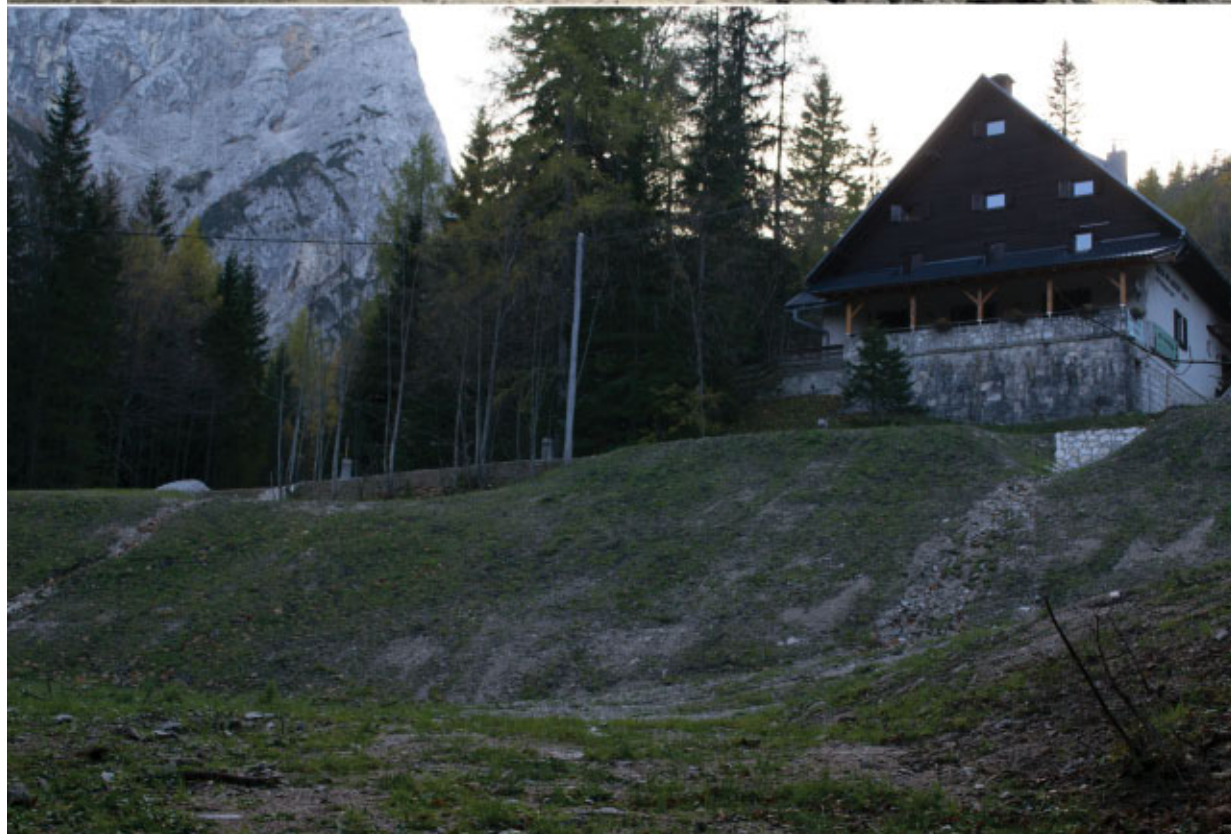
29 Schaumann, Schaumann 2002, 124.

Slika 10 Pogled na nemško Vossovo (danes Erjavčovo) kočo. Desno od koč so bili: naselje za ujetnike, pekarna, ambulanta in telefonska centrala (zgoraj) (po Pavšek 2016, 13). Enak pogled oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

Slika 11 Ruski vojni ujetniki ob vršiški cesti pri Starem Tamarju nad Kočo na Gozdu pozimi 1915/1916 (zgoraj) (po Zupanič Slavec 2007, 76). Pogled na isto mesto oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mibelič).

Slika 12 Ruski vojni ujetniki in avstro-ogrski oficirji med gradnjo ceste na ovinku pod današnjo Kočo na Gozdu (po Škodič 2016, sl. 8). Pogled na isto mesto oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

Slika 13 Pogled na cesto nekoliko pod današnjo Erjančevo koč v zimi 1915/16. V ospredju avstro-ogrski oficir, ruski ujetniki v ozadju bitijo z zaključnimi deli (zgoraj) (po Škodič 2016, sl.1). Pogled na isto mesto oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

16. Vršič – ruska cesta

Večina zapisov govori o okoli 10.000 ruskih vojnih ujetnikih, ki so gradili cesto čez prelaz Vršič. Prav toliko pa naj bi jih izgubilo življenje pri gradnji ceste (sl. 7, sl. 11, sl. 12, sl. 13, sl. 15, sl. 16, sl. 19).³⁰ Nekateri govorijo tudi o 12.000 Rusih,³¹ nekateri pa o 3.000 Rusih, ki so gradili cesto.³² Umrlo naj bi jih 2.000, nekateri trdijo, da celo 9.000³³ ali 10.000.³⁴ Vendar gre tu za napako, saj naj bi bilo okoli 10.000 približno število vseh tamkajšnjih ruskih ujetnikov. Vojni strokovnjaki ocenjujejo, da je pri gradnji vršiške ceste umrlo nekaj sto ruskih vojnih ujetnikov, poleg tistih okvirno 300, ki so umrli pod plazovi v marcu 1916 in maju 1917.³⁵ Mulej navaja podatek, da naj bi tu med leti 1914 in

1918 umrlo 400 ujetnikov in vojakov.³⁶ Na južni strani ceste so ujetniki v zaščito pred plazovi zgradili predor in nad vhod zapisali letnico 1916 (sl. 14).³⁷

17. Vršič – žičnica

Pri delu na žičnici (sl. 7, sl. 15, sl. 16) so sodelovali ruski vojni ujetniki.³⁸

18. Pokopališče pri prelazu Mojstrovka (Vršič)

Na pokopališču je pokopanih 8 ruskih vojnih ujetnikov.³⁹

30 Fischer 2006, 134.

31 Uran 1957, 157; Zupančič 1967, 5; Arih 1975a, 8; Koren 2007, 49; Simčič 2014, 366.

32 Dne 18. oktobra 1915 je cesto gradilo 3000 ruskih vojnih ujetnikov in tistega dne je bila dovršena skoraj do cerkve v Trenti (Prešeren 1929, 14; Prešeren 1950, 54).

33 Blažej 1952, 128.

34 Uran 1957, 163; Zupančič 1967, 5.

35 Zupanič Slavec 2007, 107, 113.

36 Mulej 1994, 97.

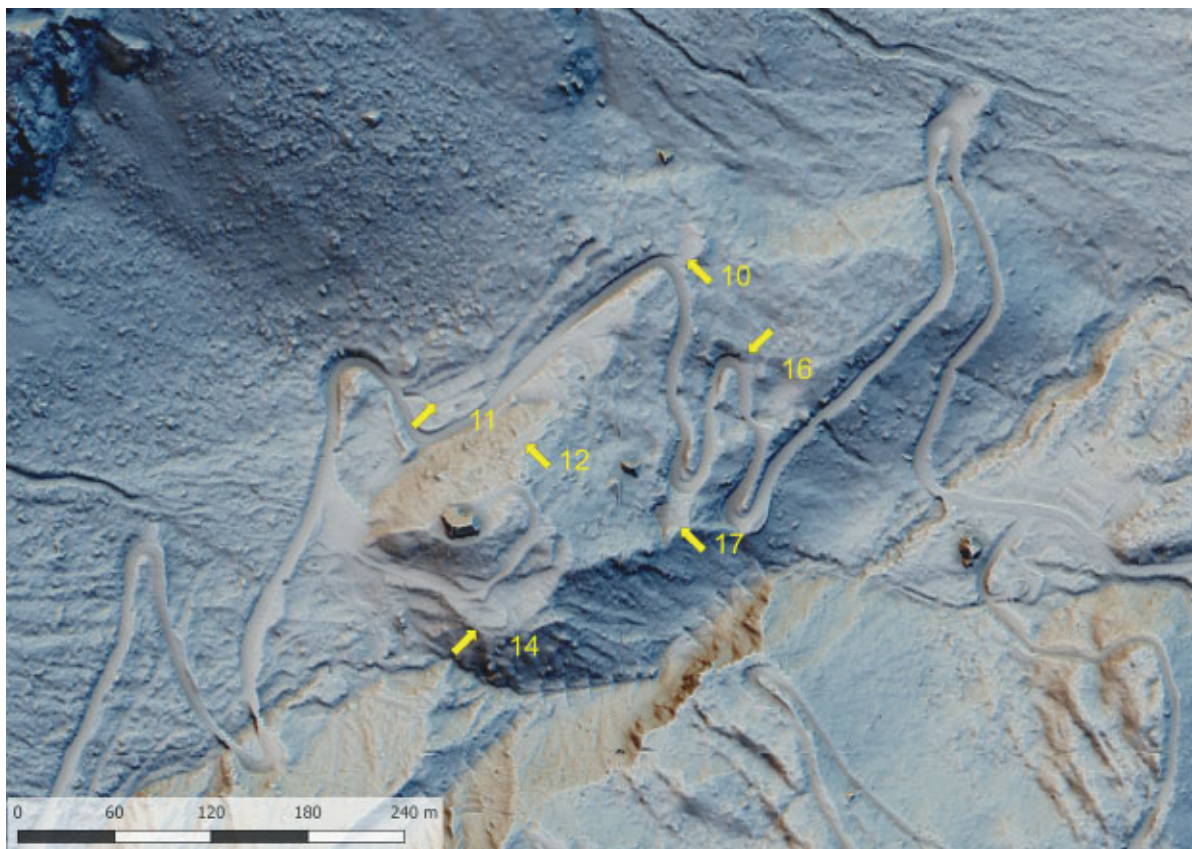
37 Zupanič Slavec 2007, 107.

38 Zupanič Slavec 2007, 79.

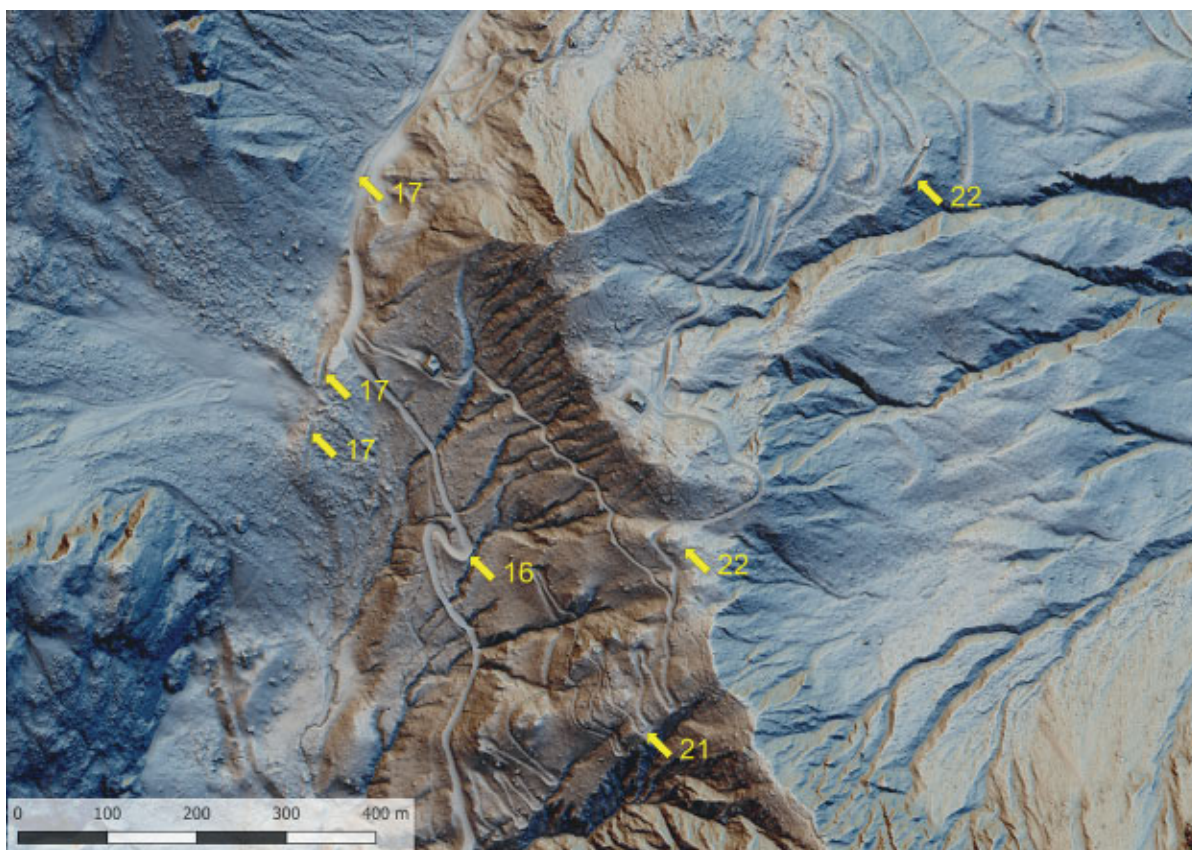
39 Galič, Pirih 2007, 370–371. Točne lokacije še nismo uspeli najti, zato je locirano okvirno.

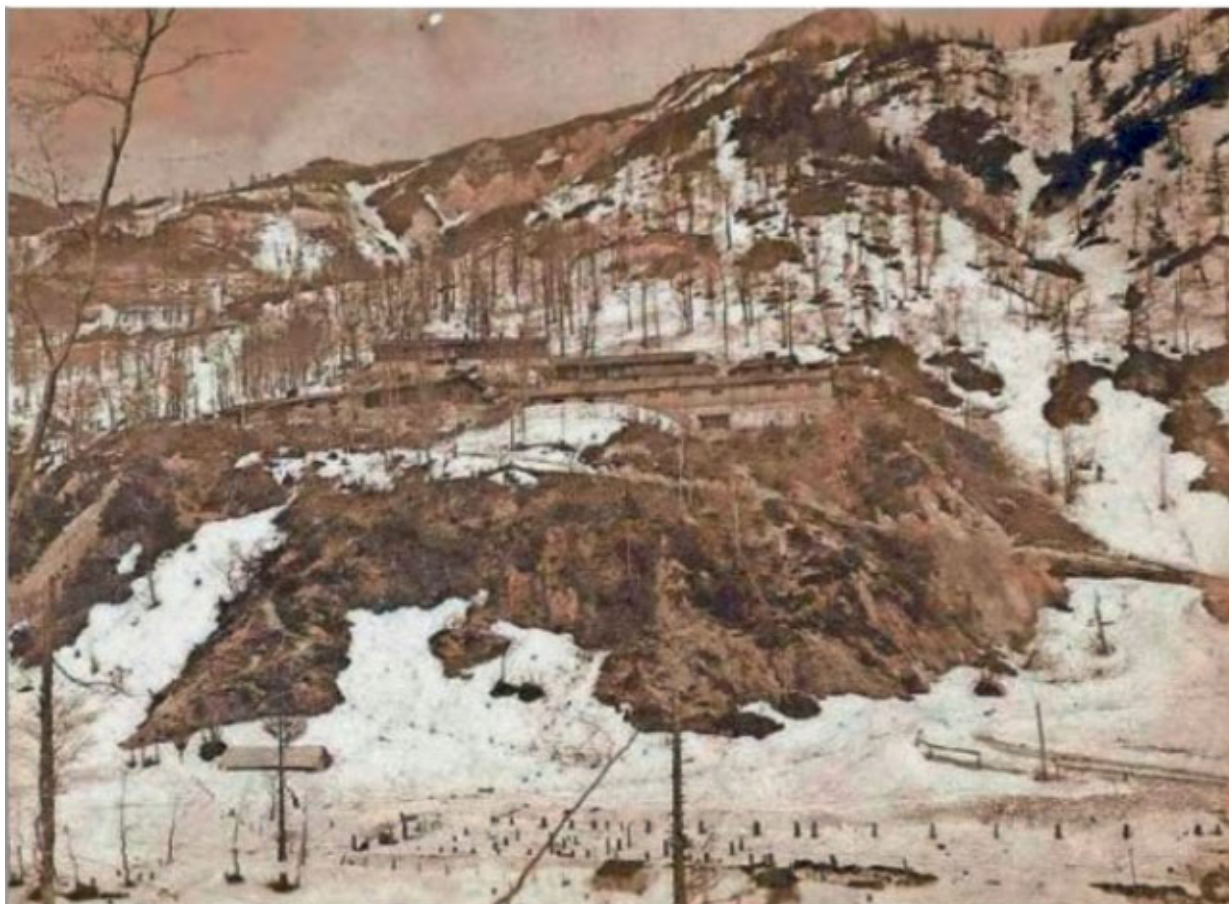
Slika 14 Predor na južni strani ceste, ki so ga leta 1916 zgradili ruski vojni ujetniki (foto M. Mihelič).

Slika 15 Lidarski posnetek: ruska cesta na Vršič (kat. št. 16), lokacija grobišča ruskih vojnih ujetnikov pod Erjavčovo kočo (kat. št. 12), terasa vmesne postaje žičnice in severnega taborišča (kat. št. 17 in 14), terasa taboriščne ambulante (kat. št. 10) ter ostanki taboriščne kuhinje, pekarnice in konjušnice (kat. št. 11) (izvedba M. Mori).

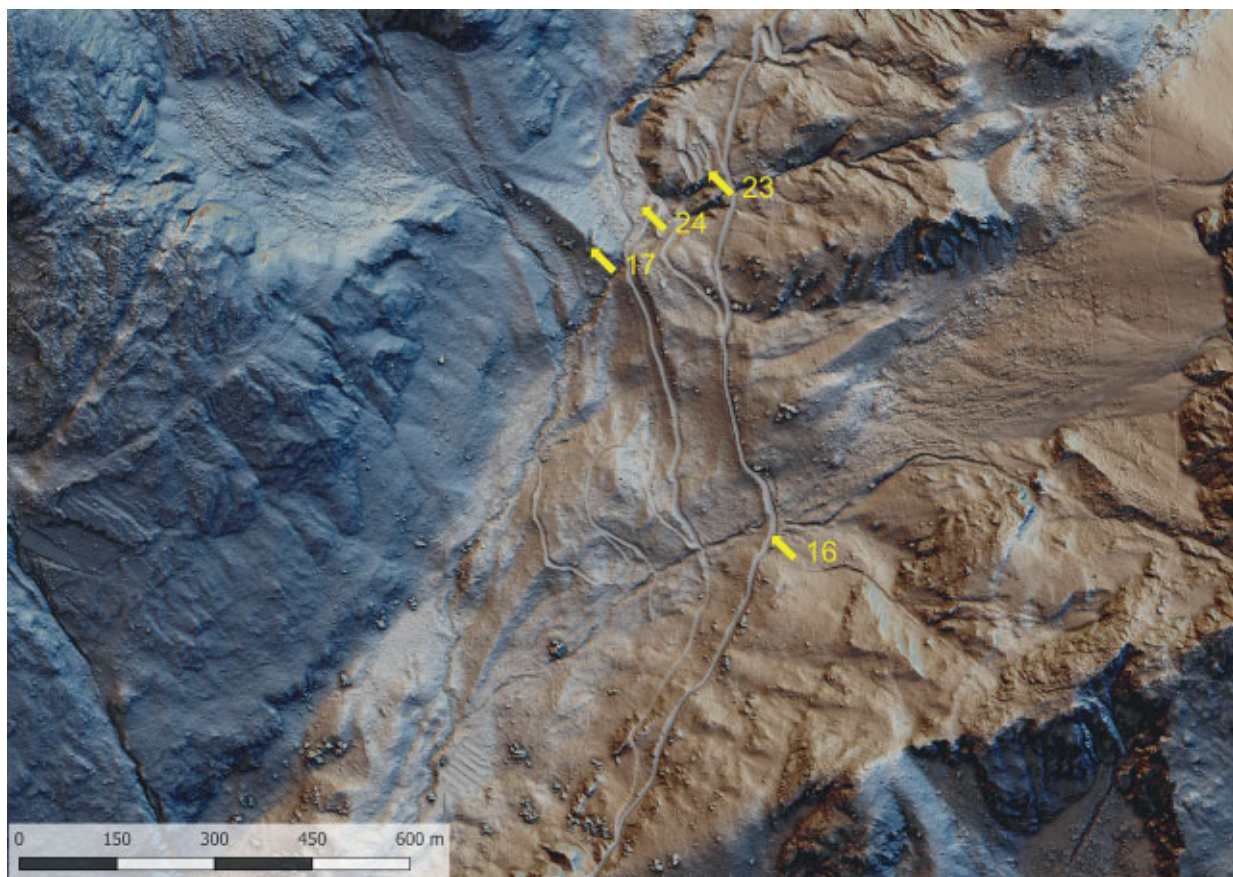
Slika 16 Lidarski posnetek: ostanki žičnice in obvozne žičnice na Vršič (kat. št. 17 in 22), ruska cesta ter obvozna cesta na Vršič (kat. št. 16 in 21) (izvedba M. Mori).

Slika 17 Območje taborišča na južni strani Vršiča (nem. Südlager) (zgoraj) (po Pavšek 2015b, 30) in oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

Slika 18 Ruski ujetniki pri vojaški maši na vršiški cesti, najverjetneje v bližini južnega taborišča (po Zupanič Slavec 2007, 99).

Slika 19 Lidarski posnetek: terase južnega taborišča (kat. št. 23), lokacija pokopov ujetnikov (kat. št. 24), usek za žičnico (kat. št. 17) ter ruska cesta na Vršič (kat. št. 16) (izvedba M. Mori).

Slika 20 *Napis iz leta 1916 na spomeniku (po Simić 1996, 96).*

19. Vršič – italijanska karavla, spomenik nadvojvodi Evgenu

Na vrhu prelaza so gradili spomenik avstrijskemu nadvojvodi Evgenu, ki je bil glavni komandant fronte proti Italiji. Po njem naj bi se imenovala tudi cesta čez Vršič, in sicer kot *Erzherzog Eugen - Strasse*. Samo pri izdelavi ogrodja za spomenik je bilo zaposlenih več kot 200 ruskih ujetnikov.⁴⁰

20. Vršič – Tičarjev dom

Dne 9. 3. 1916 je ob 5:08 popoldan prišlo naslednje sporočilo: Na prelazu Mojstrovka je vrh izpraznjen zaradi včerajšnjega zasutja, 1 mož od stražarjev in 2 Rusa mrtvi, 5 stražarjev in 67 Rusov poškodovanih odkopanih, 12 stražarjev in 71 Rusov še pogrešanih.⁴¹ Dva mrtva Rusa so odkopali pred vrati Tičarjevega doma.⁴²

21. Vršič – obvoz na ruski cesti

Cesto in žičnico so na prelazu, kjer jo je (marca 1916) zasul plaz, pred naslednjo zimo prestavili bližje k Pri-sojniku (*sl. 16*).⁴³

40 Uran 1957, 159.

41 Mugerli 2016, 53.

42 Uran 1957, 160.

43 Zupanič Slavec 2007, 107.

22. Vršič – obvozna žičnica

Cesto in žičnico so na prelazu, kjer jo je (marca 1916) zasul plaz, pred naslednjo zimo prestavili bližje k Pri-sojniku (*sl. 16*). Pri delu na žičnici so sodelovali ruski vojni ujetniki.⁴⁴

23. Vršič – južno taborišče (Südlager)

Dne 12. maja 1917, okoli 11. ure, je snežni plaz pri južnem taborišču (*sl. 17, sl. 19*) zasul precej ruskih ujetnikov in tudi nekaj avstrijskih stražarjev. Reševalna dela so se pričela takoj, a so zaradi obilice nanesenega snega, skalovja in drevja potekala počasi. Žrtve snežnega plazu so odkopali šele 8. junija 1917. Življenje je izgubilo 30 ruskih vojnih ujetnikov in šest stražarjev.⁴⁵

24. Huda Ravna

Dva mrtva ruska vojna ujetnika, ki so ju odkopali pred vrati Tičarjevega doma, so pokopali na Hudi Ravni (*sl. 19*).⁴⁶ Domnevamo, da je tam pokopanih več ruskih vojnih ujetnikov.⁴⁷

25. V lemeš

Umrle tovariše so ruski ujetniki pokopavali kjer koli ob cesti in skromne gomile simbolično označili z lesenimi križi. Pokopali so jih tudi V lemeš.⁴⁸

26. Strmec

Nad vasjo Strmec so sestradani ruski ujetniki kopali v sneg in iskali hrano.⁴⁹

44 Zupanič Slavec 2007, 79, 107.

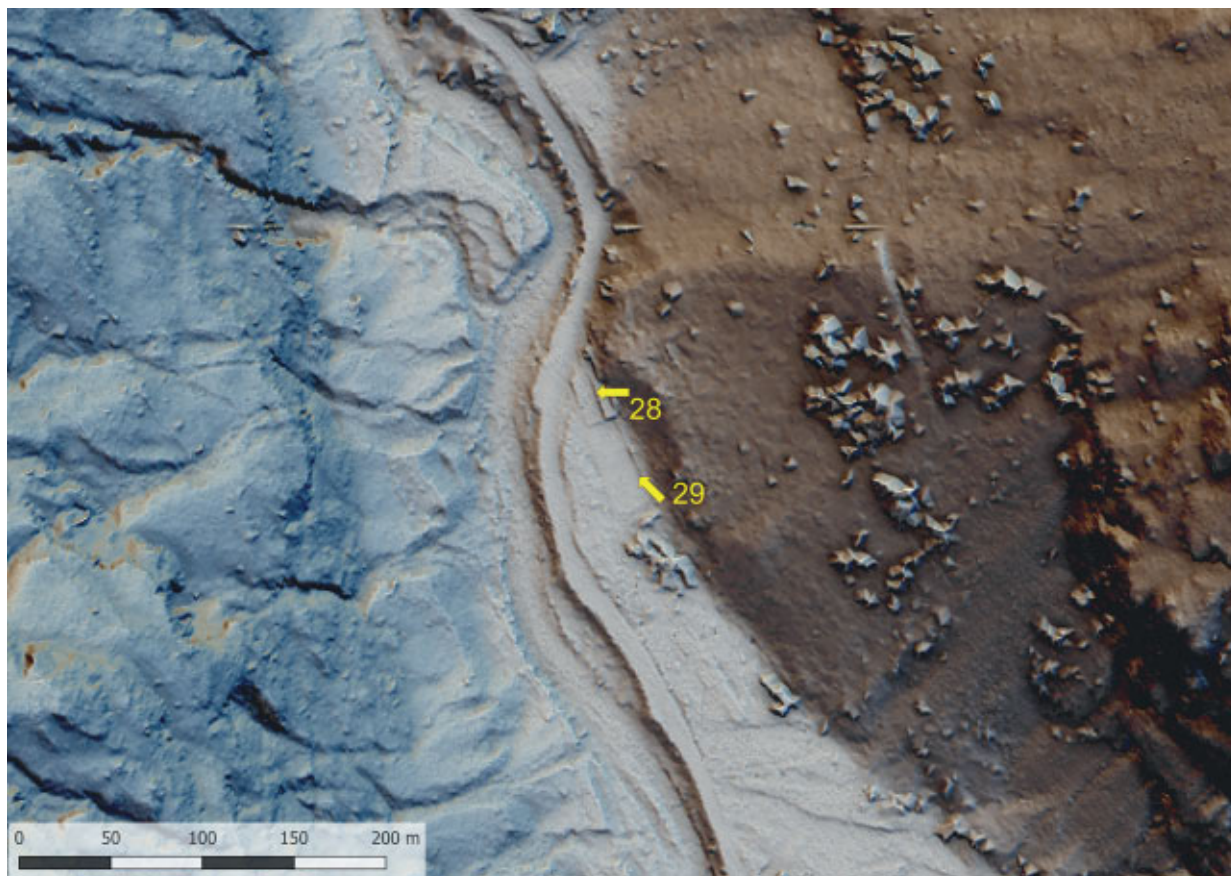
45 Zupančič 1957, 5; Zupanič Slavec 2007, 103–105; Mugerli 2015c, 28; Pavšek 2015b, 31.

46 Uran 1957, 160.

47 prim. Zupančič 1967, 5; Zupanič Slavec 2007, 91. Zaenkrat nam točne lokacije še ni uspelo najti, zato smo locirali po toponimu.

48 Zupančič 1967, 5; Zupanič Slavec 2007, 91. Zaenkrat nam točne lokacije še ni uspelo najti, zato smo locirali po toponimu.

49 Fabec 2017.

Slika 21 Lidsarski posnetek: vaško (kat. št. 28) ter vojaško (kat. št. 29) pokopališče v Trenti (izvedba M. Mori).

27. Log pod Mangartom – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 409

V betonu stopnic spomenika je majhen pravokotni okvir z letnico 1916 in napisom v cirilici:

РОССКІИ. ПІ 1841 СЕМЕХ. І. (sl. 20).

Русскій п(леннй) pomeni ruski ujetnik, 1841 pa je najverjetneje številka ujetniške delovne enote. V svež betonu se je podpisal ruski vojni ujetnik Semen I., ki je delal na vojaškem pokopališču v Logu pod Mangartom.⁵⁰ Tu je pokopanih tudi 5 ruskih vojnih ujetnikov.⁵¹

28. Trenta – vaško pokopališče

Na vaškem pokopališču v Trenti (sl. 21) je pokopanih 5 ruskih vojnih ujetnikov.⁵²

50 Simić 1996, 96.

51 Galić, Pirih 2007, 372.

52 SI PANG 28, t. e. 1, a. e. 1.

29. Trenta – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 4947

Na vojaškem pokopališču Pri cerkvi v Trenti (sl. 21) je pokopanih okoli 200 vojakov, pa tudi ruski vojni ujetniki, ki so gradili oskrbovalno cesto čez prelaz Vršič.⁵³ Leta 1916 je v dolini Trente umrlo še 60 ruskih vojnih ujetnikov.⁵⁴ Na pokopališču je bilo videti železne križe na grobovih, na nekaj nagrobnih znamenjih se je s težavo še razbralo ruska imena in priimke.⁵⁵ Tu je pokopanih 141 ruskih vojnih ujetnikov.⁵⁶

53 Uršič 1968, 427; Klavora 2000, 36; Koren 2007, 49; Koren, Testen 2014, 118.

54 Pavlica 1920, 49; Malešič 2005, 101; Zupanič Slavec 2007, 103–105; Fischer 2009, 369; Koren Testen 2014, 118; Pavšek 2015b, 30.

55 Klavora 2000, 36.

56 Galić, Pirih 2007, 368–370.

Slika 22 *Vojaško barakarsko naselje Na Logu v Trenti (po Schaumann, Schaumann 2002, 128).*

Slika 23 *Avstro - ogrski vojak (na oslu) in ruski vojni ujetnik v dolini Trente (©Goriški muzej, zgodovinski oddelek).*

30. Trenta, Na Logu (nem. *Lager Untertrenta*)

Ruski vojni ujetniki so bivali v barakah v Trenti (*sl. 22, sl. 23*) in živeli zelo revno. Na njihovi blizu Kravanjeve domačije so sadili krompir, ki jim je bil pogosto edina hrana. Zemljo so poskušali obogatiti in so nekajkrat iz Kranjske Gore po žičnici pripeljali zemljo v vrečah.⁵⁷ Na logu je bilo vojaško barakarsko naselje za 1.000 vojakov – 6 barak in ena baraka za ruske ujetnike.⁵⁸

31. *Cimitero militare di Monte Rombon*

Italijansko vojaško pokopališče, na katerem so pokopani tudi ruski vojni ujetniki.⁵⁹

⁵⁷ Klavora 2000, 36.

⁵⁸ Kralj 2016, 16.

⁵⁹ SI PANG 28, t. e. 1, a. e. 2. Točne lokacije nam zaenkrat še ni uspelo določiti, zato jo bo treba določiti na terenu. Istovetno z grobiščem *Sacro Cuore di Monte Rombon*?

32. Mrzli Studenec

Pri Mrzlem studencu je med 29. julijem in 1. septembrom 1915 delalo 50 ruskih vojnih ujetnikov.⁶⁰

33. Bovec

Na italijanskem vojaškem pokopališču v Bovcu je bilo pokopanih 12 ruskih vojnih ujetnikov.⁶¹

34. Soča

Na avstrijskem vojaškem pokopališču v Soči (*sl. 24, sl. 25*) je pokopanih 8⁶² oz. 10 ruskih vojnih ujetnikov.⁶³

35. Soča, Taborišče Vrsnik, *Veršnik lager*

V taborišču v Soči (*sl. 26, sl. 27*) so bivali tudi ruski vojni ujetniki.⁶⁴

36. Bovec – Trško jedro, EŠD 10007

Na travniku v Bovcu so ruski ujetniki jedli divji česnik.⁶⁵ Leta 1918 je v Bovcu četa ruskih ujetnikov pomagala pri obnovi (*sl. 28*).

37. Bovec – civilno pokopališče

Na civilnem pokopališču v Bovcu so pokopani štirje ruski vojni ujetniki.⁶⁶

38. Zadnji Vogel

Janko Mlakar piše, da sta s prijateljem srečala pobegle ruske ujetnike, in sicer leta 1917 blizu Zadnjega

Vogla. Dala sta jim hrano, pozneje pa sta izvedela, da so jih ujeli in ustrelili pri Bledu.⁶⁷

39. Bočič

Franc Ostan - Cesar je v *Slovenskem narodu* dne 16. novembra 1917 zapisal, da hiš pri Bočiču ni več in da na hribu stojijo italijanske barake, v katerih živijo ruski vojni ujetniki, ki popravljajo ceste.⁶⁸

40. Julijske Alpe – ruski grob v Dolini sedmerih jezer, EŠD 16372

V Dolini Triglavskih jezer je nedaleč od planinske kočice osamljen ruski grob, kjer sta bila leta 1916 usmrčena in pokopana ruska vojna ujetnika.⁶⁹

41. Vršič

Ruski vojni ujetnik, ki je delal na Vršiču, je vzel puško in streljal na italijanske vojake. Armeekomanda naj bi mu zato dala zlato uro.⁷⁰

42. Srpenica

Na italijanskem vojaškem pokopališču je bil pokopan ruski vojni ujetnik⁷¹ oz. dva ruska vojna ujetnika (na istem pokopališču?).⁷²

43. Komarča

V *Slovenskem narodu*, z dne 8. septembra 1923, piše naslednje: »Nekega dne je prišel po cesti do brvi pri Savici, precej pod izvirkom, kjer vodi pot na Komarčo, neki ruski ujetnik. Straža orožnik Josip Hoenigmann iz Kočevja ga je ustavil. Ker Hoenigmann ni bil dober na Mlakarja, je oddal Rusa nekemu frajtarju in mu

60 Budkovič 2007, 498.

61 Svoljšak et al. 2005, 102; V starejšem popisu je omenjen le eden (Svoljšak et al. 2005, 101). Točne lokacije nam iz literature ni uspelo ugotoviti. Istovetno z avstrijskim vojaškim pokopališčem?

62 Galič, Pirih 2007, 371.

63 SI PANG 28, t. e. 1, a. e. 1.

64 Schaumann, Schaumann 2002, 293; Lipovec 2017, 70.

65 Klavora 2014b, 70.

66 Galič, Pirih 2007, 372.

67 Mlakar 1938; Budkovič 1999, 115; Budkovič 2012, 147.

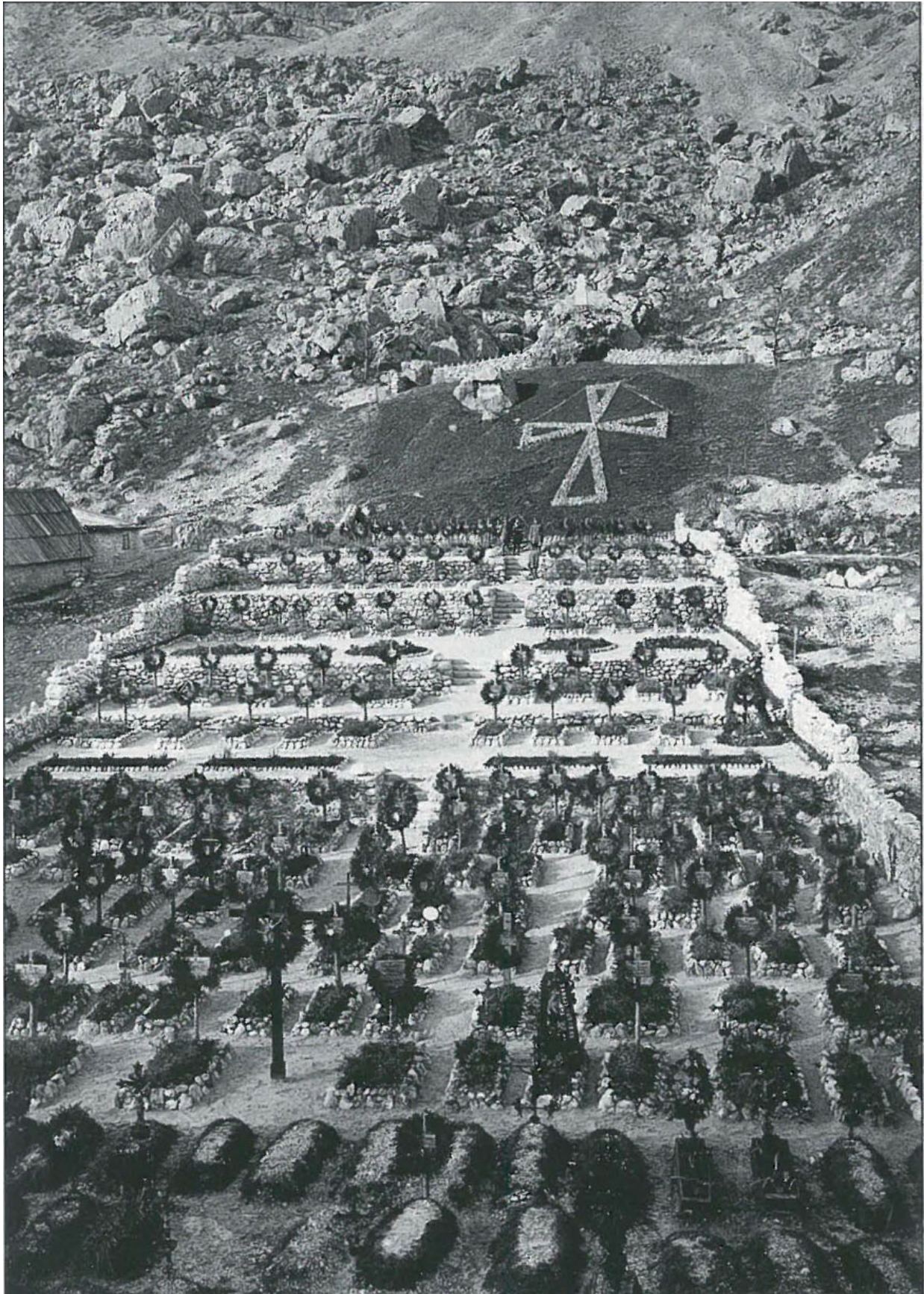
68 Klavora 2000, 351.

69 Glej tu, Mihelič, Ruski grob pri Triglavskih jezerih ... in tam navedeno literaturo.

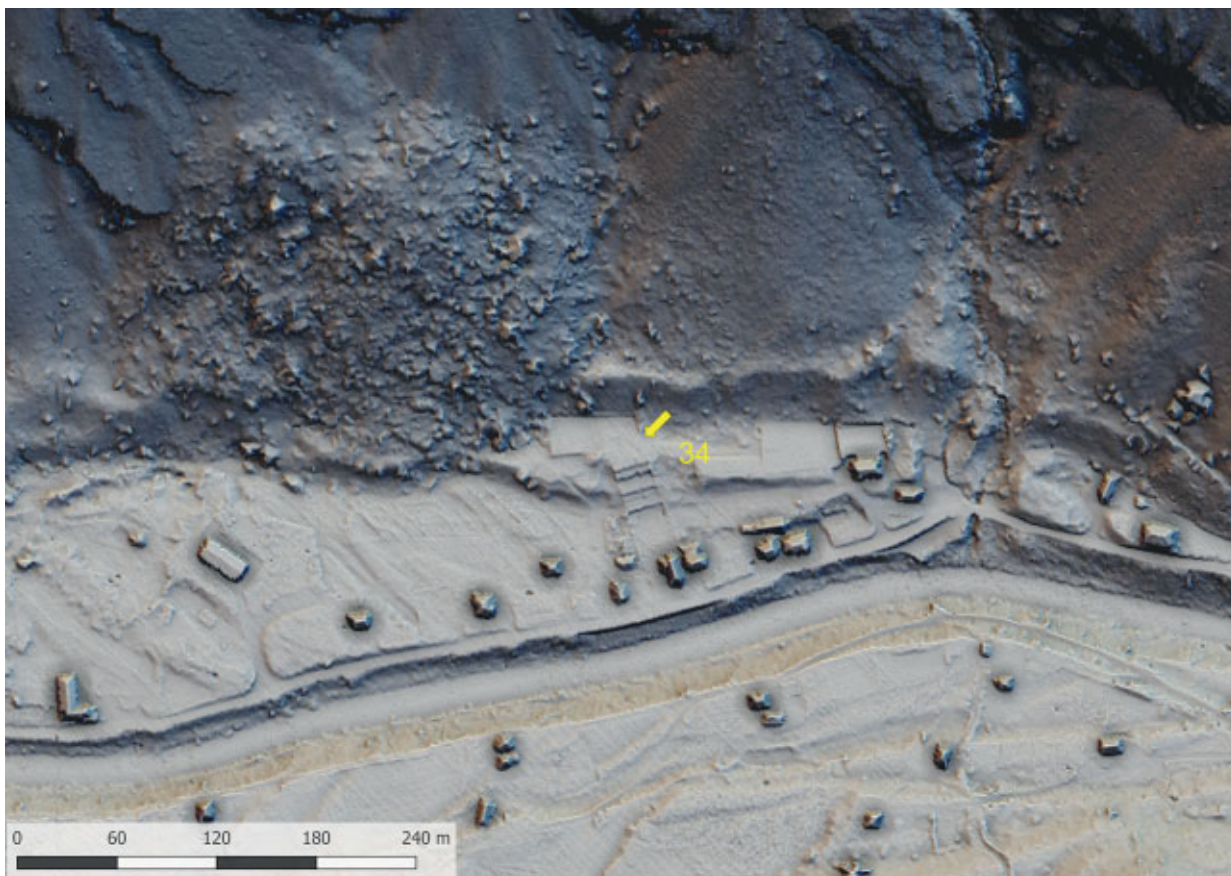
70 Zupančič 1998, 52.

71 Svoljšak et al. 2005, 101.

72 Galič, Pirih 2007, 331, 372.

Slika 24 *Vojaško pokopališče v Soči leta 1917 (po Schaumann, Schaumann 2002, 132).*

Slika 25 Lidarski posnetek: vojaško pokopališče v Soči (kat. št. 34) (izvedba M. Mori).

ukazal, naj ga pelje gori v gozd in tamkaj ob stenah Komarče kratkomalo ustrelji. Vojak je siromaka natančno po povelju odpeljal na Komarčo. Rus je stopal pred njim. Tamkaj, kjer se steza začne spenjati v skale, je počila puška in Rus se je zgrudil mrtev na tla, zadet v hrbet. Vojak je izvršil povelje. Nato je prišel javit, da ga je ustrelil, poslali so na Komarčo druge Ruse, ki so tovariša pokopali.«⁷³

44. Komna – Planina Na Kraju, EŠD 15196

Ruski vojni ujetniki so sodelovali pri delu na žičniški postaji na Planini na Kraju (sl. 29, sl. 30, sl. 31).⁷⁴

45. Krnsko jezero

Nekoč sta dva Rusa ušla in prišla do žičnih ovir na Krnskem jezeru in se vanje zapletla. Bila sta ujeta in ustreljena.⁷⁵

46. Planina Duplje

Na pokopališču na planini Duplje (sl. 32, sl. 33, sl. 34) so pokopani trije ruski vojni ujetniki, ki so bili ustreljeni. Eden dne 1. maja 1916, dva pa dne 19. maja 1916.⁷⁶

73 Br. 1923, 5; Budkovič 2012, 146; Lokaciji eksekucije in pokopa nista znani.

74 Budkovič 2012, 145.

75 Hmelak 1968, 210.

76 Galič, Pirih 2007, 371; glej tudi SI PANG 28, t. e. 1, a. e. 1.

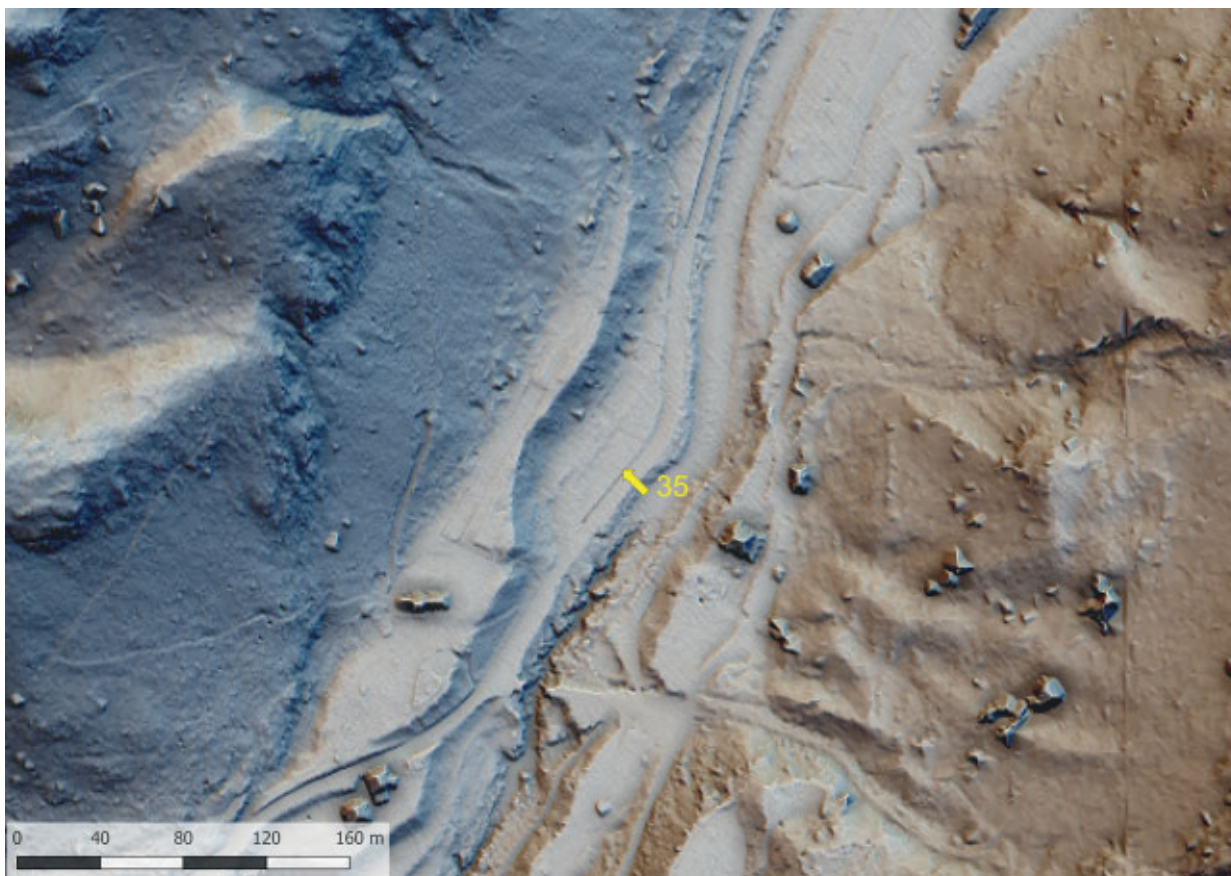
Slika 26 Ruski vojni ujetniki pri menaži, Soča (po Lipovec 2017, 70, št. 11).

47. Pot Savica – Bogatinsko sedlo – Peski – Duplje

Ruski vojni ujetniki so poleti 1915 iz Bohinja proti Krnskemu pogorju zgradili več poti. Najpomembnejša je vodila od Savice do bogatinskega sedla in od tu do Peskov (sl. 31, sl. 34). Zahodno od bogatinske-

ga sedla se je od nje odcepil krak proti Planini Duplje, do koder so zgradili pot iz Lepene.⁷⁷

⁷⁷ Mugerli 2015a, 15.

Slika 27 Lidarski posnetek: ostanki taborišča Vrsnik (kat. št. 35) (Izvedba M. Mori)

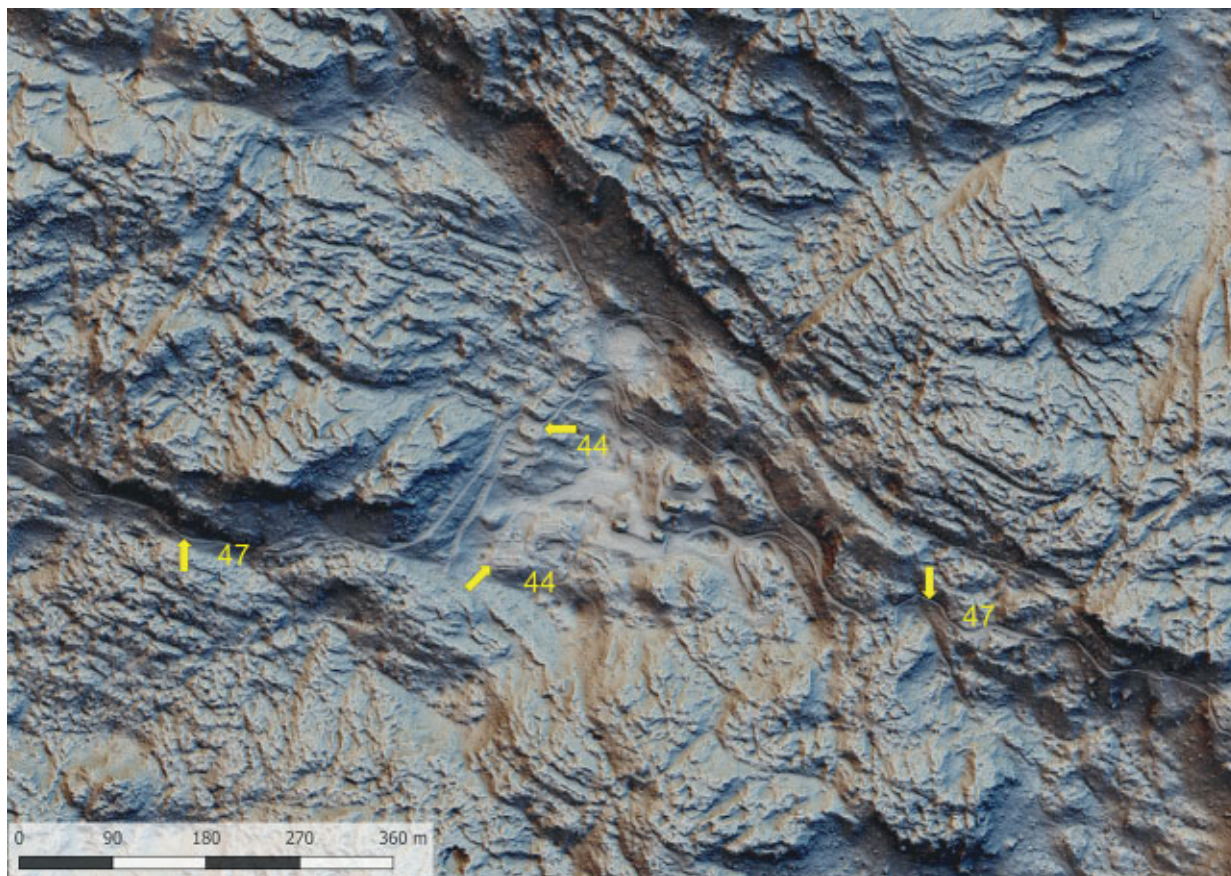
Slika 28 Verjetno ruski podoficir, ujetnik, slikan leta 1918 v Bovecu, ko je bila tam četa ruskih ujetnikov, ki je pomagala pri obnovi (©Goriški muzej, zgodovinski oddelek).

Slika 29 Taborišče Erzherzog Eugen Lager na planini Na Kraju leta 1917 (po Schaumann, Schaumann 2002, 212).

Slika 30 Ruski vojni ujetniki pri delu na žičniški postaji na Planini na Kraju (po Budkovič 2012, 145).

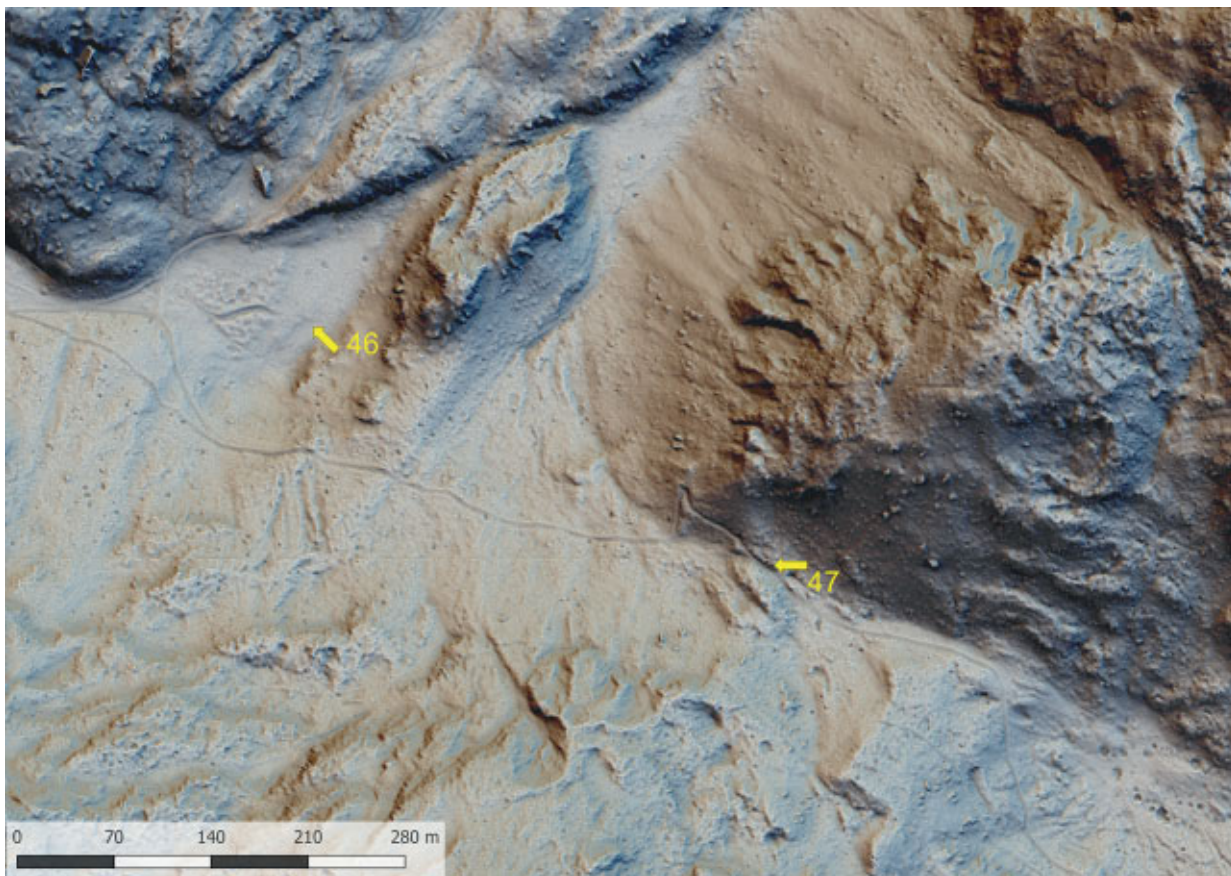
Slika 31 Lidarski posnetek: ostanki stavb taborišča na Planini na Kraju (kat. št. 44) ter odsek poti Savica–Bogatinsko sedlo–Peski–Duplje (kat. št. 47) (izvedba M. Mori).

Slika 32 Pokopališče na planini Duplje pozimi leta 1916 (po Panšek 2015, 33).

Slika 33 Pokopališče na planini Duple (po Galič, Pirih 2007, 106).

Slika 34 Lidarski posnetek: približna lokacija pokopa treh ruskih vojakov (kat. št. 46) ter odsek poti Savica–Bogatinsko sedlo–Peski–Duple na planini Duple (kat. št. 47) (izvedba M. Mori).

48. Ukanc – taborišče ruskih vojnih ujetnikov

V Ukancu je bilo več naselij. V njih so bila skladišča in bivališča ruskih vojnih ujetnikov (sl. 35, sl. 36, sl. 37, sl. 38, sl. 39, sl. 40).⁷⁸ V Ukancu je bila jeseni 1915 nastanjena ruska vojno-ujetniška nosilska enota IV s 100 ujetniki, ki so pomagali pri transportu materiala.⁷⁹ V dunajskem Vojnem arhivu je bil najden podatek o večjem pobegu ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu leta 1917. Pri tem so življenje izgubili oficir in 15 vojakov.⁸⁰

49. Jezdna pot od Vogla mimo Komne do Črnega jezera

Ruski vojni ujetniki so zgradili jezdno pot od Vogla mimo Komne do Črnega jezera.⁸¹

50. Ukanc, grob ruskih vojnih ujetnikov

Leta 2012 je Egon Kozina obnovil grob trem ruskim ubežnikom (sl. 41), ki so jih ustrelili blizu jezera dne 16. aprila 1916.⁸²

51. Ukanc, Hotel Zlatorog

S hotelom Zlatorog (sl. 42) je povezanih več dogodkov z ruskimi vojnimi ujetniki.⁸³ V *Slovenskem narodu*, z dne 8. septembra 1923, piše naslednje: »Kar se tiče treh Rusov, ustreljenih pri Zlatorogu, se je dogodek odigral takole: Od nekega oddelka pri Čepovanu je uteklo večje število Rusov in od teh so ulovili 5 v žičnih ovirah med Vodil vrhom in Mrzlim vrhom nad Tolminom. Od teh je straža enega ustrelila, drugega

Slika 35 Pogled na taborišče ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu s poti na Komno - konec leta 1917 (po Budkovič 1999, 80).

ranila, ostale tri pa ujela. Od tod so jih eskortirali čez planino na Prodih in Bogatin v Staro Fužino. Iz Stare Fužine so jih oddali kornemu poveljstvu na Kneži. Korno poveljstvo je zapovedalo, da se jih odpelje k Zlatorogu in tamkaj ustrelji. Prisotni so bili nadporočnik Mlakar kot komandant (on je vse vodil), dalje deputacije vseh ruskih in delavskih oddelkov, vse službe prosto vojaštvo. Grobove so jim tu drugi izkopali. Pred justifikacijo so jih pozvali, da napišejo pisma na svojce. Vsak je napisal po eno pismo. Streljalo je 11 orožnikov, na enega po trije, na ostala dva po štirje. Pri prvi skupini se je nahajal tudi nazarenc, ki je prosil Mlakarja, da ga oprosti od streljanja, ker mu vera prepoveduje ubijanje. Mlakar je prošnjo odbil.⁸⁴ V časopisu *Slovenski narod*, z dne 20. julija 1923, piše: »G. prof. dr. Lad. Stepanek mi je pripovedoval, da je bil on sam kot rezervni častnik med vojno začasno prideljen avstr. gen. štabu v Bohinju. Prav isti dan, ko

78 Budkovič 1999, 78.

79 Galič 2017, 360.

80 Budkovič 1999, 115.

81 Mugerli 2015a, 15.

82 Cvetek 2016a, 24; Cvetek 2016b, 73; Splet 5. So mor-da tu pokopani trije Rusi ustreljeni pri Zlatorogu? (prim. Br. 1923, 3).

83 Ne izključujemo možnosti, da je kateri izmed njih povezan tudi z bližnjim *Feldbahnbof* Zlatorog oz. *Trainlager* Zlatorog (glej št. 66).

84 Budkovič 2012, 146.

Slika 36 Rezeradni stotnik Alois Morawitz, na konju, pred taboriščem ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu leta 1915 (po Budkovič 1999, 81).

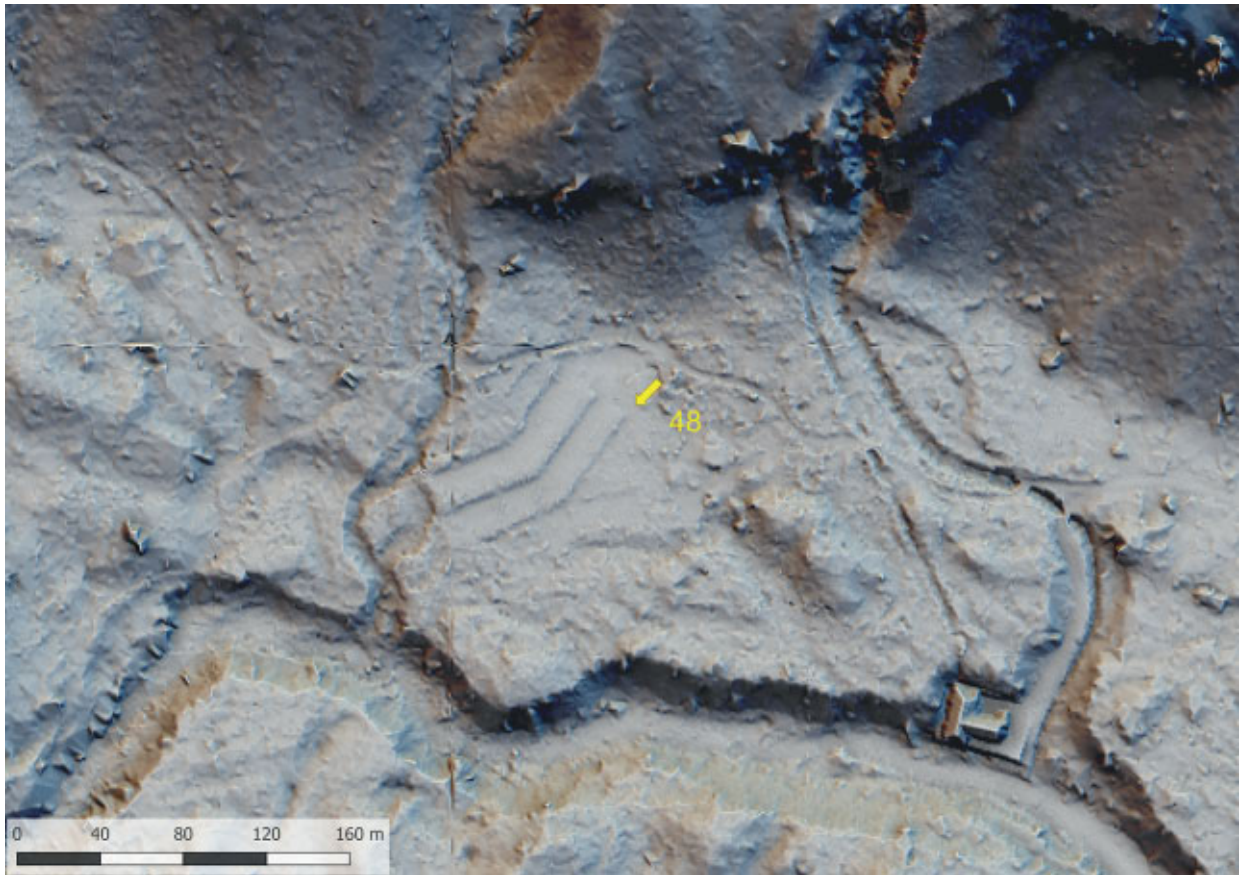
Slika 37 Ruski vojni ujetniki pri delu v taborišču v Ukancu leta 1915 (po Budkovič 1999, 81).

Slika 38 *Kuharji in mesarji v kuhinji ob taborišču ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu, jesen leta 1915 (po Budkovič 1999, 82).*

Slika 39 *Vojaška podkavska delavnica pri taborišču ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu, jesen leta 1915 (po Budkovič 1999, 82).*

Slika 40 Lidarski posnetek: terase taborišča ruskih vojnih ujetnikov v Ukancu (kat. št. 48) (izvedba M. Mori).

je nastopil svoje mesto, so ustrelili nekje nad hotelom Zlatorogom naenkrat 17 Rusov.⁸⁵ Pri hotelu Zlatorog so odkrili grob ustreljenega ruskega vojnega ujetnika.⁸⁶

52. Cerkev sv. Janeza Krstnika v Ribčevem Lazu

V bližini cerkve sv. Janeza Krstnika sta bili jeseni 1915 nastanjeni ruski vojno-ujetniški nosilski enoti I in II s skupaj 200 ujetniki, ki so pomagali pri vzdrževanju cest.⁸⁷ Čez most pri cerkvi so se Ruski vojni ujetniki vračali z dela na postaji vojaške železnice (sl. 43).⁸⁸

85 Lapajne 1923, 3; Budkovič 2012, 147.

86 Dežman 2014, 40; Komac 2015, 27.

87 Galič 2017, 360.

88 Budkovič 1999, 114; Koren, Testen 2014, 142, foto 38; Grdina, Pagon 2016, 65.

53. Ukanc – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 794

Na vojaškem pokopališču v Ukancu (sl. 44, sl. 45, sl. 46) je poleg padlih avstrijskih vojakov pokopanih še 17 ruskih vojnih ujetnikov.⁸⁹

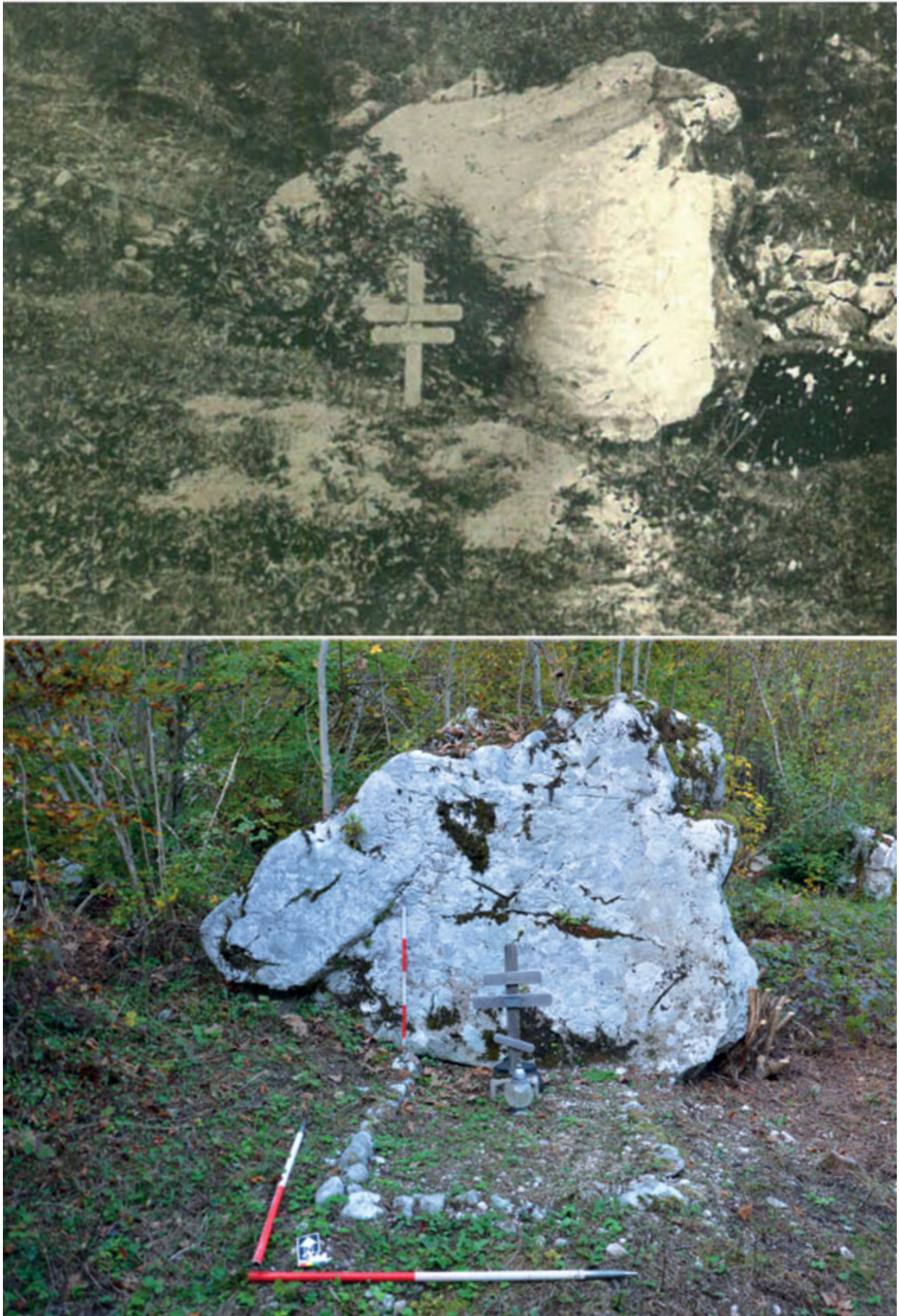
54. Savica, dnevni kop

Dne 29. julija 1916 je pri rudarjenju boksita v Savici pri Bohinjski Bistrici⁹⁰ pobegnilo 13 ruskih vojnih ujetnikov.⁹¹

89 Budkovič 1999, 118; Svoljšak *et al.* 2005, 154 oz. 18 ruskih vojnih ujetnikov? (Fischer 2009, 370; Koren, Testen 2014, 118). O obnovitvenih oz. vzdrževalnih delih na pokopališču glej Pamič 2010, 201–203.

90 Tu so kopali boksit z imenom *wocheinit*, ki so ga v Bohinju kopali od leta 1868 do druge svetovne vojne. Obstajali so trije dnevni kopi, ki so se imenovali Maria, Savica in Triglav (Razinger 1998).

91 SI PAK 633, t. e. 414, št. 13117.

Slika 41 Grob ruskih ujetnikov v Ukancu leta 1921 (zgoraj) (po Zupanič Slavec 2007, 93) in oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

Slika 42 Ruski vojni ujetniki pri hotelu Zlatorog (po Fortunat Černilogar 2007, 40).

55. Bohinjska Bistrica – Pri Kmetu

Pri Kmetu⁹² v Bohinjski Bistrici je bila kuhinja ruskih vojnih ujetnikov (sl. 47, sl. 48), ki so delali pri vojaški konjski železnici in stanovali na Kmetovem hlevu. Domačini so jih spoštovali zaradi njihovega lepega obnašanja.⁹³ Uteho so iskali tudi v duhovnem življenju, saj je tam nastanjeni oddelek ujetnikov vsak večer pel večerno molitev. Večkrat so imeli tudi bogoslužje z obhajilom.⁹⁴

56. Železnica Bohinjska Bistrica – Ukanc (nem. *Feldbahnhof Zlatorog*)

Od železniške postaje v Bohinjski Bistrici do Zlatoroga je bila v prvi svetovni vojni zgrajena železnica (sl. 49, sl. 50). Na njej in pri ostalih delih v zaledju so bili večinoma zaposleni ruski vojni ujetniki ().⁹⁵ Jeseni

1915 je bila v Bohinjski Bistrici nastanjena 465. delovna enota ruskih vojnih ujetnikov s 387 ujetniki, ki so pomagali pri gradnji železniške proge.⁹⁶

Na postaji vojaške konjske železnice pri Sv. Janezu (sl. 51) so delali ruski vojni ujetniki.⁹⁷ Eden izmed njih je bil tako lačen, da so ga videli, kako je s konjskih fig pobiral zrnje, ki ga konj ni prebavil, in ga potem pojedel.⁹⁸

Prvi odsek sistema žičnic iz Bohinja proti bojišču se je začel na končni postaji vojaške železnice, poimenovali so *Feldbahnhof Zlatorog* (sl. 52). V bližini je bilo skladišče desk, kjer so delali tudi ruski vojni ujetniki (sl. 53).⁹⁹ Jeseni 1915 je bila pri Zlatorogu¹⁰⁰ nastanjena ruska vojno-ujetniška nosilska enota III s 100 ujetniki, ki so pomagali pri transportu materiala.¹⁰¹

92 Danes Mencingerjeva ulica 12 (Klinar, Železnikar 2013, 6).

93 Budkovič 1999, 113.

94 Budkovič 2012, 146.

95 Budkovič 1987, 187.

96 Galič 2017, 360.

97 Budkovič 1999, 41; Koren, Testen 2014, 143, foto 39.

98 Cvetek 2014, 34.

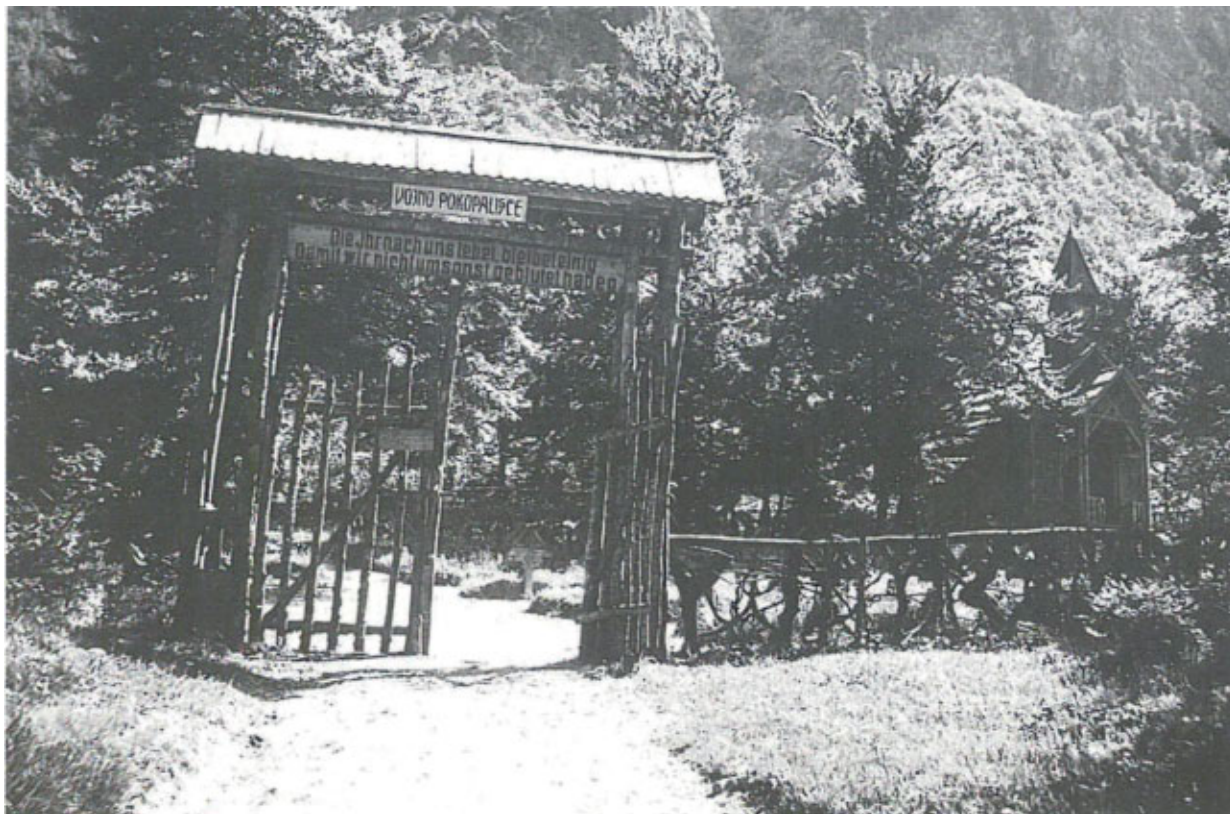
99 Budkovič 1999, 35, 51, 115; Schaumann, Schaumann 2002, 140–142; Koren, Testen 2014, 152, foto: 40.

100 Nekje v Bohinju je bila jeseni 1915 stacionirana tudi 119. delovna enota ruskih vojnih ujetnikov (Galič 2017, 360).

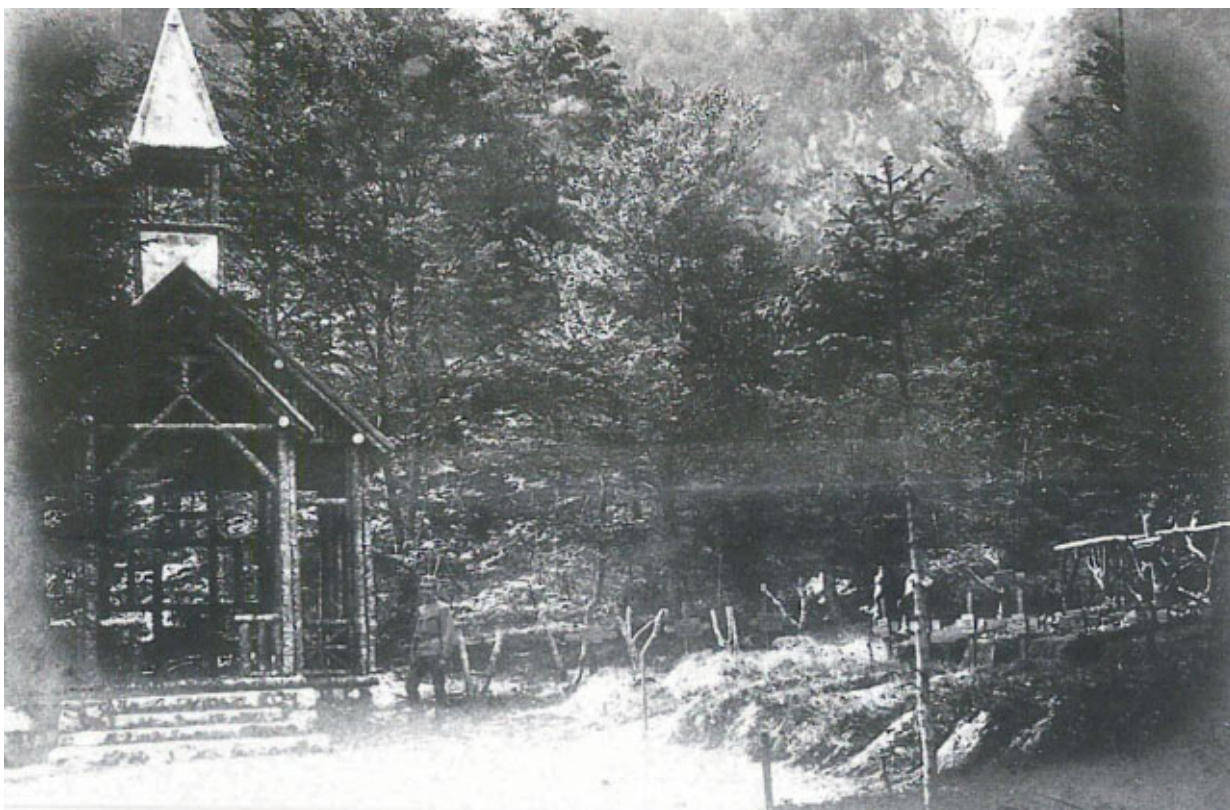
101 Galič 2017, 360.

Slika 43 Ruski vojni ujetniki pri Sv. Janezu (zgoraj) (po Budkovič 1999, 114) in ista lokacija oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mibeljč).

Slika 44 *Vojaško pokopališče v Ukancu takoj po prvi svetovni vojni (po Budkovič 1999, 132).*

Slika 45 *Vojaško pokopališče v Ukancu med prvo svetovno vojno. Kapelica je bila prvotno odprta. Današnjo podobo je dobila šele po prvi vojni (po Budkovič 1999, 132).*

Slika 46 Lidarski posnetek: vojaško pokopališče v Ukancu (kat. št. 53) (izvedba M. Mori).

57. Bohinjska Bistrica

Iz Bohinjske Bistrice so bežali ruski vojni ujetniki.¹⁰² Dne 16. avgusta 1916 je iz Bohinjske Bistrice pobegnil ruski vojni ujetnik, v noči 16.-17. avgusta pa jih je pobegnilo še pet.¹⁰³ Dne 23. avgusta 1916 so iz Bohinjske Bistrice pobegnili štiri ruski vojni ujetniki.¹⁰⁴ Dne 19. septembra 1916 so iz Bohinjske Bistrice pobegnili trije ruski vojni ujetniki.¹⁰⁵ Dne 27. septembra 1916 je iz Bohinjske Bistrice pobegnil ruski vojni ujetnik.¹⁰⁶

102 Fischer 2009, 367.

103 SI AS 137, t. e. 612, št. 14820; SI PAK 633, t. e. 414, št. 13415.

104 SI AS 137, t. e. 612, št. 14989.

105 SI AS 137, t. e. 612, št. 15699; SI PAK 633, t. e. 413, št. 15053.

106 SI AS 137, t. e. 612, št. 15938; SI PAK 633, t. e. 413, št. 15052.

58. Bohinjska Bistrica – pred bohinjskim predorom

Na rakah pred bohinjskim predorom so domačinke splakovale perilo; prekuhávali pa so ga ruski vojni ujetniki (sl 54).¹⁰⁷

59. Bohinjska Bistrica – Pri Skalovcu

Pri Skalovcu¹⁰⁸ v Bohinjski Bistrici so ruski ujetniki kuhali milo.¹⁰⁹

107 Budkovič 1999, 159; Koren, Testen 2014, 152, foto: 43; Grdina, Pagon 2016, 65.

108 Danes sta v Bohinjski Bistrici dve hiši s hišnim imenom Skalovec, in sicer na naslovu Grajska ulica 8 in na naslovu Mencingerjeva ulica 28 (Klinar, Železnikar 2013, 5).

109 Budkovič 1999, 110.

Slika 47 *Kuhinja ruskih vojnih ujetnikov pri Kmetu v Bohinjski Bistrici (po Budkovič 1999, 113).*

Slika 48 *Kuharji, ruski vojni ujetniki pri Kmetu v Bohinjski Bistrici (po Budkovič 1999, 114).*

Slika 49 Načrt Železnice Bobinjska Bistrica–Ukanc (Feldbahnhof Zlatorog) (prirejeno po Splet 7).

Slika 50 Konjska vleka na ozkotirni železnici med Bobinjsko Bistrico in Ukancem. Na drugem transportnem vagonu sta dva ruska ujetnika pri delu (po Grdina, Pagon 2016, 65).

60. Bohinjska Bistrica – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 9483

Na vojaškem pokopališču na Rebru (sl. 55, sl. 56) so od maja leta 1915 do konca leta 1917 pokopavali umrle iz dveh vojaških bolnišnic Bohinjske Bistrice. Z lesenim križem in ploščicami s podatki pokopane- ga vojaka je bilo označenih 285 grobov. Novi spomenik je iz leta 1995.¹¹⁰ Tu je pokopanih tudi 10 ruskih vojnih ujetnikov.¹¹¹

110 Splet 4.

111 Budkovič 1999, 118; Galić, Pirih 2007, 371; Fischer

61. Kobarid – vojaško pokopališče

Na italijanskem vojaškem pokopališču v Kobaridu (sl. 57) so bili pokopani trije ruski vojni ujetniki.¹¹² Iz- ven vojaškega pokopališča v Kobaridu je bil 30. junija 1918 pokopan ruski vojni ujetnik.¹¹³

2009, 370; Koren, Testen 2014, 118.

112 Svolišak *et al.* 2005, 103.

113 Galić, Pirih 2007, 372.

Slika 51 Ruski vojni ujetniki pri delu na postaji vojaške konjske železnice pri sv. Janežu (po Budkovič 1999, 41).

Slika 52 Barake v Trainlager Zlatorog (po Schaumann, Schaumann 2002, 142).

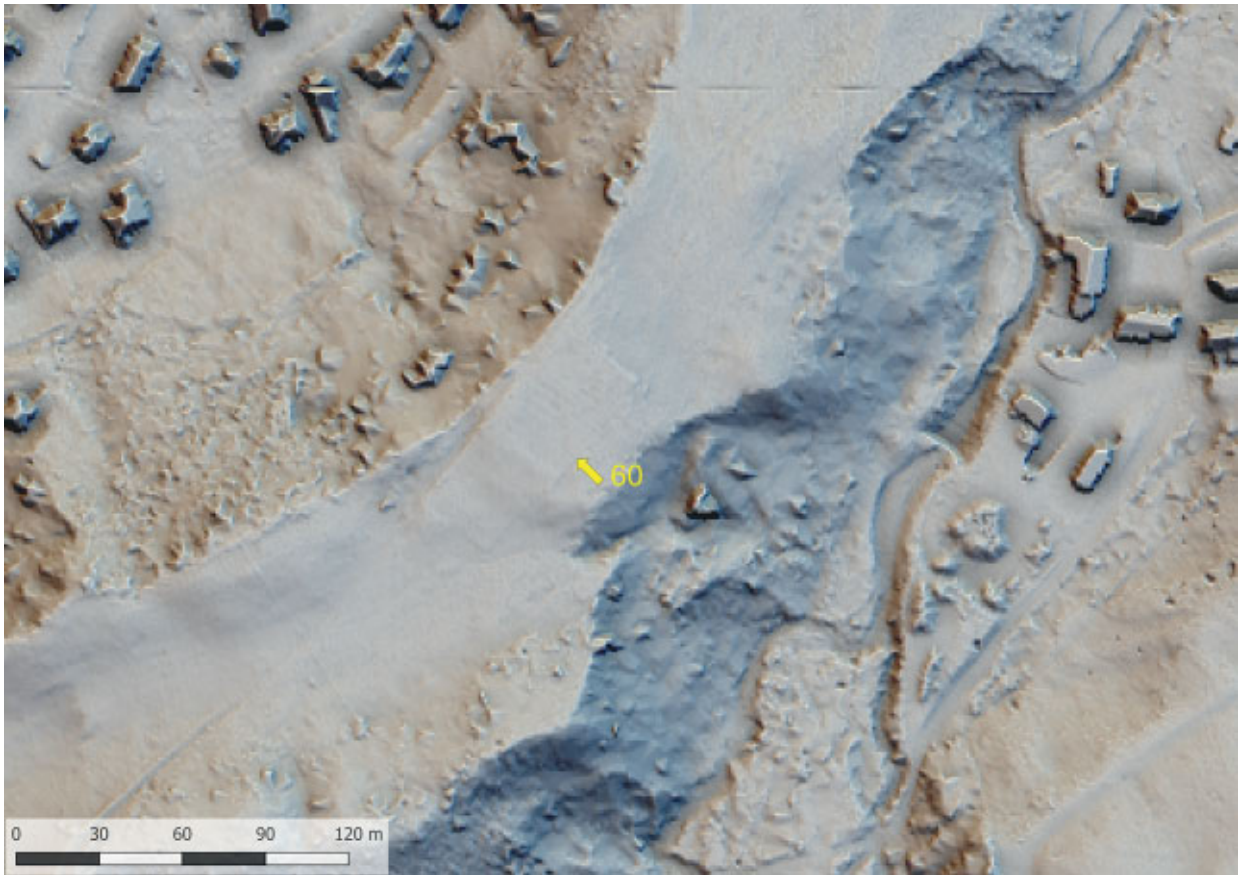
Slika 53 Ruski vojni ujetniki pri delu v Trainlager Zlatorog (po Schaumann, Schaumann 2002, 142).

Slika 54 Ruski vojni ujetniki v bližini bobinjskega predora (po Budkovič 1999, 159).

Slika 55 *Vojaško pokopališče na Rebru med svetovnima vojnama? (zgoraj) (po Budkovič 1999, 133) in oktobra 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).*

Slika 56 Lidarski posnetek: vojaško pokopališče na Rebru (kat. št. 60) (izvedba M. Mori).

Slika 57 Vojaško pokopališče v Kobaridu (po Splet 33).

Slika 58 Kobariški muzej brani zaporniška vrata, na katerih najdemo tudi zapise v ruskem jeziku (Koren, Testen 2014, 153, foto 46).

62. Sužid – Vrišče

Po prodoru leta 1917 je pričelo primanjkovati hrane za vojne ujetnike, ki so živeli in delali na Bovškem in Kobariškem. Ti vojni ujetniki, večinoma ruski, so hodili naokrog oblečeni v žakljevino ter iskali hrano. Eden izmed ruskih vojnih ujetnikov si je lakoto tešil z mesom poginule in razpadajoče italijanske mule. To meso si je Rus pekel v Lomanovem seniku za Uriščem, kjer so ga domačini kmalu po tem našli mrtvega.¹¹⁴

63. Ladra – vojaška kapela iz prve svetovne vojne, EŠD 5074

V letih 1916 - 1917 je bila zgrajena manjša vojaška kapela za verske obrede vojakov, ki je bila obnovljena leta 1993.¹¹⁵ V njeni bližini je bil italijanski vojaški zapor. Ruski podpisi na lesenih vratih italijanskega voja-

škega zapora v Ladri, ki so razstavljeni v Kobariškem muzeju (sl. 58), dokazujejo, da je nekaterim ruskim ujetnikom le uspel pobeg in prečenje frontne črte.¹¹⁶

64. Javorca – Spominska cerkev sv. Duha

Cerkev na Javorci so zidali vojaki in tudi ruski vojni ujetniki. Vojaki so dražili ruske ujetnike. Civilistka je bila skoraj na smrt obsojena, ker ne bi smela dati ujetnikom kruha.¹¹⁷

65. Cesta Tolmin – Polog

Vojaštvo in številni ruski ujetniki so zgradili tovarno pot od Zatoľmina do Pologa (sl. 59).¹¹⁸ Gradili so

114 Sedmak 2001, 154.

115 Splet 4.

116 Simić 1996, 104; Koren, Testen 2014, 153, foto 46.

117 Dolenc 1976.

118 Klavora 1994, 207.

Slika 59 Ruski vojni ujetniki pri gradnji ceste od Zatolmina do Pologa leta 1917 (po Fortunat Černiligar 2007, 15).

jo od julija 1915 do julija 1917 pod vodstvom ing. K. Melicherja.¹¹⁹

66. Podbrdo – novo župnijsko pokopališče

Tu so pokopani trije¹²⁰ ali štirje znani ruski vojni ujetniki ter 39 neznanih.¹²¹

67. Cesta Podbrdo – Petrovo brdo

Cestno povezavo Podbrdo–Petrovo Brdo (sl. 60) so leta 1915 zgradili ruski ujetniki.¹²²

68. Hudičev most

Hudičev most nad Tolminko je dal postaviti tolminski trgovec in gostilničar Oskar Modrijanov že pred prvo svetovno vojno. „Ime Hudičev most se je prijelo po italijanski okupaciji, saj so Italijani imenovali mostove, ki so bili postavljeni nad globokimi soteskami, ‚il ponte del diavolo‘, torej hudičev most. Ime pa se je ohranilo vse do danes.”

„V gradivu za izobraževanje lokalnih turističnih vodnikov lahko sicer preberemo nekoliko drugačno razlago, po kateri so most med prvo svetovno vojno zgradili ruski ujetniki. Zaradi zelo zahtevne gradnje, ki je botrovala številnim človeškim žrtvam, pa so ga poimenovali *Hudičev most*. Današnjo obliko je dobil leta 1929, ko so Italijani leseni most zamenjali z železno konstrukcijo.”¹²³

69. Loče pri Tolminu – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 4946

Tu je pokopanih 8 ruskih vojnih ujetnikov (sl. 61).¹²⁴

70. Hudajužna

V bližini železniške postaje Hudajužna so ruski vojni ujetniki gradili oz. popravljali cesto (sl. 62).¹²⁵

71. Tolmin – žandarmernijska postaja

Za žandarmerijsko kasarno v Tolminu sta pokopana dva ruska vojna ujetnika.¹²⁶

119 Huf-Melicher 2007, 12.

120 Galić, Pirih 2007, 373.

121 Svöljšak *et al.* 2005, 358.

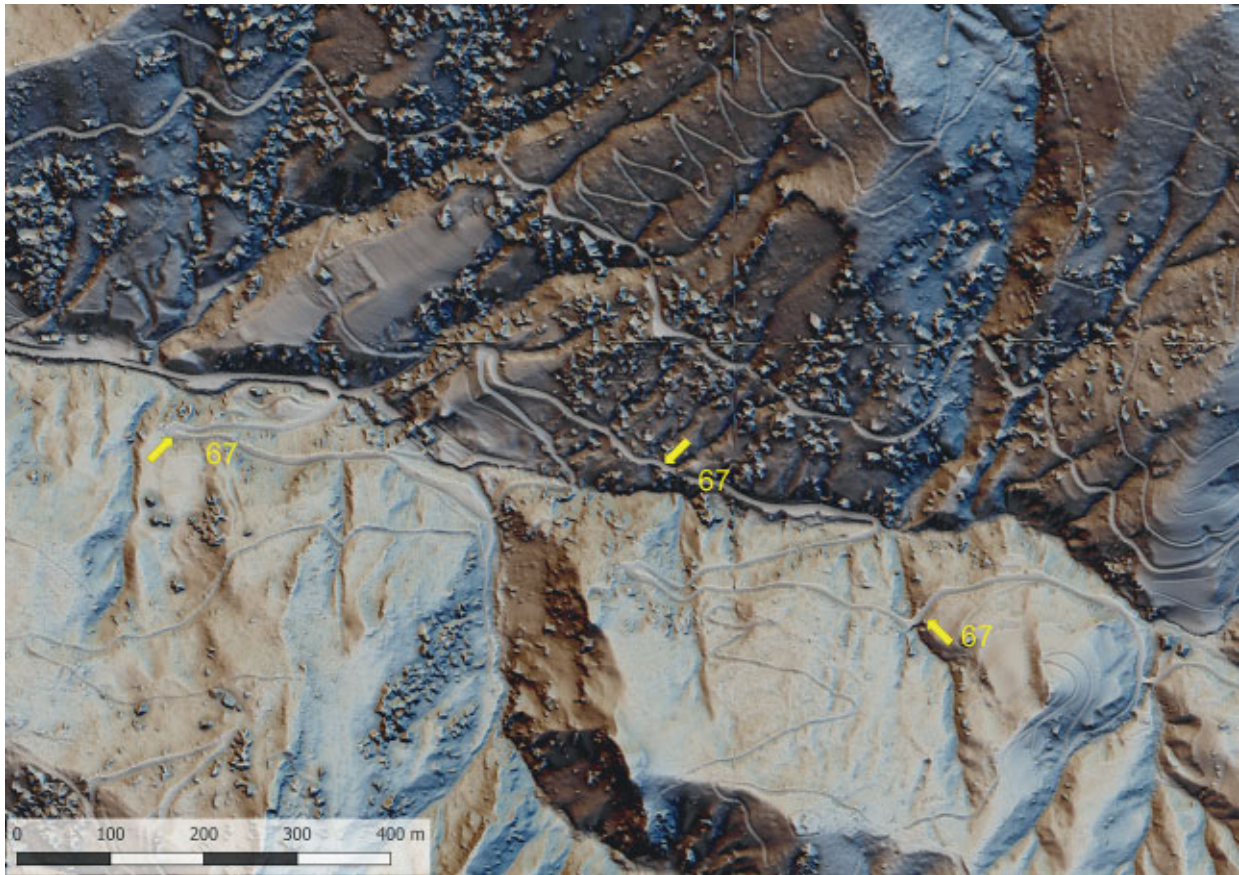
122 Šketa 2008, 143.

123 Splet 16.

124 Galić, Pirih 2007, 375.

125 Fotografijo je posredoval in dal na razpolago za objavo Cveto Zgaga, za kar se mu najlepše zahvaljujemo.

126 Galić, Pirih 2007, 375. Okvirno locirano k žandarmerijski kasarni v Tolminu. Točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

Slika 60 Lidarski posnetek: srednji odsek ceste Podbrdo–Petrovo brdo (kat. št. 67) (izvedba M. Mori).

Slika 61 Loče pri Tolmini, vojaško pokopališče pred širitvijo (po Svoljšak et al. 2005, 97).

Slika 62 Ruski vojni ujetniki pri gradnji oz. popravilu ceste pri Hudajuzni (iz arhiva Ivana Lesjaka).

Slika 63 Tolmin, nemško vojaško pokopališče pri Soči (po Svoljšak et al. 2005, 99).

Slika 64 Ruski ujetniki v Podmelcu (po Fortunat Černilogar 2007, 22).

72. Pri Poljubinju

Tu je pokopanih 5 ruskih vonjih ujetnikov, justificiranih v drugi polovici leta 1916.¹²⁷

73. Tolmin – Nemška kostnica, EŠD 766

Na nemškem vojaškem pokopališču pri Soči (sl. 63) so bili pokopani štirje ruski vojni ujetniki.¹²⁸

74. Obloke

Josip Abram je med vojnimi ujetniki v Oblokah srečal ukrajinske vojake, katerim je pridigal v njihovem jeziku. Ti so ga ganjeno poslušali, ker niso mogli verjeti, da jih je nekdo razumel in tolažil v domačem jeziku.¹²⁹

127 Svolfšak *et al.* 2005, 251; Galič, Pirih 2007, 375. Okvirno locirano v Poljubinju. Točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

128 Svolfšak *et al.* 2005, 101.

129 Abram 1917, 131–132; Kragelj 2000, 70.

75. Podmelec

V Podmelcu so delali ruski vojni ujetniki (sl. 64).¹³⁰

76. Baška grapa

V Baški grapi so delali ruski vojni ujetniki, ki so živeli v več taboriščih (sl. 65, sl. 66).¹³¹

77. Koritnica – vojaško pokopališče

Na pokopališču v Koritnici so bili pokopani trije ruski vojni ujetniki,¹³² verjetno tisti, ki so bili leta 1917 ekshumirani na pokopališče Ravne– Podmelec.¹³³

130 Fortunat Černilogar 2007, 22.

131 Koren, Testen 2014, 124; Grdina, Pagon 2016, 48.

132 Svolfšak *et al.* 2005, 361.

133 Galič, Pirih 2007, 373.

Slika 65 Ruski vojni ujetniki v Baški grapi (po Koren, Testen 2014, 124, foto 12).

Slika 66 Ruska vojna ujetnika v enem od taborišč za vojne ujetnike v Baški grapi (po Koren, Testen 2014, 124, foto 13).

Slika 67 Ruski vojni ujetniki pri delu v Knežji (po Grdina, Pagon 2016, 58).

78. Ilovica

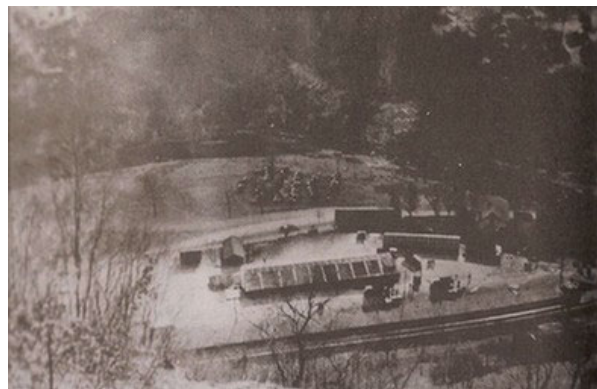
V baraki na Ilovici so nastanili okrog sto ruskih ujetnikov.¹³⁴

79. Kneža

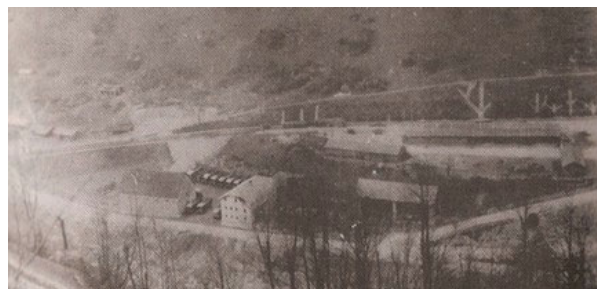
V Kneži so delali ruski vojni ujetniki (sl. 67).¹³⁵

80. Bača pri Modreju, Lušin

Na ravnici, pri domačiji Franca Kofola (sl. 68, sl. 69), malo pred Mostom na Soči, je bilo razkladališče. „Tja je 17. avgusta 1917 okrog poldneva pripeljal vlak, naložen z razstrelivom, kar je opazil tudi italijanski izvi-

Slika 68 Lušin pri Knežji (po Splet 9).

Slika 69 Lušin pri Knežji (po Splet 9).

dnik iz letala. Sledilo je uničevalno topniško obstreljevanje; vojaki in ruski vojni ujetniki, ki so razkladali vlak, so odhiteli v varna zaklonišča.”¹³⁶

81. Klavže – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne II, EŠD 23003, Podmelec N. 1

Na vojaškem pokopališču iz prve svetovne vojne Klavže–Podmelec II (sl. 70, sl. 71) je bilo pokopanih 8¹³⁷ oz. 10 ruskih vojnih ujetnikov.¹³⁸

82. Cesta skozi Baško grapo nad predorom Klavže

Cesto nad predorom Klavže (sl. 72) so gradili ruski vojni ujetniki.¹³⁹

134 Klavora 1994, 182.

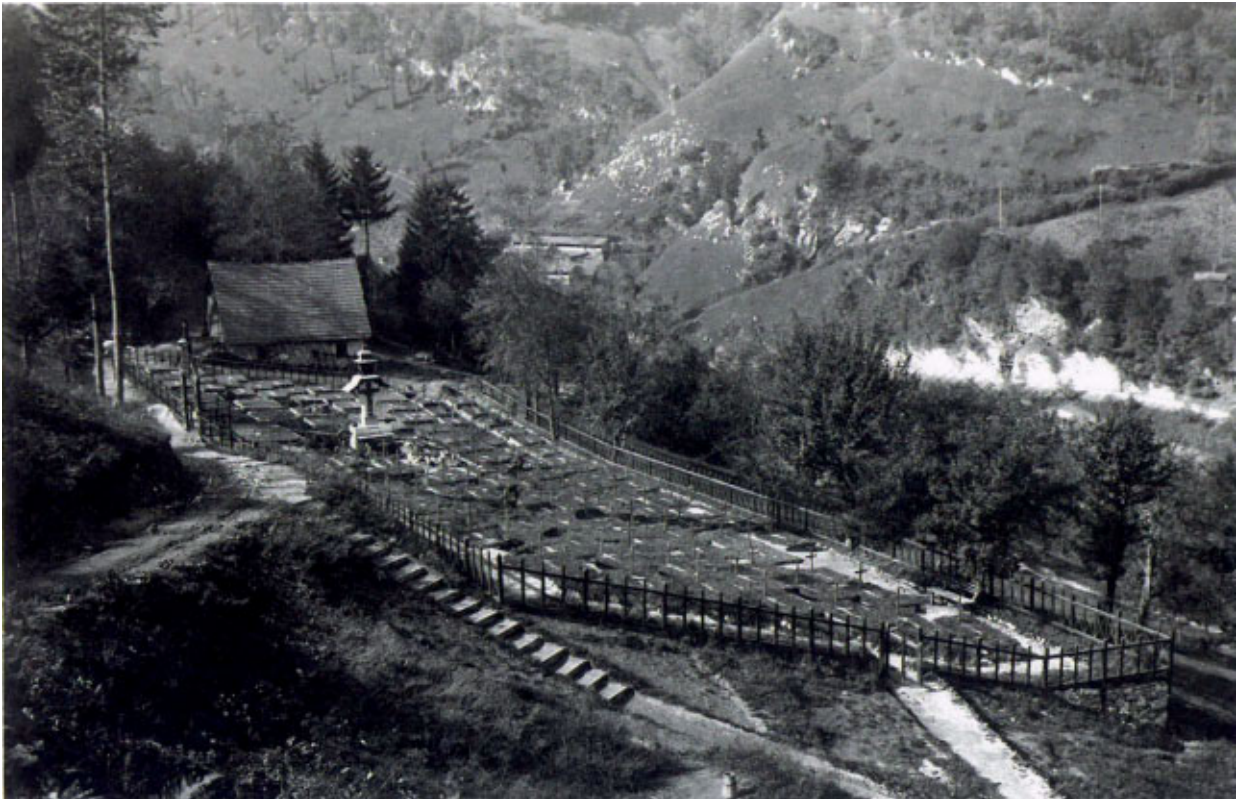
135 Grdina, Pagon 2016, 58. Po drugem mnenju gre za ruske vojne ujetnike pri gradnji ceste na Vršič poleti leta 1915 (Zupanič Slavec 2007, 82–83).

136 Rustja 1990, 59; Splet 9.

137 Svoljšak *et al.* 2005, 101

138 Galić, Pirih 2007, 373

139 Splet 6.

Slika 70 *Vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne Klavže – Podmelec II (po Fortunat Černilogar 2007, 45).*

Slika 71 *Vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne Klavže – Podmelec II (po Schaumann, Schaumann 2002, 64).*

Slika 72 Ruski vojni ujetniki pri gradnji ceste skozi Baško grapo (po Splet 6).

83. Klavže – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne I, EŠD 27411, Podmelec N. 11

Na vojaškem pokopališču iz prve svetovne vojne Klavže – Podmelec I (*sl.* 73) je bilo pokopanih 5¹⁴⁰ oz. 14 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁴¹

84. Grahovo – civilno pokopališče

Tu sta pokopana dva ruska vojna ujetnika.¹⁴²

85. Most na Soči

Julija 1916 so v sv. Luciji (danes Most na Soči) med prebegom k Italijanom prijeli dva ruska vojna ujetnika iz Škofje Loke, ki sta bila kasneje pripeljana nazaj in justificirana.¹⁴³

Po preboju so ljudje hodili k sv. Luciji in od ruskih ujetnikov kupovali predmete.¹⁴⁴

86. Cesta Grahovo – Bukovo – Reka

Leta 1916 so začeli graditi tudi sedanjo cesto od železniške postaje Grahovo prek Bukovega na Reko (*sl.* 74). To cesto so v zelo hudih razmerah med zimo v

letih 1916 in 1917 gradili ruski ujetniki, ki so jih naselili po hlevih v vaseh in zaselkih ob cesti. Gradnja se je ustavila po preboju v oktobru leta 1917. Gradnjo ceste so po vojni dokončali Italijani.¹⁴⁵

87. Bača pri Modreju

Tu je pokopan neznan ruski vojni ujetnik¹⁴⁶ oz. dva ruska vojna ujetnika.¹⁴⁷

88. Cerkno

Tu je pokopanih 6 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁴⁸

89. Severno od Pečin

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁴⁹

90. Slap ob Idriji

V Slapu se je 21. aprila 1915 nahajala ujetniška delovna stotnija.¹⁵⁰ Domnevamo, da so v njej bili ruski vojni ujetniki.

91. Roče

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁵¹

92. Pot Log – Šebrelje

Ruski vojni ujetniki so delali pot iz Loga proti Šebreljam, ki gre mimo Divjih bab in pride ven pri cerkvi Sv. Ivana. Rusi so bili zelo lačni in so enkrat dnevno

140 Svoljšak *et al.* 2005, 101.

141 Galič, Pirih 2007, 373.

142 Svoljšak *et al.* 2005, 362; Galič, Pirih 2007, 374.

143 Žabota 2015, 35; glej vnos Škofja Loka - vojaško pokopališče, EŠD 21033.

144 Budna Kodrič 1997, 105.

145 Klavžar 1997, 44; Omerzel 2006, 145.

146 Galič, Pirih 2007, 374.

147 Svoljšak *et al.* 2005, 367. Okvirno locirano v Bačo pri Modreju. Točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

148 Galič, Pirih 2007, 374–375. Okvirno locirano v Cerkno. Točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

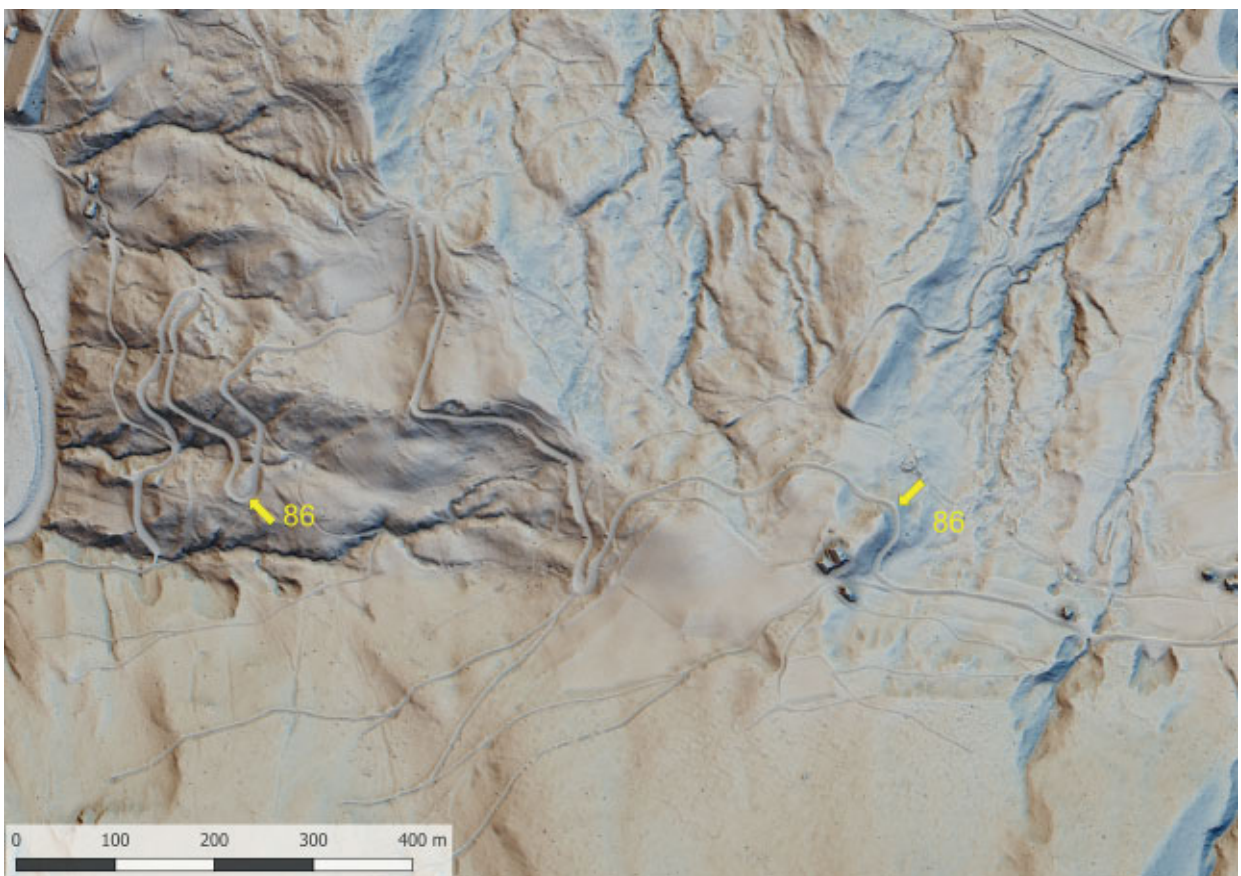
149 Galič, Pirih 2007, 374. Grob na polju pri Pečinah (Galič 2007, 374, op. 35). Okvirno locirano v Pečine, točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

150 Harl 2013, 47.

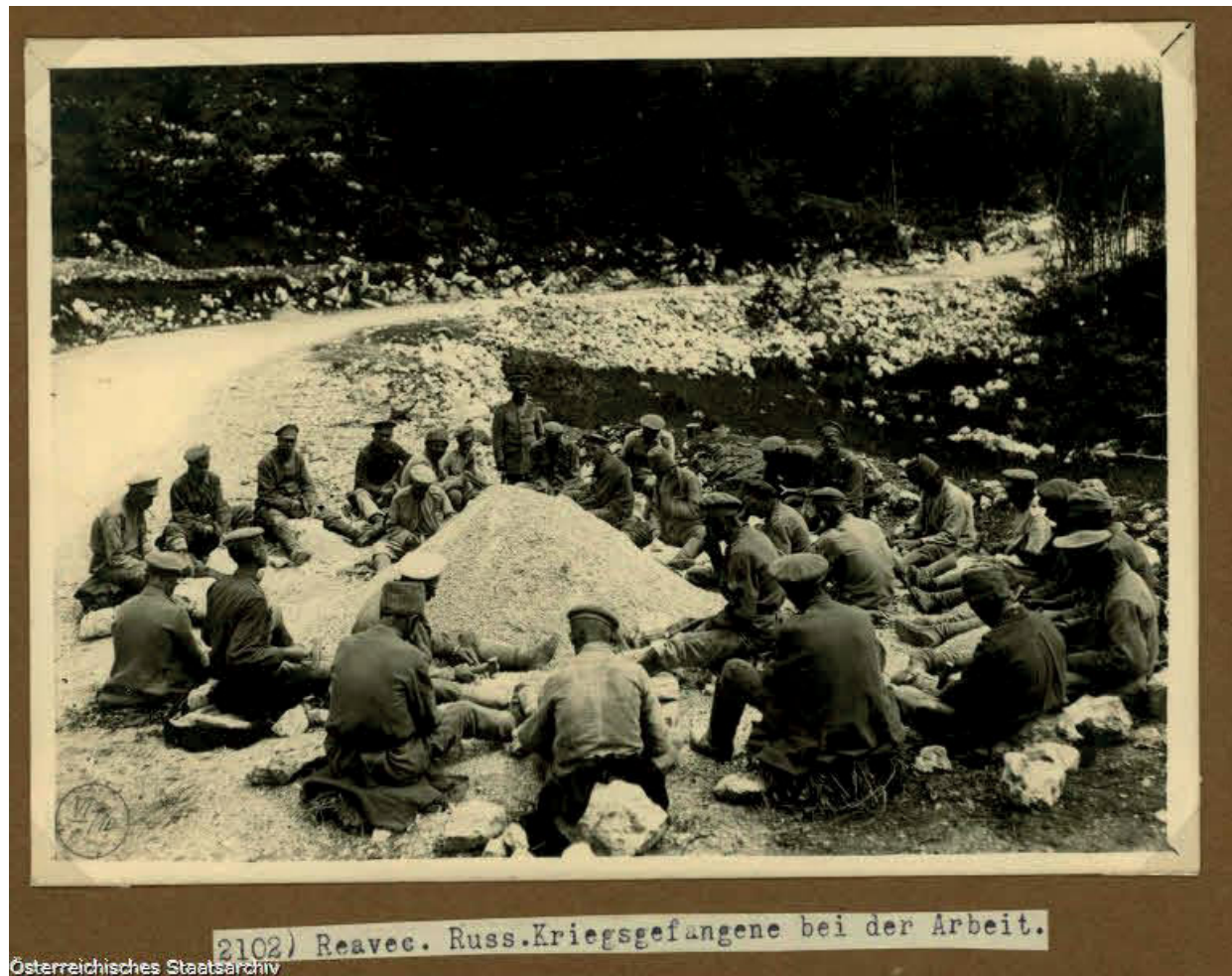
151 Galič, Pirih 2007, 374. Okvirno locirano v Roče, točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

Slika 73 *Vojaško pokopališče Klavže–Podmelec I leta 2005 (levo) in 1916 (desno) (po Svojišak et al. 2015, 100).*

Slika 74 *Lidarski posnetek: cesta Grabovo–Bukovo–Reka, odsek vzhodno od Grabovega (kat. št. 86) (izvedba M. Mori).*

Slika 75 Ruski vojni ujetniki pri gradnji Borojevičeve ceste pri Rijavcu (danes Vrata–Pikeš) (Splet 10).

kuhali in jedli podleseki. Na Reki je bilo na njivah ob cesti več barak in v eni izmed njih so bili ruski vojni ujetniki.¹⁵²

93. Reka

V Reki je bila nastanjena 365. delovna enota ruskih vojnih ujetnikov.¹⁵³ Tu je pokopanih tudi 6 ruskih vojnih ujetnikov.¹⁵⁴

94. Jugovzhodno od Ruta (Slap)

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁵⁵

152 Ustna informacija Peter Makuc, r. 1931, Reka 9.

153 Galič 2017, 360. Locirano okvirno v Reko, točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

154 Galič, Pirih 2007, 374.

155 Galič, Pirih 2007, 374. Locirano okvirno, točne lo-

95. Cesta Vrata – Griva-Gornji Lokovec-Kal-Lom; Borojevičeva cesta

Ruski vojni ujetniki so gradili cesto Vrata–Griva–Gornji Lokovec–Kal–Lom (sl. 75, sl. 77). Odprl jo je Svetozar Borojevič von Bojna, zato ji še danes pravijo *Borojevičeva cesta*. O tem priča tudi spomenik (sl. 76).¹⁵⁶

96. Podaljšek ozkotirne železnice Idrija – Trebuša

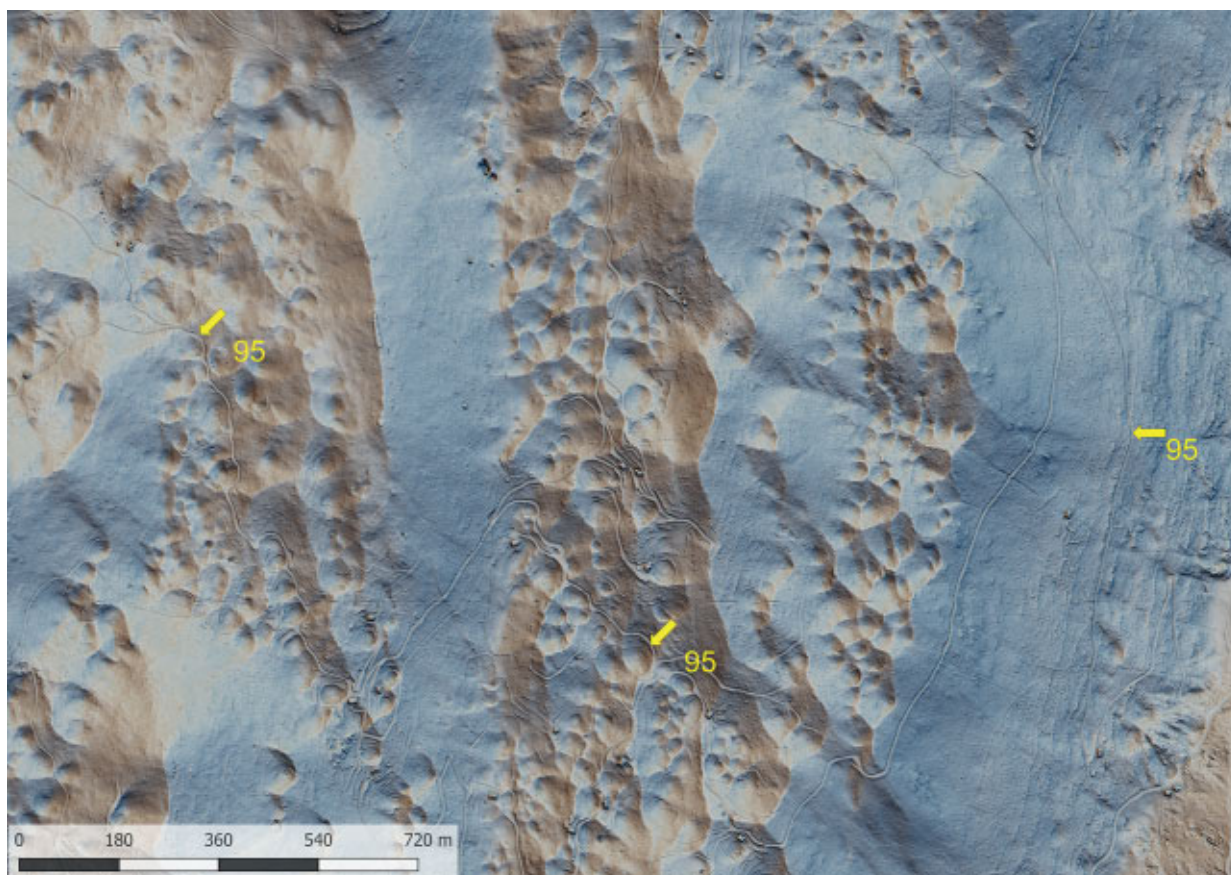
27 km dolgo progo (sl. 78) so gradili od 11. septembra 1917 do 18. oktobra 1917 10., 29., 32. in 36. železniška četa, 4. poljskoželezniška četa, 7., 8., 82.

kacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

156 Splet 10

Slika 76 Spomenik graditeljem ceste med 1. svetovno vojno (levo) (po splet 31) in julija 2018 (desno) (foto M. Mibelič).

Slika 77 Lidarski posnetek: Borojevičeva cesta, odsek med Vrati in Grivo (kat. št. 95) (izvedba M. Mori).

Slika 78 Odsek železnice Idrija – Dolenja Trebuša (po Schaumann 1991, 169).

in 83. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov ter 966. delovni oddelek vojnih ujetnikov.¹⁵⁷

97. Železnica Most na Soči – Gorica

Od 8. januarja do 1. maja 1918 so 13. železniška četa in 82. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov ter 6 delovnih oddelkov vojnih ujetnikov popravljali železniške postaje Avče, Kanal, Plave in Solkan. Od 8. januarja do 31. januarja 1918 so 13. železniška četa, 2. oddelek za izgradnjo Roth-Waagnerjeve mostovne konstrukcije ter 82. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov popravljali most čez Sočo pri Ajbi. Pri popravilu oz. obnovi železniškega mostu čez Sočo pri Solkanu so 23. januarja do 1. maja 1918 poleg drugih enot sodelovali tudi 79., 83., 84., 89. in 90. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov ter 143a.,

¹⁵⁷ Schaumann 1991, 168.

966., 1211. delovni oddelki vojnih ujetnikov ter kasneje še dodatni oz. nadaljnji.¹⁵⁸

98. Rijavec (danes Vrata – Pikč)

Tu je bil sedež 455. delovne enote ruskih vojnih ujetnikov z 220 ujetniki, ki so pomagali graditi cesto Rijavec–Špilnica.¹⁵⁹

99. Črna mlaka

„Neke zimske noči se je eden od ujetnikov splazil v neko klet na Črni mlaki in tam vzel krompir in repo. Ko so ga odkrili, je bežal v dolino. Na brvi pa se je spotaknil in padel v ledeno Idrijco in utonil. Njegov prijatelj mu je potem iz lipovine izrezljal zelo lepo kapelico, ki je bila kot moštranca, in jo postavil tja, kjer so ga potegnili iz vode. Ko je to videl neki oficir, so morali kapelico nemudoma vreči v reko, saj je bilo to po njegovem mišljenju krivoverstvo, ki da se bo v bodoče kaznovalo s streljanjem.”¹⁶⁰

100. Kal nad Kanalom – krajevno pokopališče

V Kalu nad Kanalom je na krajevnem pokopališču in zunaj (ob ograji) pokopanih 5 ruskih vojnih ujetnikov, ubitih pri poskusu bega 24. januarja 1917.¹⁶¹ Tam sta pokopana dva ruska vojna ujetnika, izven pokopališča pa eden.¹⁶²

101. Cesta Kanal – Kanalski Vrh

Po ustnem izročilu so cesto na Kanalski Vrh (sl. 79) gradili ruski vojni ujetniki. Dolga je 7 km in so jo gradili 7 dni.¹⁶³

¹⁵⁸ Schaumann 1991, 185, 192.

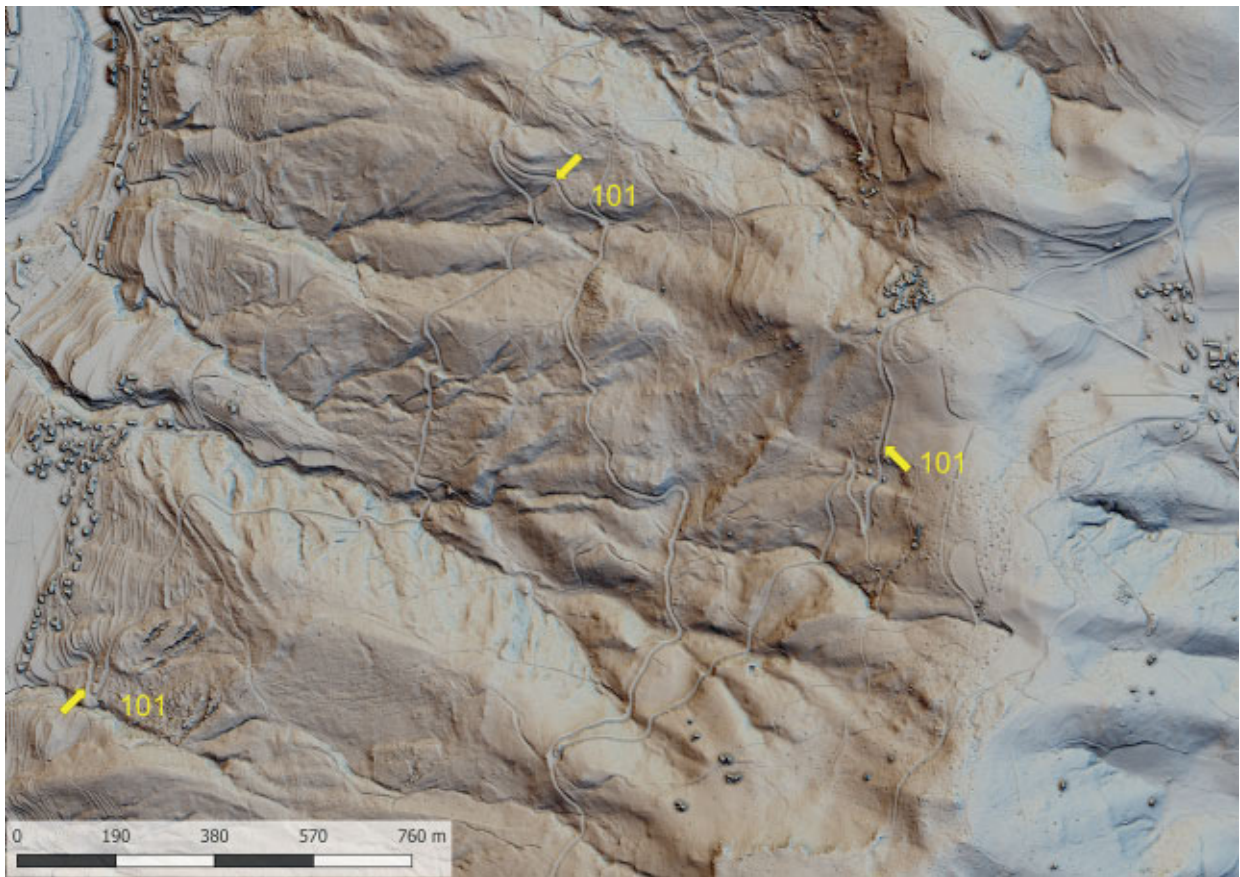
¹⁵⁹ Galić 2017, 360.

¹⁶⁰ Medvešček 1992, 37.

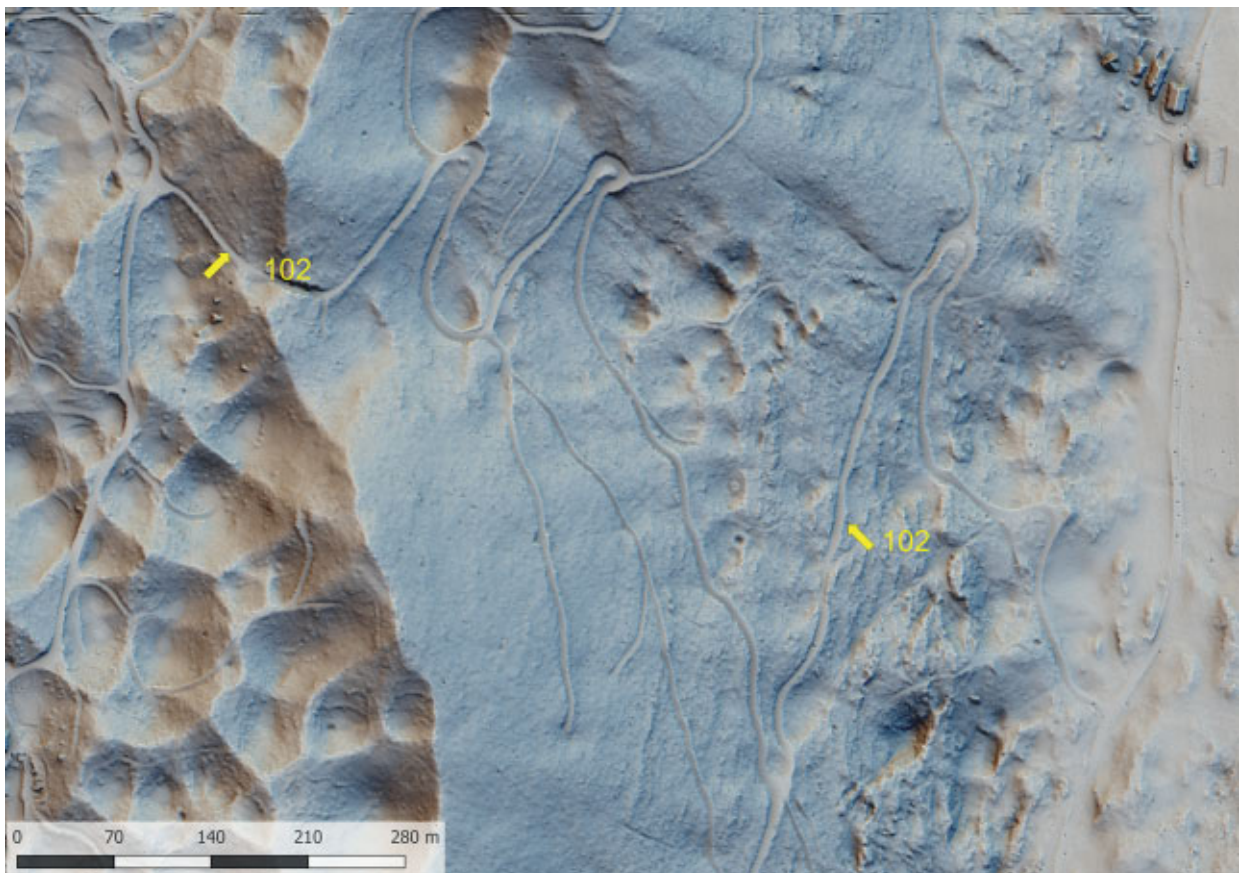
¹⁶¹ Svoljšak *et al.* 2005, 309.

¹⁶² Galić, Pirih 2007, 372.

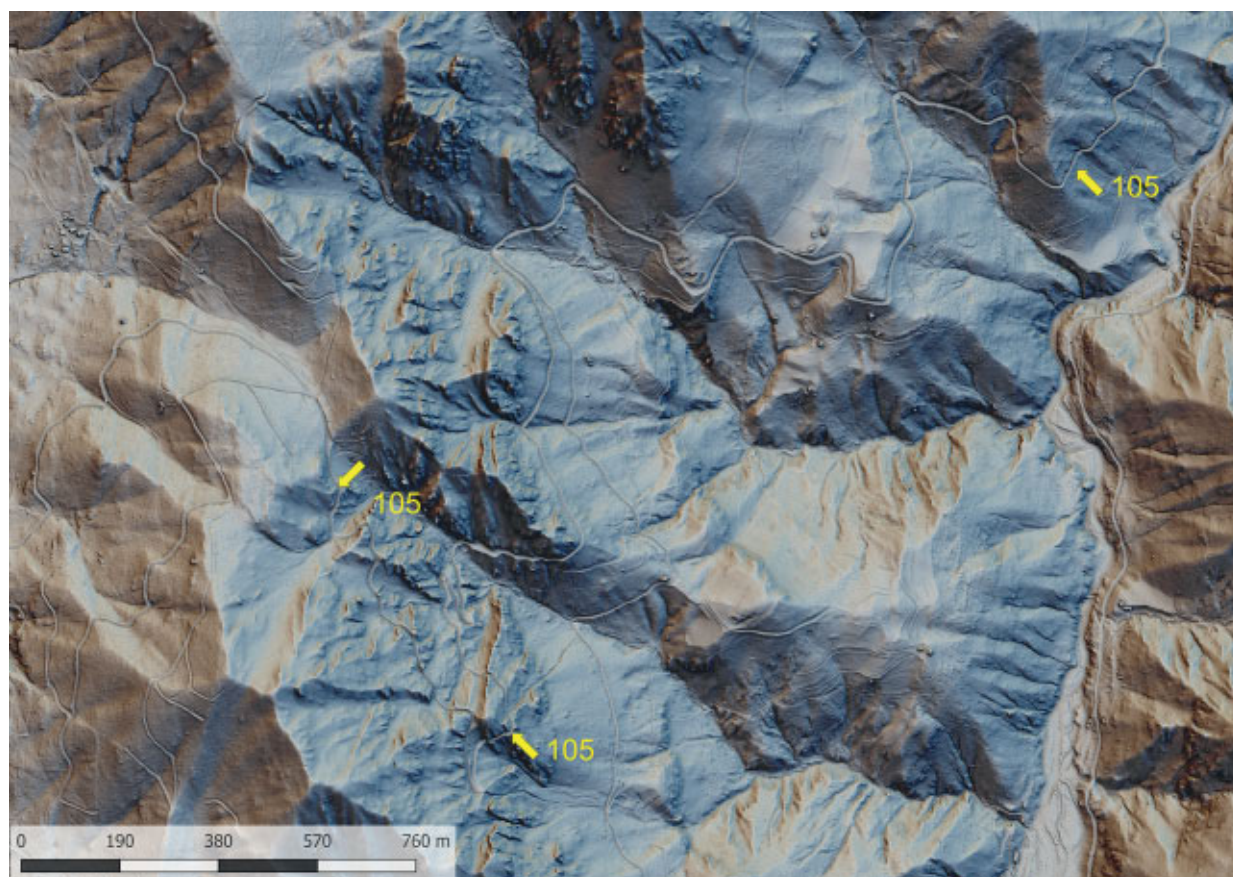
¹⁶³ Mihelič 2017.

Slika 79 Lidarski posnetek: cesta Kanal–Kanalski Vrh (kat. št. 101) (izvedba M. Mori).

Slika 80 Lidarski posnetek: cesta Občina–Gornji Lokovec (kat. št. 102) (izvedba M. Mori).

Slika 81 Lidarski posnetek: cesta Dolenja Trebuša–Čepovan (kat. št. 105) (izvedba M. Mori).

Slika 82 Grobovi padlih avstro-ogrskih vojakov na domačem pokopališču v Čepovanu spomladi 1917 (po Klavora 1997, 30).

Slika 83 Spomenik v obliki piramide na vojaškem pokopališču v Čepovanu julija 2018 (foto N. Kovačič).

102. Cesta Občina – Gornji Lokovec

Cesto Občina - Gornji Lokovec (sl. 80) so gradili ruski vojni ujetniki.¹⁶⁴

103. Trebuša – Hotenje

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁶⁵

104. Podčepovan

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁶⁶

105. Preval Drnulk – cesta Dolenja Trebuša – Čepovan, *Ruska cesta*

V Tesnem se odcepi od glavne ceste vojaška *ruska cesta* (sl. 81), ki so jo zgradili ruski vojni ujetniki čez preval Drnulk v Trebušo.¹⁶⁷ Zgrajena je bila leta 1917¹⁶⁸ in bila ena izmed dovoznih žil za soško fronto, sploh v 11. soški bitki. Po izročilu je na stotine ruskih vojakov umrlo na teh izkopi. Kje so pokopani, ni znano.¹⁶⁹

164 Splet 10.

165 Galić, Pirih 2007, 374. Locirano okvirno v Hotenje, točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

166 Galić, Pirih 2007, 376. Locirano okvirno v Podčepovan, točne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti.

167 Zupan 1968, 200.

168 Uršič 1968, 402. Domnevamo, da je bila končana med 5. junijem in 24. avgustom 1917. Na zemljevidu, ki prikazuje stanje po 10. soški bitki (5. junija 1917) (Galić, Marušič 2005, 358), še ni vrisana. Na zemljevidu, ki prikazuje avstro-ogrski umik na novo obrambno črto na Banjšicah 24. avgusta 1917 (Galić, Marušič 2005, 360), pa je že vrisana. Ponekod se kot letnica gradnje navaja tudi leto 1915 (Splet 10, Splet 11).

169 Kolenc 2015, 917.

Slika 84 Lokacija Ruskih barak na Lokvah (foto N. Kovačič).

106. Čepovan – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 4864

Na avstro-ogrskem vojaškem pokopališču (*sl.* 82)¹⁷⁰ so pokopani tudi ruski vojni ujetniki.¹⁷¹ Danes je ohranjen le centralni spomenik v obliki piramide, zidane iz kamna, do katerega vodi tlakovana pot (*sl.* 83).¹⁷²

107. Čepovan I in II

Na pokopališču Čepovan I so pokopani trije ruski vojni ujetniki, na pokopališču Čepovan II pa 16.¹⁷³

170 Verjetno istovetno z vojaškim pokopališčem Čepovan I ali II.

171 Klavora 1997, 26, 30.

172 Splet 4.

173 Galić, Pirih 2007, 376. Natančnih lokaciji obeh zaenkrat nismo ugotovili. Eno izmed njih je verjetno istovetno z vojaškim pokopališčem v Čepovanu (glej zgoraj).

108. Čepovan

Od nekega oddelka pri Čepovanu je pobegnilo večje število ruskih vojnih ujetnikov in od teh so jih pet ulovili v žičnih ovirah med Vodil vrhom in Mrzlim vrhom nad Tolminom. Od teh je straža enega ustrelila, drugega ranila, ostale tri pa ujela. Kasneje so bili ustreljeni pri Zlatorogu.¹⁷⁴

109. Cesta Lokve – Čepovan

Cesto Lokve – Čepovan so gradili ruski vojni ujetniki.¹⁷⁵

110. Gorenja Trebuša, vaško pokopališče

Leta 1917 so našli v Govcih nad Gorenjo Trebušo človeški skelet. Skelet z razbito lobanjo in polomljenimi nogami je tam ležal zagotovo že najmanj eno leto, oblečen pa je bil v avstrijsko vojaško monduro z eno

174 Br. 1923, 5; Budkovič 2012, 146.

175 Ustna informacija Rajmond Kolenc, Lokve.

Slika 85 Štefanova hiša pred katero so usmrtili sedem ruskih vojnih ujetnikov (foto N. Kovačič).

avstrijsko in eno rusko čepico. Najverjetneje je šlo za Rusa. Domačini so z župnikom 26. julija 1917 ostanke dostojno pokopali na vaškem pokopališču in s tem izkazali svojo pieteto do žrtve.¹⁷⁶

111. Kolenc

Tu je pokopan ruski vojni ujetnik.¹⁷⁷

112. Vojsko

Maja 1916 je 134 ruskih vojnih ujetnikov pod poveljstvom 29 vojakov začelo demontažo visoko napetostnega električnega voda na Vojskem.¹⁷⁸

113. Trebuša, ruska cesta pri Mrzli Rupi

Pri Mrzli Rupi so ostanki ceste, ki so jo gradili ruski vojni ujetniki, niso pa je dokončali.¹⁷⁹ To cesto, ki povezuje zaselka Na Pustoti–Poljane domačini imenujejo *ruska cesta* in so jo gradili ruski vojni ujetniki.

114. Lokve, Ruske barake

Rajmond Kolenc iz Lokvi nam je pokazal lokacijo ruskih barak na Lokvah (*sl. 84*) in povedal, da je bila zraven tudi vojaška bolnišnica.¹⁸⁰

115. Lokve

Pri Lokvah so januarja 1917 ruski, srbski in romunski vojni ujetniki s koles vojaških tovornjakov strgali blato in nanašali na cesto nov gramoz, ki so ga tovornja-

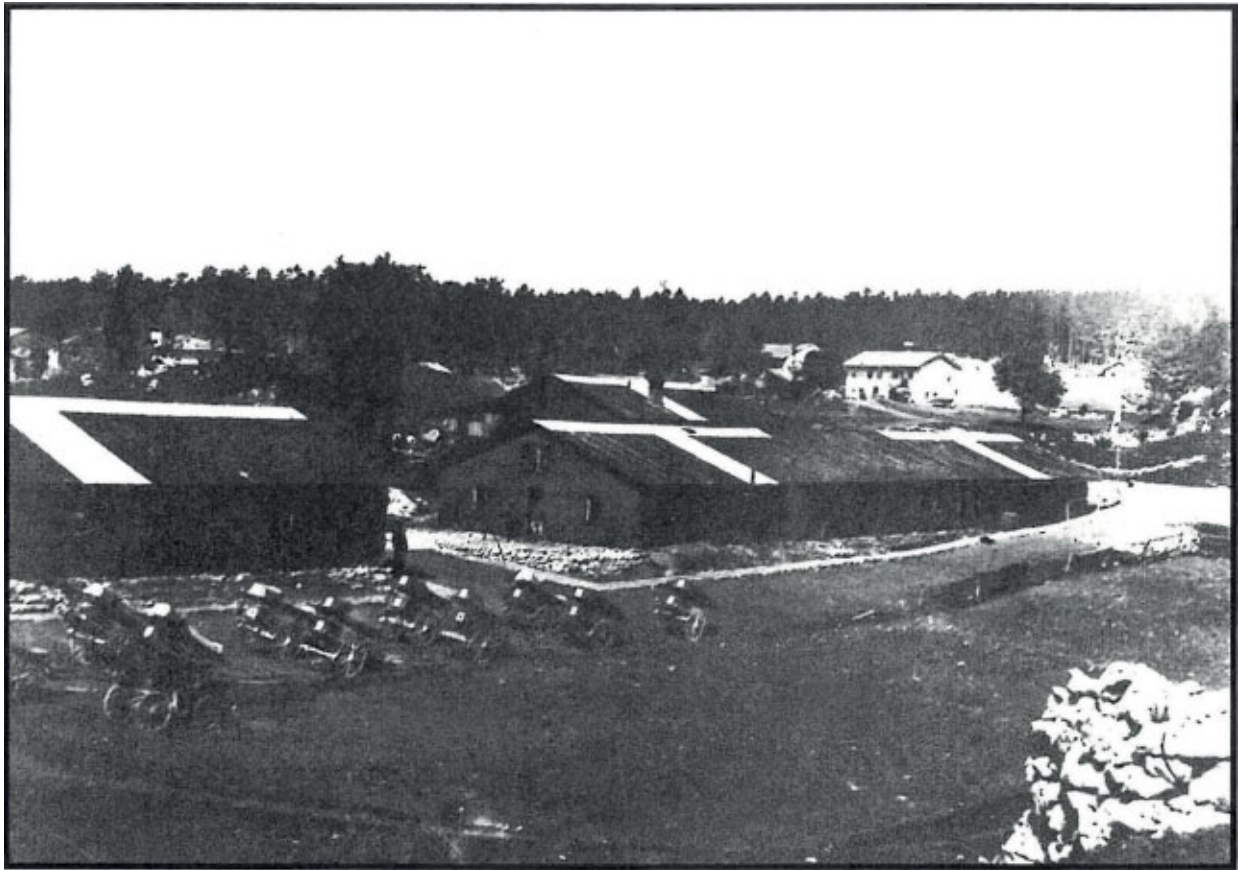
176 Svolišak *et al.* 2005, 36.

177 Galić, Pirih 2007, 376. Točne lokacije iz literature nismo uspeli ugotoviti. Pri kmetiji Kolenc?

178 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127.

179 Božič 1970, 73.

180 Ustna informacija Rajmond Kolenc, Lokve.

Slika 86 Lesene barake avstro-ogrške vojaške bolnišnice pri Nemcih (po Klavora 1997, 44).

ki kmalu spet zmleli v prah in blato.¹⁸¹ Med prebivalci Lokev je znan *pokol Rusov*, ki se je izvršil januarja leta 1917. Ker Rusi niso hoteli kopati jarkov in opravljati drugih del v neposredni bližini fronte, so jih sedem usmrtili pred Štefanovo hišo, nekaj pa so jih odvedli v gozd, kjer so jih prisilili, da so si še pred usmrčitvijo sami izkopali grobove. Ljudje se danes spominjajo teh ujetnikov kot junakov, padlih v borbi proti krivici in nasilju.¹⁸²

116. Lokve 23, Pri Štefanu, Zadrudni dom

Ker Rusi niso hoteli kopati jarkov in opravljati druga dela v neposredni bližini fronte, so jih sedem usmrtili pred Štefanovo hišo (*sl. 85*).¹⁸³

181 Klavora 1997, 22.

182 Kolenc 2015, 918.

183 Kolenc 2015, 918.

117. Dobrovo, dolina Reke

Avstrijska vojska je s seboj v Brda pripeljala tudi ruske vojne ujetnike. V dolini Reke pod Dobrovem je bilo taborišče, ograjeno z bodečo žico, ki je bila speljana prav ob cesti. Lačni ruski ujetniki so molili roke skozi žico in prosili mimoidoče: *Daj kusak hleba!*¹⁸⁴

118. Nemci, Na žagovini

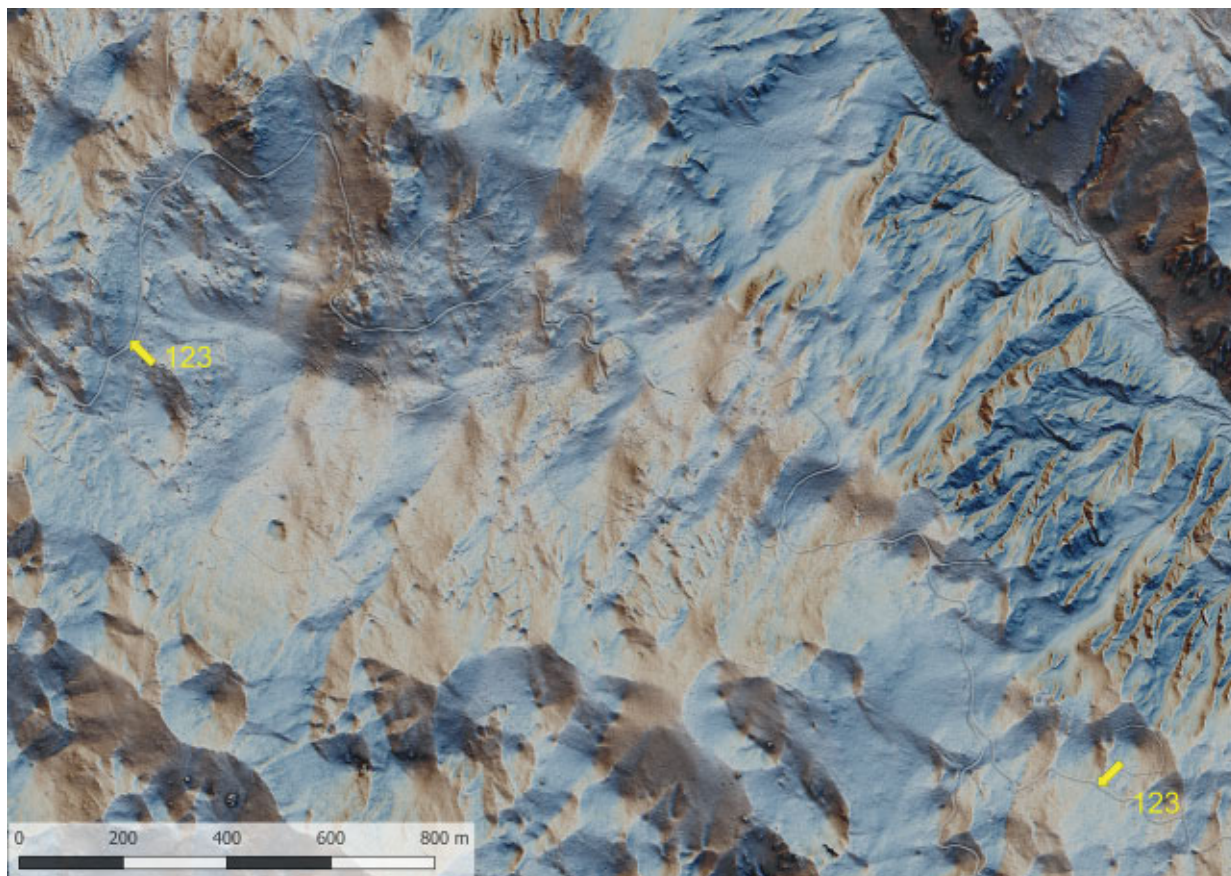
Tu so bili v baraki nastanjeni ruski vojni ujetniki.¹⁸⁵

119. Nemci, Pri Kušmanu

Pri Kušmanu so ruski vojni ujetniki pekli kruh, domačino pa so pomagali pri kmečkih opravilih, največkrat na njivah. „Za malo se jim je zdelo zvečer spravljati seno v lonce, saj so ga morali zjutraj spet raztrositi

184 Podveršič 2016, 102.

185 Kolenc 2015, 919.

Slika 87 Lidarski posnetek: cesta Male Lazne–Mala gora, osrednji odsek (kat. št. 123) (izvedba M. Mori).

po travniku. Dejali so: „to je prava rabotna, delo brez veze“. Slušnost ujetnikov je bila seveda kaznovana. Kaznovanemu so zvezali roke na hrbtu, nato ga privezali na lipo, ki je stala poleg pekarnice. Samo s konico prstov se je lahko dotikal tal in takšno večurno bingljanje je pomenilo pravo mučenje”.¹⁸⁶

120. Nemci

Ruski vojni ujetniki so pomagali domačinom v Nemcih pri kmečkih opravilih, največkrat na njivah.¹⁸⁷

121. Nemci, Na griču

Tu so bili v baraki nastanjeni ruski vojni ujetniki.¹⁸⁸

122. Nemci, Vojaška bolnišnica

Pri urejanju okolice vojaške bolnišnice pri Nemcih (sl. 86) so pomagali ruski vojni ujetniki.¹⁸⁹

123. Cesta Male Lazne – Mala gora

Vojaška cesta, ki so jo gradili ruski vojni ujetniki (sl. 87), poteka skozi Golce od zahoda proti vzhodu in jih pretrga od Malih Lazen mimo Smrekove drage, čez Škrbino in Poslušanje do Kovka in Male gore. Globoki skalnati prepadi nad koncem doline Selce, ki so bili mnogim zadnje bivališče, so kasneje dobili ime *Ruske struge*.¹⁹⁰

186 Kolenc 2015, 919–920.

187 Kolenc 2015, 919.

188 Kolenc 2015, 919.

189 Ustna informacija Alfred Gruden, Nemci.

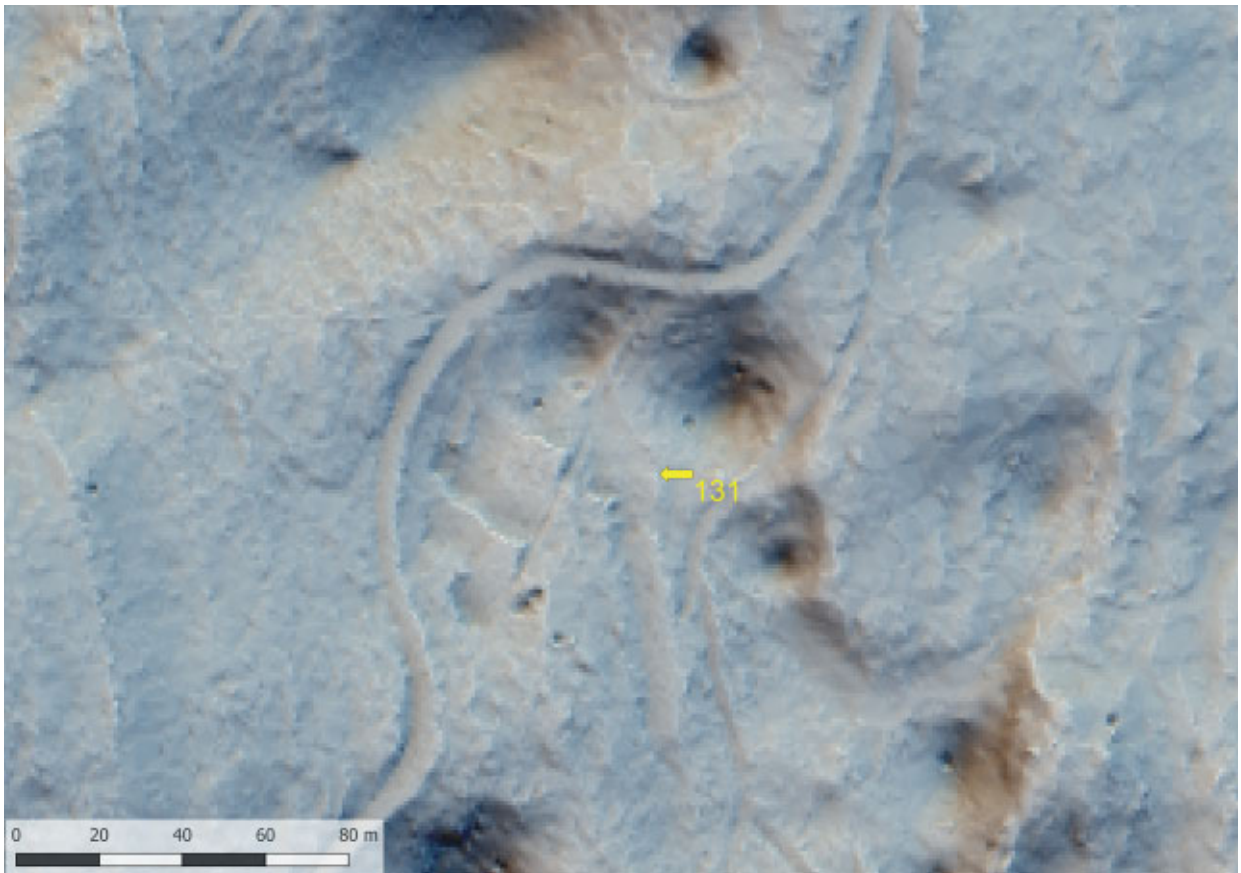
190 Božič 1967, 248.

Slika 88 Ruski vojni ujetniki pri izviru (zgoraj) ter izvir v devetdesetih letih 20. stoletja (spodaj) (po Simić 1996, 85).

Slika 89 Ruski vojni ujetniki pri gradnji ceste Loke–Ravnica (po Koren, Testen 2014, foto 14).

Slika 90 Lidarski posnetek: terase, na katerih so stale vojaške barake (kat. št. 131) (izvedba M. Mori).

Slika 91 Ruski vojni ujetniki pri delu na grajskem griču v Gorici (po Splet 39).

Slika 92 Leseno znamenje na Predmeji julija 2018 (foto N. Kovačič).

Slika 93 Ploščica z napisom desno pod znamenjem julija 2018 (foto N. Kovačič).

124. Dolnje Cerovo, Trebežarjeva hiša

„Nekega poznega večera je k Trebežarjevim prišel ruski vojni ujetnik, ki je prosil, naj mu dajo jesti. Mati mu je seveda dopovedovala, da mu nima kaj dati, saj še sami nimajo kaj jesti. V skrajnem obupu je Rus pokleknil in prosil z dvignjenimi rokami. Ko je pokleknil, je zagledal pod stopnicami, ki so peljale iz hiše na pod, slučajno odkrito vrečo sirka. Ujetnik je planil k vreči, zajel prgišče zrnja, napolnil usta, z mladimi zobmi prežvečil, še enkrat zajel, dal v žep, se vljudno zahvalil in odšel v noč.”¹⁹¹

125. Poljska železnica na konjsko vleko Šempeter pri Gorici – Trnovo – kota 790

19 km dolgo progo sta od 3. aprila do 22. maja 1916 gradili 36. železniška četa in 47. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov.¹⁹²

191 Podveršič 2016, 102.

192 Schaumann 1991, 163.

126. Izvir Franca Jožefa (nem. *Franz Josef Quelle*)

Pod Vratci je pionirska četa avgusta 1915 obzidala kraški izvir in tako je nastal Izvir Franca Jožefa (nem. *Franz Josef Quelle*). Tja so ruski vojni ujetniki hodili z vozovi po vodo (sl. 88).¹⁹³

127. Idrijska bela, ruska baraka

Na TTN 5 je označen toponim *ruska baraka*, zato lahko domnevamo, da je bila v prvi svetovni vojni tam baraka, v kateri so bili nastanjenimi ruski vojni ujetniki.

128. Loke¹⁹⁴

Na Loke se veže tudi več aretacij ruskih vojnih ujetnikov. 4. oktobra 1917 je bil aretiran ruski vojni ujetnik

193 Simić 1996, 85.

194 Pomotoma smo locirali v Loke pri Novi Gorici. Verjetneje gre za nam neznane Loke v okolici Cola (morda

Slika 94 Razglednica prikazuje Semenšče v Gorici pred prvo svetovno vojno. Danes je v njem sedež Univerze v Trstu za Gorico (po Splet 38).

zaradi pobega. 18. oktobra 1917 je bil aretiran ruski vojni ujetnik zaradi pobega. 28. novembra 1917 sta bila 2 ruska vojna ujetnika aretirana zaradi pobega.¹⁹⁵

129. Krmin (Italija)

Leta 1918 so pred Krminom ležali v travi trije ruski vojni ujetniki in pili iz steklenice konjaka.¹⁹⁶

130. Cesta Loke – Ravnica

Ruski vojni ujetniki so gradili cesto od Lok proti Ravnici (sl. 89).¹⁹⁷

131. Pri ruskih barakah

Na pobočju Čavna so dobro vidni temelji vojaških barak (sl. 90), ki so jih zgradili ruski vojni ujetniki.¹⁹⁸ Temu kraju še danes pravijo *Pri barakah*¹⁹⁹ oz. *Pri ruskih barakah*.²⁰⁰

132. Tisovec, pri Ruski baraki

V Tisovcu, 17 km od Črnega Vrha, so ob cesti še sledovi barak, kjer so bili nastanjeni delavci. Kraj se imenuje pri *Ruski baraki*.²⁰¹

133. Cingalca, Cingolca

„Ruski vojni ujetniki so v Cingalci gradili velik zbiralnik vode, *pumpagaus*. In ko so v poletni vročini počli-

ledino (sl. lokab pri Sanaborju?)

195 Trošt *et al.* 2008, 436, 438, 440.

196 Lokar 1951, 125.

197 Koren, Testen 2014, foto 14; Žabota 2015, 33; Grdina, Pagon 2016, 63.

198 Božič 1967, 250; Velikonja 2001, 277.

199 Božič 1967, 250.

200 Velikonja 2001, 277.

201 Vončina 2014, 12. Locirano okvirno v Tisovec. Točne lokacije nam zaenkrat še ni uspelo ugotoviti.

Slika 95 Vojaška bolnišnica v Oseku (po Splet 13).

vali na runički pod zbiralnikom, se jim je zazdelo, da globoko pod sabo slišijo žuborenje vode. *Kaj bi vodo spravljali iz Podgure gor, če teče pod nami*, so rekli inženirji in ukazali Rusom na tisti runički kopat. In so kopali in kopali in predrl strop podzemne jame. Kopačem se je pod nogami udrl svet in jih pogoltnil. Samo še strašen krik so slišali tisti, ki so vlečili na površje skopano prst. Petdeset da jih je požrlo brezno, ki se je odprlo pod njimi. Odprtino nad novim breznom so zacementirali in zasuli; danes čeznjo raste gozdno rastlinje. Tudi *pumpagaus* bo gozd kmalu skrtil vase. Iz ogromnih vodnih zbiralnikov rastejo že debela drevesa ...”²⁰²

202 Černigoj 1999, 42; glej tudi Malešič 2005, 103 - 104; Zupanič Slavec 2007, 107, op. 73.

134. Gorica, Goriški grad (Italija)

V Gorici so na grajskem griču (sl. 91) delali ruski vojni ujetniki.²⁰³

135. Predmeja, kapelica

Na Predmeji spominja na preminule ruske vojne ujetnike majhno leseno znamenje oz. kapelica v živi rdeči, beli in modri barvi (sl. 92).²⁰⁴ Kapelica ruskih vojnih ujetnikov je bila postavljena leta 1917 (sl. 93).

136. Predmeja, piramida

V bližini Predmeje piramida spominja na preminule ruske vojne ujetnike.²⁰⁵

203 Splet 39.

204 Fischer 2009, 367; Koren, Testen 2014, 125.

205 Fischer 2009, 367; Koren Testen 2014, 125. Natančne lokacije na terenu zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali na Predmejo. Istovetno s kat. št.

Slika 96 Začetna postaja žičnice v Ajdovščini julija 1915 (po Schaumann, Schaumann 2002, 82).

137. Predmeja, Ruske barake

V gozdu pri Predmeji so ostanki barak taborišča ruskih vojnih ujetnikov.²⁰⁶

138. Predmeja, Ruska baraka pri hiši Franca Černigoja

Ruski vojni ujetniki so imeli barako blizu hiše Franca Černigoja na Predmeji.²⁰⁷

139. Vodovod Lokavšček–Predmeja–Nagnovec–Lokve–Nemci

Ruski vojni ujetniki so gradili vodovod iz Lokavščka mimo Predmeje na Nagnovec in dalje proti Lokvam in do zaselka Nemci.²⁰⁸

140. Gorica, semenišče, Via B. Alviano 18, Gorizia (Italija)

Skozi veliko odprtino v zidu dvorišča velikega semenišča (sl. 94) je nekdo videl, kako so ravno prišli Rusi z lopatami in krampi, da pojdejo na delo.²⁰⁹

158 oz. sliko 113?

206 Fischer 2009, 367; Koren, Testen 2014, 125. Natančne lokacije na terenu zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali na Predmejo. Istovetno s kat. št. 131?

207 Černigoj 2008, 227. Natančne lokacije na terenu zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali na Predmejo.

208 Kolenc 2015, 918; glej tudi Bratina 2014, 15; isti 2015, 31.

209 Slovenec 1917, 2.

Slika 97 Ruski vojni ujetniki pri delu. Domnevno na žičnici na Predmeji (SI PANG 583, a. e. 157, I/14).

141. Strelski jarki druge frontne črte Škabrijel – Doberdobska planota in odsek VII. korpusa na Krasu

V zaledju goriškega mostišča so izkopali strelske jarkke druge črte, ki je potekala od Škabrijela prek Sv. Katarine in nato vzhodno od Gorice, prek Sv. Marka, po vzhodnem bregu Vrtojvice do Mirenskega gradu in od tam na severni rob Doberdobske planote. Na fronti in v neposrednem zaledju je delalo 20.000 delavcev, 20.000 ruskih ujetnikov pa je za fronto gradilo ceste in poti.²¹⁰

Po zaključku 9. soške bitke jeseni 1916 sta obe strani izkoristili čas za utrjevanje obrambnih položajev. General Kuchinka, vodja utrjevalnih del na odseku

VII. korpusa, je imel na voljo kar 18.500 ljudi, med katerimi je bilo precej ruskih vojnih ujetnikov.²¹¹

142. Otlica, Vrh Hriba

„Johančk z Otlice, Porkula, je bil mičkan možak. Med prvo vojsko je bil za vaškega čuvaja. Ponosno je stopal po cesti, s Prstave gor proti Vrh Hriba. Dolga puška se mu je zadevala ob tla. In tam pri kapelci so ga srečali ruski ujetniki. Ob pogledu na Johančka je eden zmajal z glavo in rekel: ‚Eeee, Avstrija krepedjot ... ‘ Johančk pa mu je jezno odgovoril: ‚Če si tak heroj, kaj si se pa dal ujet!‘

Med drugo vojsko pa so ruski partizani videli, kako se je pred kapelco Vrh Hriba eden od slovenskih partizanov prekrižal. Rusi so zmajali z glavami in rekli: ‚Eeee, Tito propadjot ... ‘²¹²

210 Simić 1996, 117; prim. Galić, Marušič 2005, 112; Maver 2014.

211 Simić 1994, 106; Močnik 2005, 140.

212 Černigoj 1999, 138.

Slika 98 *Avstro-ogrsko vojaško pokopališče v Črničah (po Splet 14).*

143. Osek – Na Poljanah

Pri gradnji vojaške bolnišnice (*sl. 95*) na travniku na Poljanah pri Oseku so sodelovali ruski vojni ujetniki.²¹³

144. Žičnica Ajdovščina – Predmeja

Na žičniški povezavi Ajdovščina – Predmeja (*sl. 96*) so delali ruski vojni ujetniki (*sl. 97*).²¹⁴

145. Živanova dolina

Leta 1916 ali 1917 so na cesti proti Otlici delali ruski vojni ujetniki. Pomagali so tudi domačini, pretežno ženske, saj so bili fantje in moški na fronti. Na Kovku, blizu sedanje avtobusne postaje, v Živanovi dolini, so ruski ujetniki in domačini kopali zemljo in

jo vozili na cesto ter mešali med kamenje, da se je vse skupaj bolj sprijelo. Danes je tam globoka vrtača.²¹⁵

146. Črniče–Brith

Po končanem bombardiranju se je hitro selil tren ruskih ujetnikov izza Britha drugam, neznano kam.²¹⁶

147. Motorna poljska železnica Ajdovščina – Batuje – Črniče – Šempas – Kota 56

Trasiranje in gradnjo sta 30. julija 1917 začela 36. železniška četa in 7. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov.²¹⁷

213 Novak 2014, 127.

214 Grdina, Pagon 2016, 44.

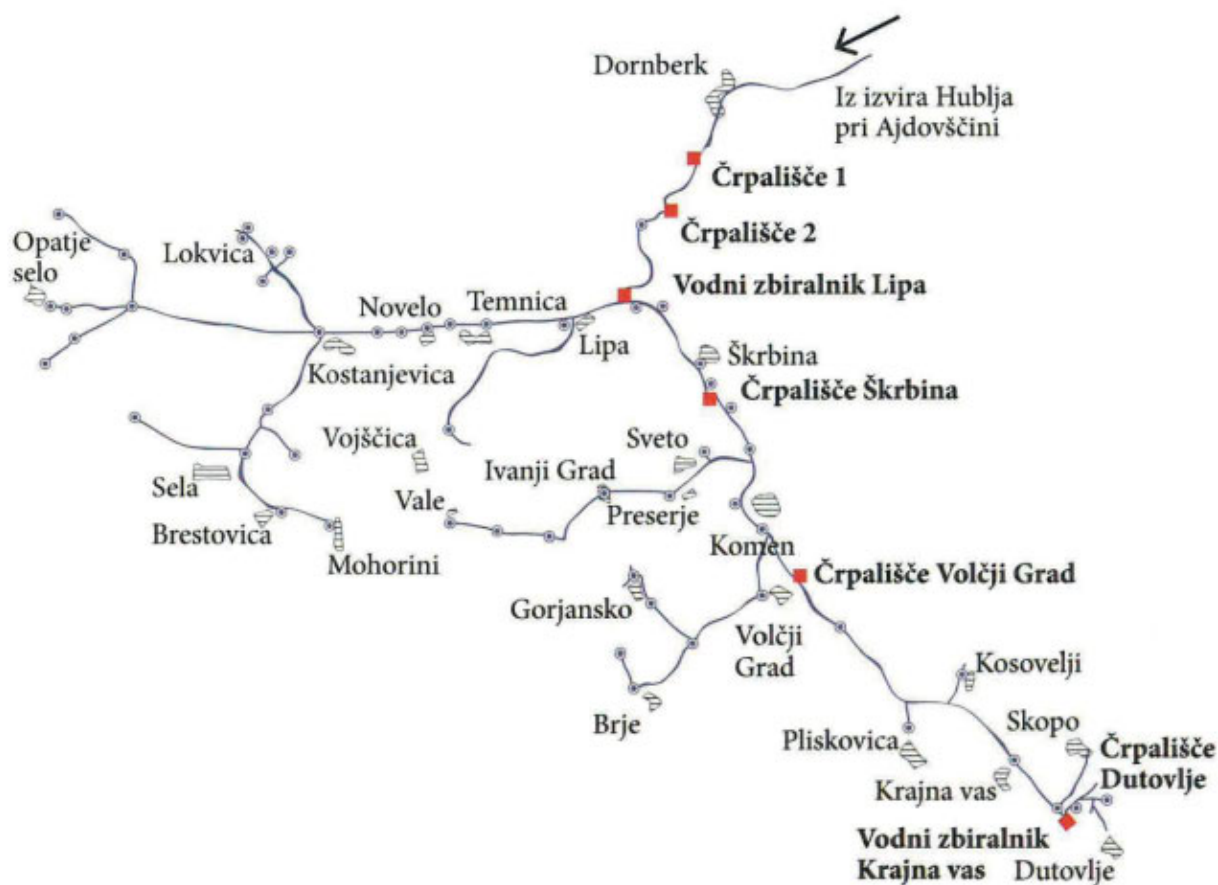
215 Trošt *et al.* 2008, 308.

216 Novak 2014, 190.

217 Schaumann 1991, 166.

Slika 99 Načrt hubeljskega vodovoda od izvira Hublja do Dornberka (SI PAK 634, t. e. 29).

Slika 100 Vsi kraki kraškega vodovoda, glavna črpališča in zbiralniki, ki jih je napajala voda iz Hublja (po Klavora 2014a, 70).

Slika 101 Ostanke vodovoda pri Volčjem Gradu na Krasu (foto M. Vinaržga).

Slika 102 Ruski ujetniki pri gradnji hbeljskega vodovoda pred Pišočevo hišo v Batujah (po Plabuta 2005, 56).

Slika 103 Ruski vojni ujetniki pri kopanju vodovodnega jarka v Dornberku (po Klavora 2014a, 70).

148. Črniče – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 86

Na avstroogrskem vojaškem pokopališču v Črničah (sl. 98) je bil dne 17. januarja 1917 pokopan ruski vojni ujetnik.²¹⁸

149. Hubeljski in kraški vodovod

V začetku leta 1916 je avstro-ogrška vojska začela z izgradnjo hubeljskega vodovoda, s pomočjo ruskih vojnih ujetnikov in delavskih enot. Potekal je do Batuj, od tam do Dornberka in v Vrata, kjer so bile črpalke, ki so vodo prečrpale na Kras (sl. 99, sl. 100, sl. 101).²¹⁹ Ruski vojni ujetniki so zagotovo gradili vodovod pred Pišočevo hišo v Batujah (sl. 102),²²⁰ v Dornberku (sl. 103),²²¹ okrog Opatjega sela (kjer so tudi popravljali ceste),²²² pri Ivanjem gradu²²³ in po celi črti vodovoda od Škocjana pri Divači pa do fronte (sl. 104).²²⁴ „Vsako jutro so te sestradane, izmučene može pod stražo črnovojnikov razvrstili po celi črti vodovoda od Škocjana pri Divači pa do fronte, ki je segala od Doberdoba preko Kostanjevice, Opatjega sela in naprej. Voda je po vodovodu stekla spomladi leta 1916 - in teče še danes. Beda graditeljev kraškega vodovoda je bila nepopisna. Kolikokrat sem te ruske okostnjake gledal, ko sem mimo njih hodil na trg v Trst. ... Pot naju je vodila čez Kriško gmajno, kjer so ruski ujetniki gradili vodovod. Krampi v koščenih rokah, slabotni udarci po kraškem kamenju, vročina, lakota, žeja, burja, mraz. Vse več grobov je zaznamovalo traso vodovoda.”²²⁵

150. Cesta Batuje – Črniče

Za lažji odvoz vojaškega materiala proti fronti so ruski vojni ujetniki razširili cesto iz Batuj v Črniče (sl. 105).²²⁶

151. Cesta Batuje – Vogrsko

Ruski vojni ujetniki so zgradili novo pot iz Batuj na Vogrsko (iz Gradne) (sl. 105).²²⁷

152. Prvačina – Frijula, Pahorheva gostilna in trgovina

Pahorjevi so do jeseni leta 1916 imeli gostilno in trgovino v Prvačini. Tam so od nekega ruskega ujetnika kupili steklenico.²²⁸

153. Železnica Gorica – Prvačina–Opčine–Trst

Obnovo proge Gorica–Prvačina–Opčine–Trst, železniških postaj Volčja Draga in Šempeter, železniškega mostu pri Dornberku ter priključkov linij proti Batujam in Ajdovščini ter objektov na njih, so od 22. oktobra do 14. novembra 1917 izvajali 32. in 29. železniška četa, oddelek 10. železniške čete in šest delovnih oddelkov ruskih vojnih ujetnikov. Dela, ki so spremenila začasno progo v trajno, pa so trajala od januarja do junija 1918.²²⁹

154. Pri ruski kuhinji

Na severnem koncu ravnice, kakšnih 50 metrov od ceste, je v pobočje izkopan manjši prostor, velik največ trikrat tri metre, ki se ga je prijelo ime Pri ruski kuhinji (sl. 106, sl. 113).²³⁰

218 Novak 2014, 362.

219 Žigon 2014, 31.

220 Plahuta 2005, 56 s starejšo literaturo.

221 Klavora 2014a, 70.

222 Matičič 2006, 54; Matičič 2016, 135.

223 Lenassi 1968, 314.

224 Zlobec 2010, 69–70.

225 Zlobec 2010, 69–70.

226 Rustja 2002, 85.

227 Rustja 2002, 85.

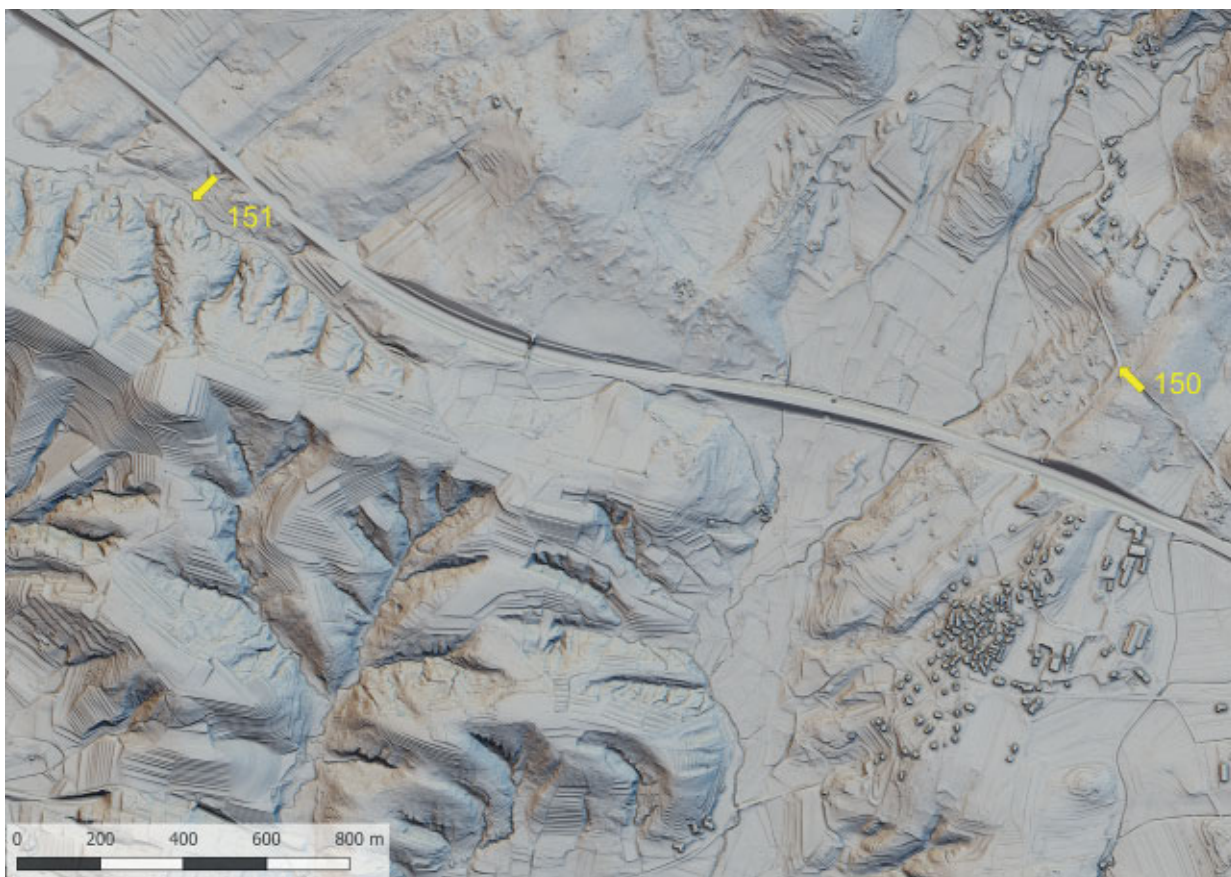
228 Splet 2.

229 Schaumann 1991, 196.

230 Trošt *et al.* 2008, 282; Bratina 2014, 15; isti 2015, 31.

Slika 104 Ruski vojni ujetniki pri gradnji kraškega vodovoda (po Koren, Testen 2014, 133, foto 27).

Slika 105 Lidarski posnetek: odseka cesti Batuje–Črniče (kat. št. 150) ter Batuje–Vogrsko (kat. št. 151) (izvedba M. Mori).

Slika 106 Izkopan prostor, ki se ga je prijelo ime Pri ruski kuhinji, julija 2018 (foto N. Kovačič).

Slika 107 Ruski vojni ujetniki pri delu na cesti pri Dornberku (po Klavora 2014, 65).

Slika 108 *Ajnšnit med prvo svetovno vojno (zgoraj) (po Bratina 2015, 31) in julija 2018 (spodaj) (foto M. Mibelič).*

Slika 109 *Ajnšnit julija 2018 (foto M. Mihelič).*

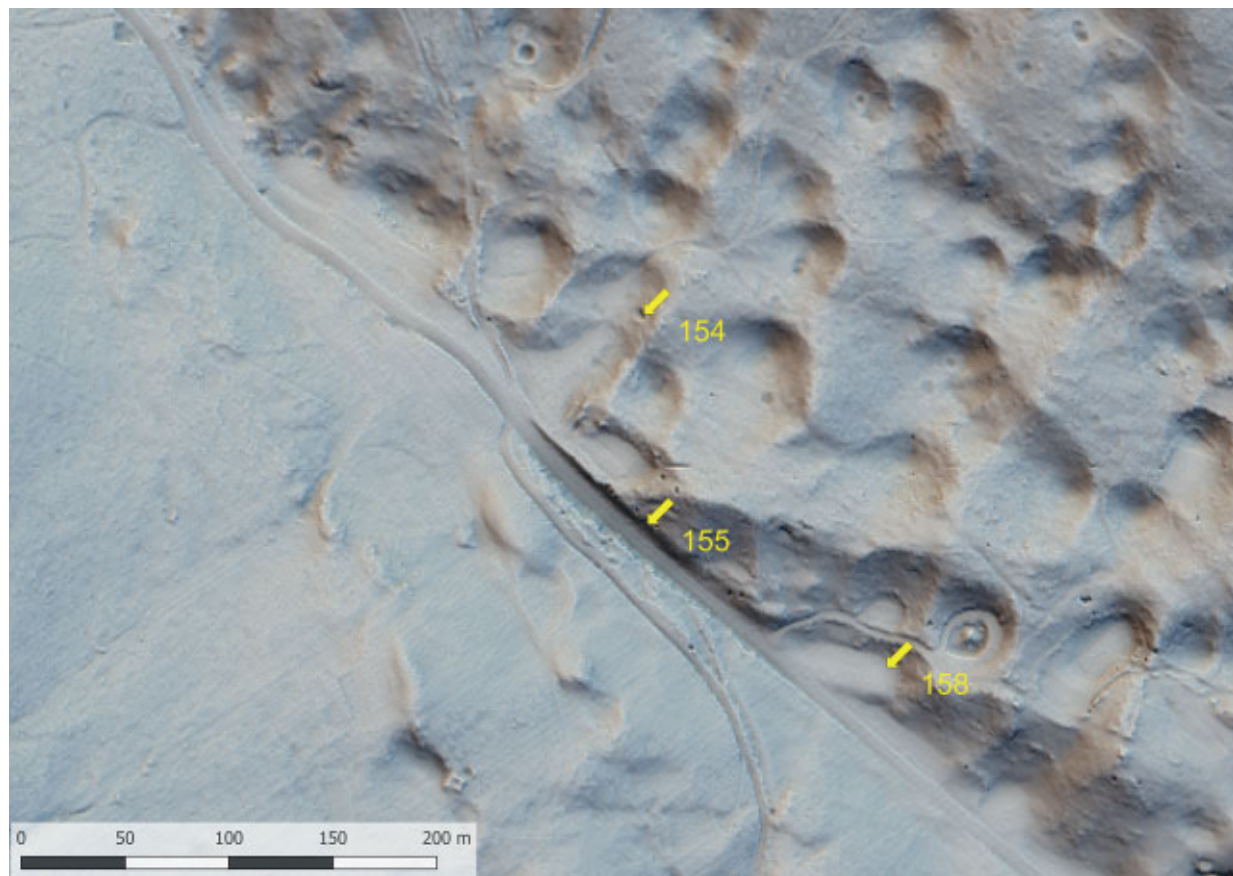
Slika 110 *Mesto taborišča ruskih vojnih ujetnikov pri Ajnšnitu julija 2018 (foto N. Kovačič).*

Slika 111 Spomenik graditeljem ceste, ruskim vojnim ujetnikom julija 2018 (foto N. Kovačič).

Slika 112 Ruski pravoslavni križ posvečen umrlim ruskim vojnim ujetnikom julija 2018 (foto N. Kovačič).

Slika 113 Lidarski posnetek: lokacija Pri ruski kuhinji (kat. št. 154), cestni vsek Ajnšnit (kat. št. 155) ter nasutje izkopanega materiala (kat. št. 158) (izvedba M. Mori).

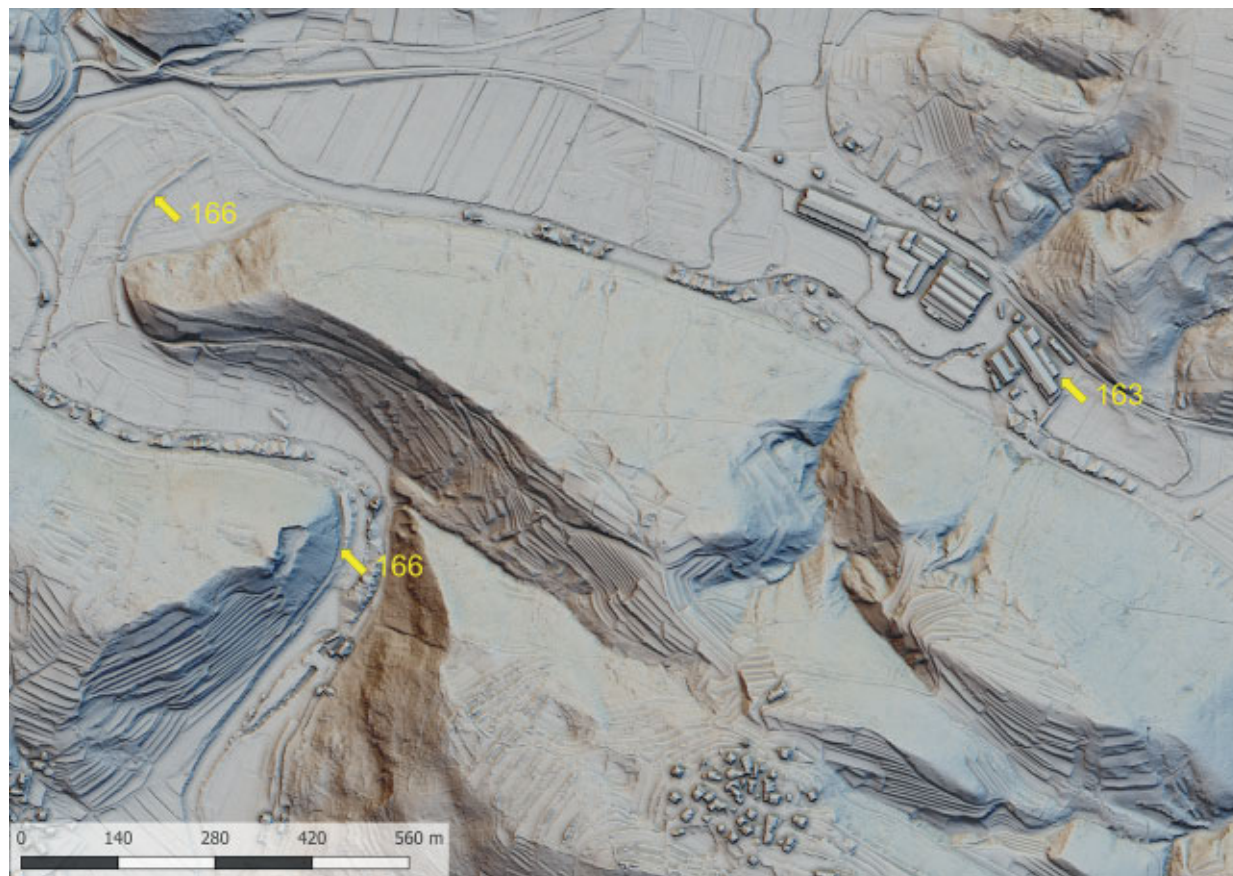
Slika 114 Ruski vojni ujetniki pri Ajnšnitu (po Bratina 2015, 31).

Slika 115 V eksploziji razdejano pokopališče v Ajdovščini, dne 5. 6. 1918 (po Splet 17).

Slika 116 Ruski vojni ujetniki pri delu pri Ajdovščini (po Grdina, Pagon 2016, 45).

Slika 117 Lidarski posnetek: lokacija Muličeve fužine (kat. št. 163) ter ostanki nasipov in vsekov za železnico Batuje–Saksid (kat. št. 166) (izvedba M. Mori).

155. Vrh Ajnšnita

Med prvo svetovno vojno so ruski ujetniki popravljali in urejali cesto proti Predmeji. Njihovo najbolj znano delo je usek Ajnšnit (sl. 108, sl. 109, sl. 113). Taborišče so imeli na ravnici tik nad usekom (sl. 110). Ujetnike, ki so med delom umrli, so najprej pokopavali v gozdičku, malo stran od prostora taborišča. Ruski ujetniki so pri kopenju Ajnšnita za odvoz materiala uporabljali celo pasje vprege.²³¹

156. Cesta Dornberk – Zalošče

Ruski vojni ujetniki so delali na cesti med Dornberkom in Zaloščami (sl. 107).²³²

157. Debela Griža, Monte San Michele (Italija)

Na tisoče ruskih vojnih ujetnikov je kopalo in vrtalo v trda kraška tla na Doberdobski planoti, v zaledju in tudi na Debeli Griži.²³³

158. Pod Ajnšnitom

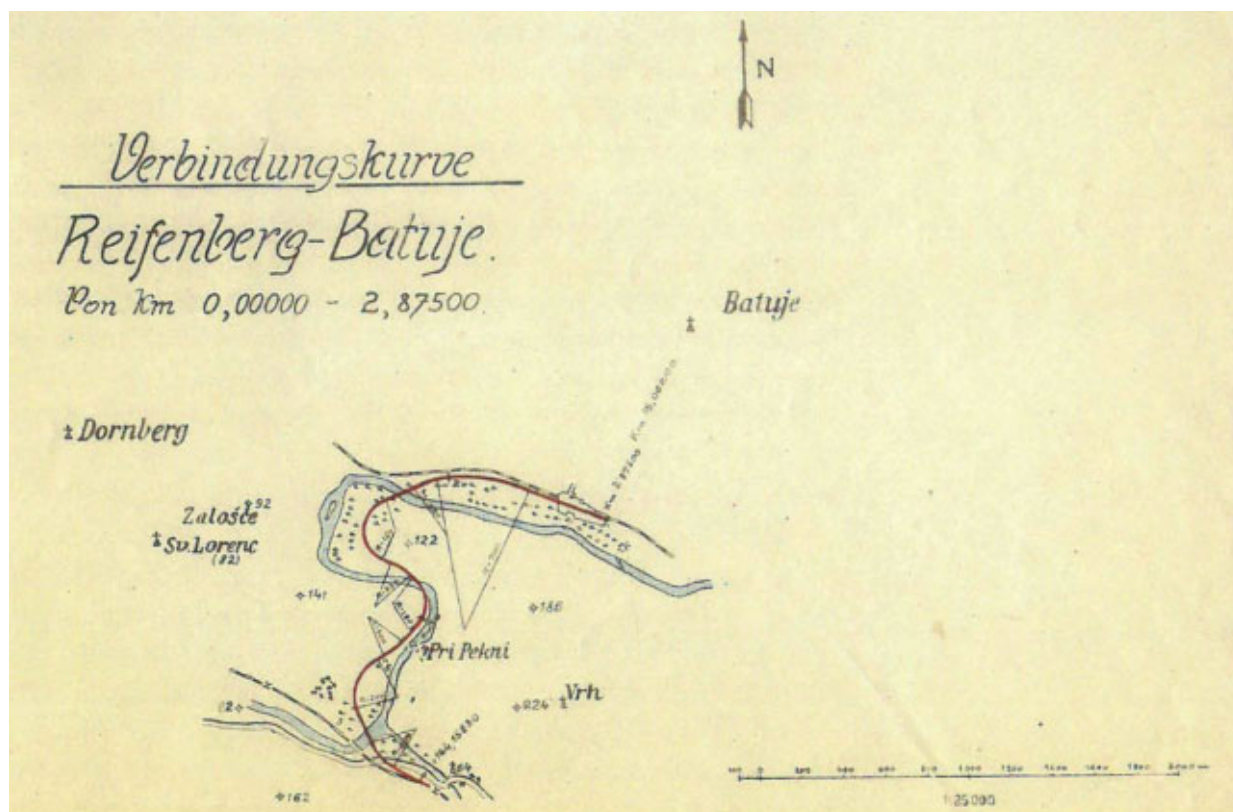
„Ko se je število mrtvih ruskih ujetnikov povečalo, so jih zasipali kar z materialom, ki so ga odkopali v useku. Pod usekom, na desni strani ceste (v smeri proti Predmeji) je majhna ravan (sl. 113); ta je narejena iz materiala, ki so ga odkopali v useku. Tam je tudi zadnje počivališče mnogih ujetnikov.“²³⁴ Tam sta postavljena tudi spomenik in ruski pravoslavni križ (sl. 111, sl. 112).

231 Trošt *et al.* 2008, 282, 334; Bratina 2014, 14–15; isti 2015, 28–31.

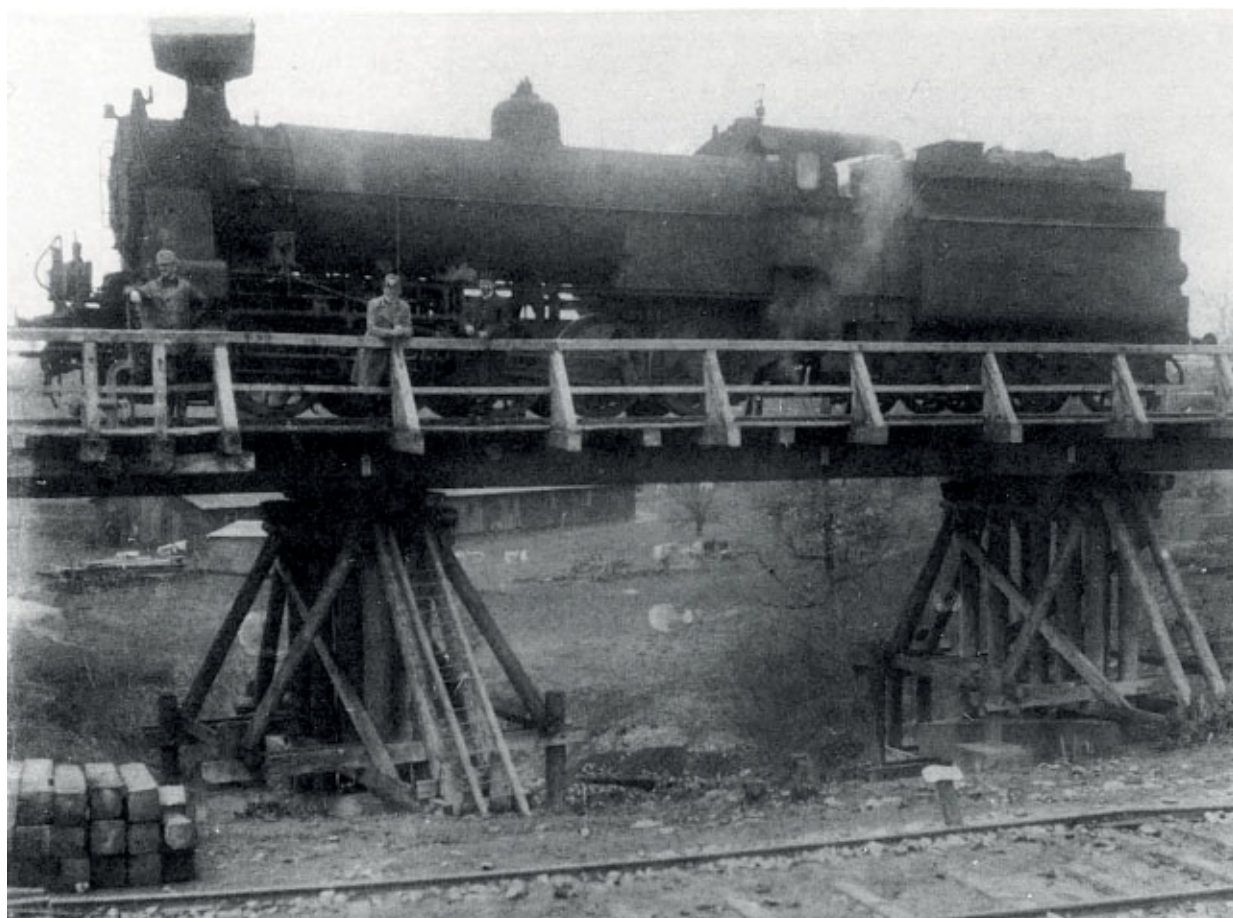
232 Klavora 2014, 65.

233 Klavora 2007, 182

234 Trošt *et al.* 2008, 282.

Slika 118 2,875 kilometra dolg zvezni lok skozi sotesko Pekel, ki je povezal železniški progj Jesenice–Trst in Gorica–Ajdovščina (po Rustja 2002, 84).

Slika 119 Eden izmed treh mostov obvozne trase (po Schaumann 1991, 157).

Slika 120 Spominska plošča graditeljem proge v Pecku (po Rustja 2002, 83).

159. Putrihi

24. maja 1918 je ob 13. uri eksplodiralo več skladišč streliva, ki so bila postavljena blizu železnice. Putrihi so bili do tal porušeni. Umrli so en civilist ter več ruskih vojnih ujetnikov, ki so imeli v bližini skladišč barake za bivanje.²³⁵

160. Železniška postaja Batuje

V začetku novembra 1915 so v Batuje prišli ruski vojni ujetniki. Pri železniški postaji so postavili barake ter razširili dovozno cesto na železniško postajo. Konec decembra 1915 je prišlo še dodatnih 200 ruskih vojnih ujetnikov, ki so pomagali pri rekonstrukciji postaje.²³⁶

161. Ajdovščina – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 4988

Na ajdovskem vojaškem pokopališču je pokopanih tudi okoli 30 ruskih vojnih ujetnikov, ki so umrli ob eksploziji pri Putrihah, 24. maja 1918 (*sl. 115*).²³⁷

162. Ajdovščina

Ajdovščina je bila pomembno logistično izhodišče za oskrbovanje soške fronte, zato je bilo tu nastanjenih veliko ruskih vojnih ujetnikov, ki so skrbeli za logistično podporo (*sl. 116*).²³⁸

235 Pirc Pavlič 2015, 21; Trošt 2015, 34.

236 Rustja 2002, 85; Plahuta (ur.) 2005, 56; Trošt 2015, 34.

237 Koren, Testen 2014, 141, foto 36; Grdina, Pagon 2016, 45.

238 Koren, Testen 2014, 139, foto 32; Grdina, Pagon 2016, 45.

Slika 121 *Pred tekstilno tovarno v Ajdovščini je ruski vojni ujetnik pasel ovce (po Grdina, Pagon 2016, 69).*

163. Tovarna poljedelskega orodja Batuje, Muličeva fužina

Prve dni decembra leta 1915 je v fužino prišel vojaški oddelek stavbnih delavcev in jo obnovil (*sl. 117*). V njej so pričeli delati za vojsko. Delali so vojaki, ruski vojni ujetniki in civilni delavci.²³⁹

164. Pri Tratniku

„Domači v Žagoliču, *pri Tratniku*, so večkrat opazili, da prehitro zmanjkuje hrane v koritih za prašiče in ugotovili, da so se z njo hranili tudi ruski vojni ujetniki.”²⁴⁰

165. Utrdba 8

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbе, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora

vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 8 (*sl. 122*).²⁴¹

166. Železnica Batuje – Saksid

Ker so Italijani obstreljevali železniško progo med Dornberkom in Batujami, so Avstrijci, da bi ohranili izredno pomembno povezavo Ajdovščine z južno železnico pri Sežani, ob Vipavi med Batujami in Saksidom jeseni²⁴² leta 1916 zgradili obvozno progo (*sl. 117, sl. 118, sl. 119*). Spominska plošča v Saksidu (*sl. 120*) označuje, da sta progo zgradili 12. in 36. železniška četa, med graditelji pa seveda niso omenjeni številni, predvsem ruski, vojni ujetniki.²⁴³ Poleg obeh

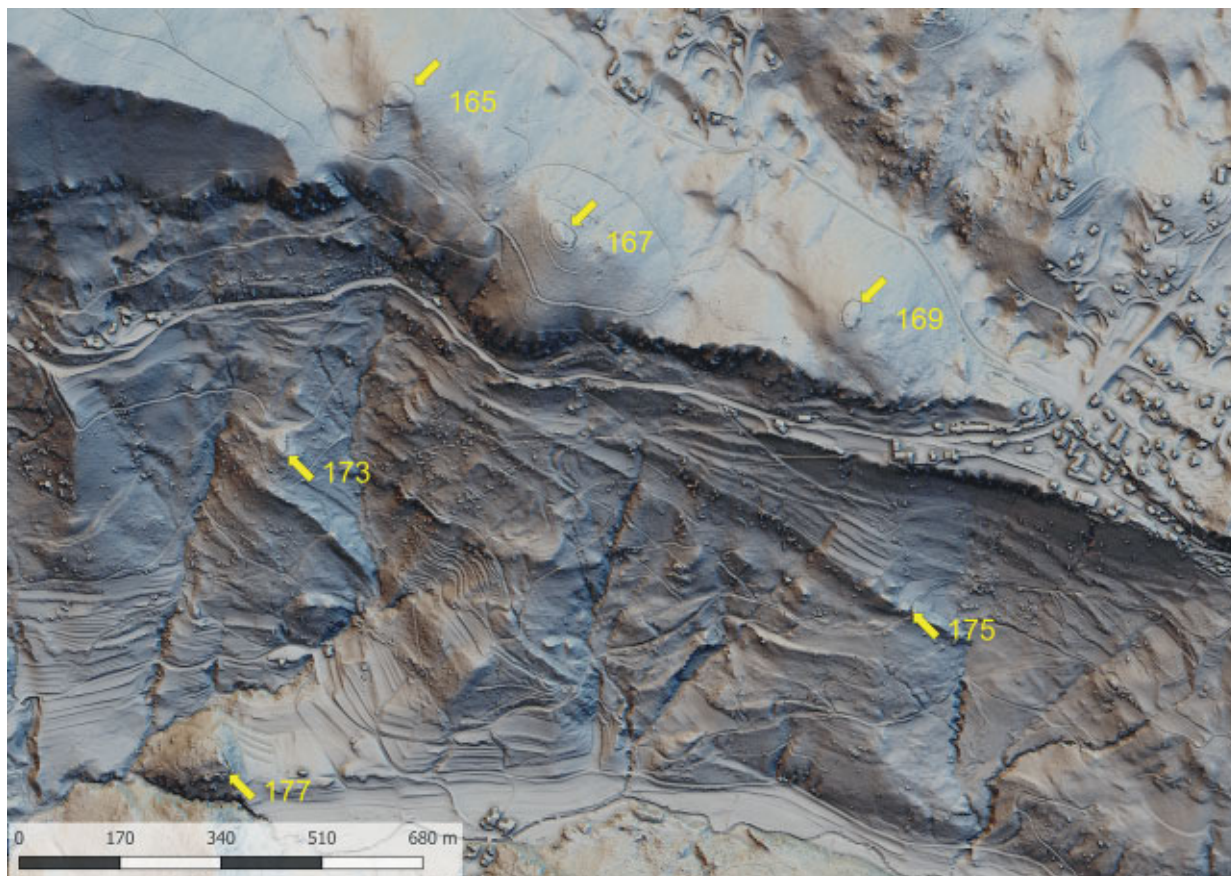
²⁴¹ Trošt *et al.* 2008, 283.

²⁴² Tako piše na spominski plošči graditeljem proge v Peklu. Eni avtorji navajajo, da je bil čas gradnje obvozne proge med 1. septembrom in 1. novembrom 1916 (Schaumann 1991, 158) oz. med 1. septembrom in 1. oktobrom 1916 (Schaumann, Schaumann 2002, 81), drugi, da so z delom pričeli 8. avgusta 1916, 1. novembra 1916 pa je bila proga že prevozna (Rustja 2002, 83–85), tretji pa, da je prvi vlak po progi zapeljal 16. oktobra 1916 (Simić 1996, 137).

²⁴³ Simić 1996, 137.

²³⁹ Rustja 2002, 136; Plahuta (ur.) 2005, 57.

²⁴⁰ Trošt *et al.* 2008, 283.

Slika 122 Lidarski posnetek: vojaški jarki na utrdbah 6 (kat. št. 177), 7 (kat. št. 173), 8 (kat. št. 165), 9 (kat. št. 167) in 10 (kat. št. 169) ter vsek Na Grebenici (kat. št. 175) (izvedba M. Mori).

čet so progo gradili tudi 3., 5., 7. ter 68. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov²⁴⁴ oz. skupno okoli 2.000 ruskih vojnih ujetnikov.²⁴⁵

167. Utrdba 9

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbе, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 9 (sl. 122).²⁴⁶

168. Ajdovščina – tekstilna tovarna, Tekstina

Pred tekstilno tovarno v Ajdovščini je ruski vojni ujetnik pasel ovce (sl. 121).²⁴⁷

169. Utrdba 10

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbе, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 10 (sl. 122).²⁴⁸

170. Nacetova njiva pod Grahovnikom

Na Nacetovi njivi (pod Grahovnikom) so stale barake, v katerih so prebivali ruski vojni ujetniki. Domačini

244 Schaumann 1991, 158; Rustja 2002, 83; Schaumann, Schaumann 2002, 81.

245 Rustja 2002, 83.

246 Trošt *et al.* 2008, 283.

247 Grdina, Pagon 2016, 69.

248 Trošt *et al.* 2008, 283.

so morali postaviti stražo zraven korit s prašičjo hrano, sicer bi ujetniki vse pojedli.²⁴⁹

171. Col, Mitnica, Zollhaus

V mitnici (nem. *Zollhaus*) so prebivali ruski vojni ujetniki. Preiskava je odkrila, da so Gregorju Božiču vzeli in popili nekaj litrov mošta, kot tudi poškodovali približno 300 kg sena.²⁵⁰

172. Col – žandarmerijska postaja

V policijskem zapisniku žandarmerijske postaje Col za leto 1917 so z ruskimi vojnimi ujetniki povezani naslednji podatki:

Patrulja, 23. 12. 1916–24. 12. 1916, 17.00–3.00

Dva ruska vojna ujetnika aretirana zaradi pobega iz njunih delavskih oddelkov.²⁵¹

Privedba v Ajdovščino, 19. 6. 1917, 12.00–20.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.²⁵²

Okoliš št. 4, 21. 9. 1917, 13.00–21.00

Štirje ruski vojni ujetniki, aretirani zaradi pobega in izročeni poveljstvu postaje na Colu.²⁵³

Patrulja v Loke, 4. 10. 1917, 10.00–12.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden na poveljstvo postaje.

Patrulja na Vodice, 12. 10. 1917–13. 10. 1917, 14.00–3.00

Aretirani trije ruski vojni ujetniki.

Patrulja v Loke, 18. 10. 1917, 16.00–17.00

Ruski vojni ujetnik aretirán zaradi pobega in izročén poveljstvu postaje.

Okoliš št. 4, 20. 10. 1917–21. 10. 1917, 23.00–17.00

Aretirani štirje ruski vojni ujetniki in vsi privedeni poveljstvu postaje.

Okoliš št. 1, 22. 10. 1917–23. 10. 1917, 19.00–14.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden poveljstvu postaje.

Patrulja v Hrušico, 23. 10. 1917, 15.00–24.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden poveljstvu postaje.

Patrulja v Loke, 28. 11. 1917, 10.00–22.00

Dva ruska vojna ujetnika sta bila aretirana zaradi pobega in privedena poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.

Patrulja v Orešje, 29. 1. 1917, 6.00–14.00

Dva ruska vojna ujetnika sta bila aretirana v Orešju zaradi pobega in privedena poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.

Patrulja v Višnje, 1. 12. 1917, 3.00–14.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.

Okoliš št. 3, 15. 12. 1917, 21.00–14.00

Ruski vojni ujetnik je bil aretirán zaradi pobega in priveden na poveljstvo postaje zaledja v Ajdovščini.

Okoliš št. 6, 16. 12. 1917–17. 12. 1917, 12.00–14.00

Ruska vojna ujetnika sta bila aretirana zaradi pobega in privedena na poveljstvo postaje zaledja v Ajdovščini.²⁵⁴

173. Utrdba 7

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 7 (*sl. 122*).²⁵⁵

174. Orešje

Dne 29. januarja 1917 sta bila dva ruska vojna ujetnika aretirana v Orešju zaradi pobega in privedena poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.²⁵⁶

175. Na Grebenci

Ob delu poti, imenovanem *Na Grebenci* (*sl. 122*), koložoz preseka skalno polico. Tu naj bi bilo pokopanih več ruskih vojnih ujetnikov, ki so okoli leta 1916 na

249 Trošt *et al.* 2008, 283.

250 Trošt *et al.* 2008, 284, 438.

251 Trošt *et al.* 2008, 284, 406.

252 Trošt *et al.* 2008, 421.

253 Trošt *et al.* 2008, 434.

254 Trošt *et al.* 2008, 436 – 441.

255 Trošt *et al.* 2008, 283.

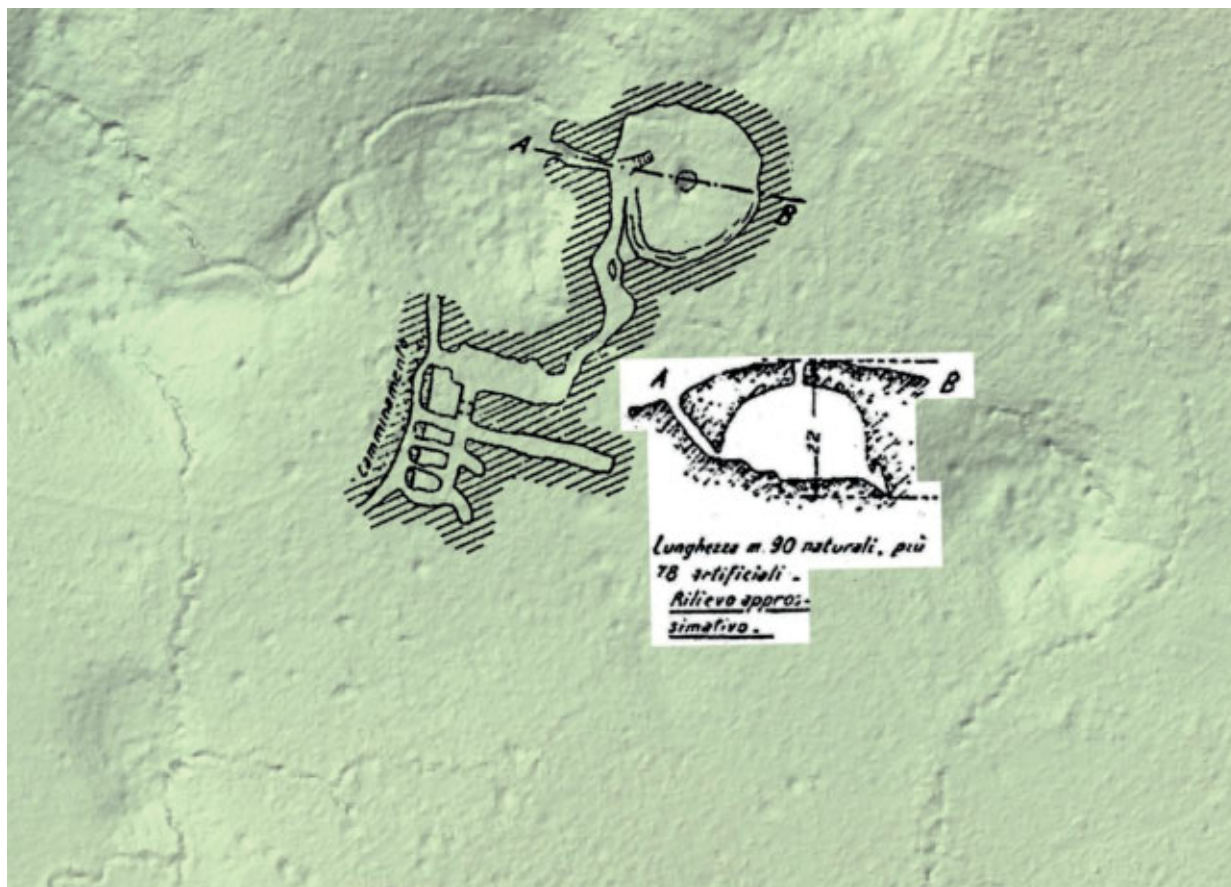
256 Trošt *et al.* 2008, 440.

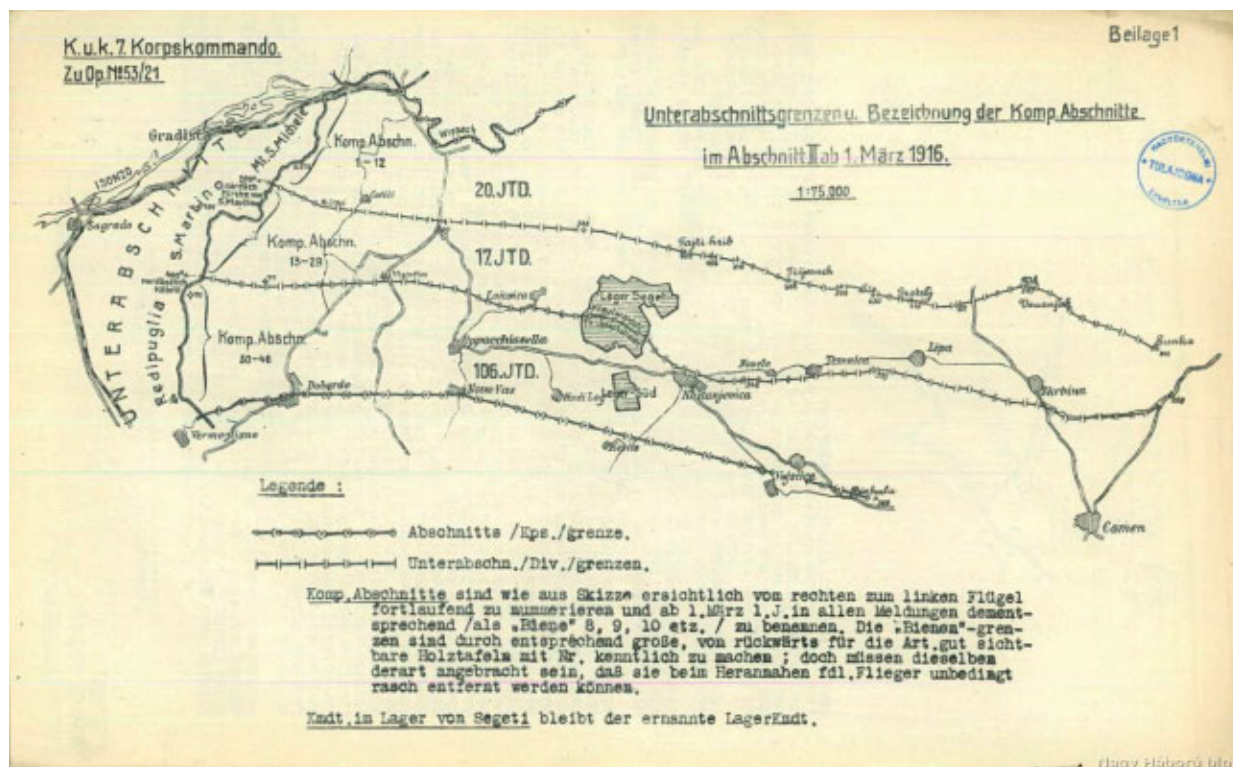
Slika 123 *Vhod v Rusko jamo na levi strani slike (po Močnik 2005, 155).*

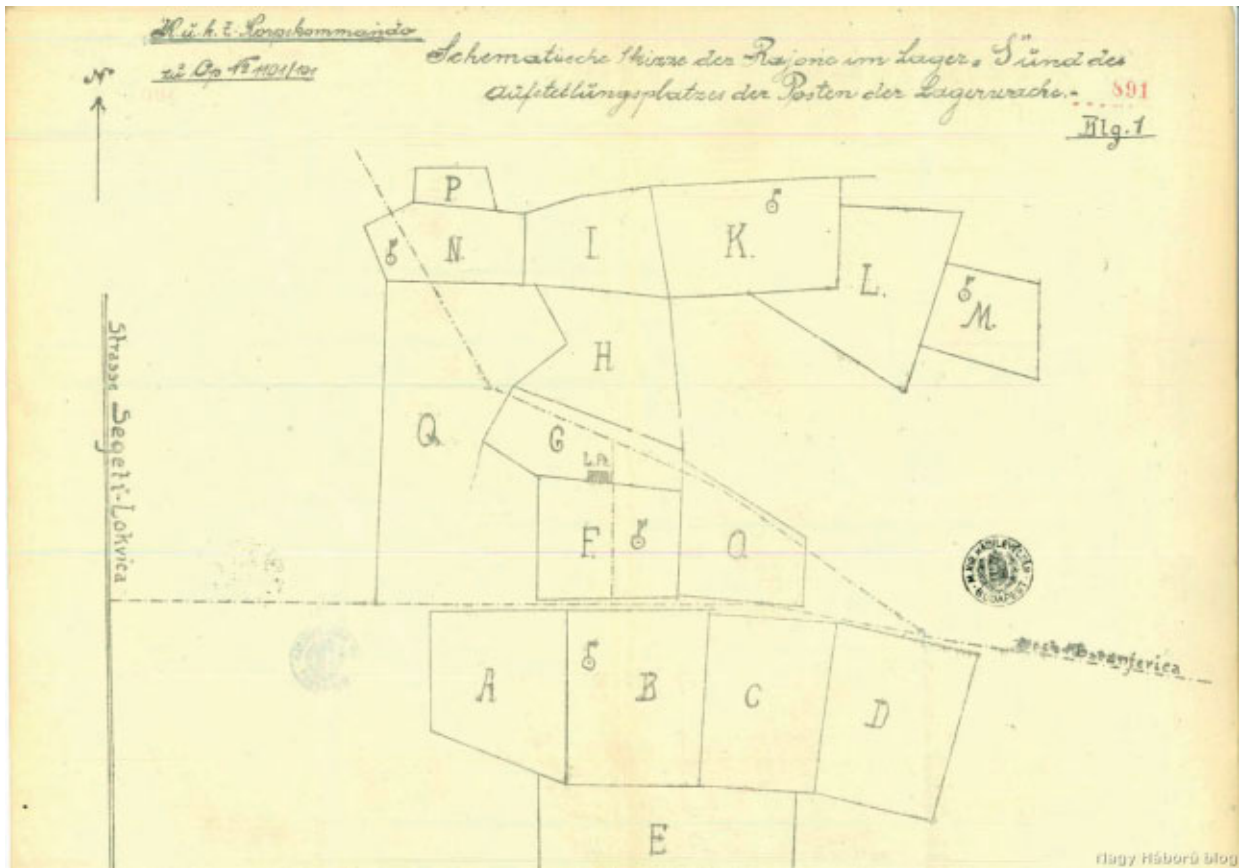
Slika 124 *Ruska jama. Drugi z leve je dr. Maks Obersnel (po Klavora 2007, Sl. 94).*

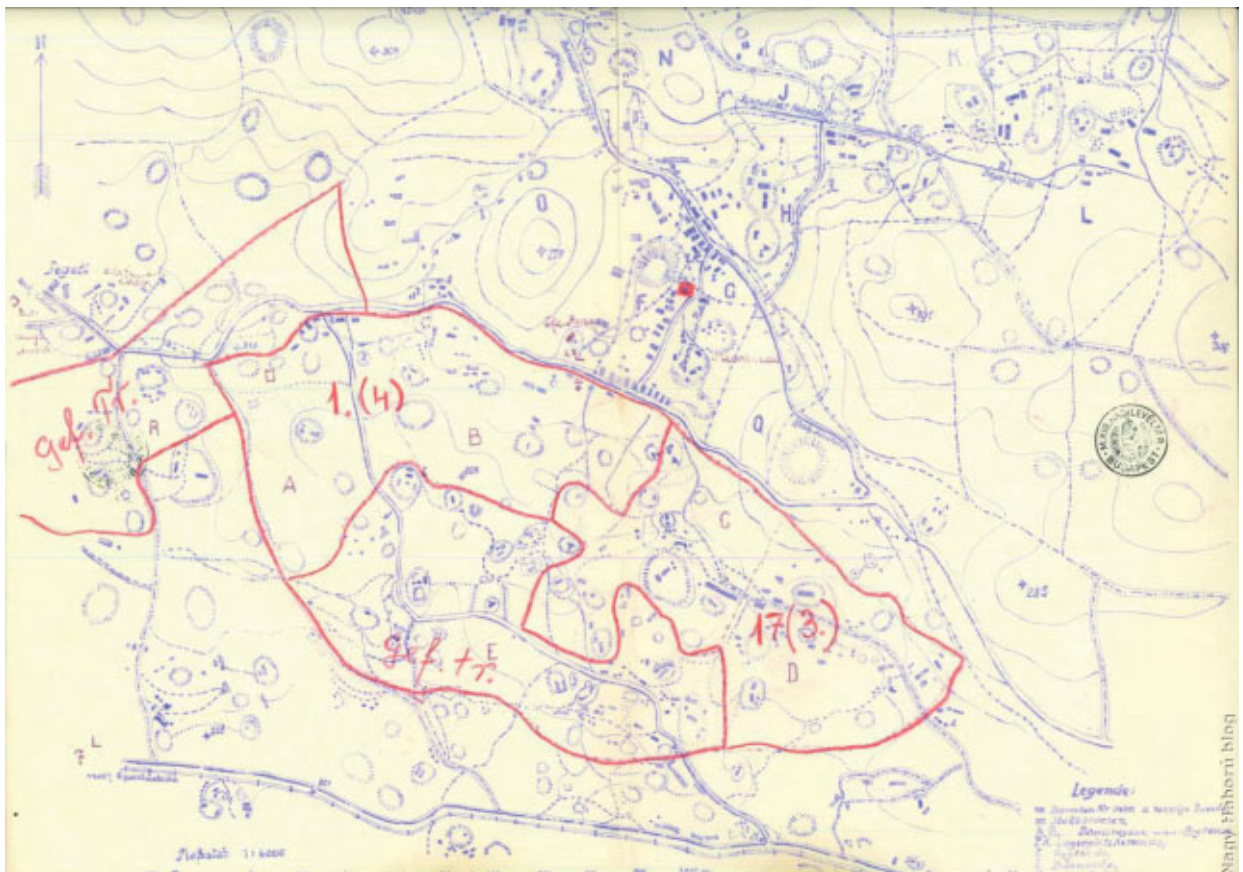
Slika 125 Načrt ruske jame (prirejeno po Bertarelli, Boegan 1926, 137) na lidarskem posnetku (izvedba M. Mori).

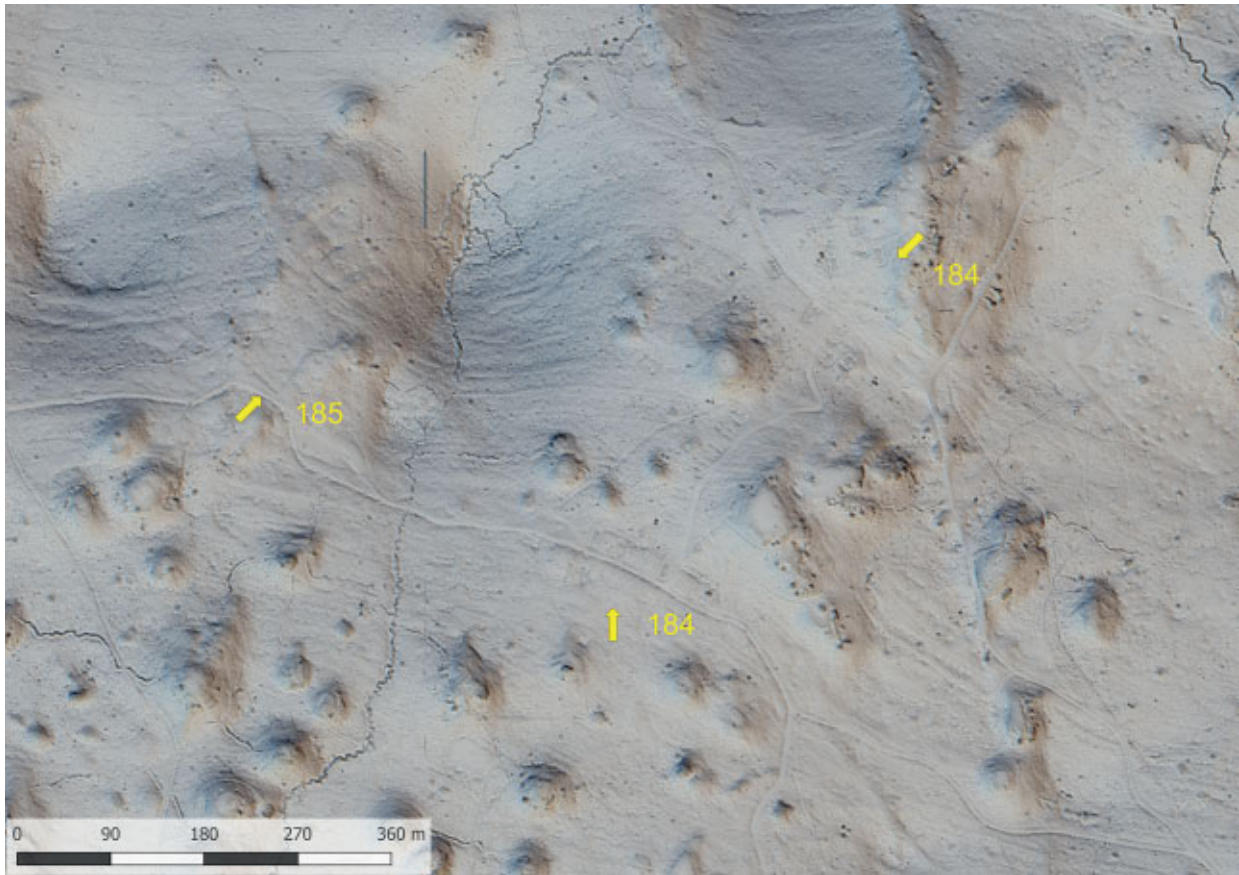
Slika 126 Območje delovanja VII. korpusa 1. marca 1916. Na sredini vidimo območje tabora Segeti (po Splet 19).

Slika 127 Shematičen prikaz tabora Segeti, 12. december 1915 (po Splet 19).

Slika 128 Skica tabora spomladi leta 1916 (po Splet 19).

Slika 129 Liderski posnetek: sledovi stanb tabora Segeti (kat. št. 184) ter odsek ceste Kostanjevica–Lokvica (kat. št. 185) (izvedba M. Mori).

Slika 130 Ruski vojni ujetniki v vojaškem taboru Segeti (po Močnik 2005, 132).

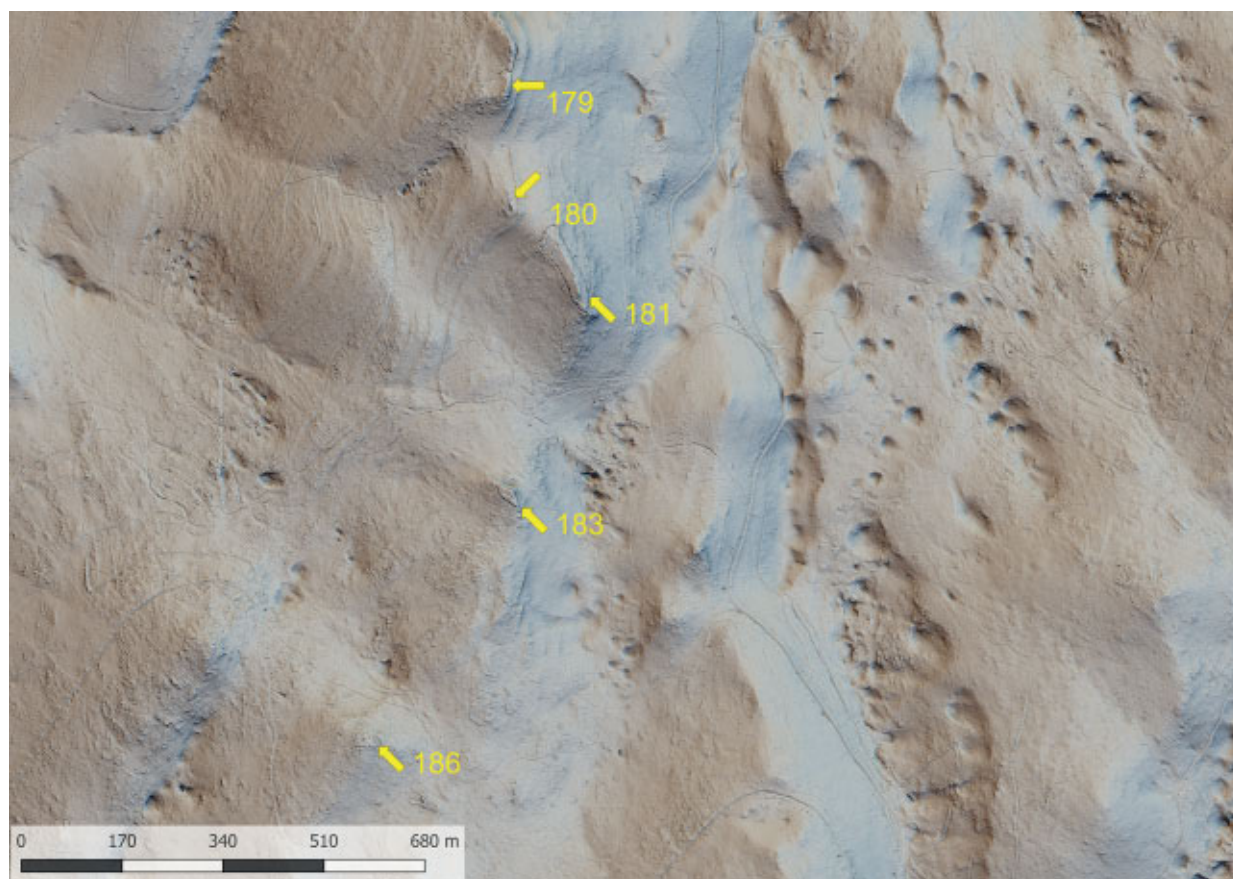
Slika 131 Ruski ujetniki na območju tabora pripravljajo material za gradnjo ceste (po Splet 19).

Slika 132 Ruski ujetniki na območju tabora pripravljajo material za gradnjo ceste (po Splet 19).

Slika 133 Vrtiljak, ki so ga poganjali ruski vojni ujetniki (po Splet 19).

Slika 134 Lidarski posnetek: vojaški jarki na utrdbah 1 (kat. št. 186), 2 (kat. št. 183), 3 (kat. št. 181), 4 (kat. št. 180) in 5 (kat. št. 179) (izvedba M. Morj).

Colu gradili ceste.²⁵⁷ Skalni greben so ujetniki prekopali zato, da bi se v primeru prodiranja Italijanov v zgornjo Vipavsko dolino po tej poti lažje umikali z dvovpregami.²⁵⁸

176. Orešje – Na Studencu

V Orešju, *Na studencu*, so med prvo vojno avstrijski vojaki pri obeh izvirih postavili eno betonsko korito. Približno 50 metrov niže, tam, kjer je sedaj vrt, je bilo postavljenih več betonskih korit, v katerih so si vojaki prali perilo in uniforme. K umivanju pa so občasno pripeljali tudi ruske vojne ujetnike. Ko so pri Mrkcovih v Orešju ravno pripeljali korenje z njive, so bili na Studencu (tik zraven Mrkcove hiše) ruski ujetniki, ki so jih verjetno pripeljali z dela na Grebencu. Eden od ujetnikov je pred gospodinjo padel na kolena, sklenil

roke kot k molitvi in milo prosil za en koren. Gospodinja je pozneje večkrat povedala, da bi lahko v trenutku oddala vse korenje.²⁵⁹

177. Utrdba 6

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 6 (sl. 122).²⁶⁰

178. Višnje

Dne 1. decembra 1917 je bil v Višnjah zaradi pobega aretiran ruski vojni ujetnik in priveden poveljstvu postaje vojnega zaledja v Ajdovščini.²⁶¹

257 Tratnik 2006, 28.

258 Trošt *et al.* 2008, 283.

259 Trošt *et al.* 2008, 145, 284.

260 Trošt *et al.* 2008, 283.

261 Trošt *et al.* 2008, 440.

Slika 135 Ruski vojni ujetniki pri gradnji barake pri Vojšči na Krasu leta 1916 (po Grdina, Pagon 2016, 56).

Slika 136 Ruski vojni ujetniki pri gradnji barake pri Vojšči na Krasu leta 1916 (po Grdina, Pagon 2016, 56).

179. Utrdba 5

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 5 (sl. 134).²⁶²

180. Utrdba 4

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 4 (sl. 134).²⁶³

181. Utrdba 3

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 3 (sl. 134).²⁶⁴

182. Ruska jama, Gropača v Belem Kalu

Pri Kostanjevici na Krasu je ohranjena kraška jama z imenom *Ruska jama* (sl. 123, sl. 124, sl. 125), v kateri so bili nastanjeni ruski vojni ujetniki, ki naj bi skrbeli predvsem za sprotna popravila poškodb na cesti

262 Trošt *et al.* 2008, 283.

263 Trošt *et al.* 2008, 283.

264 Trošt *et al.* 2008, 283.

Kostanjevica–Lokvica (nem. *Kaiser Josef Strasse*).²⁶⁵ V *Ruski jami* je neki narednik tako pretepel ruskega ujetnika, da je oslepel na eno oko.²⁶⁶ Skupaj s častniki si je dne 13. februarja 1916 jamo²⁶⁷ ogledal tudi dr. Obersnel in nadporočnik Fortis jih je pri vходу v jamo slikal (sl. 124).²⁶⁸

183. Utrdba 2

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbe, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 2 (sl. 134).²⁶⁹

184. Segeti, Tabor Segeti, Lager Segeti

Vse od Lokvice proti Kostanjevici je stal obsežni zaledni tabor avstro-ogrskе vojske, imenovan *Lager Segeti* (sl. 126, sl. 127, sl. 128, sl. 129, sl. 130, sl. 131, sl. 132, sl. 133). Deloval je od začetka vojne do avgusta 1916. Za počitek so ga uporabljale avstro-ogrskе enote, ki so se bojevale na Doberdovski planoti.²⁷⁰

265 Močnik 2005, 151–155; prim. Fischer 2009, 369; Klavora 2014a, 60, 67–68; Koren, Testen 2014, 135–136.

266 Novak 1998, 80–82; Močnik 2005, 153–155; Koren, Testen 2014, 137.

267 Nekateri jo locirajo tudi v jamo Pečinko (Klavora 2007, 193, op. 215).

268 Klavora 2007, 193.

269 Trošt *et al.* 2008, 283.

270 Splet 18.

Slika 137 Ruski vojni ujetniki pri gradnji ceste v Vojščici (po Luthar 2000, 159).

V njem so bili nastanjeni tudi ruski vojni ujetniki.²⁷¹ Imeli so pomembno vlogo tako pri gradnji tabora kot tudi pri drugih tehničnih opravilih. Nadvojvoda Jožef dne 19. aprila 1916 omenja, da so „moji ruski ujetniki, delavci, želeli preteptsti italijanske ujetnike, ker zaradi Italije vojna še vedno ni končana.“ László Kókaly je ovekovečil dogodivščino v zvezi z igriščem s sledečimi besedami: „Po cesti, ki me odpelje mimo kavarne, se ozrem na vrtiljak, ki so ga pričeli graditi konec prejšnjega meseca. Že je gotov, ima tudi lajno, ki jo bodo poganjali ruski ujetniki. Tudi vrtiljak bodo poganjali oni.“²⁷²

185. Cesta Kostanjevica – Lokvica

Ruski vojni ujetniki naj bi skrbeli predvsem za sprotna popravila poškodb na cesti Kostanjevica–Lokvica (nem. *Kaiser Josef Strasse*) (sl. 129).²⁷³

186. Utrdba 1

Ruski vojni ujetniki so pomagali graditi tudi utrdbе, t. i. tretje obrambne linije, ki se od Cola prek Sanabora vleče po robu Nanosa vse do Razdrtega. Ena izmed teh je tudi utrdba 1 (sl. 134).²⁷⁴

187. Branik, Rihemberk

V Rihemberku so ceste popravljali ruski in srbski ujetniki, ki so bili vsi bedni, raztrgani, premraženi in sestradani. Ruski ujetniki so prosili kruha in cigaret. Do sitega pa so se najedli le, če je poginil kakšen garjav konj ali ga je razmesarila sredi ceste granata.²⁷⁵

188. Opatje selo

Okrog Opatjega sela so stari črnovojniki in ruski ujetniki popravljali ceste.²⁷⁶

271 Močnik 2005, 132; Koren, Testen 2014, 110, foto 1.

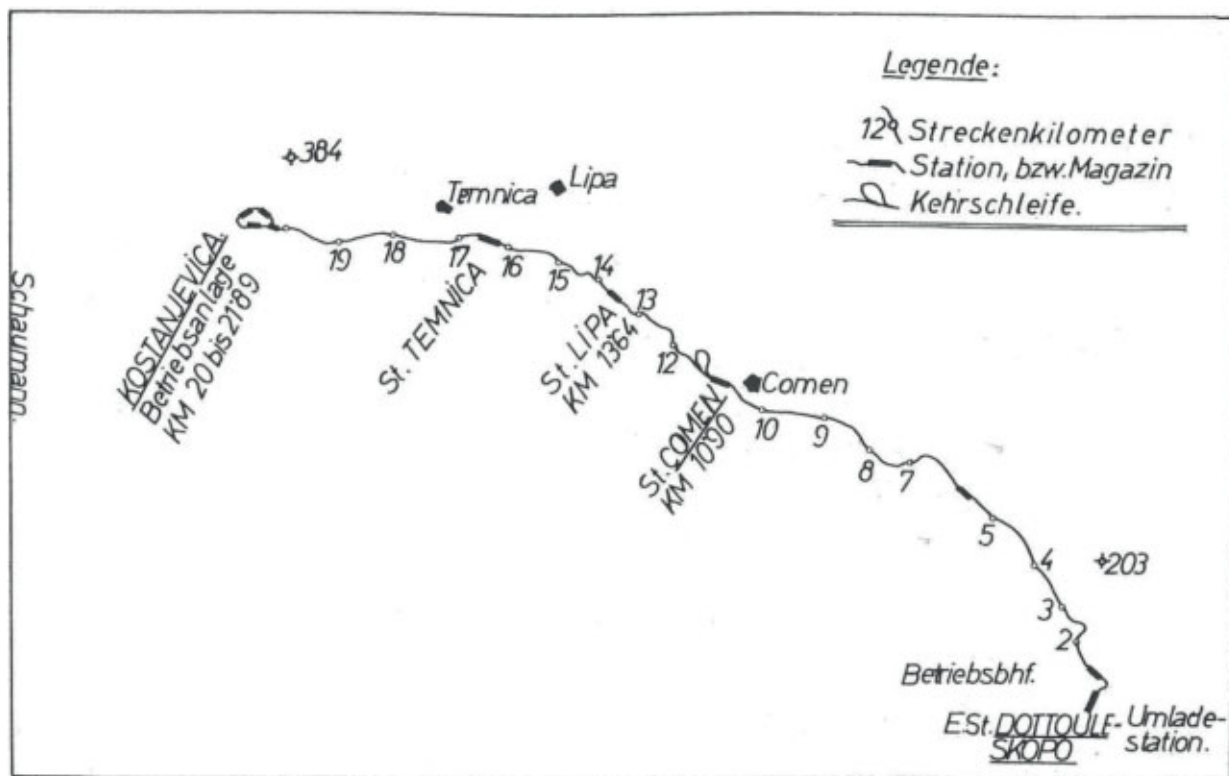
272 Splet 19.

273 Močnik 2005, 152; Koren, Testen 2014, 137.

274 Trošt et al. 2008, 283.

275 Matičič 2006, 148; Matičič 2016, 297.

276 Matičič 2006, 54; Matičič 2016, 135.

Slika 138 Potek železniške proga Dutovlje/Skopo–Kostanjevica (po Schaumann 1991, 161).

Slika 139 Izvozni tir železnice iz železniške postaje Dutovlje/Skopo je skupaj s 35. železniško četo gradilo več železniških delovnih oddelkov vojnih ujetnikov od 15. avgusta do 3. septembra 1915 (po Schaumann 1991, 161).

Slika 140 Ruski vojni ujetniki pri delu železnice v Komnu (Splet 21).

189. Vojščica

Iz Klanca čez Reber v smeri Debele griže do Vojščice so ruski vojni ujetniki zgradili vojaško cesto.²⁷⁷ Cesto in barake pri Vojščici (sl. 135, sl. 136, sl. 137) so ruski vojni ujetniki gradili leta 1916.²⁷⁸

190. Normalnotirna železnica Dutovlje–Komen–Kostanjevica na Krasu

Za zagotovitev dostave vojaškega materiala na fronto je avstro-ogrsko armada zgradila železniško progo med Dutovljami in Kostanjevico na Krasu (sl. 138, sl. 139, sl. 140, sl. 141). Progo je gradila 35. železniška četa in veliko ruskih vojnih ujetnikov.²⁷⁹ Proga v dol-

žini 21,888 km je vodila od Dutovelj oziroma od Skopega mimo Gabrovice, Komna, Svetega in Temnice do Kostanjevice.²⁸⁰ Progo so poleg 35. železniške čete gradili še 43., 44., 45., 46. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov in 435. delovni oddelek vojnih ujetnikov, in sicer od 15. avgusta do 4. oktobra 1915.²⁸¹

191. Štanjel

Na področju Štanjela in Kobjilja so ponekod še danes razvidni ostanki temeljev in tras, ki pričajo o velikem številu barak in skladišč. Vsa gradbena dela so opravljali tu nastanjeni ruski vojni ujetniki.²⁸² Glede na posamezne ohranjene grobove je mogoče skle-

277 Močnik 2005, 37.

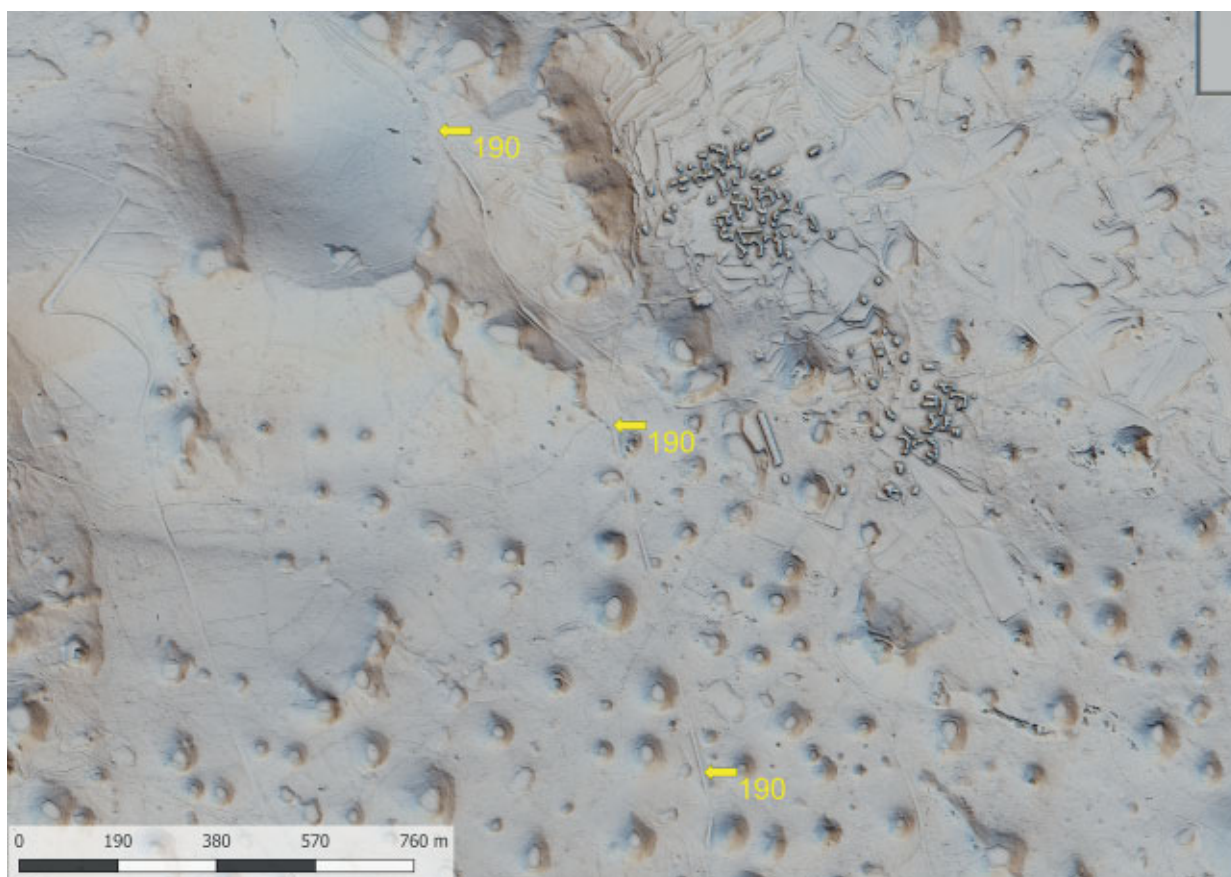
278 Luthar 2000, 159; Močnik 2005, 51, 57; Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 131, foto 21, 134; Grdina, Pagon 2016, 56.

279 Simić 1996, 54.

280 Rustja 1990, 58; Schaumann 1991, 160; Močnik 2005, 14–15; Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 134; Klavara 2014a, 55; Splet 20.

281 Schaumann 1991, 160; Močnik 2005, 133.

282 Močnik 2005, 121.

Slika 141 Lidarski posnetek: železnica Dutonje–Komen–Kostanjevica na Krasi, odsek pri Gabrovici pri Komnu (kat. št. 190) (izvedba M. Mori).

pati, da so ruski vojni ujetniki delali tudi v okolici Štanjela.²⁸³

Iz Štanjela so 30. julija 1917 zbežali štirje ruski vojni ujetniki.²⁸⁴

192. Štanjel – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 229

Na vojaškem pokopališču v Dolu (*sl. 142, sl. 143*) so leta 1918 pričeli z urejevalnimi deli, ki so jih opravljali predvsem ruski vojni ujetniki.²⁸⁵ Eden izmed dveh ohranjenih nagrobnih spomenikov ob vhodu na pokopališče pripada ruskemu vojnemu ujetniku Salomonu Geršovu, ki je umrl 13. maja 1918 (*sl. 144*). Davidova zvezda priča o njegovem judovskem poreklu.²⁸⁶

283 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 135.

284 SI PAK 633, t. e. 423, št. 10163.

285 Fortunat 1992, 232.

286 Močnik 2005, 120; Koren, Testen 2014, 131, foto 23; Grdina, Pagon 2016, 51.

193. Tomačevica

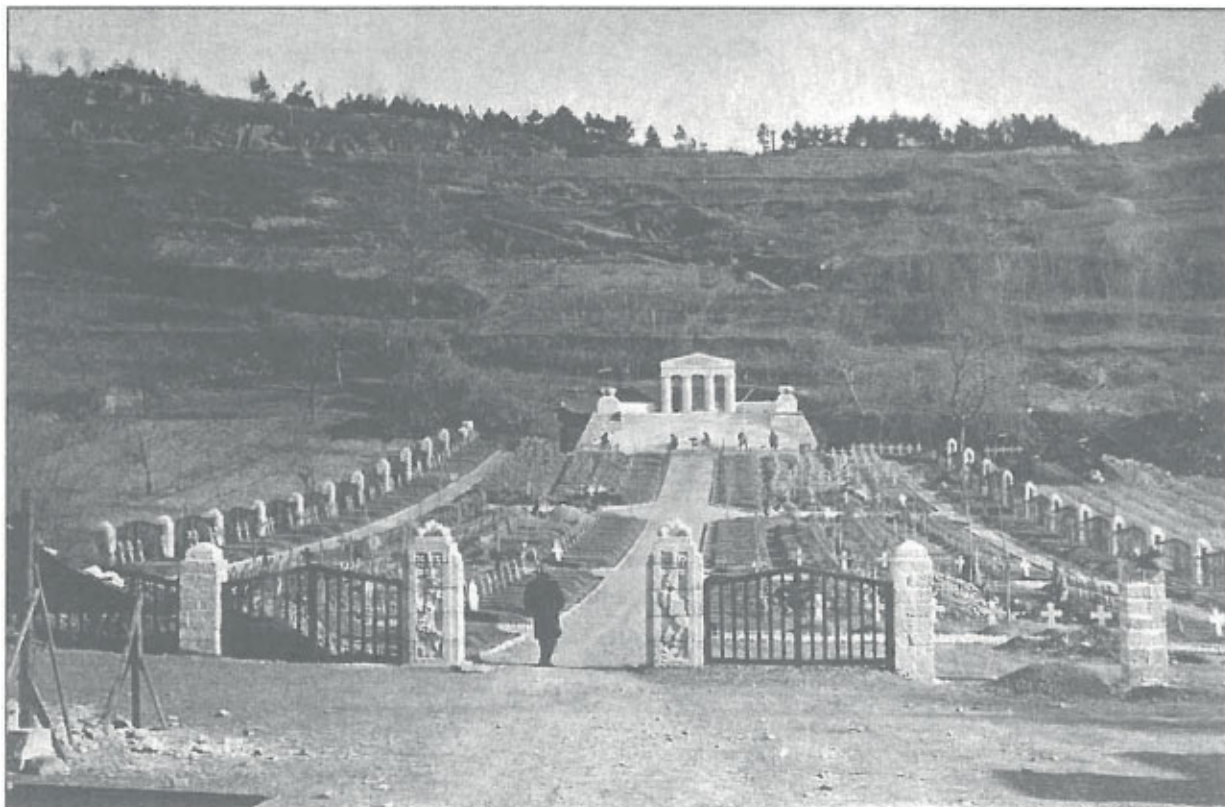
Ruski vojni ujetniki so gradili ceste in podobne vojaške poti ter objekte okrog Tomačevice.²⁸⁷

194. Tomačevica 4

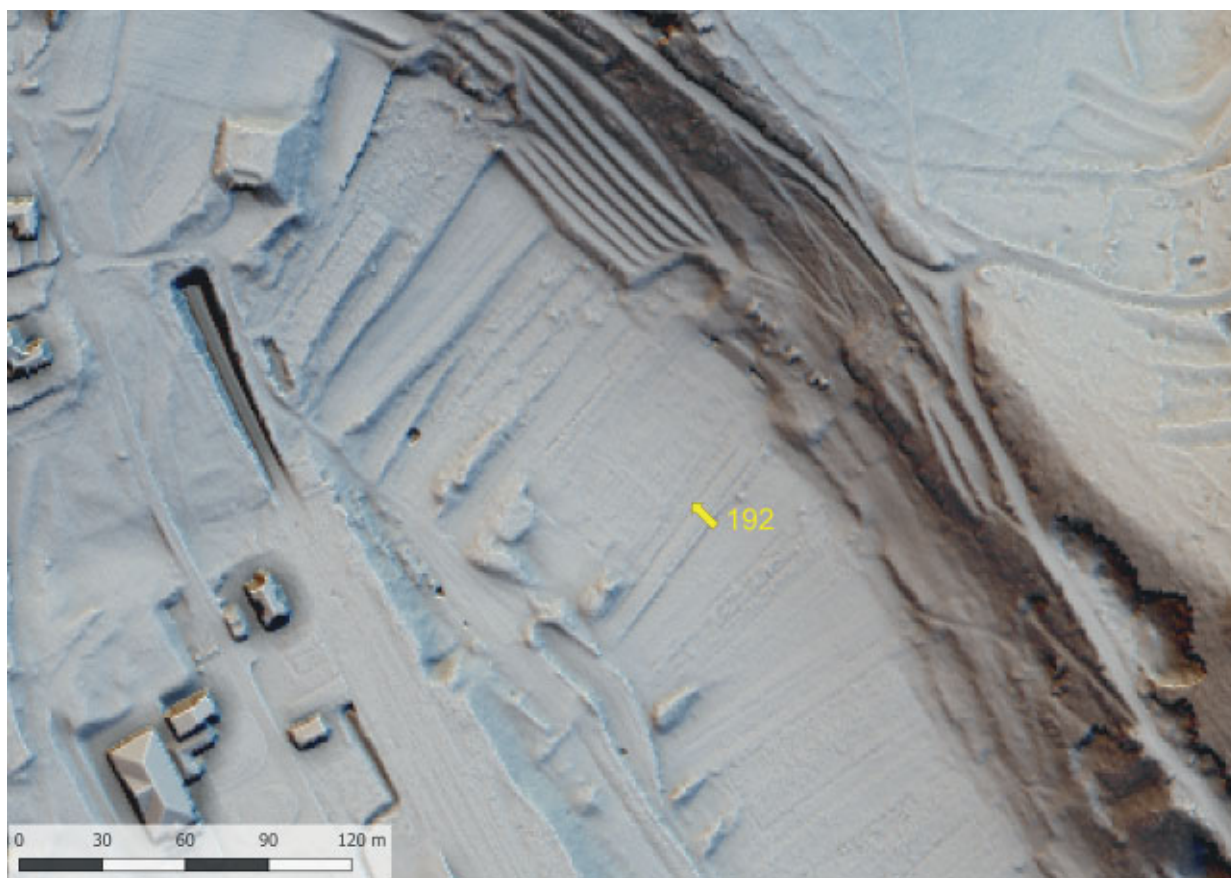
V Tomačevici št. 4 (*pri Marinčni*) so živeli ruski vojni ujetniki, nadstropje višje pa madžarski vojaki. Ko so ujetniki spali oziroma počivali, so madžarski (*Honved*) vojaki skozi lesen pod urinirali nanje. To je le eden od mnogih primerov norčevanja in trpinčenja ruskih vojnih ujetnikov.²⁸⁸

287 Močnik 2005, 131.

288 Močnik 2005, 131–133.

Slika 142 *Vojaško pokopališče v Štanjelu (po Močnik 2005, 118).*

Slika 143 *Lidarski posnetek: vojaško pokopališče v Štanjelu (kat. št. 192) (izvedba M. Mori).*

Slika 144 Nagrobnik Salomona Geršova (po Grdina, Pagon 2016, 51).

195. Železnica Gorjansko–Brestovica

Leta 1917 so enote *K. u. K. Eisenbahnkompanie* z ruskimi vojnimi ujetniki gradile železniško progo od Gorjanskega do Brestovice.²⁸⁹

196. Gorjansko – okolica

Ruski vojni ujetniki so leta 1916 urejali cesto proti Gorjanskemu (*sl. 145*).²⁹⁰

197. Gorjansko, divizijsko sanitetno poveljstvo, Gorjansko 100

Na fotografiji (*sl. 146*) je prikazana hiša v Gorjanskem, kjer je bilo divizijsko sanitetno poveljstvo, levo od tovarnjaka pa je ruski vojni ujetnik z metlo.²⁹¹

198. Grmada, Monte Hermada (Italija)

Na Grmadi, tik za današnjo slovensko–italijansko mejo, so v dneh po osmi soški bitki ruski ujetniki in veterani avstro–ogrske vojske nadaljevali z gradnjo nove obrambne črte.²⁹²

199. Krajna vas

V Krajni vasi pri Dutovljah je bilo največje taborišče ruskih vojnih ujetnikov, ki so gradili vodovod od Škocjana pri Divači pa do fronte, ki je segala od Dberdoba preko Kostanjevice, Opatjega sela in naprej.²⁹³

200. Dutovlje – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 22648

Pokopališče, kjer naj bi bili pokopani tudi ruski vojni ujetniki.²⁹⁴

201. Sežana – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, EŠD 7373

V Sežani je v bližini civilnega pokopališča vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. Tam je pokopanih tudi pet ruskih vojnih ujetnikov.²⁹⁵

289 Močnik 2005, 81; Koren, Testen 2014, 134.

290 Močnik 2005, 80; Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 131, foto 23, 134.

291 Močnik 2005, 88.

292 Splet 22.

293 Zlobec 2010, 69–70.

294 Koren, Testen 2014, 118.

295 Fortunat Černilogar 1995, 268.

Slika 145 Ruski vojni ujetniki med urejanjem poti proti Gorjanskem leta 1916 (po Močnik 2005, 80).

Slika 146 Ruski vojni ujetnik z metlo pred hišo v Gorjanskem (po Močnik 2005, 88).

Slika 147 Ruski vojni ujetniki pri gradnji železnice na trasi Sežana–Repentabor (po Grdina, Pagon 2016, 59).

202. Jama II nad Opčinami (ital. Pozzo II presso Villa Opicina, Italija)²⁹⁶

Jamo so med prvo svetovno vojno odkrili ruski vojni ujetniki.²⁹⁷

203. Železnica Sežana – Repentabor

Ruski vojni ujetniki so pomagali pri gradnji železnice Sežana–Repentabor (sl. 147).²⁹⁸

204. Motorna železnica Kreplje – Britof (Povir)

12,5 km dolgo progo (sl. 148) so od 6. novembra 1916 do 4. avgusta 1917 gradili 10., 12., 13. in 36., železniška četa ter 7. delovni oddelek vojnih ujetnikov.²⁹⁹

205. Drnjackova jama (ital. Grotta Clementina, Italija)

Tik čez mejo v Opčinah je Drnjackova jama (ital. grotta Clementina), ki je med prvo svetovno vojno slu-

žila kot skladišče za strelivo, nato pa kot zatočišče za ruske vojne ujetnike in tudi avstrijske dezertarje.³⁰⁰

206. Opčine (Italija)

V Opčinah so ruski vojni ujetniki pomagali pri transportu ranjencev na električni tramvaj proti Trstu (sl. 149).³⁰¹ Dne 11. novembra 1915 sta iz Opčin pobegnili dva ruska vojna ujetnika.³⁰²

207. Gradišče pri Divači

Po ustnem izročilu vaščanov so zid na fotografiji (sl. 150) zgradili ruski vojni ujetniki.³⁰³

208. Jesenice – Železarna Sava, EŠD 204, Jesenice – železarski obrati Kranjske industrijske družbe

Junija 1916 je v Kranjski industrijski družbi na Jesenicah in okolici v železarskih obratih delalo 20 ruskih vojnih ujetnikov. Decembra istega leta pa 191 ujetnikov, kar je bilo tudi najvišje število. Njihovo število je nato nihalo med 101 in 142 ujetniki v naslednjih letih. Še novembra 1918 je tam delalo kar 128 ujetnikov.³⁰⁴ Zanje so v tovarni organizirali posebno kuhinjo.³⁰⁵

209. Blejska Dobrava – tovarna elektrod

Tovarno Elektrod na Blejski Dobravi (sl. 151, sl. 152) so gradili ruski in italijanski vojni ujetniki, ki so bili tudi zaposleni v obratu, dokler ni bilo na voljo dovolj domače delovne sile.³⁰⁶

296 Jama bo treba locirati na terenu. Verjetno leži nekje v bližini prve jame *Pozzo II presso Villa Opicina*, ki ima koordinate 406954, 62881.

297 Bertarelli, Boegan 1926, 386.

298 Koren, Testen 2014, 132, foto 24, 25; Grdina, Pagon 2016, 59.

299 Schaumann 1991, 170; Močnik 2005, 138.

300 Bertarelli, Boegan 1926, 246.

301 Koren, Testen 2014, 133, foto 26; Grdina, Pagon 2016, 50.

302 SI PAK 633, t. e. 413, št. 17474.

303 Vinazza 2017.

304 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

305 Mugerli 2015b, 21; isti 2018, 20.

306 Mohorič 1970, 29; Mugerli 2015b, 21–22; Mugerli 2018, 20.

Slika 148 *Dela na železniški progi pri Britofu (po Schaumann 1991, 171).*

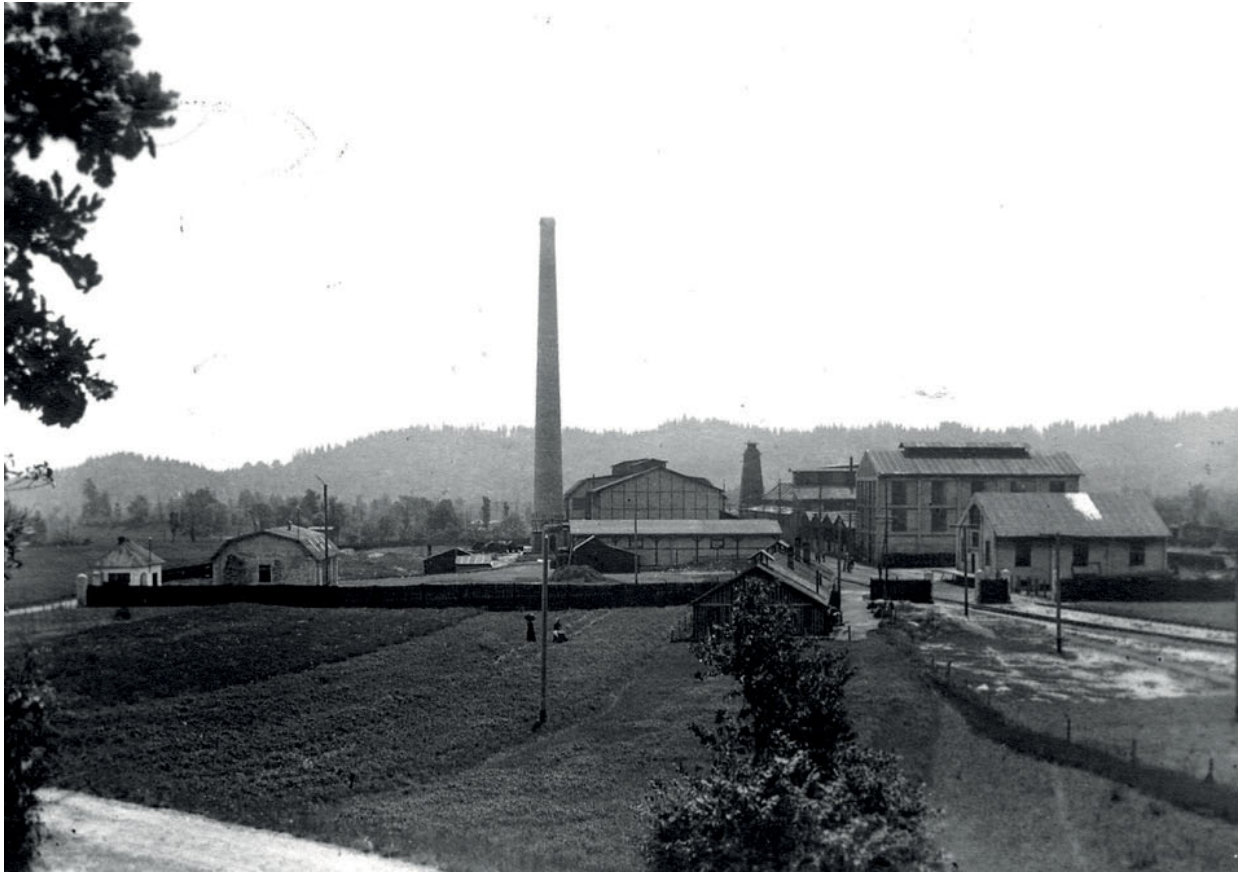
Slika 149 *Pomoč ruskim vojnim ujetnikom pri transportu ranjencev v Opčinah (po Grdina, Pagon 2016, 50).*

Slika 150 *Ostanki zidu, ki so ga, po ustnem izročilu, zgradili ruski vojni ujetniki (foto M. Vinazga).*

Slika 151 *Ruski vojni ujetniki pri gradnji tovarne elektrod leta 1916 (po Mugerli 2018, 21).*

Slika 152 *Tovarna elektrod v Blejski Dobravi (po Splet 23).*

210. Moste

„Franc Podlipnik iz Most je na *Žumrovi njivi* našel ruski vojaški gumb z orlom. Iz tega lahko sklepamo, da so ujetniki delali tudi v *Žumrovi kovačiji* ter v *Birčevi žagi* in mlinu.“³⁰⁷

211. Doslovče – vas, EŠD 9515

Pri Gogalovih v Doslovčah se je ohranila ruska panna spona.³⁰⁸

212. Smokuč – vas, EŠD 9890

Netipične cokle iz Smokuča je iz enega kosa lipovine izdelal ruski vojni ujetnik v času 1. svetovne vojne.³⁰⁹

213. Bohinjska Bela – vas, EŠD 13255

Iz Bohinjske Bele so bežali ruski vojni ujetniki.³¹⁰

214. Mošnje

V županstvu Mošnje je med 3. julijem in 3. avgustom 1916 delalo 20 ruskih vojnih ujetnikov.³¹¹

215. Ljubno

V županstvu Ljubno je je med 3. julijem in 3. avgustom 1916 delalo 10 ruskih vojnih ujetnikov.³¹²

307 Mrak, Mrak 2000, 176.

308 Mrak, Mrak 2000, 176.

309 Dolžan Eržen 2000, 104.

310 Fischer 2009, 367.

311 SI AS 137, t. e. 612, št. 13302.

312 SI AS 137, t. e. 612, št. 13250.

Slika 153 Ruski vojni ujetniki v Šmarci (po Naglič 2007, 114).

216. Jelovica, Rudno

14. avgusta 1917 je čez dolino letelo 12 italijanskih letal, ki so šla požigat Jesenice. Ko so se okoli pol devetih dopoldne vračala, so jih napadla tri avstrijska letala. Nad Jelovico so leteli precej nizko. Ko je Perdolcov France iz Rudna tam delal z ruskimi ujetniki, so iz letala obrnili proti njim strojnico in začeli streljali, a niso zadeli nobenega, ker so se vsi skrili pod smreke.³¹³

217. Jelovica pri Kropi

Dne 25. oz. 27. avgusta 1917 so iz gozda Jelovica pri Kropi pobegnili štirje ruski vojni ujetniki.³¹⁴

313 Budna Kodrič 1997, 97.

314 SI PAK 633, t. e. 424, št. 14129.

218. Podlonk

Več ruskih ujetnikov je pobegnilo in so se skrivali po gozdovih ali senožetih. S hrano so jih preskrbovali kmetje. Tak primer je opisal selški župnik za Podlonk.³¹⁵

219. Prtovč

Več ruskih ujetnikov je pobegnilo in so se skrivali po gozdovih ali senožetih. S hrano so jih preskrbovali kmetje. Tak primer je opisal selški župnik za Prtovč.³¹⁶

220. Selca

Pri košnji v Selcih so pomagali tudi ruski vojni ujetniki.³¹⁷

315 Budna Kodrič 1997, 97.

316 Budna Kodrič 1997, 97.

317 Budna Kodrič 1996, 61–62.

221. Žabnica, železniška postaja

V Žabnico je takoj za vojaki sredi septembra 1917 prišlo več sto ruskih vojnih ujetnikov in začelo graditi železniško postajo na polju.³¹⁸

222. Žabnica

Vojni ujetniki, zlasti ruski, so veliko kradli in ukradene reči potem tudi prodajali. Nekomu so Rusi iz zaklenjene shrambe ukradli vso železno mrežo in bodočo žico, a mu jo je uspelo dobiti vrnjeno.³¹⁹ Nekaj dni po tem, ko so septembra 1917 avstro-ogrski vojaki odšli iz vasi na fronto proti Italiji, so prišli nemški vojaki in s seboj pripeljali ruske vojne ujetnike. Ti so na žabniškem polju postavili bazo, ki je nato služila nemški vojski za oskrbo vojakov na soški fronti.³²⁰

Ruski vojni ujetniki so razmetavali kupe ovsa, raznašali po vasi in zamenjavali za krompir. Do konca februarja leta 1918 so Nemci ujetnike odpeljali z vlaki in podrli barake.³²¹

223. Žabnica, gasilski dom

V gasilskem domu so bili nastanjeni ruski ujetniki, ki so pomagali vojakom nakladati tovarne vozove, predvsem seno in oves za konje.³²²

224. Žabnica, stara šola

V stari šoli (pri cerkvi) so bili nastanjeni ruski ujetniki, ki so pomagali vojakom nakladati tovarne vozove, predvsem seno in oves za konje.³²³

225. Šmarca

V Šmarci so bili leta 1915 ruski vojni ujetniki (*sl. 153*).³²⁴

226. Rovt, Rovte v Selški dolini

Neki vojni ujetnik iz Ukrajine je bil med prvo svetovno vojno dodeljen na delo v Rovt.³²⁵

227. Potok 14, Pri Rusu, Pri Matevžu

„Ker je v tej hiši nekaj časa stanoval ruski prebežnik po prvi svetovni vojni in je bil znan po imenu *Rus*, ljudje uporabljajo tudi ime *Pri Rusu*. Sedanje ime *Pri Matevžu* je po Matevžu Rantu.”³²⁶

228. Škofja Loka – vojaško pokopališče, EŠD 21033

Na vojaškem pokopališču v Škofji Loki so pokopani trije ruski vojni ujetniki. Dva, ki sta bila justificirana 5. julija 1916 in eden, ki je umrl zaradi griže 11. oktobra 1917.³²⁷

229. Stara Loka

V Stari Loki so pri košnji pomagali tudi ruski vojni ujetniki.³²⁸

230. Škofja Loka

Eden izmed zbirnih centrov je bil tudi v Škofji Loki, kamor je že leta 1915 prišlo 400 ruskih vojnih ujetnikov, ki so jih nastanili v barakah. Občina jih je dodeljevala domačinom, da so jim pomagali pri delu v gozdu

318 Budna Kodrič 1997, 97.

319 Budna Kodrič 1998, 157.

320 Fabjan 2011, 187.

321 Šifrer 2011, 198.

322 Šifrer 2011, 196.

323 Šifrer 2011, 196.

324 Naglič 2007, 114.

325 Planina 1972, 154.

326 Demšar 2007, 258, op. 33.

327 Glej tu, Mihelič, Nekaj podrobnosti o ruskih vojnih ujetnikih v Škofji Loki in tam navedeno literaturo.

328 Budna Kodrič 1996, 61–62.

Slika 154 Ruski vojni ujetniki gredo na delo (po Vidic 1940, 34).

in na poljih.³²⁹ Jeseni 1915 je bila v Škofji Loki nastanjena 119. delovna enota ruskih vojnih ujetnikov.³³⁰

231. Medvode

Iz Medvod so bežali ruski vojni ujetniki.³³¹

Dne 4. oktobra 1917 je iz Medvod zbežal ruski vojni ujetnik.³³²

232. Vaše

Več ruskih vojnih ujetnikov je pobegnilo in so se skrivali po gozdovih ali senožetih. Kmetje pa so jih preskrbovali s hrano. Tak primer je opisal Finžgar za Vaše.³³³

233. Trzin – Cerkev sv. Florijana, EŠD 2022

V cerkvi se nahaja slika Srca Jezusovega, delo ruskega vojnega ujetnika Borisova, ki je po prvi svetovni vojni ostal v Mengšu. Slika ima spodaj na desni strani podpis: *N. Borisov 1932*.³³⁴

234. Poljska železnica Škofja Loka – Hotavlje

Poljsko železnico Škofja Loka–Hotavlje so od 20. do 29. septembra 1917 gradili 3. poljskoželezniška četa, 18. in 36. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov ter pet marš bataljonov.³³⁵

235. Ločnica 12

„V Ločnici 12 je z družino živel bivši ruski vojni ujetnik Milko Aleksejev oz. Aleksejevič. V resnici mu je

329 Splet 24.

330 Galič 2017, 360.

331 Fischer 2009, 367.

332 SI PAK 633, t. e. 424, št. 15914.

333 Budna Kodrič 1997, 97.

334 Stražar 1993, 226.

335 Schaumann 1991, 166.

bilo ime Nil, Aleksejevič je bil njegov patronimik. Pravi priimek pa je neznan, ker ga župnik ni zapisal. Dne 8. avgusta 1924 je povodenj odnesla hišo in pet članov družin Aleksejevič in Alič. Nekoliko nižje v smeri proti Savi je bila pozneje postavljena nova hiša, ki so ji rekli *Pri Rusu*.³³⁶

236. Šentvid pri Ljubljani

Dne 28. julija 1918 je z Šentvida pri Ljubljani pobegnilo sedem ruskih vojnih ujetnikov.³³⁷

237. Ljubljana – pokopališče Žale, EŠD 384, spomenik *Sinovom Rusije in Sovjetske zveze*

Spomenik je posvečen *Sinovom Rusije in Sovjetske zveze*, ki so padli na ozemlju Slovenije v prvi in drugi svetovni vojni. „Spomenik ima tudi spravni pomen, saj štirje stebri z ene strani predstavljajo vojake carske Rusije, umrle v avstro-ogrskem vojnem ujetništvu v času prve svetovne vojne (1914–1918), drugi štirje stebri pa rdečearmejce ali vojake Sovjetske zveze, umrle v drugi svetovni vojni (1941–1945). Obe jati ptic se združita in v današnjem času letita skupaj v boljšo prihodnost.”³³⁸

238. Spodnja Zadobrova

Dne 3. in 4. novembra 1916 so iz barakarskega taborišča v Spodnji Zadobrovi pobegnili štirje ruski vojni ujetniki.³³⁹

239. Ljubljana – pokopališče Žale, EŠD 384, kostnica žrtev 1. svetovne vojne

V kostnici na ljubljanskih Žalah je med žrtvami prve svetovne vojne pokopanih tudi 342 ruskih vojakov iz prve svetovne vojne.³⁴⁰ Postavljena je bila leta 1939.

240. Ljubljana, Bežigrad

„Med vojno so vojaki za Bežigradom zgradili cele kolonije barak. Vrstile so se ob današnji Pleteršnikovi, Apihovi, Kržičevi in Linhartovi ulici. Postavljene so bile predvsem za vojaštvo in vojne ujetnike. Med ujetniki je bilo zlasti veliko Rusov (*sl.* 154). Ti so lačni in strgani delali novo železniško progo iz Zaloga do Dravelj, za prevoz vojaštva in municije. Zaradi kamniške železnice pa so morali zgraditi visok nasip.”³⁴¹

241. Ljubljana, gospodarska zveza

Leta 1916 je 10 ruskih vojnih ujetnikov delalo na gospodarski zvezi.³⁴²

242. Ljubljana, stavbno podjetje Julija Glaserja

Leta 1916 je v stavbnem podjetju Julija Glaserja, ki je v tem letu zidalo topniške delavnice, delalo neznano število ruskih vojnih ujetnikov.³⁴³

243. Ljubljana, Ruska ulica

O bivanju ruskih vojnih ujetnikov v Ljubljani priča tudi ulica, ki so jo zgradili v Spodnji Šiški v bližini Pivovarne Union. Leta 1938 so jo oblasti poimenovali *Ruska ulica*, v času okupacije Ljubljane (1941 - 1945)

336 Budna Kodrič 2012, 114.

337 SI PAK 633, t. e. 448, št. 12722.

338 Splet 26.

339 SI AS 137, t. e. 612, št. 17273; SI PAK 633, t. e. 413, št. 17686.

340 Fischer 2009, 370; Koren, Testen 2014, 118.

341 Vidic 1940, 34–35.

342 Brodnik 1989, 229; Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151. Natančne lokacije iz literature zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali v Ljubljano.

343 Brodnik 1989, 229; Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151. Natančne lokacije iz literature zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali v Ljubljano.

je bila preimenovana v *Javornikovo cesto*. Po osvoboditvi mesta je spet dobila ime *Ruska ulica*, ki ga nosi še danes.³⁴⁴

244. Zalog, ranžirna postaja

Pri železniški postaji v Zalogu so ruski vojni ujetniki v letih 1915 in 1916 zgradili dva kilometra dolg ranžirni kolodvor. Nastanjeni so bili v *ruskih barakah* poleg tovarne za impregnacijo železniških pragov. „Zgradili so tudi pralnico in razkuževalnico vagonov, na zahodnem delu premikalnega kolodvora pa leta 1917 še barake, skladišča za municijo in drugo vojno opremo ter 1885 metrov dolgo nakladalno rampo na južni strani tirnih naprav. Ob premikalnih tirih, vzporedno z glavno progo, so postavili kuhinjo, jedilnico in prehranjevalno postajo za potrebe vojaških transportov za soško fronto. Zgradili so obratno kuhinjo in menzo, imenovano železniška kuhinja, za železniško osebje.”³⁴⁵

„Načrti za pralnico in dezinfekcijo so bili dne 28. julija 1915 potrjeni, septembra so dokupili potrebno zemljišče in pričeli z gradbenimi deli. Dne 26 oktobra istega leta so pričeli s poskusnim delom, z rednim delom pa 6. decembra istega leta. Pri gradnji pralnice in dezinfekcije so poleg železniških delavcev sodelovali tudi ruski vojni ujetniki. Tudi pozneje so zaradi pomanjkanja domačih delavcev vozove prali ruski vojni ujetniki. Pralnico in dezinfekcijo so zgradili na mestu, kjer je imela Kemična tovarna Đulini do 1911 obrat za impregnacijo pragov.”³⁴⁶

Po premestitvi v Zalog je Marcel Žorga tam nalezl na prve ruske ujetnike, ki so imeli leta 1914 še zadovoljive življenjske pogoje. Da bi delo potekalo kar najhitreje, je delovodja gradbišča delavcem obljubil nagrade in jih vsakodnevno počastil s smotkami. Žorga je z zanimanjem opazoval ruske delavce: „Ujetniki odlagajo sive vojaške suknje na ograje, na skladovnice pragov in ves dan je slišati ‚horuk‘. Ko

čakam, da nalože, jih naslonjen na ograjo opazujem. Niti potrži niso videti. Zanje je najtežji del vojne končan. Vsaj pred topovi in puškami niso. Le sem in tja v množici zadeneš s pogledom na obraz, ki je zastrt z bolečino domotožja.” Ob praznovanju prvega maja 1915 je svojo lokomotivo bogato okrasil z zelenjem in ji ob straneh pritrtil gesla: *Živel prvi maj – praznik delavcev!* Proletarci vseh dežel, združite se! Ko jo je pripeljal v Zalog, so ga ujetniki glasno pozdravili. Ker je vodstvo železnice ocenilo, da je Žorga prenevarna družina za vojne ujetnike, ga je prestavilo k vojaškim transportom.³⁴⁷

Iz Lagerja Zalog so 31. maja 1917 pobegnili trije ruski vojni ujetniki.³⁴⁸

Iz Zaloga so 19. decembra 1917 pobegnili štirje ruski vojni ujetniki.³⁴⁹

245. Ljubljana, Moste, tovarna gline

Dne 24. novembra 1916 zjutraj je iz delovnega mesta v tovarni gline v Mostah pri Ljubljani pobegnil ruski vojni ujetnik.³⁵⁰

246. Ljubljana, železniška postaja

Dne 17. septembra 1914 ob 4.30 je v Ljubljano prišel poseben vlak z ranjenci in bolniki s severnega bojišča. Vlak je pripeljal 1.290 ranjencev in bolnikov. Med ranjenci je bilo tudi šest ujetih in ranjenih Rusov.³⁵¹ Ker je Ljubljana za vojaški promet tvorila pomembno prometno vozlišče, je bila nujna gradnja povezovalne zanke med južno in državno postajo. Izjemno velik obseg prometa na območju Ljubljane je zahteval tudi predelavo in novogradnjo parkirnih in ranžirnih postaj. Uporabna dolžina prog na glavni postaji je bila razširjena na 1.400 m in zgrajena je bila nova ranžirna železniška postaja za vlake s 100 osmi. Dela so opravljali 23., 28. in 29. železniška četa ter

344 Splet 28.

345 Mejač *et al.* 1991, 12; Padežnik 1993, 199; Gerlica 1993, 8; Matjažič 1998, 53.

346 Mejač *et al.* 1991, 19; Padežnik 1993, 201.

347 Ratej 2015, 116–117.

348 SI PAK 633, t. e. 423, št. 9671.

349 SI PAK 633, t. e. 447, št. 17798.

350 SI AS 137, t. e. 612, št. 17798. Natančne lokacije zaenkrat nismo uspeli ugotoviti, zato smo okvirno locirali v Moste.

351 Slovenski narod 1914, 2.

1. in 26. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov. Zaključena so bila do avgusta 1916.³⁵²

247. Ljubljana, Masarykova cesta

Barake na Masarykovi cesti so med prvo svetovno vojno uporabljali za zapiranje vojnih ujetnikov. Po vojni so se tja naselili ruski begunci.³⁵³

248. Žiri, okolica

Ruski vojni ujetnik je upodobil v olju prizor očeta dekleta, ki je s kovaškimi kleščami odvedel vasovalca na sredo vasi. Ta slika je danes v eni izmed zasebnih zbirk.³⁵⁴

249. Ljubljana - poslopje tovarne Rog, EŠD 10060, Ljubljana - tovarna usnja Karla Pollaka

Leta 1916 je 30 ruskih vojnih ujetnikov delalo v tovarni usnja Karla Pollaka.³⁵⁵

250. Ljubljana, Bleiweisova (Prešernova) cesta

Podnarednika Franza Wogrina je 6. julija 1916 nek nadporočnik naznanil zato, ker so na vozovih sedeli ruski vojni ujetniki. Zato je moral na zaslišanje, kjer je pojasnil, „da je pri železniškem prehodu na Bleiweisovi (danes Prešernovi) cesti trem ruskim vojnim ujetnikom ukazal, naj se usedejo na vozove, ki so bili prazni. Ker je z ruskimi ujetniki vsak dan štirikrat prehodil pot od gradu do Šiške in nazaj, navkreber pa so vozove celo porivali, mu je major Kern ukazal, naj se, ko so vozovi prazni, na njih peljejo, podnarednik pa naj sedi na zadnjem vozu, da ima pregled nad dogajanjem spredaj.”³⁵⁶

251. Ljubljana, jahalnica ljubljanskega jahalnega društva

Okrog 500 ruskih, italijanskih in srbskih vojnih ujetnikov je bivalo v jahalnici ljubljanskega jahalnega društva.³⁵⁷

252. Ljubljana, Cukrarna

V Cukrarni je bilo nastanjeno večje število ruskih vojnih ujetnikov, ki so delali na železnici.³⁵⁸

„Dr. Bleiweis je poročal, da v hiši obstajajo tri štrbunk stranišča, od katerih sta dve še uporabni in služita 80 možem neke transportne enote in delovnemu oddelku vojnih ujetnikov, ki je štel 187 ujetnikov in 22 stražarjev. Dr. Bleiweis je navedel, da se v normalnih pogojih računa 20 ljudi na tovrstno stranišče. Stranišča se ne praznijo, tako da podgane po kupih iztrebkov brez težav pridejo v bivalni prostor, tem lažje, ker stranišče nima vrat. Shramba je v bližini in podgane imajo direkten dostop do hrane. Razen tega so vodovodne cevi preblizu greznice. Vojni ujetniki spijo na golih tleh in imajo uši – poudarja se nevarnost pegavega tifusa, griže in kolere. Dr. Bleiweis je bil zato mnenja, da je treba hišo nujno zapreti in zapečatiti. Ta pritožba je ostala brez odziva – lastnik tovarne sladkorja, neka firma z Dunaja, je izpodbijala kompetentnost in kvalificiranost dr. Bleiweisa za dajanje takih ocen.”³⁵⁹

253. Vevče

Dne 16. marca 1917 dopoldan sta iz Vevč pobegnili ruska ujetnika.³⁶⁰

Dne 5. septembra 1917 sta iz Vevč pobegnili ruska vojna ujetnika.³⁶¹

352 Schaumann 1991, 146.

353 Pulko 2007, 49; Zadnikar 2016, 41.

354 Miklavčič 2001, 48.

355 Brodник 1989, 229; Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

356 Vurnik 2007, 35.

357 Pulko 2011, 32.

358 Brodник 1989, 229; Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

359 Matić 1992, 78.

360 SI AS 137, t. e. 626, št. 2780/17.

361 SI PAK 633, t. e. 424, št. 13491.

Slika 155 Taboriščna baraka, v kateri so v času prve svetovne vojne, po pričevanjih domačinov, prebivali ruski vojni ujetniki (po Splet 34).

Dne 6. septembra 1917 sta iz Vevč pobegnili ruska vojna ujetnika in še dva 8. septembra 1917.³⁶²

Dne 20. septembra 1917 sta pobegnili še dva ruska vojna ujetnika.³⁶³

Dne 9. oktobra 1917 je pobegnil ruski vojni ujetnik.³⁶⁴

Dne 24. oktobra 1917 sta pobegnili dva ruska vojna ujetnika.³⁶⁵

Dne 26. novembra 1917 so pobegnili štirje ruski vojni ujetniki.³⁶⁶

254. Ljubljanski grad

Dne 8. oktobra 1914 je bil izdelan seznam vseh na gradu zaprtih tujih državljanov sovražnih držav. Med

njimi je bilo dvanajst Rusov (med katerimi jih je bilo nekaj po narodnosti Poljakov).³⁶⁷ Glede starosti je presenetljivo to, da so internirali tudi komaj 15-letnega ruskega državljana Tittelmana Fischia, katerega morebitno vojaško udejstvovanje verjetno ne bi prišlo v poštev. Seznam zapornikov z dne 21. februarja 1915 omenja 16 Rusov. V primerjavi z inšpekcijskim stanjem 8. oktobra 1914 je bilo med Rusi devet istih in sedem novih.³⁶⁸ Ruski vojni ujetniki na ljubljanskem gradu se omenjajo še leta 1918.³⁶⁹

362 SI PAK 633, t. e. 424, št. 13492.

363 SI PAK 633, t. e. 424, št. 14134.

364 SI PAK 633, t. e. 424, št. 15827.

365 SI PAK 633, t. e. 424, št. 15919.

366 SI PAK 633, t. e. 424, št. 17124.

367 Vurnik 2007, 19.

368 Matić 1990, 130.

369 Matić 1992, 79.

Slika 156 Lidarski posnetek; taboriščna baraka na Vrhniki (kat. št. 265) (izvedba M. Mori).

255. Josefthal, Papirnica Vevče

V noči iz 1. na 2. julij 1917 sta iz papirnice Vevče pobegnili dva ruska vojna ujetnika.³⁷⁰

Dne 2. oz. 3. avgusta 1917 sta od tu pobegnili dva ruska vojna ujetnika.³⁷¹

V noči iz 13. na 14. septembra 1917 je iz papirnice Vevče (*Josefsthal*) pobegnilo osem ruskih vojnih ujetnikov.³⁷²

256. Ljubljana – delavnica Karlovška 3a, EŠD 5939

Leta 1916 je v livarni Alberta Sammase delalo neznan število ruskih vojnih ujetnikov.³⁷³

370 SI PAK 633, t. e. 423, št. 9877.

371 SI PAK 633, t. e. 423, št. 11028.

372 SI PAK 633, t. e. 424, št. 13495.

373 Brodnik 1989, 229; Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

257. Horjul, okolica

Na osamljeni kmetiji pri Horjulu je bil en ruski ujetnik, ki je bil dodeljen za delo temu kmetu.³⁷⁴

258. Vrsnik

„V prvi svetovni vojni v Vrsniku ni bilo moških za delo na kmetijah, ker so jih Avstrijci mobilizirali v vojsko. Kljub temu pa so jim dajali hude obvezne oddaje, ki jih same ženske niso mogle izpolnjevati, četudi so sem pa tja dobili kakšnega ruskega ujetnika.“³⁷⁵

259. Brezovica

Iz Brezovice so bežali ruski vojni ujetniki.³⁷⁶

374 Zlobec 2010, 169–170.

375 Reven 1990, 81.

376 Fischer 2009, 367.

260. Podlipa

„Nekoč, še pred mojim rojstvom, so prignali možje k nam Rusa, ki se je potikal po vasi. Zaprli so ga v našo klet, da bi ga odgnali drugo jutro na občino. Zabičali so mami, da mu ne smejo dati jesti, da ne bo ušel, ker je naš sovražnik. Mama so pa temu premrelemu in sestradanemu sovražniku nesli večerjo nekaj žlic turščičnega soka, saj drugega ni bilo pri hiši. „Nikoli še nisem videla človeka, ki bi tako pobožno sklenil roke in tako hvaležno molil pred jedjo, kakor ta ubogi ujetnik!,” so pozneje pravili.”³⁷⁷

261. Idrija, civilno pokopališče

Tu so pokopani dva ali trije³⁷⁸ ruski vojni ujetniki.³⁷⁹

262. Lipe, posestvo poslovalnice za sočivje in sadje (GEOS)

„Na posestvu poslovalnice za sočivje in sadje (GEOS) z Dunaja v Lipah je bilo pri delih na polju zaposlenih okrog 50 vojnih ujetnikov. Bili so bili tako slabo hranjeni, da jih je zaradi nezadostne prehrane obležalo po 20 na dan. Šele potem je uprava posestva zaprosila Kranjsko aprovizacijsko družbo za večjo količino živil.”³⁸⁰

263. Škofljica

Iz Škofljice so bežali ruski vojni ujetniki.³⁸¹ Dne 29. julija 1918 sta iz Škofljice pobegnili dva ruska vojna ujetnika.³⁸²

264. Podpeč

Okoli 80 ruskih vojnih ujetnikov je nekaj časa delalo v podpeškem kamnolomu: „Bili so ljudje srednje postave, rumene polti, rumenih brk, vseh starosti, videti je bilo, do so nekako vdani v svojo usodo, brez posebnega hrepenenja po domovini. Bili so, kakor poročajo ljudje, verni in so veliko in radi molili.” Za hrano so ruski ujetniki skrivaj hodili prosit po vaseh in ljudje so jim dajali krompir, jabolka in drugo sadje.³⁸³

265. Vrhnika – arheološko najdišče Nauportus, EŠD 844, Vrhnika - baraka

Na Vrhniku stoji taboriščna baraka (*sl. 155, sl. 156*), v kateri so po pričevanjih domačinov v času prve svetovne vojne prebivali ruski vojni ujetniki.³⁸⁴

266. Konjska ozkotirna poljska železnica Dolnji Logatec – Kalce – Hotedršica – Godovič – Črni Vrh – Zadlog – Poncala in normalnotirna železnica Logatec – Črni Vrh

Poljska ozkotirna železnica na konjsko vleko je bila speljana od železniške postaje v Logatcu skozi Spodnji Logatec, Kalce, Hotedršico, Godovič, Črni Vrh in Zadlog proti Trnovskemu gozdu (*sl. 159, sl. 160, sl. 161*). Celotna dolžina proge je bila 53 kilometrov. Progo so gradili del 17. železniške čete in 524., 123b in 1147. delovni oddelek vojnih ujetnikov. Pričetek gradnje je bil 15. avgusta 1916, proga pa je bila dokončana že 29. novembra 1916. Do Črnega Vrha oz. Zadloga je proga začela obratovati že 9. septembra 1916.³⁸⁵

V sklopu izgradnje vojaške ozkotirne železnice med Logatcem in Idrijo so ruski vojni ujetniki leta 1916³⁸⁶ zgradili 180 metrov dolg predor Naklo v Logatcu (*sl. 157, sl. 158*).³⁸⁷

377 Brenčič Jelen 1991, 13.

378 Za enega ni sigurno, da je bil ruski vojni ujetnik (Galić 2007, 375, op. 36).

379 Galić, Pirih 2007, 375.

380 Brodnik 1989, 230.

381 Fischer 2009, 367.

382 SI PAK 633, t. e. 448, št. 12722.

383 Šimac 2011, 58.

384 Splet 34.

385 Schaumann 1991, 167; Batič 2012, 18

386 Sodeč po napisni plošči in fotografiji domnevamo, da je bil predor dokončan leta 1917.

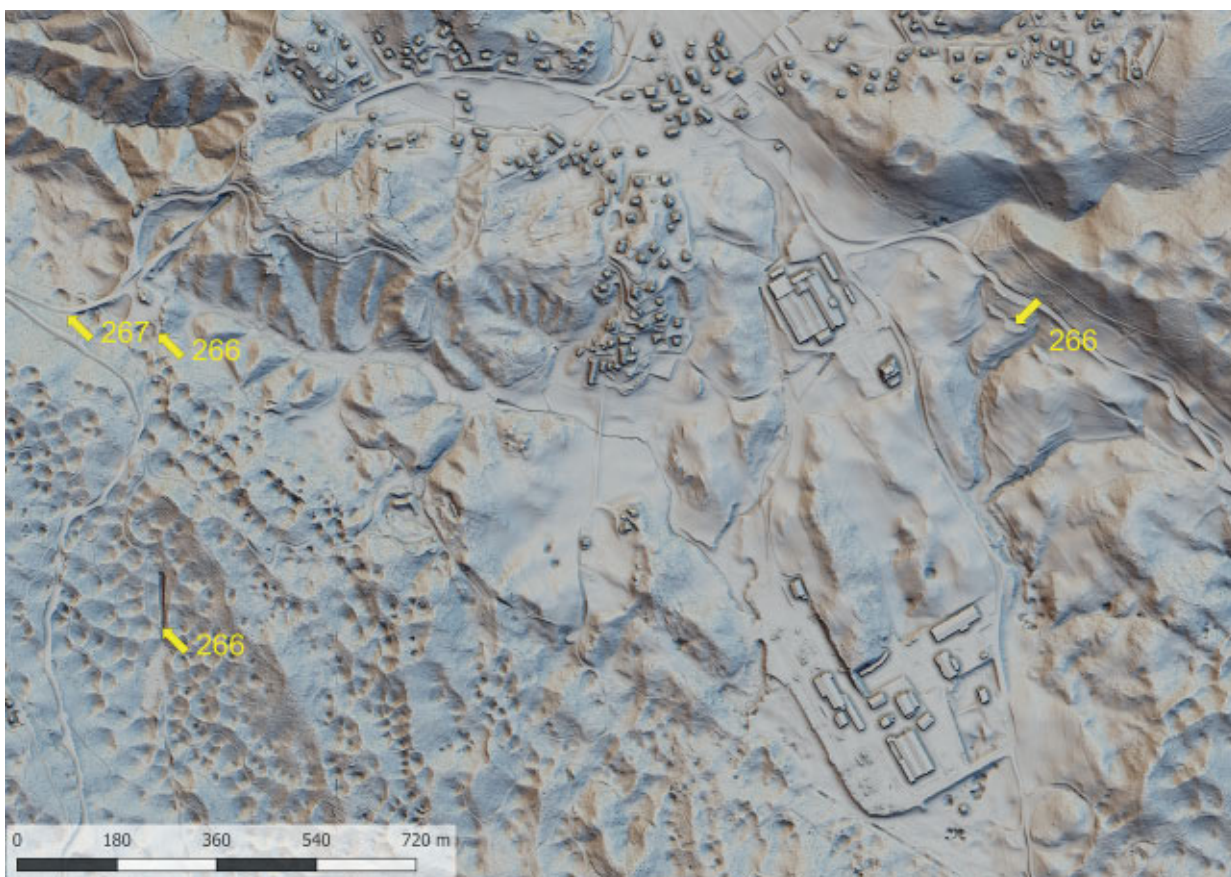
387 Švajncer 2004, 90; Splet 35

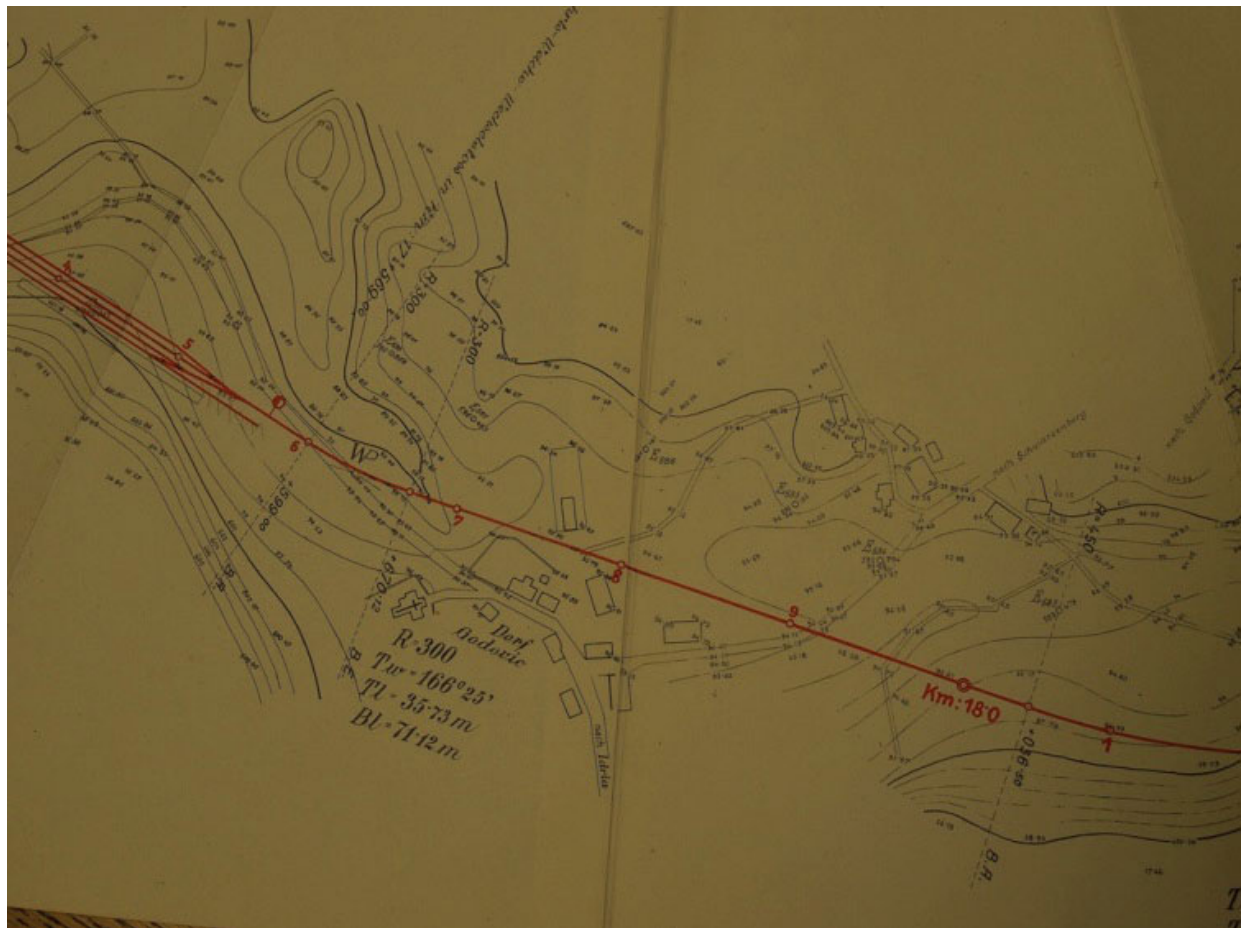
Slika 157 Predor Naklo v Logatcu, fotografiran leta 1917 (zgoraj) (po Splet 36) in julija 2018 (spodaj) (foto M. Mihelič).

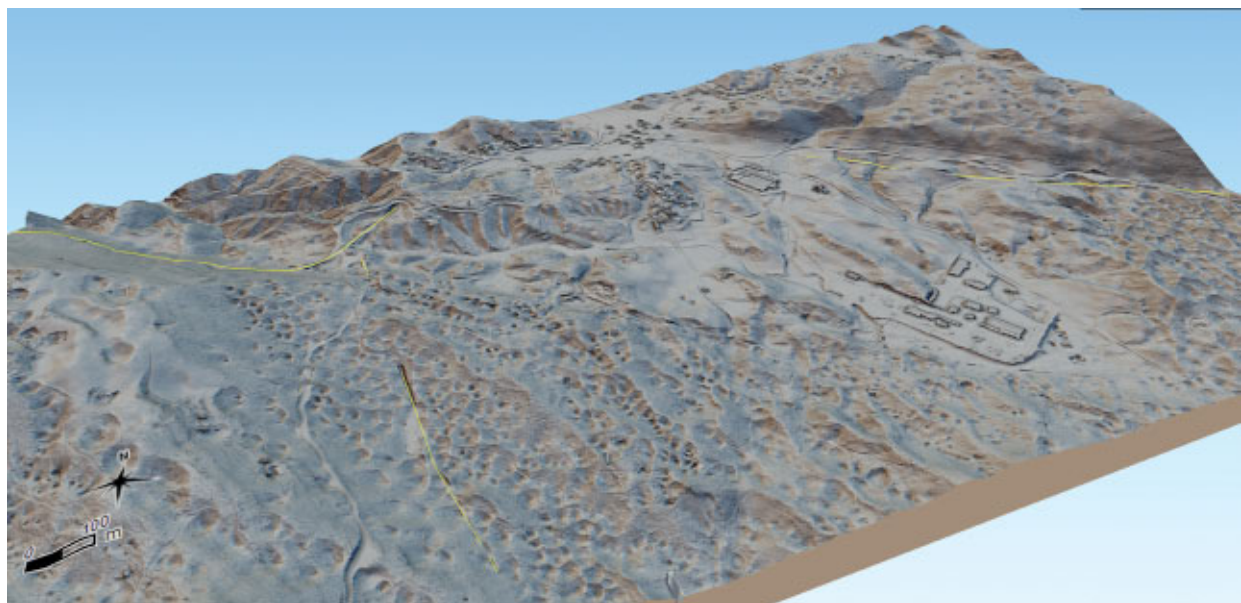
Slika 158 Napisna plošča na desni strani predora julija 2018 (foto N. Kovačič).

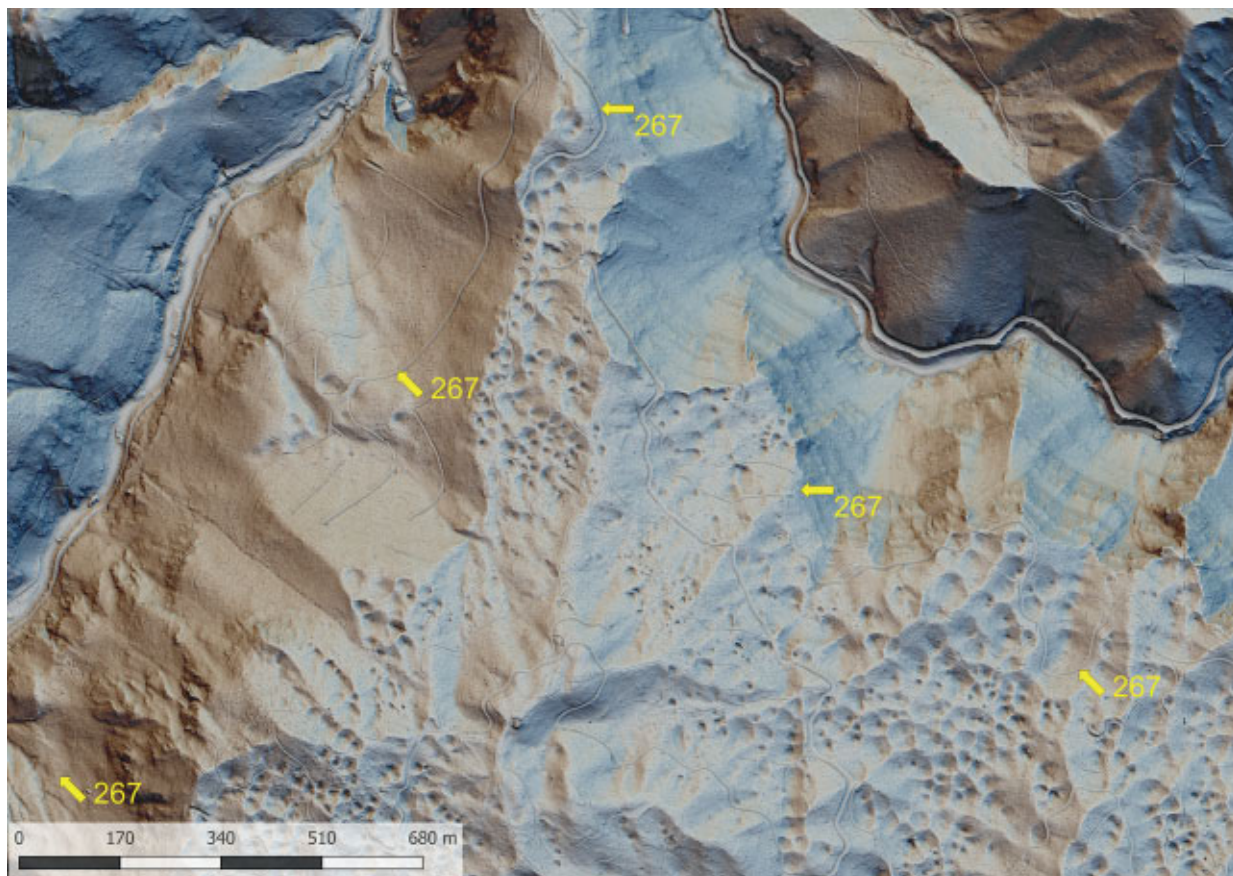
Slika 159 Lidarski posnetek: trasa nekdanje železnice Dolnji Logatec–Kalce–Hotedršica–Godovič–Črni Vrb–Zadlog–Poncala, odsek pri Godoviču (kat. št. 266) ter odcep lokalne linije Godovič–Idrija (kat. št. 267) (izvedba M. Mori).

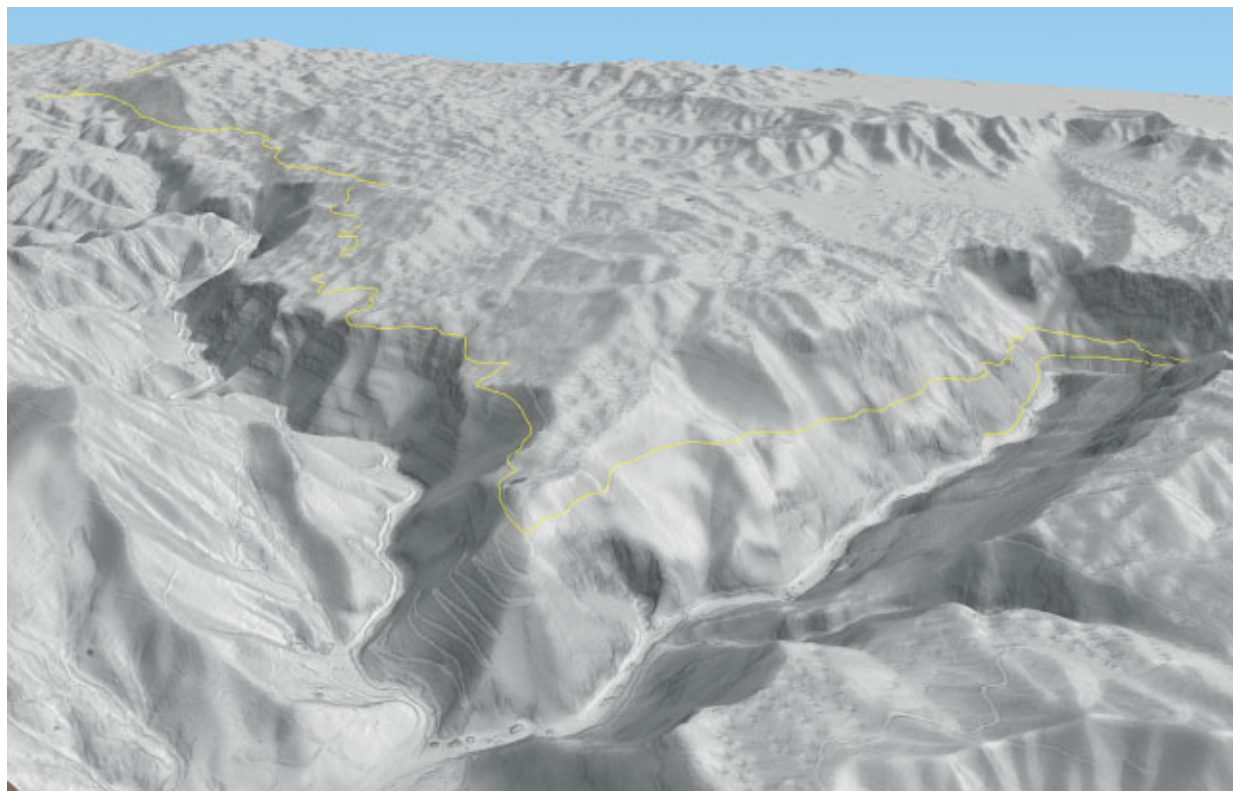
Slika 160 Načrt poteka normalnotirne proge v Godoviču z izrisanimi stavbami centra vasi leta 1917 (po Splet 31).

Slika 161 3D-prikaz lidarskega posnetka: pogled proti severu železniško križišče pri Godoviču (kat. št. 266 in 267) (izvedba M. Mori).

Slika 162 Lidarski posnetek: trasa nekdanje železnice Godovič–Idrija (kat. št. 267) (izvedba M. Mori).

Slika 163 3D-prikaz lidarskega posnetka: pogled proti jugu na traso nekdanje železnice Godovič–Idrija (kat. št. 276) (izvedba M. Mori).

Proga konjske ozkotirne poljske železnice od Logatca do Črnega Vrha je bila med letom 1917 na novo trasirana, širina tračnic pa razširjena na normalno velikost (1.435 mm). Z deli so začeli 9. aprila 1917. Dela so izvajale 5., 7. in 29. železniška četa, oddelek 35. železniške čete, 5., 29., 73. ter 80. železniški oddelek vojnih ujetnikov in 965. delovni oddelek vojnih ujetnikov. Progo so v največji meri zgradili ruski vojni ujetniki. Ta proga se je z Južne železnice odcepila približno dva kilometra pred logaško železniško postajo in nato potekala čez razgiban kraški teren proti Godoviču in Črnemu Vrhu. Zgradili so tudi številne nasipe in izvrtali več predorov. Proga je bila dokončana le do Črnega Vrha, saj so se po uspešni ofenzivi oktobra 1917 železniške čete umaknile. Dela je do konca vojne nadaljevalo podjetje Redlich in Berger.³⁸⁸

267. Lokalna linija proge Godovič – Idrija

Od postaje pri Godoviču se je odcepila 12 km dolga lokalna linija proti Idriji. Od 1. do 30. septembra 1916 so jo gradili 17. železniška četa in 201. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov.³⁸⁹

268. Hotedršica – vas, EŠD 7551

Pri Hotedršici so 104 ruski vojni ujetniki pripravljali drva.³⁹⁰

269. Črni vrh

Na pokopališču v Črnem Vrhu je bila kostnica ruskih vojnih ujetnikov (Splet 32).

388 Schaumann 1991, 170; Batič 2012, 19–20. V povezavi z gradnjo železnice se pojavljajo različne ocene o številu ruskih vojnih ujetnikov, ki so jo gradili. Na različnih odsekih naj bi delalo med 5.000 in 15.000 pretežno ruskih vojnih ujetnikov (Lajovic 2010a, 26; Lajovic 2010b, 13), po drugem mnenju pa okoli 20.000 (Batič 2012, 19; Koren, Testen 2014, 127; Splet 29).

389 Schaumann 1991, 167.

390 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127.

270. Ravnik pri Hotedršici, *Pri zvezdi*

Leta 1916 so v Ravniku ruski vojni ujetniki naredili peterokrako zvezdo. Takrat so delali tudi ceste za namene dovoza lesa in tam je bila ena debela jelka, v katere lubje je eden od njih zarezal peterokrako zvezdo. To je bilo na križišču cest, kjer se še zdaj reče *Pri zvezdi*. Tudi križišče je zdaj kot zvezda.³⁹¹

271. Dolenji Logatec, železniška postaja

Dne 1. oktobra 1917 je pri železniški postaji v Dolenjem Logatcu, kjer je vojska imela skladišče municije, prišlo do eksplozije. Skladišče je dobesedno razneslo, eksplozija je ubila veliko vojakov in ruskih vojnih ujetnikov.³⁹²

272. Logatec, dvorana katoliškega izobraževalnega društva

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili v dvorani katoliškega izobraževalnega društva in po drugih hišah.³⁹³

273. Hotedršica – kulturna krajina, EŠD 17398; vodovod Kalce – Hotedršica

Ruski vojni ujetniki so gradili vodovod od Kalce do Hotedršice.³⁹⁴

274. Gorenji Logatec

V Gorenjem Logatcu so bili, na enem prostoru, ruski vojni ujetniki, ki so se očitno lahko prosto gibali in so hodili okrog prosit živež, ker so bili tako lačni.³⁹⁵ 500 ruskih vojnih ujetnikov, ki so prebivali v Gorenjem Logatcu, je gradilo cesto med Kalcami in Podkrajem.³⁹⁶

391 Trobič 2016, 157.

392 Švajncar 2004, 88.

393 Švajncar 2004, 88.

394 Fischer 2009, 367.

395 Trobič 2016, 157.

396 Fischer 2009, 368; Koren, Testen 2014, 127.

Slika 164 Spomenik ruskim vojnim ujetnikom na Vodicah julija 2018 (foto M. Mibelič).

Slika 165 Ruski pravoslavni križ v spomin umrlim ruskim vojnim ujetnikom na Vodicah julija 2018 (foto N. Kovačič).

Slika 166 Ovinek na cesti Kalce–Podkraj, ki se ga je prijelo ime Ruska rajda, julija 2018 (foto M. Mihelič).

275. Gorenji Logatec, gasilski dom

V gasilskem domu v Gorenjem Logatcu so bili ruski vojni ujetniki.³⁹⁷

276. Kalce pri Logatcu – spomenik ruskim vojnim ujetnikom Na vodicah, EŠD 21527

Spomenik v obliki štiristrane piramide, zidane iz lomljencev, na tlakovani ploščadi. V piramido je vzdana bronasta plošča z reliefnim napisom: Ruskim vojnim ujetnikom 1914 - 1918. Plošča z napisom je bila vzdana leta 1982 (*sl. 164*).³⁹⁸ Opominja na delo ruskih vojnih ujetnikov, ki so pomagali graditi tamkajšnjo cestno povezavo za potrebe vojske.³⁹⁹ V neposredni bližini jim je bil v spomin postavljen tudi ruski pravoslavni križ (*sl. 165*).

277. Kalce pri Logatcu – rimskodobna naselbina Na vodicah, EŠD 10282

500 ruskih vojnih ujetnikov je od leta 1916 pa vse do konca prve svetovne vojne bivalo v taboriščni dolini Kalce.⁴⁰⁰ Taborišče so imeli na majhni ravnini ob novi cesti, dober kilometer iz Kalc (*sl. 167*).⁴⁰¹ Eno od taborišč je bilo v neposredni bližini današnjega ruskega groba. Tam je bilo menda 14 barak.⁴⁰² Gradili so cesto med Kalcami in Podkrajem, vodovod do Hotederščice in ozkotirno železnico med Logatcem in Idrijo. V spomin na njihovo trpljenje in umiranje je postavljeno obeležje.⁴⁰³ Ruski vojni ujetniki, nastanjeni v delovnem taborišču na Kalcah pri Logatcu, so leta 1917 začeli graditi 28 kilometrov dolgo normalnotirno progo med Logatcem in Črnim Vrhom.⁴⁰⁴

278. Cesta Kalce – Podkraj, Ruska rajda

Cesto Kalce–Podkraj so med prvo svetovno vojno popravljali ruski vojni ujetniki. Da bi se vsaj delno

397 Švajncer 2004, 88.

398 Splet 4.

399 Trošt et al. 2008, 286; Koren, Testen 2014, 120.

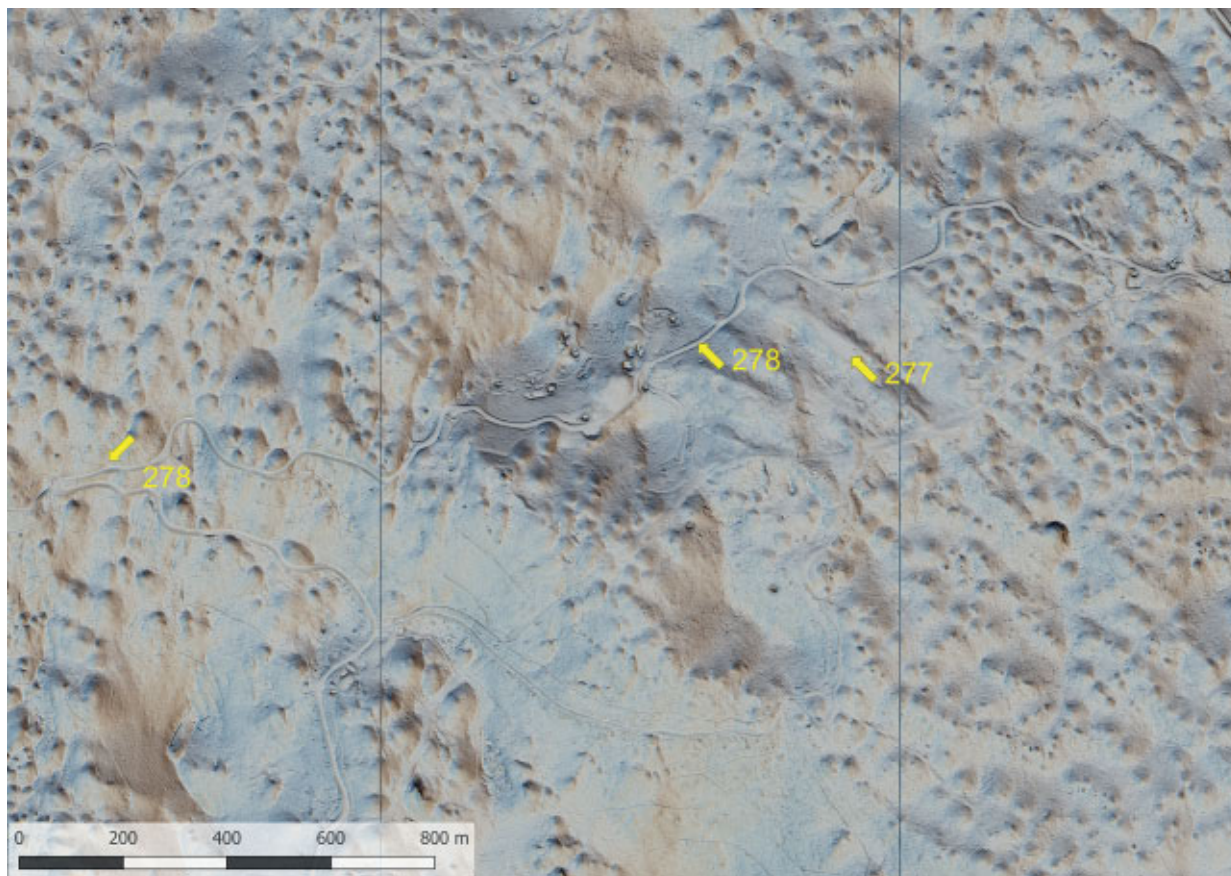
400 Splet 37.

401 Trošt et al. 2008, 286.

402 Lajovic 2014, 40.

403 Splet 37.

404 Hodnik 2015, 12.

Slika 167 Lidarski posnetek: Cesta Kalce–Podkraj (kat. št. 278). Ostrega ovinka v zahodnem delu se je prijelo ime Ruska rajda. Lokacija taboriščne doline Kalce (kat. št. 277) (izvedba M. Mori).

izognili strmim turškim klancem, so avstrijski inženirji novo cesto speljali bolj položno, tako da se je stari cesti priključila pri antični trdnjavi Lanišče. Ostrega ovinka na novem delu ceste pa se je prijelo ime *Ruska rajda* (sl. 166, sl. 167).⁴⁰⁵

279. Cesta Logatec – Laze, Vrh Hrvatov

„Vrh Hrvatov naj bi dobil ime po Rusih, ki so gradili cesto Logatec–Laze. In ker so ti Rusi govorili drugače, so jih imenovali za Hrvate, in od tega naj bi ostalo ime *Vrh Hrvatov*.“⁴⁰⁶

280. Vodice

Na Vodicach so bili 12. in 13. oktobra 1917 aretirani trije ruski vojni ujetniki.⁴⁰⁷

281. Hrušica

V Hrušici je bil 23. oktobra 1917 zaradi pobeга aretiran ruski vojni ujetnik.⁴⁰⁸

282. Planina

Za drva je skrbelo 500 ruskih vojnih ujetnikov v gozdovih okoli Planine.⁴⁰⁹ Iz Planine so ruski vojni ujetniki tudi bežali.⁴¹⁰

405 Trošt *et al.* 2008, 286.

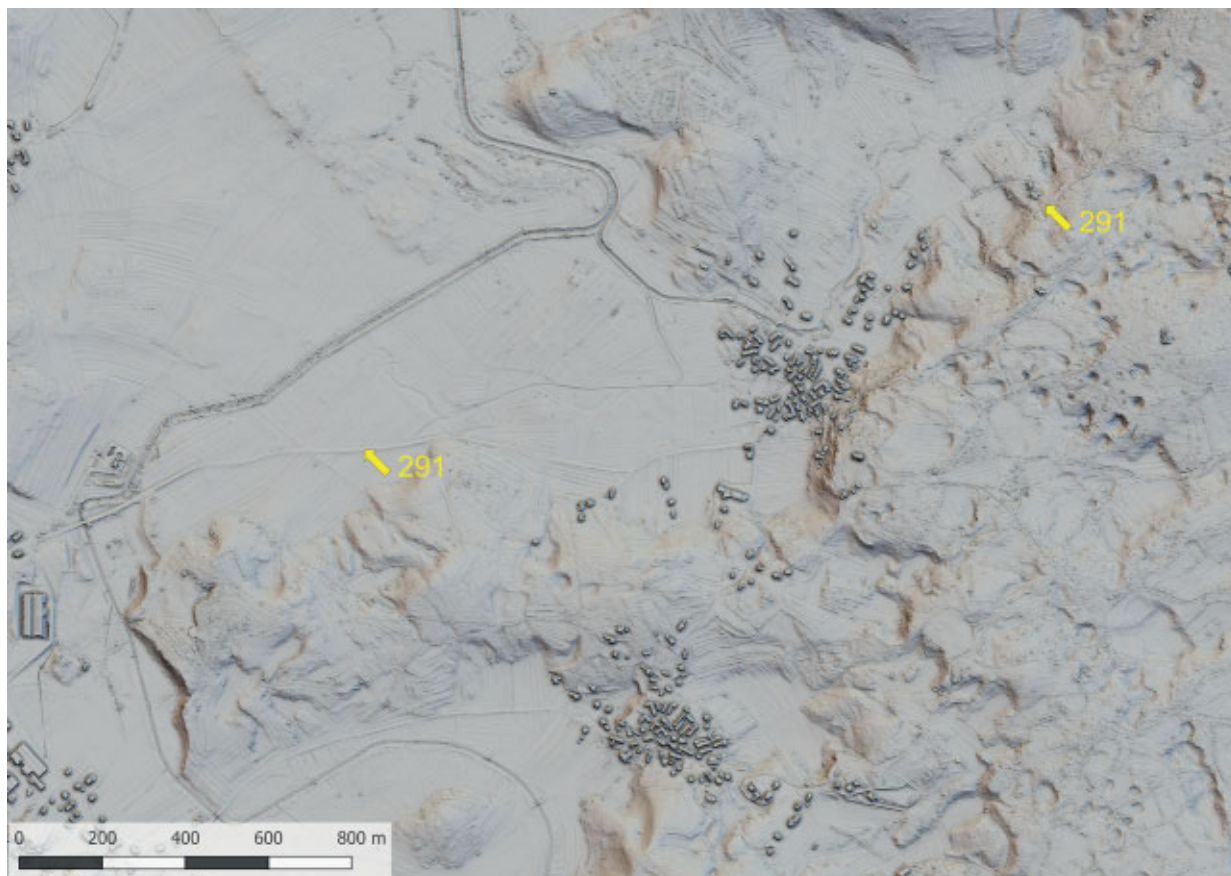
406 Trobič 2016, 93.

407 Trošt *et al.* 2008, 437.

408 Trošt *et al.* 2008, 439.

409 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127.

410 Fischer 2009, 367.

Slika 168 Lidarski posnetek: trasa nekdanje ozkotirne železnice Pivka–Javornik, odsek vzhodno od Pivke (kat. št. 291) (izvedba M. Mori).

Dne 15. julija 1917 ponoči je iz Planine pobegnil ruski vojni ujetnik.⁴¹¹

283. Malenščica pri Planini, Mühlthal bei Planina

Dne 15. julija 1917 ponoči sta iz Malenščice pri Planini pobegnili ruska vojna ujetnika⁴¹².

284. Rakek

Na Rakeku in Grahovem je za vojaške konje skrbelo 173 ruskih vojnih ujetnikov.⁴¹³

411 SI PAK 633, t. e. 423, št. 11119.

412 SI PAK 633, t. e. 423, št. 11026 in št. 11120.

413 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127. Iz pregledane literature ni razvidno, kakšno je bilo število ruskih ujetnikov v Rakeku.

285. Postojnska jama – Ruski most in Ruski rov

V Postojnski jami so ruski vojni ujetniki leta 1916 pričeli z deli postavitve mostu preko reke Pivke, v povezovalni namen pa so izgradili tudi rov. Zato se danes most v osrčju Postojnske jame po graditeljih imenuje *Ruski most*, povezovalni rov pa *Ruski rov*.⁴¹⁴ Leta 1917 so ruski vojni ujetniki gradili poti in kopali pol kilometra dolg rov med Postojnsko in Črno jamo, ki so ga končali Italijani pet let pozneje.⁴¹⁵

286. Postojna

V Postojni so ruski vojni ujetniki dvakrat na dan pometali cesto, pozimi pa so kidali sneg. Uredili so tudi javno stranišče in do jame naredili lep pločnik.⁴¹⁶

414 Splet 40.

415 Zrnec 1968, 133; Gams 2004, 298.

416 Simčič 2014, 177, 221, 238.

Slika 169 Ruski vojni ujetniki z Raven na Koroškem(?)
(po Splet 8).

287. Železniška postaja Postojna

V barake pri železniški postaji Postojna so namestili 154 ruskih vojnih ujetnikov, ki so jih marca 1916 zaposlili pri gradnji poljske železnice med Svetim Petrom in Javornikom.⁴¹⁷

288. Grahovo

Na Rakeku in Grahovem je za vojaške konje skrbelo 173 ruskih vojnih ujetnikov.⁴¹⁸

289. Sušec, Sušet

Leta 1917 so Avstrijci z ruskimi vojnimi ujetniki potok zajeli za kraški vodovod. Vodno zajetje je še ohranjeno.⁴¹⁹

290. Stari trg pri Ložu - Trško jedro, EŠD 696

Za drva je skrbelo 110 ruskih vojnih ujetnikov pri Starem Ložu.⁴²⁰ Od tam so ruski vojni ujetniki tudi bežali.⁴²¹

417 Koren, Testen 2014, 127.

418 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127. Iz pregledane literature ni razvidno, kakšno je bilo število ruskih ujetnikov v Grahovem.

419 Svöljšak, Fabec 2006, 167.

420 Fischer 2009, 369; Koren, Testen 2014, 127.

421 Fischer 2009, 367.

291. Železnica Pivka, Trnje, kota 790

Konec 19. stoletja so v Svetem Petru, današnji Pivki, postavili večjo žago. Ker se je med prvo svetovno vojno potreba po žaganem lesu močno povečala, so zgradili gozdno železnico do podnožja Javornikov. Da bi žaga lahko obratovala noč in dan, so na njej delali tudi ruski vojni ujetniki. Proga je potekala ob robu lokalne ceste, prečkala reko Pivko ter se vila mimo vasi Trnje v smeri severovzhodno ob pobočju Grehuta pod vrhovi Debeli vrh in Sv. Trojica v pogorje Javornika (*sl.* 168). Železnica je bila dolga 15 km, verjetno celo 20 km, in ni imela odcepov. Domnevno je bila široka 60 cm, kot pri večini tedaj zgrajenih vojaških železnic.⁴²² Schauman omenja dolžino proge 19 km in širino 60 cm. Gradili so jo od 3. aprila do 22. maja 1916 36. železniška četa ter 47. železniški delovni oddelek vojnih ujetnikov.⁴²³ Ujetniki so skrbeli tudi za transport lesa.⁴²⁴ Ker je vojska zasegla vse konje, pa so na prestrmih vzponih proge pripravili tudi vole.⁴²⁵

292. Pivka – grobnica iz prve svetovne vojne, EŠD 24098

Na pokopališču v Pivki so pokopani tudi ruski vojni ujetniki.⁴²⁶

293. Črni dol

Ruski grob z železnim križem v Črnem dolu pod Snežnikom.⁴²⁷

422 Brate 1994, 90.

423 Schaumann 1991, 163. Marca 1916 so pri gradnji poljske železnice med Svetim Petrom in Javornikom zaposlili 154 ruskih vojnih ujetnikov (prim. Koren, Testen 2014, 127). Če to drži, je vprašljivo, če so gozdno železnico dogradili že leta 1915 (prim. Brate 1994, 90).

424 Kolenc 2002, 94.

425 Brate 1994, 91.

426 Koren, Testen 2014, 118.

427 Splet 41. Groba zaenkrat še nismo locirali na terenu, zato je lociran okvirno.

Slika 170 Hidroelektrarna Pustnik (po Ledenik 1992, 349).

294. Dleto

V gozdovih okoli Dleta je mnogo grobov ruskih vojnih ujetnikov iz prve svetovne vojne. Eden takšnih grobov je grob vojaka z imenom Panfil Gladkij Savov, ki je umrl 18. decembra 1916, verjetno zaradi izčrpanosti pri delu v gozdu. Zaradi skrbi številnih domačih gozdarjev in Veleposlaništva Rusije v Sloveniji se je grob ohranil.⁴²⁸ V matični knjigi umrlih v klanskem župnišču je zapisano: „Mrtev vojak – vojni ujetnik Rus najden dne 19. decembra v gozdu v bližini Klane leta 1916. Vzrok smrti: splošna izčrpanost.” Pozneje pa še pripis: „Na osnovi dekreta c. k. začasne uprave v Trstu, z dne 19. oktobra 1917, števil. X-865f-1917, in odločbe škofjske kurije v Trstu, z dne 19. oktobra 1917, števil. 6–17, se vpiše podatek, da se pokojni imenuje Panfil Gladkij-Savov, rojen v Mogilni v Podoliji, pripadnik grško-vzhodne vere, po

428 Splet 42.

poklicu kmet, ki so ga našli mrtvega 18. decembra 1916 ob 2, ½ h popoldne.”⁴²⁹

295. Šentjanž pri Dravogradu – Vaško jedro, EŠD 17585

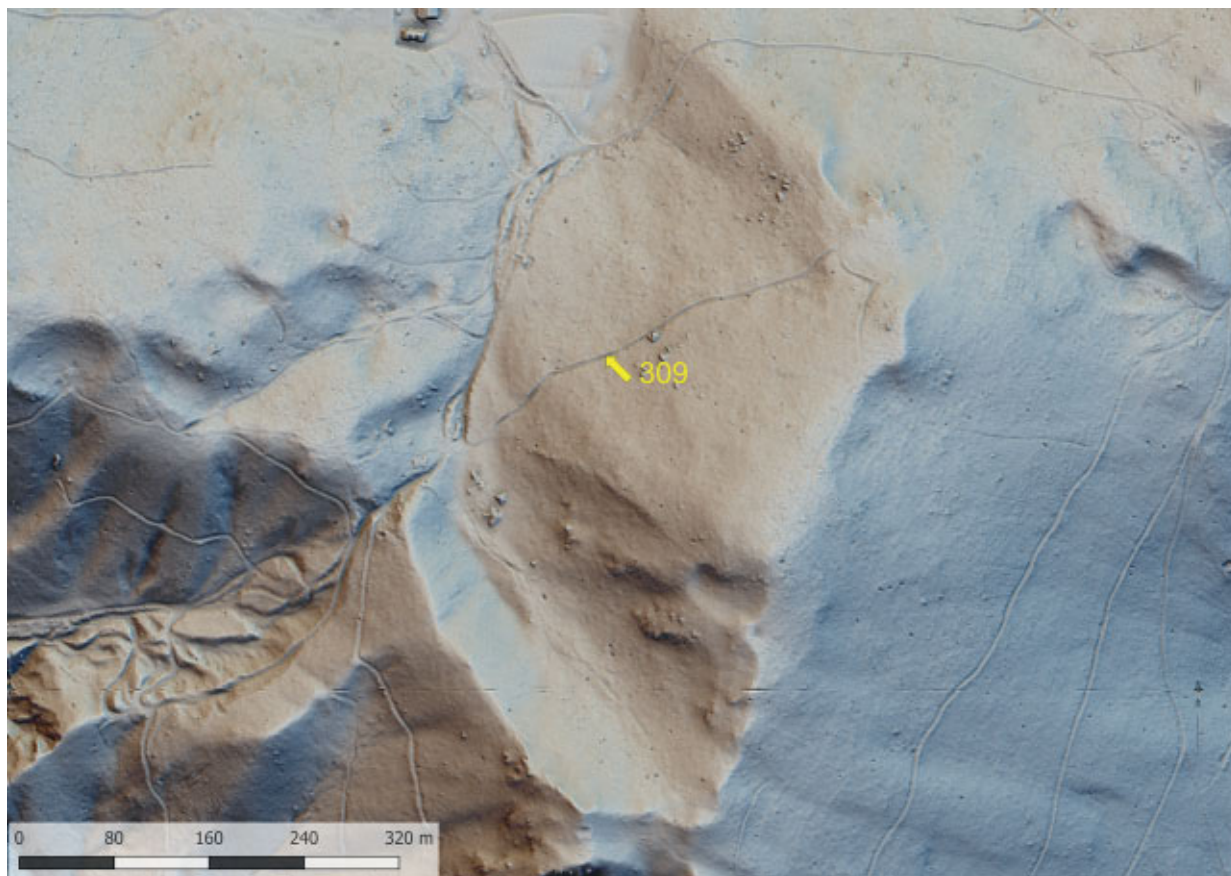
Leta 1917 se je tu vršil pomemben političen shod, pri katerem so za Slovence manifestirali tudi ruski ujetniki, kar je v inozemstvu zbudilo veliko pozornost.⁴³⁰

296. Ravne na Koroškem

Glede na fotografijo ruskih vojnih ujetnikov, pri kateri so kot vir navedene Ravne na Koroškem (*sl. 169*), domnevamo, da so bili nastanjeni tam ali v bližini.

429 Splet 43. Groba zaenkrat še nismo locirali na terenu, zato je lociran okvirno.

430 Kovačič 1926a, 399; KLDB 1937, 550.

Slika 171 Lidarski posnetek: cesta na Kurnikov vrh nad Zgornjim Breznom (kat. št. 309) (izvedba M. Mori).

297. Ribnica na Pohorju – vas, EŠD 8135

V Ribnici na Pohorju so ruski ujetniki gradili zasebno cesto župana Podlesnika.⁴³¹

298. Mežica, Hidroelektrarna Pustnik

Pri gradnji hidroelektrarne Pustnik (*sl.* 170) in pri velikih zemeljskih delih v zvezi z njo je bilo poleg drugih delavcev zaposlenih tudi nekaj sto ruskih vojnih ujetnikov.⁴³²

299. Mežica, Knapovška ulica

Ruski vojni ujetniki, ki so gradili hidroelektrarno Pustnik, so stanovali v dveh velikih barakah. Od tod tudi izvor izraza *barakarji* za stanovalce v Knapovski ulici.⁴³³

300. Splošna bolnišnica Slovenj Gradec

Jeseni 1915 so sprejeli v bolnico prve ruske vojne ujetnike.⁴³⁴

301. Stari trg pri Slovenj Gradcu

Na kmetiji babice Jasne Fischer v Starem trgu pri Slovenj Gradcu so živeli in delali trije ruski vojni ujetniki. Karl, sodeč po imenu povolški Nemeč, je ostal na kmetiji do začetka druge svetovne vojne, ko so ga leta 1941 poslali v Trstenik in Užice, kjer se je smrtno ponesrečil. Druga dva, Kirilo in Griška, pa sta se po koncu vojne vrnila v Sovjetsko zvezo. Na kmetiji Virtič v Starem trgu je delal Vasilij, ki je po koncu vojne ostal v dolini.⁴³⁵

431 Slovenski gospodar 1925, 4; Pulko 2011, 32.

432 Ledenik 1992, 347–348.

433 Ledenik 1992, 348.

434 Plešivčnik 1965, 220.

435 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151, 154.

302. Šmartno pri Slovenj Gradcu

Pri veleposestnikih Kacih v Šmartnu pri Slovenj Gradcu je bil zaposlen ruski vojni ujetnik Heinrich, verjetno Nемеc iz Povolžja. Po vojni je ostal v Šmartnem in umrl po drugi svetovni vojni.⁴³⁶

303. Koprivna

„Pri nekaterih javnih delih in pri delu na kmetijah so pomagali vojni ujetniki, ki jih je avstrijska država pošiljala tudi v Koprivno.“⁴³⁷

304. Hojnikova pot na Lanež

Pred prvo svetovno vojno in po njej so pod Hojnikovim vodstvom posodobili obstoječe poti ali pa jih zgradili na novo ter trasirali Hojnikovo planinsko pot na Raduho. Med prvo svetovno vojno so jo gradili vojni ujetniki, po vojni pa banovinski delavci.⁴³⁸

305. Topolšica

V Topolšici so ruski ujetniki pomagali pri kmečkih opravilih.⁴³⁹

306. Topolšica, Kmetija Zabreznik

Na kmetiji pri Zabrezniku, nad današnjo šolo v Topolšici, so med vojno pomagali ruski vojni ujetniki.⁴⁴⁰

307. Šoštanj – Vošnjakova tovarna, EŠD 16621

Ruski vojni ujetniki so delali v šoštanjski tovarni usnja.⁴⁴¹ „V času prve svetovne vojne je imel Vošnjak na svojem posestvu več ruskih vojnih ujetnikov, ki so mu gradili gospodarsko poslopje. Ko so krajani

Raven pri Šoštanju hodili mimo, so videli te vojake, kako plešejo, in si ta njihov ples zapomnili ter ga poimenovali *kozuški ples*. Plesati so ga začeli tudi sami.“⁴⁴²

308. Šoštanj – Graščina Turn, EŠD 4330

V graščini Turn pri Šoštanju so proti koncu prve svetovne vojne živeli ruski vojni ujetniki, ki so delali v šoštanjski tovarni usnja.⁴⁴³

309. Fužine in Kurnikov vrh

Med prvo svetovno vojno je okoli 30 do 40 ruskih vojnih ujetnikov sekalo gozdove na Fužinah, gradilo cesto na Kurnikov vrh nad Zgornjim Breznom (*sl. 171*) kjer je bila opazovalnica, in delalo tudi pri kmetih.⁴⁴⁴

310. Stara vas

Napis z verzi Simona Blatnika (1887–1942) je bil pritrjen na grobu dveh ruskih ujetnikov, ki sta umrla kmalu po prvi svetovni vojni v Stari vasi.

*V MIRU POČIVAJTE,
bratje nam mili,
z nami živeli, trpeli
ste v sili.*

*Ni Vam življenja
usoda b'la mila,
bodi Vam rahla
vsaj naša gomila.*

*Rusko slovanska
Vas zemlja rodila,
naša slovanska
Vas nežno zagrila.⁴⁴⁵*

436 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 154.

437 Pristavnik 2016, 155.

438 Pristavnik 2016, 164.

439 Poles *et al.* 2014, 48.

440 Poles *et al.* 2014, 48.

441 Poles *et al.* 2014, 117.

442 Lesnjak 2006, 114.

443 Koren - Božiček 1989, 146; Poles *et al.* 2014, 117.

444 Šmitek 1987, 181.

445 Stropnik (ur.) 1990, 68.

Slika 172 Ruski ujetniki kot najeti delavci v Volčjem Potoku na Souvanovem posestvu (po Naglič 2007, 114).

311. Mozirje

V Mozirju so bili ruski vojni ujetniki. Tukajšnji nemški komisar je imel oprodo, žandarskega stražmojstra, ki so ga nameravali ruski ujetniki v zahvalo za tepeže in klofute pripeti na vogelno laterno.⁴⁴⁶

312. Slovenske konjice, tovarna usnja Laurich, danes Konus Konex

„Med prvo svetovno vojno si je podjetje pomagalo z večjo skupino ruskih ujetnikov, ki so se razločevali od domačinov po tem, da so morali nositi na hrbtu prišit svetel dolg širok trak.“⁴⁴⁷

446 Videčnik 2015, 21, 49.

447 Zdovc 2000, 97.

313. Dobrova, Črni les

V Celje je velika skupina ruskih ujetnikov prišla skupaj s transportom 600 ranjencev že 16. aprila 1915. Nekaj jih je pomrlo in so jih skupaj z umrlimi srbskimi ujetniki pokopali na pokopališču v Črnem gozdu.⁴⁴⁸ Na bolniškem pokopališču v Dobrovi (Črnem lesu) je bilo 47 grobov vojnih ujetnikov.⁴⁴⁹ Danes pokopališče ni več ohranjeno; na njem so hiše Spominske ulice v Celju.

314. Celje

V Celje je prišla velika skupina ruskih ujetnikov skupaj s transportom 600 ranjencev že 16. aprila 1915. Februarja 1916 je bilo nato v Celju še 10 ruskih

448 Pulko 2011, 32.

449 Orožen 1974, 368.

ujetnikov. V glavnem so jih porabili za poljedelska dela, manj pa za dela v industriji.⁴⁵⁰

315. Sv. Pavel pri Preboldu

V občini sv. Pavel pri Preboldu je prihajalo do nepravilnosti pri uporabi ruskih vojnih ujetnikov. Dodeljeni so bili za delo pri malih kmetih, vendar jih je večina delala pri tovarnarjih in veleposestnikih.⁴⁵¹

316. Rudniška železnica Žalec – Zabukovnica

Med prvo vojno so ruski in italijanski vojni ujetniki zgradili rudniško železnico od Zabukovice do Žalca.⁴⁵²

317. Kamnik – Fužine, EŠD 11958, Kamnik, smodnišnica

V Kamniku so ruski vojni ujetniki delali v smodnišnici. Leta 1917 jih je bilo tam 145.⁴⁵³

318. Pečovnik

Med prvo svetovno vojno je dobilo mesto za sečnjo v Pečovniku približno 60 ruskih vojnih ujetnikov.⁴⁵⁴

319. Gabrovnica, pri Jeriču

Ruski vojni ujetniki so bili pri Jeriču v Gabrovnici.⁴⁵⁵

320. Volčji Potok – Arboretum, EŠD 7904

Ruski ujetniki so kot najeti delavci delali v Volčjem Potoku na Souvanovem posestvu (*sl.* 172).⁴⁵⁶

321. Vrh, pri Žubeju

Ruski vojni ujetniki so bili pri Žubeju na Vrhu.⁴⁵⁷

322. Čeplje, pri Smrtniku

Pri Smrtniku v Čepljah sta bila istočasno dva ruska ujetnika.⁴⁵⁸

323. Prevoje, pri Španu

„Pri Španu na Prevojah je bil ruski ujetnik Peter Makorenko. Po končani vojni se ni vrnil v Rusijo in je ostal na Prevojah, domačini so mu pri srednjem barjarju postavili kolibo. Umrli je med nemško okupacijo na Golniku.“⁴⁵⁹

324. Krajno brdo, pri Juteršku

Ruski vojni ujetniki so bili pri Juteršku v Krajnem brdu.⁴⁶⁰

325. Lukovica

V Lukovici so živeli ruski vojni ujetniki, ki so pomagali pri kmečkih opravilih.⁴⁶¹

326. Gradišče, pri Spodnjem Glasu

Ruski vojni ujetnik Ivan je bil skoraj dve leti pri Spodnjem Glasu v Gradišču.⁴⁶²

327. Prapreče, pri Birku

Ruski vojni ujetnik je bil tudi pri Birku v Praprečah.⁴⁶³

450 Pulko 2011, 32.

451 SI PAK 633, t. e. 404, št. 1843

452 Orožen 1959, 222; Natek 1983, 55; Kač 2010, 131.

453 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

454 Mušič 1977, 268.

455 Stražar 1985, 761.

456 Naglič 2007, 114.

457 Stražar 1985, 761.

458 Stražar 1985, 761.

459 Stražar 1985, 761.

460 Stražar 1985, 761.

461 Fras 2015, 78.

462 Stražar 1985, 761.

463 Stražar 1985, 761.

Slika 173 Ruski vojni ujetniki kot rudniški delavci v Trbovljah (po *Ilustrirani glasnik* 1915, 583).

328. Laško – arheološko območje Zdravilišče Laško, EŠD 12265

Za najnujnejša dela v termalnem kopališču so med prvo svetovno vojno uporabili ruske in italijanske ujetnike.⁴⁶⁴

329. Vrba, pri Florijanu in Linkcu

V Vrbi so bili ruski ujetniki pri Florijanu in Linkcu.⁴⁶⁵

330. Hrastnik, rudnik

Leta 1915 so poslali v rudnik delat ruske vojne ujetnike. Ko so pod stražo korakali na delo v rudnik, so morali peti. Stanovali so v slovenski šoli. Peli so ruske pesmi, ki so bile ljudem všeč. Leta 1917 v Hrastnik prodrla vest o oktobrski revoluciji v Rusiji, zato so

⁴⁶⁴ Jelovšek 2002, 185.

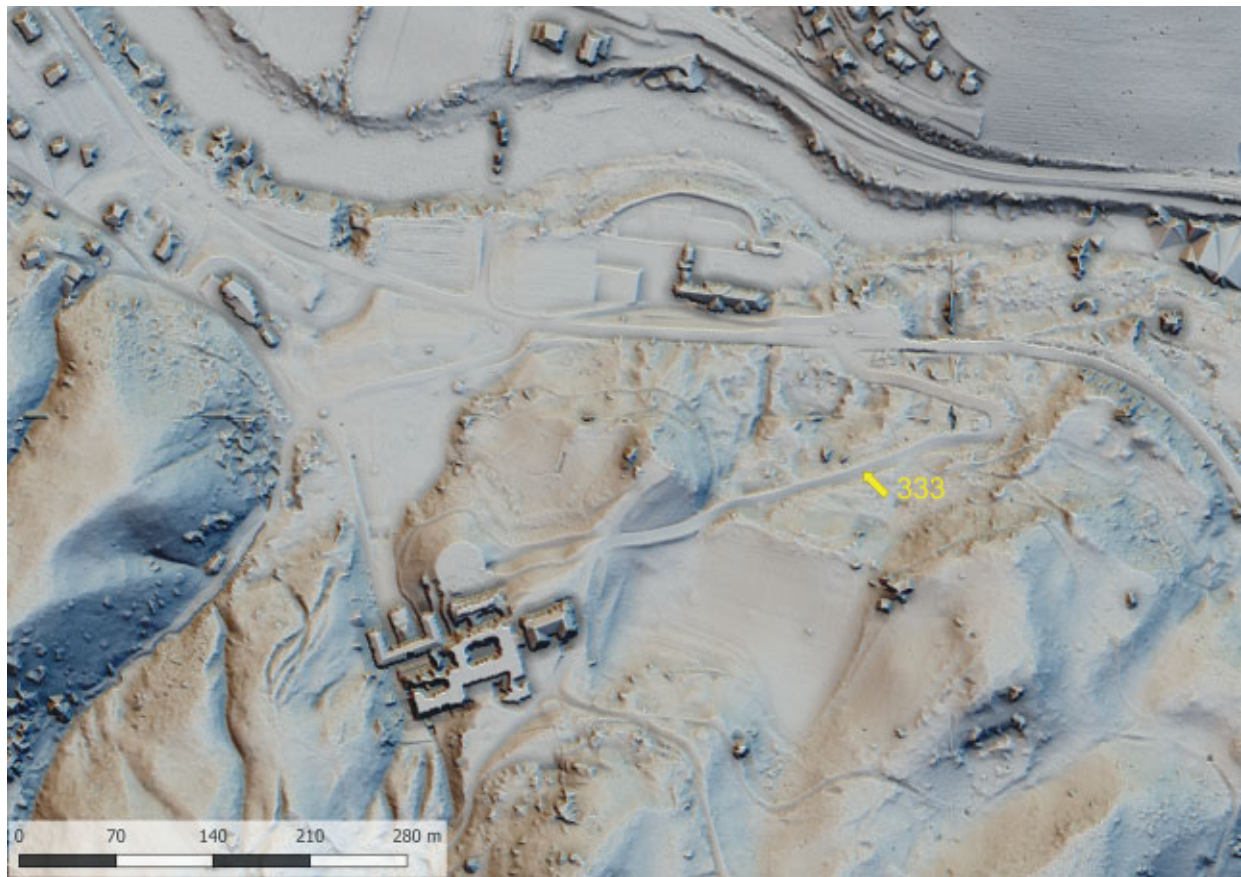
⁴⁶⁵ Stražar 1985, 761. Omenjenih kmetij zaenkrat še nismo uspeli locirati.

ruski vojni ujetniki odpovedali pokorščine. Pogovori med ljudmi na deloviščih ter kolonijah pa so potekali samo še o koncu vojne in o Leninu.⁴⁶⁶

331. Trbovlje, rudnik rjavega premoga

Ruski vojni ujetniki so delali kot rudniški delavci v Trbovljah (*sl.* 173). Spomladi 1915 je ravnateljstvo zaprosilo za ruske ujetnike. V prvi skupini jih je prišlo 250, toda nekaj so jih morali oddati v Kočevje. Med ruskimi ujetniki je bilo tudi nekaj Židov. Na njihove običaje so se ozirali, ob njihovem velikonočnem prazniku (*pashi*) so z Dunaja poslali zanje velikonočni kruh in rastlinsko olje (*kunero*). Sicer so pa ruskim ujetnikom kakor lastnim delavcem dajali povečano mero tobaka in čaj, tudi premije, seveda pa je ostali njihov zaslužek šel v vojaško blagajno. Kot ujetniki so ostali pod vojaško komando. Da bi jih nadzorniki bolj priganjali k delu, so dobivali posebno premijo. Ujetnike so vsak teden zdravniško pregledali, kajti med njimi so se pojavile bolezni, zlasti otrpnjenje til-

⁴⁶⁶ Brečko 1978, 71–72.

Slika 174 Lidarski posnetek; Ruska steza pod Sofijinim dvorcem v Rimskih toplicah (kat. št. 333) (izvedba M. Mori).

nika. Polagoma so jih izmenjavali. Toda po oktobrski revoluciji in zlasti po miru v Brest-Litovskem Rusi niso več hoteli delati. Leta 1917 je bilo v Trbovljah povprečno po 700 vojnih ujetnikov, ki so bivali v barakah.⁴⁶⁷ Dne 11. septembra 1916 je pri delih v rudniku umrl ruski vojni ujetnik Ivan Ivanov.⁴⁶⁸ Nesreča se je zgodila ob 1. uri popoldan; zaradi poškodbe lobanjskega dna je umrl ob pol dvanajstih zvečer.⁴⁶⁹

332. Zagorje ob Savi – arheološko najdišče pod Ocepkovim hribom, EŠD 14623, Zagorje, rudnik premoga

V premogovniku Zagorje je bilo leta 1918 zaposlenih 21 ujetnikov.⁴⁷⁰

333. Rimske Toplice – Zdraviliški park, EŠD 7906, Ruska steza

Leta 1917 so začeli vojni ujetniki graditi t. i. Rusko stezo pod Sofijinim dvorcem, ki je dobila ime po ruskih vojnih ujetnikih, ki so bili v večini. Poleg njih je bilo še nekaj Čehov, Slovakov in Poljakov. Bivali so v šotorih na tedanjem teniškem igrišču v gozdu nad tedanjo vilo Sanhof, kuhinjo pa so si uredili na današnjih Malih Iglah. Pot je začelo graditi 47 ujetnikov, ker pa je bila zima konec leta 1917 in na začetku leta 1918 zelo ostra, nekaj ujetnikov ni dočakalo pomladi. Oktobra leta 1918 je bila 1.216 metrov dolga sprehalna pot oz. steza dograjena in v takšni obliki se je ohranila do danes (sl. 174).⁴⁷¹

467 Orožen 1958, 720; glej tudi Mohorič 1978, 262–263.

468 Orožen 1958, 442.

469 SI AS 189, t.e. 17, št. 61540.

470 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

471 Matko Ficko 2017, 4; glej tudi Tičar 2000, 22.

334. Podkraj, Škarje

Walter Schmid je leta 1915 (letnica po vsej verjetnosti ni točna) z ruskimi ujetniki izkopal svetišče in dal del kamnitega tlaka, ki ga je našel, odpeljati v graški muzej.⁴⁷²

335. Zidani Most, Oljarna

Celjska uprava železniške sekcije je marca 1917 izdelala gradbeni načrt, po katerem so na omenjenem kraju leta 1918 zajeli vse vodne izvire in jih z višine 600 metrov ter v dolžini 1 km speljali v Savinjo. Pri delih so zaposlovali bosanske delavce, pomagali pa so tudi ruski vojni ujetniki, ki so bili nameščeni v zgradbah oljarne.⁴⁷³

336. Litija

Iz okolice Litije so bežali ruski vojni ujetniki.⁴⁷⁴

337. Šmartno pri Litiji, tovarna usnja

V tovarni usnja v Šmartnem pri Litiji je delalo najprej 8 in nato 13 ruskih vojnih ujetnikov.⁴⁷⁵

338. Sevnica

Poleti 1915 je prišlo v Sevnico 30 ruskih vojnih ujetnikov, ki jih je županstvo zaprosilo za poljska dela. Begunci in ujetniki so živeli tudi na drugih območjih sevniske občine.⁴⁷⁶

Dne 27. avgusta 1916 so v Sevnici iz Save potegnili utopljenega neznanega ruskega ali srbskega vojnega ujetnika.⁴⁷⁷

339. Brvace, Brzje

V času prve svetovne vojne je bila na Stari pošti klavnica za potrebe vojakov, na bližnjem Brzju pa taborišče vojnih ujetnikov.⁴⁷⁸

340. Rusek, Omahnov (*Rusov*) mlin v Trsteniku

Po ustnem izročilu je mlin zgradil neki ruski vojni ujetnik, ki je zaradi pridnosti dobil od višnjegorske graščine zemljišče in vodno pravico.⁴⁷⁹

341. Grosuplje – okolica

V okolici Grosuplja se je zadrževal tudi ruski vojni ujetnik Nikolaj, ki je potem ušel v zeleni kader.⁴⁸⁰

342. Blate pri Grosuplju, Spodnje Blato

Dne 30. julija 1918 je iz Blat pri Grosuplju pobegnil ruski vojni ujetnik.⁴⁸¹

343. Gorenja vas

Ela (Elizabeta) Končinova se je peljala z gigom proti Ivančni Gorici, srečala vod ruskih ujetnikov in izmed njih izbrala lepega in mladega Fjodorja Fedjo Jefimova, ki je kot hlapec delal pri sosedu v Gorenji vasi. Poročila sta se proti volji družine leta 1918 ali 1919. Fedja je bil leta 1943 aretiran in je pred osvoboditvijo umrl v Dachau.⁴⁸²

344. Dol pri Šmarjeti

V Dolu se je 10. decembra 1918 rodil Tomaž Štrasberger (Čuparjev), ki je bil sin ruskega ujetnika in Rozalije Štrasberger.⁴⁸³

472 Brečko 1978, 5; Šašel Kos 1994, 104–105.

473 Jelovšek, Obrežan 1977, 13; Rihter 2011.

474 Fischer 2009, 367.

475 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

476 Zelič 2015, 168.

477 SI AS 137, t. e. 612, št. 15331.

478 Müller 41, 1995.

479 Adamič 1973, 282–283.

480 Uršič 1990, 140.

481 SI PAK 633, t. e. 448, št. 12722.

482 Adamič 2000, 14.

483 Repovž 2007, 397.

345. Zbure

„Junija in julija 1917 je Zbure in Raduljo potolkla toča. Pojavilo se je okoli 50 ruskih ujetnikov in vsaj dva izmed njih sta za zmeraj ostala v teh krajih ter prestopila v katoliško vero (Peter Žigalov leta 1919 leta, Vasilije Derepasko pa leta 1922).“⁴⁸⁴

346. Radulja

„Junija in julija 1917 je Zbure in Raduljo potolkla toča. Pojavilo se je okoli 50 ruskih ujetnikov in vsaj dva izmed njih sta za zmeraj ostala v teh krajih ter prestopila v katoliško vero (Peter Žigalov 1919. leta, Vasilije Derepasko pa 1922).“⁴⁸⁵

347. Male Lipljene 14, Mavrovi

Mavrov oče je med prvo svetovno vojno v hiši odiral polhe, otroci pa so mu pomagali. Kar naenkrat so v izbo vstopili trije ruski vojni ujetniki, ki so najbrž nameravali prositi malo kruha. Ko so zagledali v skledi odrte polhe, so se vsi trije prijeli za usta in se s hrbtom pomikali proti vratom, vpijoč: *Meš, meš, meš*. Šele zunaj so utihnili. Tistih treh Rusov potem ni bilo več k hiši.⁴⁸⁶ Mavrovi so živeli v Malih Lipljenih.⁴⁸⁷

348. Šmarjeta

Leta 1917 je v Šmarjeto prišlo 50 ruskih vojnih ujetnikov.⁴⁸⁸

349. Mokrice

Dne 23. avgusta 1915 ponoči so iz Mokric pobegnili trije ruski vojni ujetniki.⁴⁸⁹

484 Granda 2007, 136. Iz pregledane literature ni razvidno, kakšno je bilo število ruskih ujetnikov v vasi Zbure.

485 Granda 2007, 136. Iz pregledane literature ni razvidno, kakšno je bilo število ruskih ujetnikov v vasi Radulja.

486 Sever 1998, 156.

487 Sever 1998, 147–148.

488 Granda 2014, 49.

489 SI PAK 633, t. e. 398, št. 10586.

350. Dobropolje, Štihovina

Nekega poznega jesenskega dne so zakorakali po cesti mimo Štihovine vojaki dragonarji ob svojih vojnih vozeh, konjih in mulah. Potom so se nekje zaustavili ter si postavili šotore in barake. Vojaki so se naselili tudi po hišah, hlevih in skednjih. Med njimi so bili tudi ruski in italijanski ujetniki.⁴⁹⁰

351. Žužemberk – spomenik NOB na Cvibljju, EŠD 8741

„Spomenik (aluminijasta abstraktna figura na betonskem podstavku) s kostnico (posmrtni ostanki padlih partizanov, tudi pripadnikov mednarodnih partizanskih enot), urejen leta 1961 (arh. M. Tepina) in leta 1988 dopolnjen z 9. kamnitimi bloki z imeni padlih.“⁴⁹¹ Tu so pokopani tudi ruski vojni ujetniki.⁴⁹²

352. Velike Lašče

Na poljih in domovih v Velikih Laščah so delali tudi ruski vojni ujetniki.⁴⁹³

353. Dvor pri Žužemberku – območje železarne, žag in mlinov ob Krki, EŠD 8712

Na žagi lesnega trgovca Jožeta Javornika v Žalni pri Višnji Gori⁴⁹⁴ je bilo zaposlenih najprej 9 in nato 12 ruskih vojnih ujetnikov.⁴⁹⁵

490 Bojc 1973 204–205.

491 Splet 4.

492 Fischer 2009, 370; Koren, Testen 2014, 118.

493 Javoršek 1989, 187, 220.

494 Podatka, ki bi potrjeval, da je imel Javornik žago v Žalni, v literaturi še nismo našli. Je pa Javornik, ki je izhajal iz Žalne, imel v lasti žago na Krki v bližini Dvora pri Žužemberku. Zato domnevamo (kar pa ni nujno pravilno), da so ruski vojni ujetniki delali tam.

495 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

354. Novo mesto, med gimnazijo in osnovno šolo

Leta 1915 so bili v Novem mestu, v dveh manjših barakah med današnjo osnovno šolo in gimnazijo, nastanjeni ruski vojni ujetniki. Iz leta 1915 je tudi zvezek s trinajstimi pesmimi v ruščini, Rusina iz Ukrajine Zaharija Grigorijeva Umačenka, poeta samorastnika. Zvezek pesmi je prišel v študijsko knjižnico Mirana Jarca z ostanki literarne zapuščine pesnika Frančiška Hudoklina (1863 - 1886), ki jo je knjižnici podaril Ivo Pirkovič.⁴⁹⁶

355. Regrča vas 4

Dne 19. avgusta 1918 je iz Regrče vasi 4 pobegnil ruski vojni ujetnik.⁴⁹⁷

356. Krvavčji vrh 3

Dne 18. novembra 1917 je iz Krvavčjega vrha 3 pobegnil ruski vojni ujetnik.⁴⁹⁸

357. Semič

Iz Semiča so bežali ruski vojni ujetniki.⁴⁹⁹ V noči iz 18. na 19. avgusta 1918 je iz Semiča zbežalo pet ruskih vojnih ujetnikov.⁵⁰⁰

358. Kočevje - rudarska kolonija, EŠD 13442

V Kočevju je aprila 1918 delalo 100 ujetnikov v kočevskem rudniku premoga.⁵⁰¹

Slika 175 Ruski vojni ujetnik V. K. Čeredničenko (po *Splet 44*).

359. Črnomelj, *Sekular*

Na kraju, ki se danes imenuje *Sekular*,⁵⁰² ker je tam pozneje stala žaga cirkularka za rezanje železniških pragov, so postavili ujetniško taborišče. V njem je živelo okrog 600 vojnih ujetnikov, večinoma Rusov, Čehov in Italijanov, vojakov in oficirjev. Ujetniki so bili razdeljeni v tri delovne skupine. Italijani so bili določeni za gradnjo železnice,⁵⁰³ Rusi in Čehi pa so v nekaj mesecih zgradili taborišče. Za italijanske ujetnike in avstrijski štab so zgradili lesene barake. Rusi pa so si zgradili barake, vkopane v zemljo. Bili so navajeni ostrih ruskih zim in našega podnebja niso poznali. Iz bojazni, da bi jih pozimi zeblo, so torej nastale zemljanke.⁵⁰⁴

502 Tega toponima s pomočjo kartografije in literature zaenkrat še nismo zasledili. Črnomelj je dobil prvo parno žago leta 1917, še isto leto so začeli graditi ozkotirno železnico proti Pobrežju pri Adlešičih. Nekaj let pozneje je stekla druga žaga ob železniški postaji, kjer je danes skladišče črnomaljske Kmetijske zadruge v Železničarski ulici. Starejša žaga pa je stala tam, kjer je danes trgovski center ob Zadružni cesti (Kramarič 1999, 110, 129–130), zato smo taborišče locirali tja.

503 Schaumann omenja tudi gradnjo gozdne železnice Črnomelj–Gorjanci, ki so jo gradili 32. železniška četa in trije delovni oddelki vojnih ujetnikov od 22. oktobra 1917 do 5. avgusta 1918 (Schaumann 1991, 167).

504 Brate 1994, 103–104.

496 Brezovar 1982a, 94–95, Brezovar 1982b, 25–28; Fischer 2006, 134.

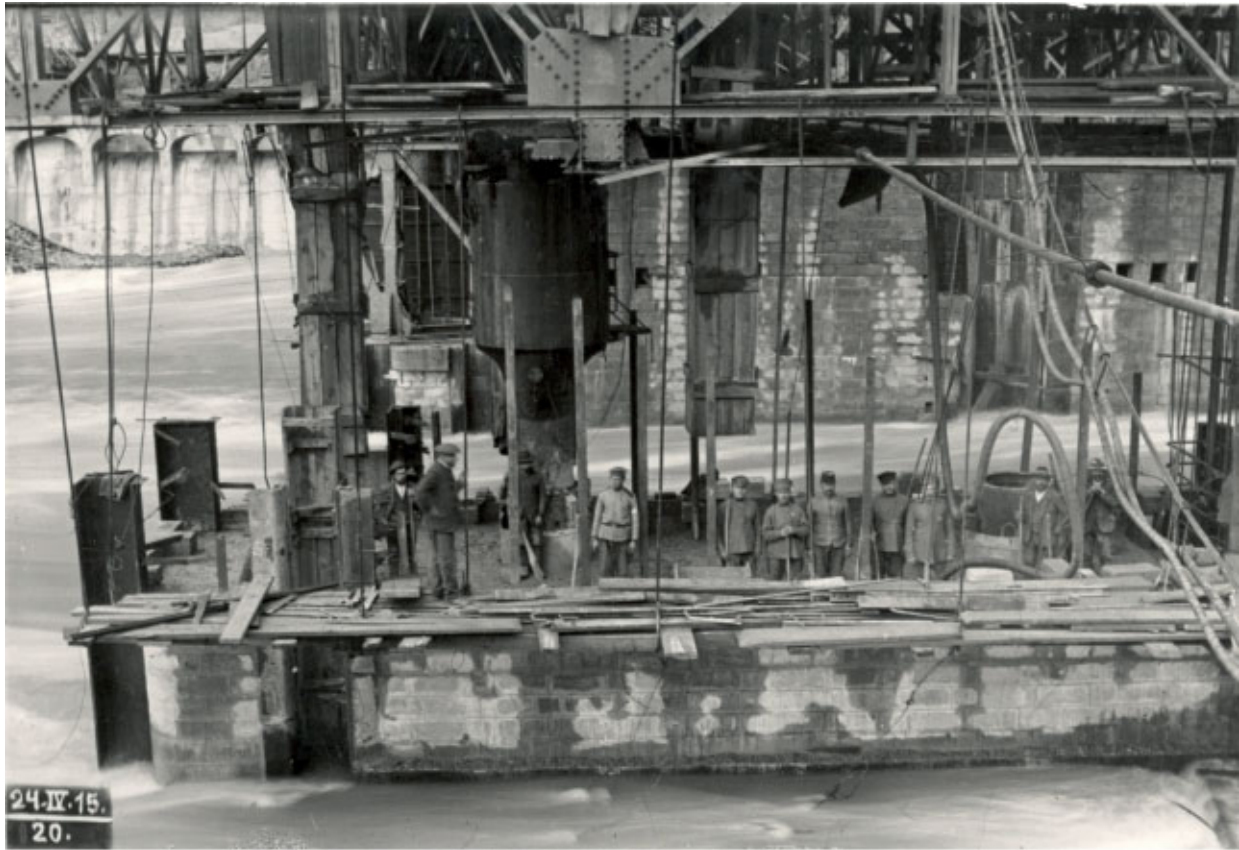
497 SI PAK 633, t. e. 440, št. 13881.

498 SI PAK 633, t. e. 424, št. 17127.

499 Fischer 2009, 367.

500 SI PAK 633, t. e. 440, št. 15024.

501 Fischer 2009, 366; Koren, Testen 2014, 151.

Slika 176 Gradnja HE Fala 24. aprila 1915 (po Lešnik 2017, 16).

360. Podlesje

V Podlesju se je zadrževal tudi ruski vojni ujetnik Aleksej.⁵⁰⁵

361. Preloka

Ruski vojni ujetnik Vasilij Konstantin Čeredničenko (sl. 175) (umrl 1956) je opravljaj najrazličnejša kmečka in druga opravila na Preloki in okolici. Po vojni se je poročil in živel na Preloki. Domačini so povedali, da se je z ostalimi tamkajšnjimi udeleženci prve svetovne vojne še dolgo prerekal o njenem izidu.⁵⁰⁶

362. Hodoš

V dokumentu iz dne 24. junija 1916 je omenjen Zsigmond Frimm iz Hodoša, ki prosi za 10 vojnih

505 Zika 1967, 137.

506 Splet 44.

ujetnikov za dela na poljih.⁵⁰⁷ V dokumentu iz dne 7. decembra 1916 je omenjeno, da ni upravičen do hrane za vojne ujetnike.⁵⁰⁸

363. Radgona, Radkersburg (Avstrija)

V Radgoni, tik čez današnjo slovensko-avstrijsko mejo, so bili ruski vojni ujetniki.⁵⁰⁹

364. Šentilj

Junija 1915 so v Šentilj prišli prvi ruski vojni ujetniki in bili porazdeljeni po večjih in manjših kmetijah. Nadzor nad njimi so imeli šentiljski orožniki, večje skupine pa so stražili starejši rezervisti. Ob razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 so vojni ujetniki trumoma zapuščali tudi Šentilj.⁵¹⁰

507 SI PAM 0054, t. e. 12. 8948.

508 SI PAM 0054, t. e. 12. 18429.

509 Splet 45.

510 Šeško 2013, 62.

Slika 177 Grob s pravoslavnim križem v Rušab, grob ruskih vojnih ujetnikov? (foto M. Mibelič).

365. Murska Sobota

V Murski Soboti so ruski vojni ujetniki zgradili hišico z vrtom.⁵¹¹

366. Maribor, deželna sadjarska in vinarska šola

V Deželni sadni in vinarski šoli v Mariboru so delali ruski vojni ujetniki.⁵¹²

367. Maribor

Gradbeni delavec Martin Fischer je peljal ruskega vojnega ujetnika k prodajalki žganja Antoniji Lainschitz, potem pa sta se oba napila. Pijan vojni ujetnik

je do streznitve blodil po mestu, nato pa se je vrnil v prostor za vojne ujetnike. Dne 19. maja 1918 je ruski vojni ujetnik Israel Abdraman v Mariboru rešil iz Drave sedemletno Giordano Benet. Dne 25. maja 1918 je bil napisan sporazum za začasen prevzem Čeligijevega stolpa in manjše barake v Vojašniški ulici za nastanitev zaprtih vojakov in vojnih ujetnikov.⁵¹³

368. Križevci, železniška postaja

Dne 23. aprila 1917 je z železniške postaje Križevci pobegnil ruski vojni ujetnik.⁵¹⁴

511 Ingolič 1970, 51.

512 SI AS 186, t. e. 73, št. 45949.

513 Oman 2014, 30, 32.

514 SI PAK 633, t. e. 423, št. 7748.

369. HE Fala

Falsko hidroelektrarno na Dravi so začeli graditi tik pred prvo svetovno vojno in jo med njo dokončali s pomočjo italijanskih in ruskih vojnih ujetnikov (*sl.* 176).⁵¹⁵ Leta 1916 je delavce zamenjalo 1.000 ruskih vojnih ujetnikov. Prvih 20 ruskih vojnih ujetnikov, ki je tega leta prišlo na to območje, pa je delalo pri kmetih. Župnik jih je opisal kot mirne ljudi, ki se niso prepirali in kleli, radi pa so pili.⁵¹⁶

370. Maribor, Pobrežje

Ruski vojni ujetniki so bili nameščeni tudi v barakah na Pobrežju v Mariboru.⁵¹⁷

371. Ruše, tovarna dušika

Pri gradnji tovarne so bili zaposleni ruski in italijanski ujetniki. Leto dni jih je bilo zaposlenih približno 2.400. V avgustu leta 1918 je bilo v ruški tovarni zaposlenih 800 ujetnikov.⁵¹⁸

372. Ruše, pokopališče

Pet ruskih vojnih ujetnikov, ki so gradili tovarno dušika, je pokopanih v Rušah (*sl.* 177). Umrli so med leti 1916 in 1918.⁵¹⁹

373. Ljutomer – mestno jedro, EŠD 407

Dne 4. novembra 1918 se je po slovesni sv. maši začel od Kukovčeve hiše pomikati impozanten sprevod, med katerimi so bili tudi vojni ujetniki,⁵²⁰ domnevamo, da ruski. Ruski vojak poljske narodnosti, Ivan Dubrovski, rojen dne 23. septembra 1887 v bližini Vrocalva na Poljskem, je bil še vsaj do konca sedem-

desetih let član Zveze prostovoljcev – borcev za severno mejo Ljutomer, rojen dne 23. septembra 1887 v bližini Vrocalva na Poljskem. „V svojem življenjepisu, ki ga je predložil ob pristopu v omenjeno zvezo leta 1969, je zapisal, da je od 3. februarja 1908 do 1. novembra 1911 služil v ruski vojski kot narednik. Kdaj je nato ponovno vstopil v vojsko in kje se je boril med 1. svetovno vojno, ni znano, se je pa javil kot prostovoljec. Dne 26. novembra 1916 je prišel v avstro–ogrsko vojno ujetništvo in bil do konca vojne v Ljubljani. Kje je bil kot ujetnik nastanjen in kaj se je z njim dogajalo, lahko le domnevamo.”⁵²¹

374. Juršinci, šola

Leta 1917 so v šolo v Juršincih nastanili ruske vojne ujetnike. Po vojni so iz Juršincev odšli, nekaj pa jih je celo ostalo tam.⁵²²

375. Vurberk – Grad Vurberk, EŠD 8947

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili na Vurberku.⁵²³

376. Hlaponci

Za nastanitev ruskih vojnih ujetnikov so ustvarili ločena taborišča; za ormoško območje je bilo v Hlaponcih, kjer so jih nastanili leta 1915.⁵²⁴

377. Cesta Fram – Planinca

V zvezi z gradnjo ceste se omenja veliko vojakov in vojnih ujetnikov, ki so ležali v barakah.⁵²⁵ Domnevamo, da ruskih.

515 Kovačič 1926a, 383.

516 Pangerl 1993, 103.

517 Pulko 2011, 32.

518 Kronika 1935; KLDB 1937, 626; glej tudi Fischer 2009, 370.

519 Fischer 2009, 370; Koren, Testen 2014, 118.

520 Kovačič 1926b, 35.

521 Pulko 2011, 32.

522 Splet 25.

523 Kolar 2014a, 22.

524 Kolar 2015b, 87; Kolar 2014a, 22.

525 SI AS 189, t. e. 7, št. 22299.

Slika 178 Načrt taborišča Sternthal iz leta 1915 (po Kolar 2007, 8).

378. Štuki, Potrčeva domačija

V noveli *Sergej in Jakob* je Potrč pisal o ruskih ujetnikih Sergeju in Jakopu, ki ju je oče dobil za pomoč v mlinu in na kmetiji.⁵²⁶ Potrč je bil rojen v Štukih pri Ptuj.

379. Vičanci

V Vičancih je od 10. oktobra 1915 dalje delalo 10 vojnih ujetnikov,⁵²⁷ domnevamo, da ruskih.

526 Potrč 1983, 7–17; Čeh Sieger 2013, 18.

527 SI AS 189, t. e. 15, št. 34924.

380. Krčevina

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili v Krčevini.⁵²⁸

381. Hintzevo posestvo

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili na Hintzevem posestvu.⁵²⁹

528 Kolar 2014a, 22.

529 Kolar 2014a, 22.

Slika 179 Načrt taborišča Sterntal iz 23. maja 1916 (po Kolar 2015a).

382. Usnjarna Pirich, Kotekest Tobus, Dravska ulica 14

V usnjarni Pirich je bilo zaposlenih 10 ruskih vojnih ujetnikov.⁵³⁰

383. Ormož

„Na območju Občine Ormož je v letu 1916 nudilo delovno pomoč 80 ruskih vojnih ujetnikov. Za vse vojne ujetnike je občina plačala pri okrajnem gla-

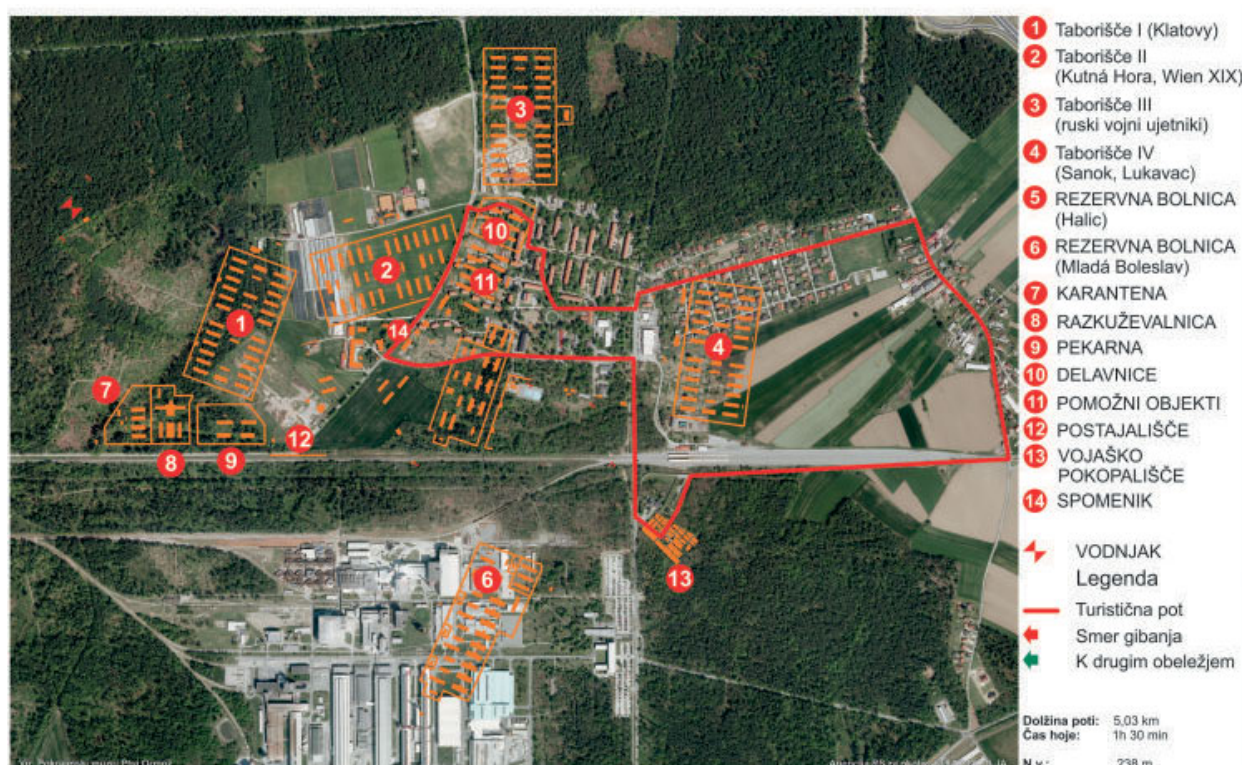
530 Kolar 2014a, 22.

varstvu Ptuj kavcijo v višini 2.400 kron. Enajst jih je pomagalo pri občinskih javnih delih, uporabili so jih pri vzdrževanju občinskih cest, ostali so delali v kmetijstvu. Kot je razvidno iz obvestila za leto 1917, so zasebniki, pri katerih so lahko pomagali največ trije ruski vojni ujetniki, plačali pri Občini Ormož predpisano kavcijo 30 kron za vsakega posameznika.”⁵³¹

384. Cesta Hlaponci – Polenšak

Na širšem območju Ormoža so oblasti odobrile v okviru javnega dela delitev (komasacija, arondacija)

531 Kolar 2015b, 88.

Slika 180 Načrt taborišča Sternthal na DOF (po Splet 46).

hribovske ceste Hlaponci–Polenšak v dolžini 1,5 kilometra. Predvidevali so 100 vojnih ujetnikov.⁵³²

385. Spuhlja, Pri Lackovih

V vasi Spuhlja so Lackovi dobili ruskega vojnega ujetnika, ki se je imenoval Miško. Bil je še mlad in je rad pel. Vaška mladina se je v gruči zbirala okrog njega. Tako jih je očaral s svojim petjem, da je šlo od ust do ust: *Oj ta Miško, veseli Miško!*⁵³³

386. Kidričevo – naselje, EŠD 22209, Sternthal, Sterntal, Strnišče pri Ptuju, Strnišče pri Kidričevem

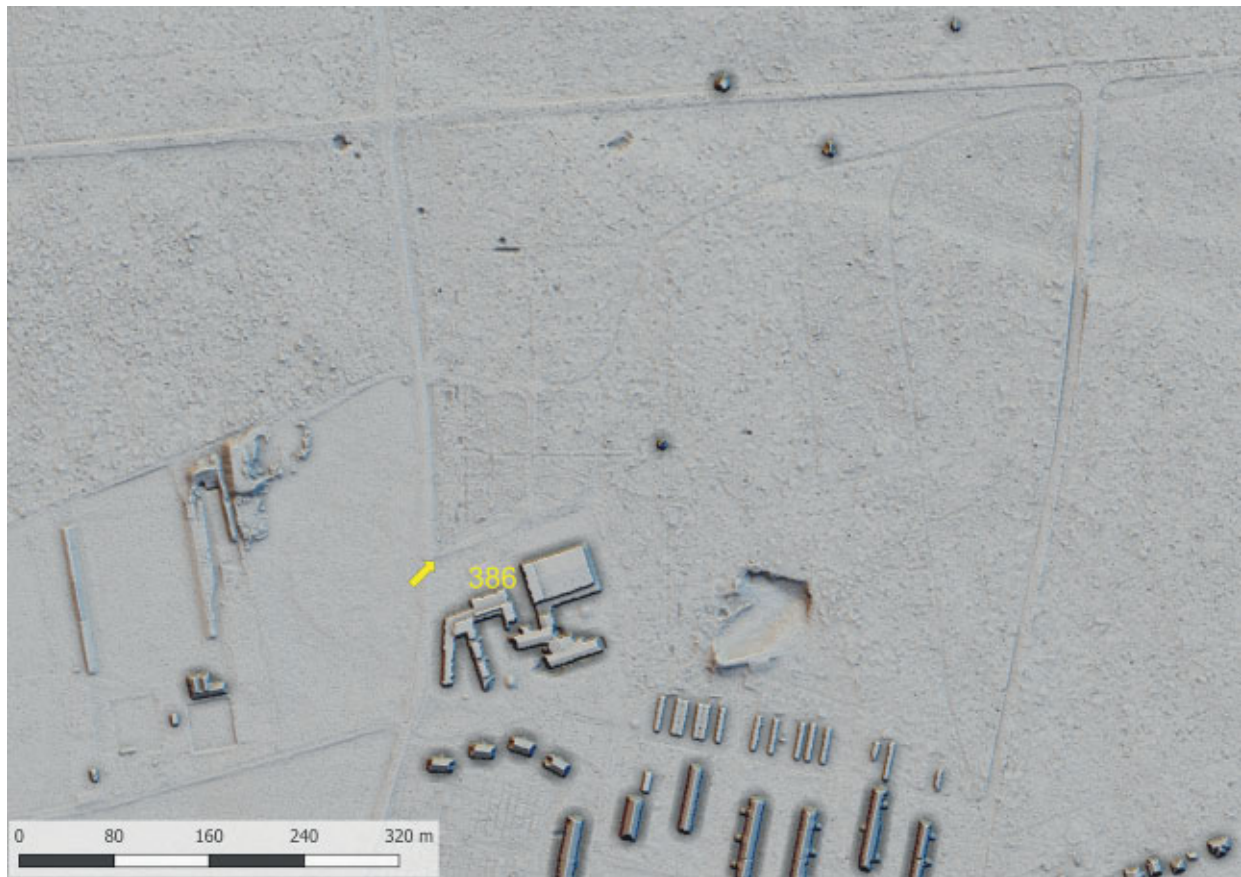
Med prvo svetovno vojno je začela avstro-ogrška vojaška oblast marca leta 1915 v Strnišču najprej graditi veliko taborišče za vojne ujetnike (sl. 178, sl. 179,

sl. 180, sl. 181, sl. 182, sl. 183, sl. 184, sl. 185, sl. 186, sl. 187, sl. 188, sl. 189, sl. 190, sl. 191, sl. 192) in nato še vojaške rezervne bolnišnice. V svoje barake naj bi sprejelo nekaj deset tisoč vojnih ujetnikov, predvsem ruskih.⁵³⁴ Zgodovinski viri kažejo, da so pričeli graditi taborišče v Strnišču marca leta 1915 in z gradnjo zaključili že jeseni leta 1915, nekaj manjših gradenj so opravili tudi še pozneje. Vojaške oblasti so sicer najprej nameravale zgraditi le vojaško ujetniško taborišče, a se je maja leta 1915 začela vojna z Italijo, zato so načrt taborišča v Strnišču spremenili, saj so potrebovali več vojaških bolnišnic bližje italijanski fronti. 1.000 vojnih ujetnikov, ki so jih v taborišču naselili že maja leta 1915, so zato že kmalu iz Strnišča izselili na Madžarsko. Do jeseni leta 1915 so taboriš-

532 Kolar 2015b, 87. Ali so projekt s pomočjo ruskih vojnih ujetnikov tudi realizirali, zaenkrat nismo ugotovili, zato ostaja njihova prisotnost domnevna.

533 Turnšek 2009, 134.

534 Novice o gradnjah v Strnišču so prinašali tudi časopisi *Slovenec*, *Slovenski gospodar*, *Stráža* in drugi. Število predvidenih ruskih vojnih ujetnikov, ki naj bi jih sprejelo taborišče, je nihalo med 70.000 in 30.000 (prim. Ferenc 1996, 184; Kolar 2007, 6–7, glej tu Pulko). Na podlagi tega lahko sklepamo, da je vojaška oblast na osnovi trenutne situacije spreminjala višino števila ujetnikov z vzhodne fronte, ki naj bi bili nastanjeni v Strnišču (Kolar 2007, 6–7).

Slika 181 Lidarski posnetek: sledovi taborišča v Strnišču pri Kidričevem (kat. št. 383) (izvedba M. Mori).

Slika 182 Skupina ruskih vojnih ujetnikov leta 1915 v taborišču Strnišče (po Kolar 2007, 6).

Slika 183 *Gradnja vojaških oziroma bolnišničnih barak, 1915 (po Kolar 2015a).*

Slika 184 *Ruski vojni ujetniki med oddibom leta 1915 (po Kolar 2015a).*

Slika 185 Ruski vojni ujetniki med oddihom leta 1915 (po Kolar 2015a).

Slika 186 Ruski vojni ujetniki med oddihom leta 1915 (po Kolar 2015a).

Slika 187 Ruski vojni ujetniki leta 1915 (po Kolar 2015a).

Slika 188 Ruski vojni ujetniki kot dimnikarji leta 1916 (po Kolar 2015a).

Slika 189 Ruska vojna ujetnika leta 1916 (po Kolar 2015a).

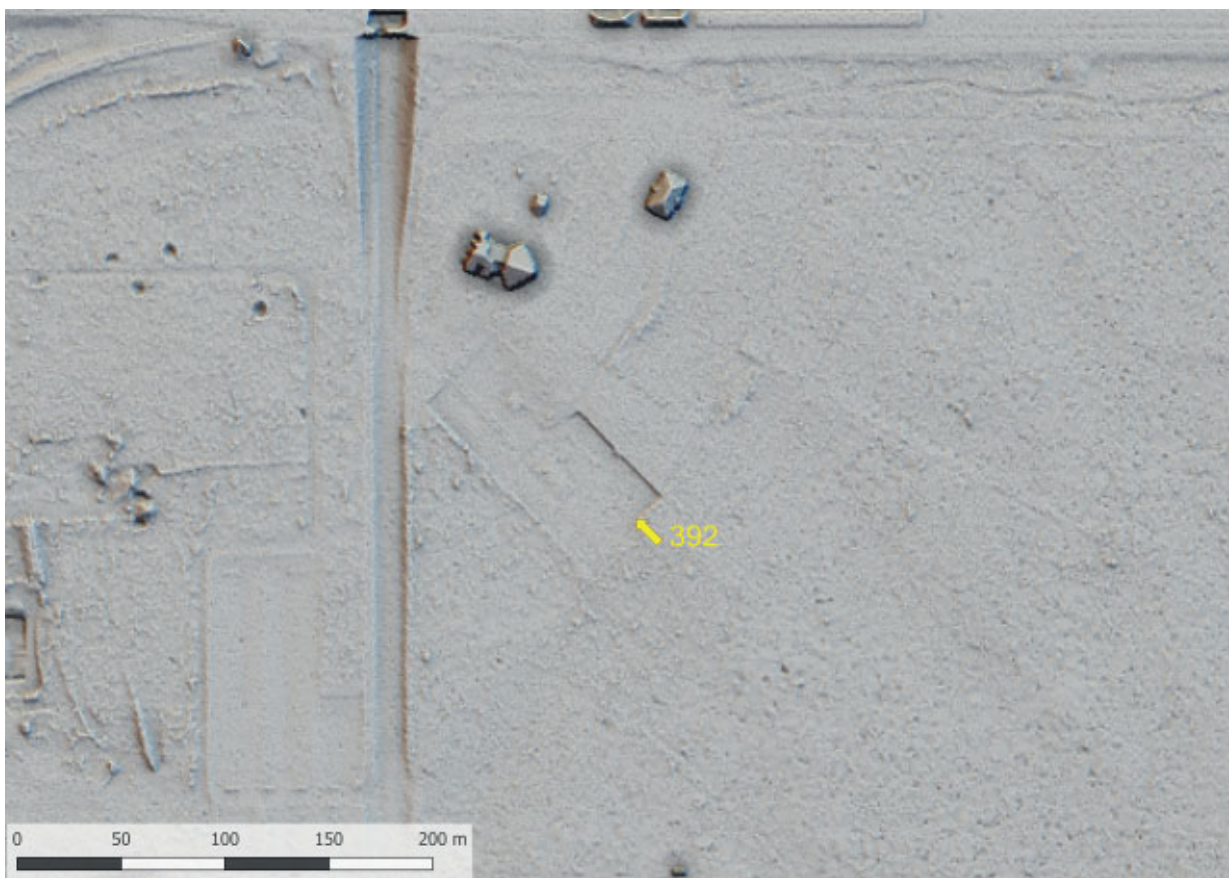
Slika 190 Priprava katrana, zadaj ruski vojni ujetnik (leta 1916) (po Kolar 2015a).

Slika 191 Skupina ruskih vojnih ujetnikov leta 1916 (po Kolar 2015a).

Slika 192 *Delitev hrane ruskim ujetnikom (po Kolar 2007, 7).*

Slika 193 *Lidarski posnetek: vojaško pokopališče Njiverce (kat. št. 392) (izvedba M. Mori).*

Slika 194 Ruski vojni ujetniki na trgatvi v Osterbergerjevem vinogradu v Dolani (po Kolar 2014a, 24).

ča lahko sprejela, kakor priča ohranjeni načrt, okrog 14.000 ljudi, ob polni zasedenosti pa okoli 19.000 ljudi.⁵³⁵ Ohranjeni načrt je predvideval v strniških taboriščih okrog 9.700 ranjenih bolnih vojakov, 2.400 vojnih ujetnikov in 2.000 zaposlenih. Rusko taborišče (III) je merilo 7,4196 ha. Imelo je 24 spalnih barak (vsaka je imela 100 postelj), 10 barak za druge namene in 8 barak za sanitarije.⁵³⁶ Število ruskih vojnih ujetnikov je bilo različno, na primer avgusta leta 1915 jih je bilo 1.712, maja leta 1918 pa le 218.⁵³⁷ Oktobra leta 1917 je taborišče obiskal Svetozar Borojević, ki je hotel ugotoviti, koliko vojnih ujetnikov bi lahko

uporabil za dela v vojski v ožjem zaledju soških bojišč. Nato je vojaška oblast v Strnišču novembra leta 1917 ustanovila štiri gorske čete z namenom, da so na območju končane 12. soške bitke od novembra leta 1917 naprej zbirale zapuščen vojni material italijanske vojske.⁵³⁸

387. Budina pri Ptuj, Koče, Pri Zelenkovih

Pri Zelenkovih je mati sočutno pomagala goriškim beguncem in ruskim vojnim ujetnikom.⁵³⁹

388. Budina pri Ptuj, Koče, Pri Janžkovih

„V Kočah so dobili ruskega ujetnika za pomoč pri poljskem delu samo Janžkovi, ker sta oče in mati

535 Po mnenju nekaterih pa je v taborišču v Strnišču ob polni zasedenosti bivalo 37.000 oseb (Zupanič Slavec, Testen 2007, 77; Koren, Testen 2014, 151, op. 63, glej tu Pulko tu).

536 Rojic 1975, 272 - 273; ista 1984, 59 - 68; glej tudi Ferenc 1996, 184–185; Kolar 2007, 6–10; Kolar 2010, 143–144; Kolar 2015a.

537 Kolar 2014b, 35; Kolar 2015a.

538 Kolar 2015a.

539 Amicus 1969, 3; Dolgan 2009, 237.

bila že zelo stara in nadležna, sin Andraž pa je bil pri vojaki. Zelenkovi otroci so se plaho bližali k Janžkovim in le od daleč opazovali Rusa, velikega, krepkega moža, ki je bil silno priden za delo in pri jedi nič izbiričen. Malo je govoril, seve po rusko, rad pa se je nasmehnil in pokazal bele zobe. Tudi oči so mu sevale prijazno. Počasi so si Zelenkovi otroci upali stopiti tudi k njemu, si rekli z njim kako besedo: *Hočeš jabolko, Nikolaj?* Rad ga je vzel in rekel: *Spasi Bob!*⁵⁴⁰

389. Sobetinci

V prvi svetovni vojni so bili v Sobetincih na večjih kmetijah nastanjeni ruski vojni ujetniki.⁵⁴¹

390. Središče ob Dravi, Gornji gaj

Gozd v Gornjem gaju so sekali ruski vojni ujetniki.⁵⁴²

391. Grabe

„Tako je Občina Središče julija leta 1915 naročila in tudi dobila 20 vojnih ujetnikov. Najprej so jih nastanili v žrebčarni, nato pa v šolski stavbi v Grabah. Za hrano in njihovo nastanitev je država prispevala 1 krono in 40 vinarjev, kasneje pa samo še 80 vinarjev, ujetniki pa so za celodnevno delo dobili plačilo v višini 30 vinarjev. Ujetnike sta nadzirala dva avstrijska vojaka, kasneje jih je nadziral samo še eden. Po narodnosti so bili večinoma Rusi in Poljaki. Kar hitro so se vživeli v življenje pri nas, tudi domačini so jih lepo sprejeli, le na način dela na polju so se težko privadili. Po koncu vojne so nekateri ostali pri nas, dva sta se celo poročila z domačinkama.“⁵⁴³

392. Njiverce – staro pokopališče, EŠD 22452

V vojaškem načrtu iz oktobra leta 1915 je vrisan prostor vojaškega pokopališča v Strnišču v velikosti

0,9273 ha (*sl. 193*). Čuček navaja, da so na pokopališču v Strnišču med prvo svetovno vojno pokopali več kot 3000 vojakov in ruskih vojnih ujetnikov. Leta 1916 je v Strnišču umrlo 5 ruskih ujetnikov, leta 1917 jih je umrlo 18, leta 1918 pa 32. Teh 55 ujetnikov je pokopanih na pokopališču v Strnišču. Po prvi svetovni vojni so tu pokopali še 12 umrlih v ruskem be-gunskem taborišču v Strnišču.⁵⁴⁴ Leta 2014 so postavili lesen križ, ki je posvečen spominu na ruske vojne ujetnike in ruske emigrante, pokopane na nekdanjem vojaškem pokopališču v Strnišču.⁵⁴⁵

393. Ptujška gora

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili na Ptujški gori.⁵⁴⁶

394. Cirkulane

Kmetom in župniku so pri delu na polju pomagali ruski ujetniki. „... Rusi so bili dobri delavci, po veroizpovedi so bili mohamedani. Nekateri so imeli popolnoma mongolski izraz, ljudje, zlasti otroci, so se jih v začetku precej bali. Ker so bili Slovani, se je z njimi lahko občevalo. Med seboj so tudi govorili turško, istotako so prepevali turške pesmi, ki pa našemu ušesu niso posebno prijale ...“⁵⁴⁷

395. Osterbergerjev vinograd v Dolani

Leta 1915 so ruski vojni ujetniki pomagali pri trgatvi v Osterbergerjevem vinogradu v Dolani (*sl. 194*).⁵⁴⁸

396. Podlehnik

Leta 1915 so ruske vojne ujetnike nastanili v Podlehniku.⁵⁴⁹

540 Turnšek 2009, 134.

541 Rižnar 2015, 15.

542 Splet 12.

543 Majerič Kekec 2015, 62.

544 Rojic 1984, 69–72; glej tudi Kolar 2007, 16–17; Kolar 2010, 151 - 154; Damjanović, Gojković 2007, 144.

545 Splet 15; glej Pulko tu..

546 Kolar 2014a, 22.

547 Splet 27.

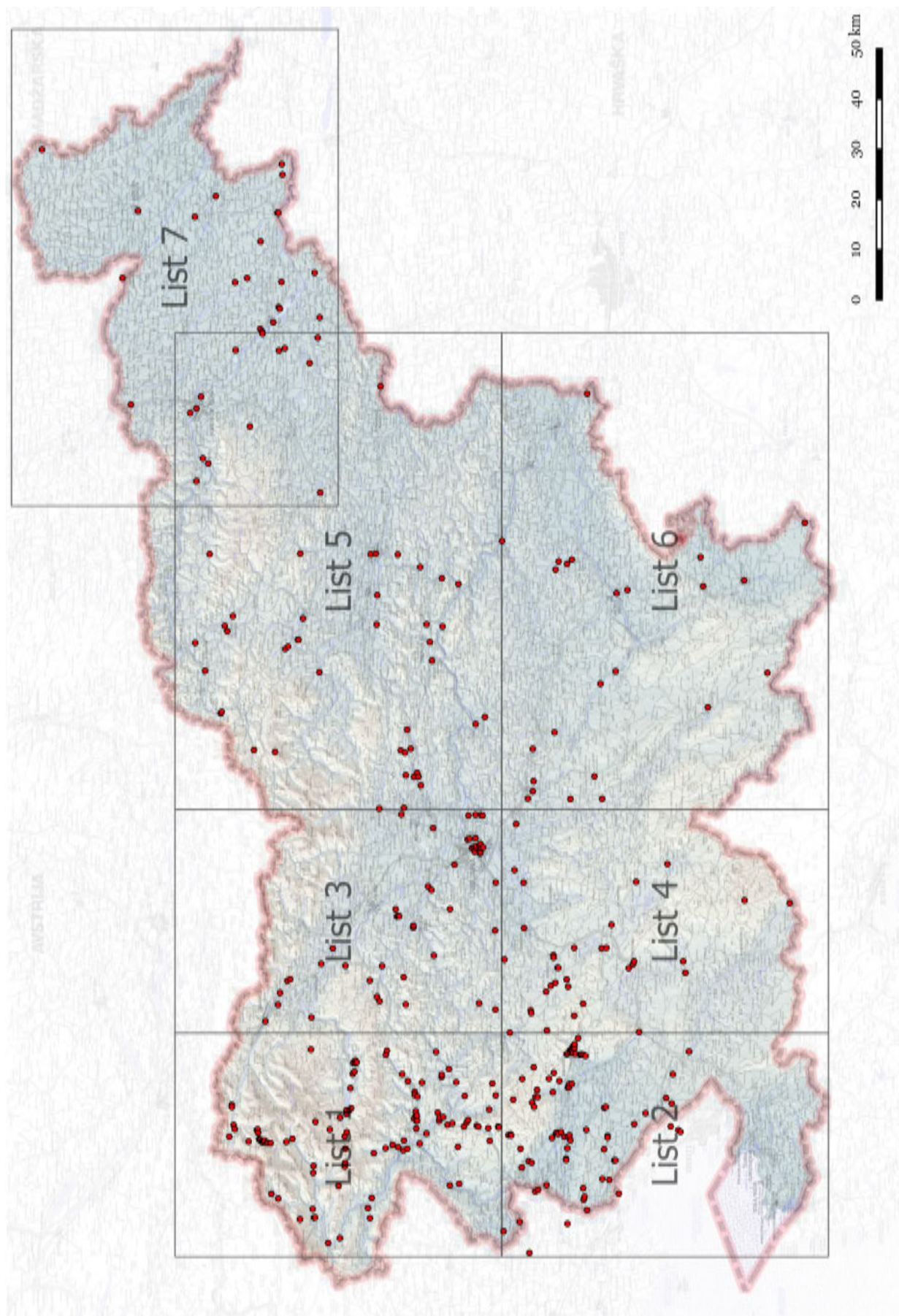
548 Kolar 2014a, 24; Grdina, Pagon 2016, 57.

549 Kolar 2014a, 22.

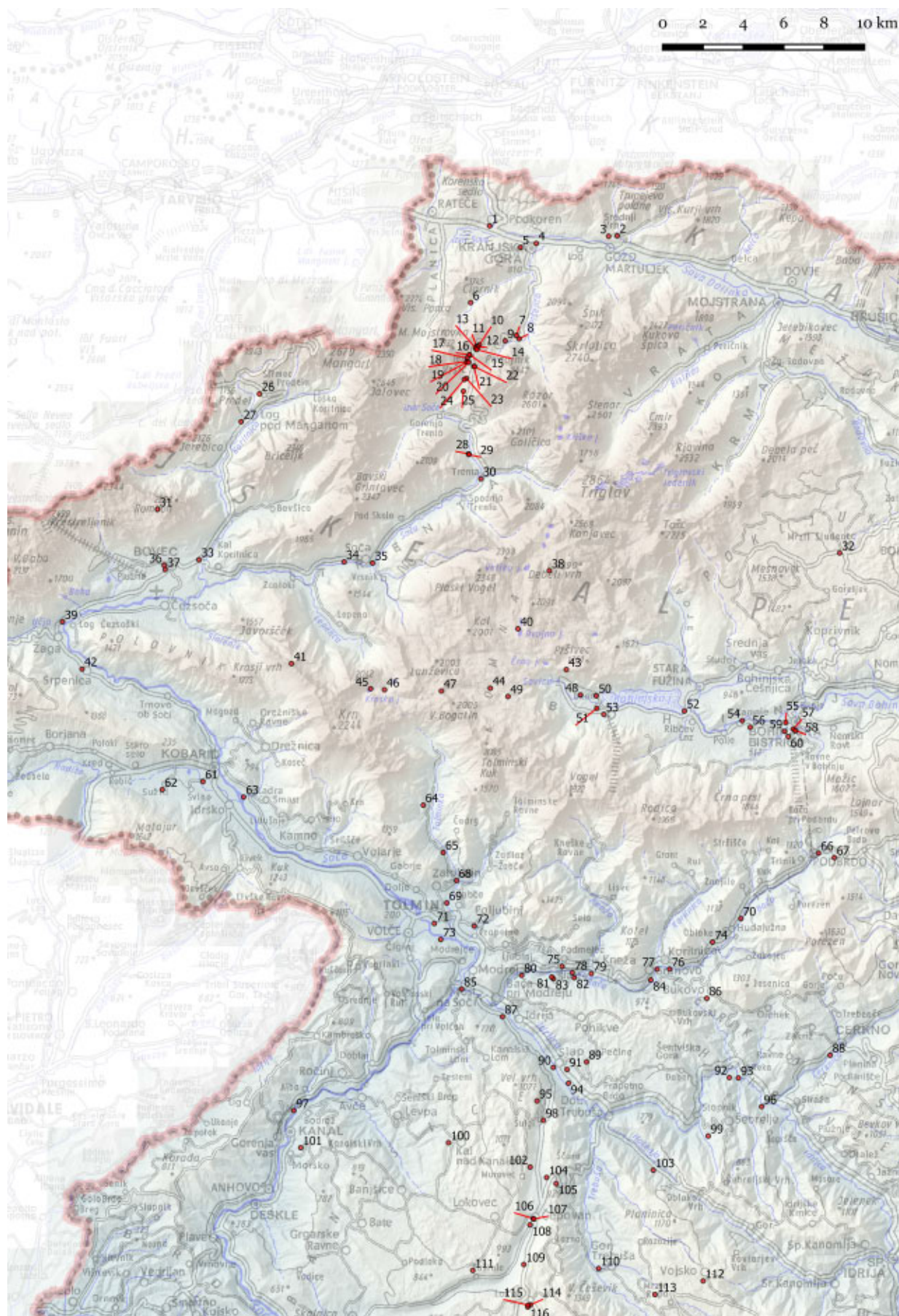
397. Rogatec – stara šola, EŠD 17511

Leta 1915 je bilo v šolski telovadnici v Rogatcu nastanjenih 20 ruskih ujetnikov.⁵⁵⁰

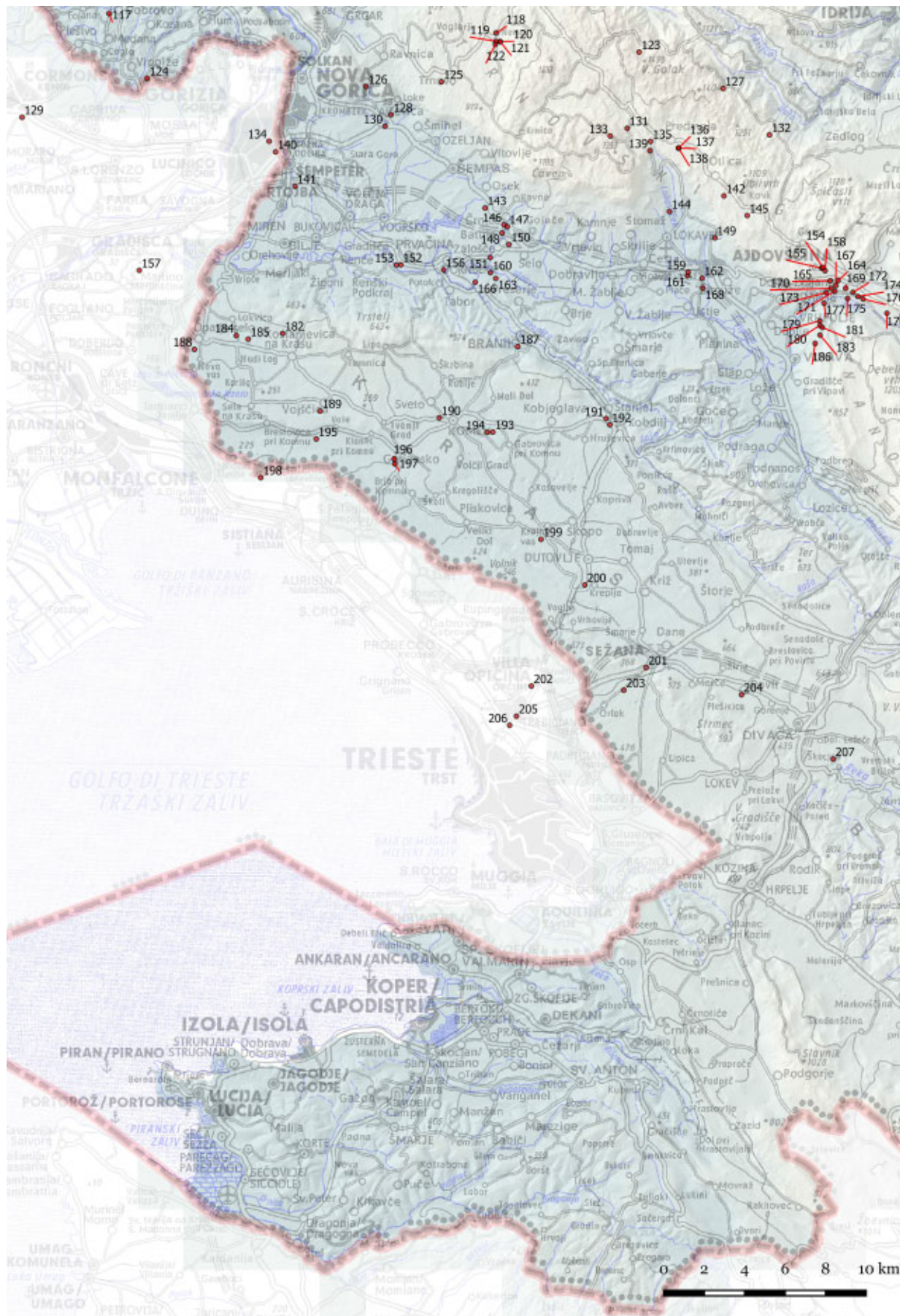
550 Masera 1985, 58.

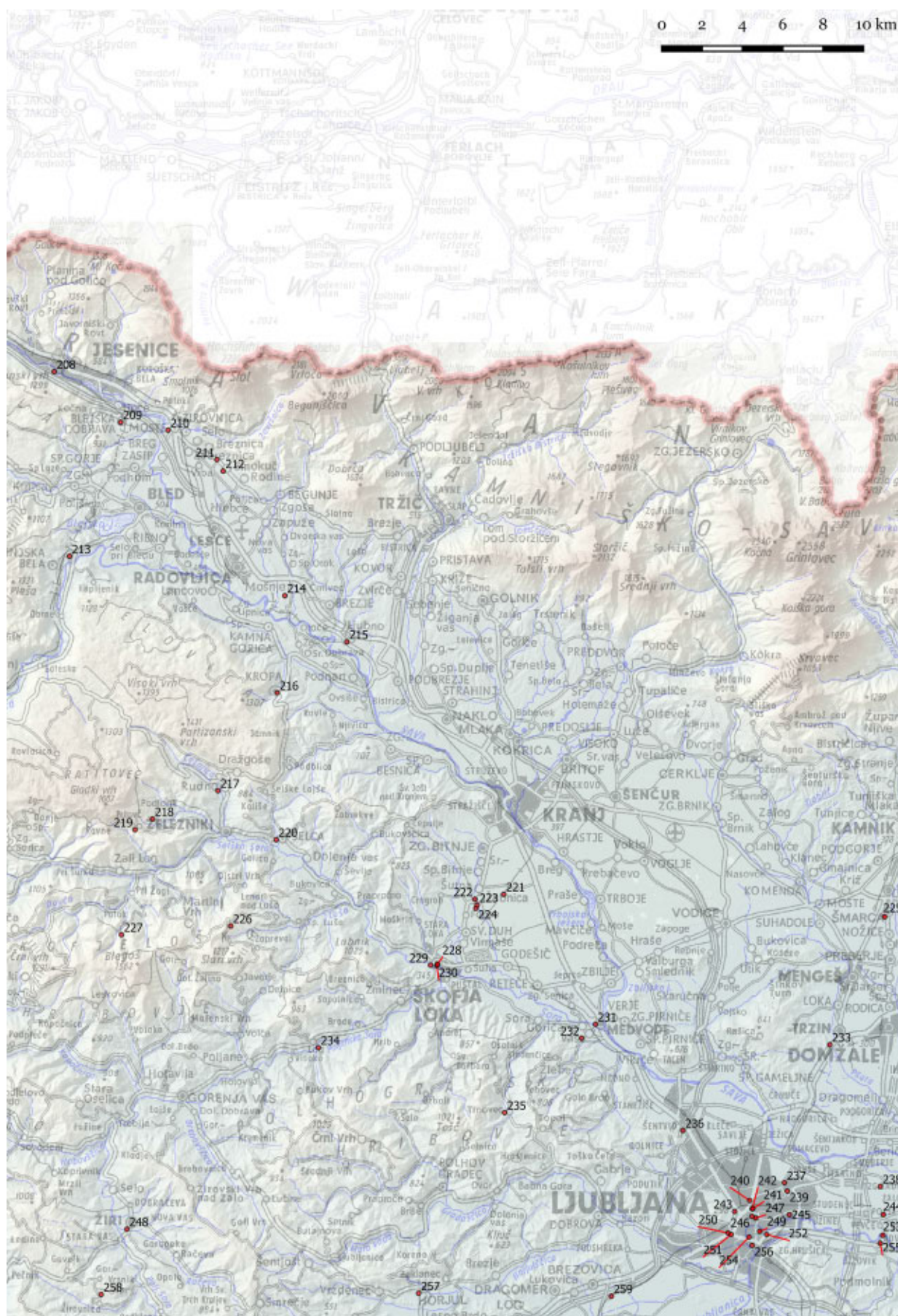
Slika 195 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav (izvedba M. Mori).

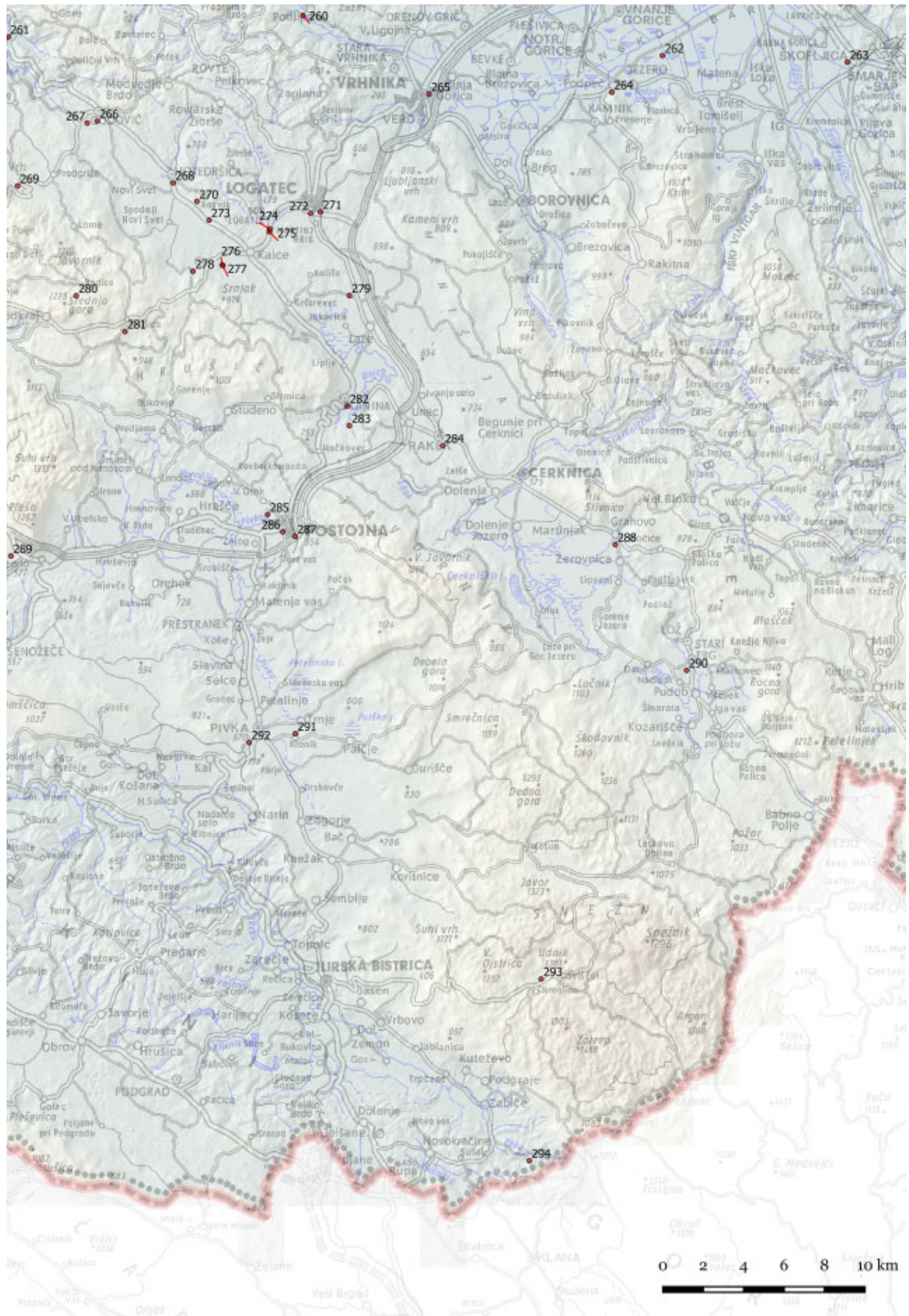
Slika 196 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 1 (izvedba M. Mori).

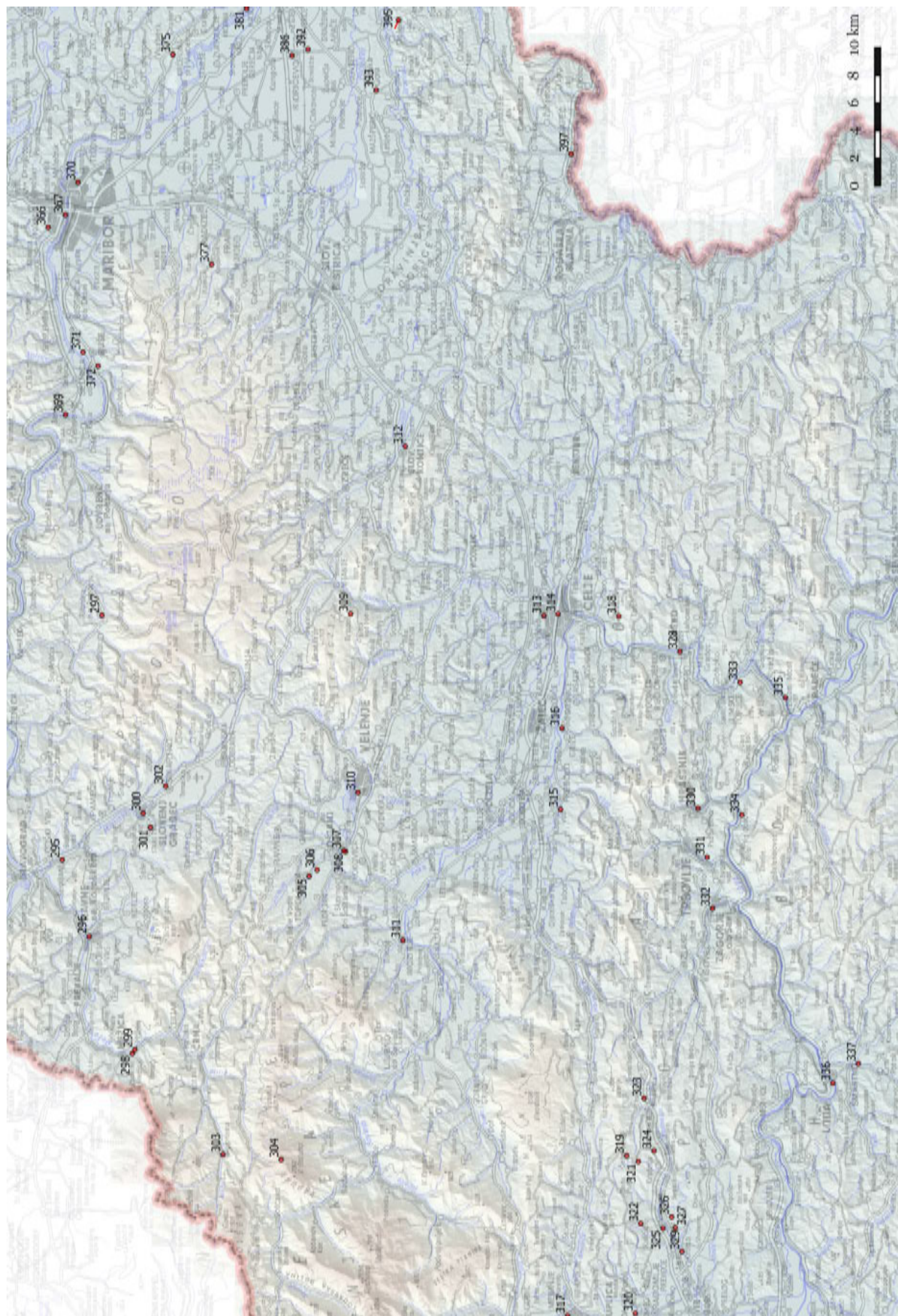
Slika 197 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 2 (izpvedba M. Mori).

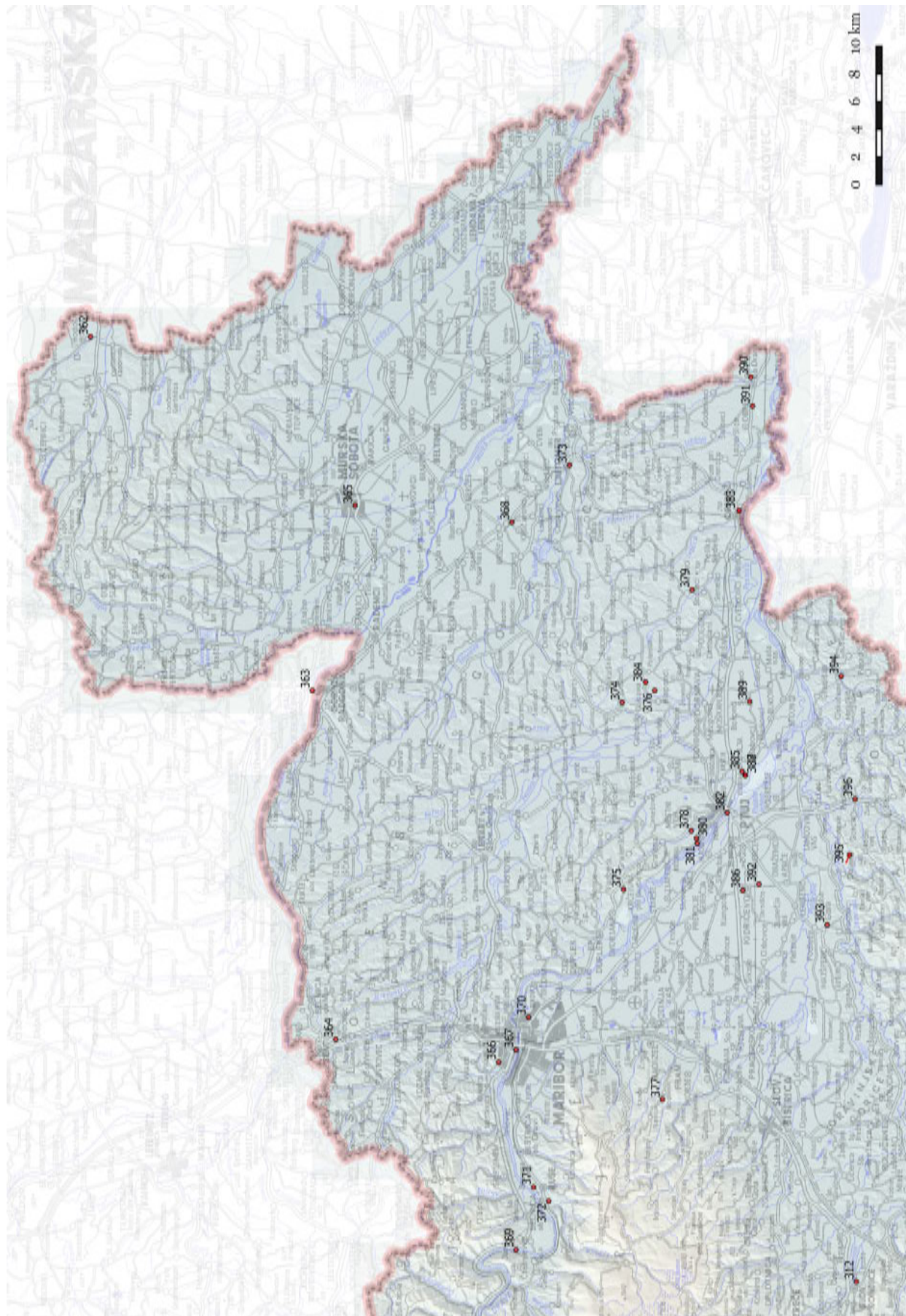
Slika 198 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 3 (izvedba M. Mori).

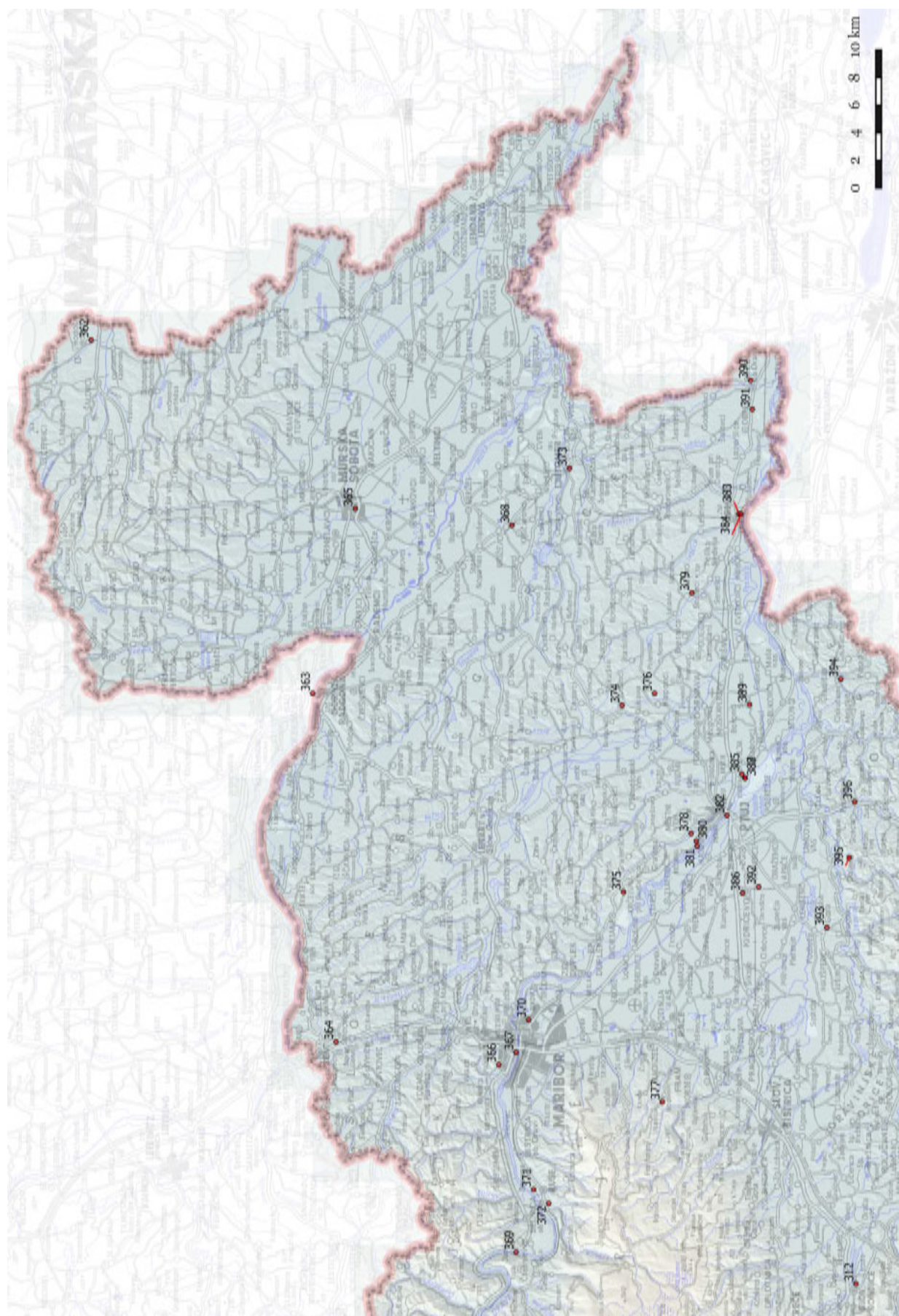
Slika 199 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 4 (izpvedba M. Mori).

Slika 200 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 5 (izvedba M. Mori).

Slika 201 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 6 (izvedba M. Mori).

Slika 202 Karta lokacij prisotnosti vojnih ujetnikov carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju, glede na trenutno stanje raziskav - list 7 (izvedba M. Mori).

Viri in literatura

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Slovenije, Ljubljana

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 13250.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 13302.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 14440.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 14820.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 14989.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 15331.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 15699.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 15938.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 17273.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 612, št. 17798.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica: t. e. 626, št. 2780/17.

SI AS 186, C. kr. kmetijsko ministrstvo: t. e. 73, št. 45949.

SI AS 189, C. kr. ministrstvo za javna dela: t. e. 7, št. 22299.

SI AS 189, C. kr. ministrstvo za javna dela: t. e. 15, št. 34924.

SI AS 189, C. kr. ministrstvo za javna dela: t. e. 17., št. 61540.

PAK – Pokrajinski arhiv Koper

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 398, št. 10586.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 404, št. 1843.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 413, št. 15052.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 413, št. 15053.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 413, št. 17474.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 413, št. 17686.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 414, št. 13117.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 414, št. 13415.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 7748.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 9671.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 9877.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 10163.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 11026.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 11028.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 11119.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 11120.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 423, št. 11825.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 13491.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 13492.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 13495.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 14129.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 14134.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 15826.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 15827.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 15914.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 15919.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 17124.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 424, št. 17127.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 440, št. 13881.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 440, št. 15024.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 447, št. 1848.

SI PAK 633, Okrajno glavarstvo Sežana: t. e. 448, št. 12722.

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM 0054, Okrajno glavarstvo Monošter: t. e. 12, št. 8948.

SI PAM 0054, Okrajno glavarstvo Monošter: t. e. 12., 18429.

SI PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica

SI PANG 28, Občina Bovec: t. e. 1, a. e. 1.

SI PANG 28, Občina Bovec: t. e. 1, a. e. 2.

SI PANG 583, Zbirka fotografij, Johann Freund: a. e. 157, I/14.

Literatura

ABRAM, J. 1917, Mazepovec. – *Dom in svet* 30, št. 3/4, 131–132.

ADAMIČ, F. 1973, Mlinska kolesa, stope in žage. – *Zbornik občine Grosuplje V*, 275–291.

ADAMIČ, F. 2000, Mala kronika treh občin III. – *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropolje XXI*, 9–23.

AMICUS 1969, Jubilej zaslužnega kulturnega delavca. – *Katoliški glas XXI*, št. 9, 3.

ARIH, I. 1975a, Gradnja ceste preko Vršiča v času prve svetovne vojne (1.). – *Železar XVII*, št. 4, (30. januar 1975), 8.

ARIH, I. 1975b, Gradnja ceste preko Vršiča v času prve svetovne vojne (2.). – *Železar XVII*, št. 5, (6. februar 1975), 8.

BATIČ, M. 2012, Črni vrh med prvo svetovno vojno. *Diplomsko delo*.

BERTARELLI, L. V., E. Boegan 1926, Duemila grotte. Milano.

BLAŽEJ, A. 1952, Kako so gradili cesto na Vršič. – *Planinski vestnik* 52, št. 3, 125–128.

BOJC, E. 1973, Mladost v Dobropoljah. – *Zbornik občine Grosuplje* 5, 193–208.

BOŽIČ, L. 1967, Križem kračem po Golcih. – *Planinski vestnik LXVII*, št. 6, 245–254.

BOŽIČ, L. 1970, Ob gornjem toku Idrijce. – *Planinski vestnik LXX*, št. 2, 70–74.

BR, H. 1923, O ruskih žrtvah na Triglavu. – *Slovenski narod LVI*, št. 205, (8. september 1923), 5.

BRATE, T. 1994, Gozdne železnice na Slovenskem. Ljubljana.

BRATINA, B. 2014, Ajšnit. O postavitvi spomenika ruskim vojnim ujetnikom na Colu. – *Gora. Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanah* 18, št. 55/56, 14–15.

BRATINA, B. 2015, Ajšnit. – *Colski časnik* 28, 28–31.

BREČKO, S. 1978, Hrastnik skozi desetletja. II. izdaja. Hrastnik.

BRENČIČ JELEN, M. 1991, Naših njiv nihče več ne orje. Ljubljana.

BREZOVAR, M. 1982a, Ob zvezku neznanega ujetnika Umačenka. *Dokument o ruskih ujetnikih iz 1. svetovne vojne. – Dolenjski razgledi* 4, št. 6 (4. III. 1982), 94–95.

BREZOVAR, M. 1982b, Ob zvezku neznanega junaka. –

- Dolenjski list 9 (1699), 4. marec 1982, 25–28.
- BRODNIK, V. 1989, Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med prvo svetovno vojno. –Kronika 37, št. 3, 226–230.
- BUDKOVIČ, L. 2007, Savska linija – rezervna linija soške fronte. –Gozdarski vestnik 65, št. 10, 495–498.
- BUDKOVIČ, T. 1987, Bohinj med prvo svetovno vojno. –Bohinjski zbornik 1987, 186–189.
- BUDKOVIČ, T. 1999, Bohinj 1914–1918. – Gorenjski kraji in ljudje 13.
- BUDKOVIČ, T. 2012, Ruski vojni ujetniki v Bohinju – delovna sila avstroogrške vojske v zaledju Soškega bojišča. –Bohinjski zbornik II, 143–147.
- BUDKOVIČ, T. 2014, Gorenjska kot zaledje soškega bojišča. –V: Kalan, B. (ur.), Mirno vojaki spite večno spanje. Gorenjska in Gorenci 1914–1918. Kranj, 14–21.
- BUDNA KODRIČ, N. 1996, Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik. –Loški razgledi 43, št. 1, 59–73.
- BUDNA KODRIČ, N. 1997, Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik leto 1917. –Loški razgledi 44, št. 1, 91–107.
- BUDNA KODRIČ, N. 1998, Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik leto 1918. –Loški razgledi 45, št. 1, 153–169.
- BUDNA KODRIČ, N. 2012, Povodenj v dolini Ločnice 8. avgusta 1924. –Kronika 60, št. 1, 113–124.
- CVETEK, M. 2014, Hude so res vojske. Bohinjske pripovedi o 1. svetovni vojni. Celje.
- CVETEK, M. 2016a, Ob 100. obletnici smrti. Grob ruskih ujetnikov v Ukancu. – Bohinjske novice XIX, št. 5, (6. maj 2016), 24–25.
- CVETEK, M. 2016b, Velika vojna v bohinjskem socialnem spominu. –SLO. Slovenski zgodovinski magazin 11, 70–74.
- ČEH STEGER, J. 2013, Narava in pokrajina v Potrčevem pripovednem opusu. –Časopis za zgodovino in narodopisje 84, Nova vrsta 49, zv. 2/3, 5–28.
- ČERNE, V. 1992, Borovška vas. Monografija o Kranjski Gori. Kranjska Gora.
- ČERNIGOJ, F. 1999, Znamenje na Gori. Ajdovščina.
- ČERNIGOJ, F. 2008, Živo rdeči paradižniki s Škabrijela. –V: Trošt et al. Fantje in možje, pojdite domov, boste morali na vojsko. Col z okolico v času 1. svetovne vojne. Col, 227.
- DAMJANOVIČ, D., V. GOJKOVIČ 2007, Staro pokopališče. –Varstvo spomenikov 43 - poročila, 144.
- DEMŠAR, V. 2007, Stavbe in njih lastniki po urbarjih in zemljiških knjigah v katastrski občini Zali Log do druge svetovne vojne. –Železne niti. Zbornik selške doline 4, 245–258.
- DEŽMAN, J. 2014, Pokopališča in spomeniki na Gorenjskem. –V: Kalan, B. (ur.) 2014, Mirno vojaki spite večno spanje. Gorenjska in Gorenci 1914–1918. Kranj, 40–61.
- DOLENC, J. 1976, Audioteka arhiva Janeza Dolenca, kasete 35 B, hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- DOLGAN, M. 2009, Redakcijsko poročilo s komentarjem. –V: Turnšek, M. 2009, Domače stezice. Od Drave do Jadrana, 229–260.
- DOLŽAN ERŽEN, T. 2000, Materialne priče preteklosti. –V: Meterc, J. (ur.), Preteklost v zavetju Stola. Zbornik občine Žirovnica. Žirovnica, 98–109.
- FABJAN, B. 2011, Župnija Žabnica v 1. svetovni vojni. –V: Podnar, F. (ur.), Na robu pojoče ravnine. Zbornik vasi Žabnica, Bitnje, Šutna, Dorfarje in Forme. Žabnica, 184–191.
- FELC, V. 1996, Plaz je pometel spomenik, zveržil konstrukcije in pokopal več sto ljudi. – Delo 38, št. 66, (20. marec 1996), 16.
- FERENC, T. 1996, Gradnja tovarne glinice in aluminija Strnišče med drugo svetovno vojno. – Časopis za zgodovino in narodopisje 67, N. v. 32, zv. 2, 174–204.
- FISCHER, J. 2006, »Ruski« vojni ujetniki na slovenskem ozemlju 1914–1918. –V: Skaza, A. (ur.), Nad pregradami. Prizadevanja za poglobitev stikov med narodi in kulturami Slovenije in Ruske federacije. Jubilejna številka ob desetletnici Društva Slovenija, 133–136.
- FISCHER, J. 2009, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918. –Zgodovinski časopis 63, št. 1–2, 350–372.
- FORTUNAT, D. 1992, Vojaško pokopališče I. vojne. – Varstvo spomenikov 34, 232–233.
- FORTUNAT ČERNILOGAR, D. 1995, Vojaško pokopališče I. svetovne vojne. – Varstvo spomenikov 35, 268.
- FORTUNAT ČERNILOGAR, D. 2007, Soška fronta 1915–1917. S Čehi na soški fronti. Tri zgodbe avstro-ogrskih vojakov s soškega bojišča. Tolmin.
- FRAS, M. 2015, Fran Miličinski. –V: Ratej, M. (ur.), Usode prve svetovne vojne. Ljubljana, 73–80.
- GAMS, I. 2004, Kras v Sloveniji v prostoru in času. Ljubljana.
- GABERŠČEK, S. 2007, Obnova ruske cerkvice pod Vršičem. –V: Zupanič Slavec, Z., P. Testen (ur.), Ruska kapelica pod Vršičem. Ob 15-letnici slovensko –ruskih srečanj (1992–2006). Ljubljana, 168–173.
- GALIČ, L. 2017, Cvetje–Mengore v viharju vojne 1915–1917. Kobarid.
- GALIČ, L., D. PIRIH 2007, Od Krna do Rombona. 1915–1917. Kobarid.
- GALIČ, L., B. MARUŠIČ 2005, Tolminsko mostišče I. Tolmin.
- GERLICA, S. 1993, Železniški most v Zalogu bi imel kaj povedati. –Naša skupnost XXXIV, št. 8, 8.
- GRANDA, S. 2007, Zgodovina Šmarjete in Bele Cerkve. –V: Cvelbar, F., S. Granda (ur.) 2007, Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja. Vršenje časa okrog zgodovinskega Vinjenega Vrha v občini Šmarješke Toplice, 51–217.
- GRANDA, S. 2014, Prva svetovna vojna in slovenska Cerkev. –V: Grdina, I. (ur.), Velika vojna in mali ljudje. Šentjur, 39–53.
- GRDINA, I., N. PAGON (ur.) 2016, Ruski album. Veliko prijateljstvo v slikah. Ljubljana.
- HARL, A. 2013, Priprave Kranjske dežele in obalne pokrajine spomladi 1915 v pričakovanju italijanske invazije (iz vojnega dnevnika c. in k. polkovnika Aloisa Pl. Harla). Kobarid.
- HMELAK, I. 1968, Soška fronta. Koper.
- HODNIK, M. 2015, Vojaške železnice. – V: Šega, J. (ur.) 2015, V zaledju soške fronte. Ljubljana, 12–13.
- HUF-MELICHER 2007, Spomini avstro-ogrškega ča-

- stnika na Tolmin. K.u.k. inženirski štab v Tolminu 1915–1917. Cesta iz Tolmina v Polog. Tolmin.
- ILUSTRIRANI GLASNIK 1915, Ilustrirani glasnik 1, št. 51 (19. avgust 1915), 583.
- INGOLIČ, A. 1970, Izbrano delo 1. Ljubljana.
- JAVORŠEK, J. 1989, Spomini na Slovence I, II. Trst, Ljubljana.
- JELOVŠEK, E., L. OBREŽAN 1977, Naravne nesreče nekoč. Ko je Briše zbrisalo. Ob 100–letnici katastrofalnega plazu pri Zidanem mostu. – Novi tednik. Glasilo občinskih konferenc SZDL 31, št. 2, (13.01.1977), 13.
- JELOVŠEK, E. 2002, Preteklost in razvoj termalnega kopalnišča v Laškem. –V: Maček, J (ur.), Laški zbornik 2002. Laško, 173–209.
- KAČ, T. 2010, Žalec v letih 1918–1945. –V: Kač, T. (ur.) Žalec. Žalec, 95–176.
- KLAVORA, V. 1994, Koraki skozi meglo. Soška fronta, Kobarid, Tolmin 1915–1917.
- KLAVORA, V. 1997, Škabrijel. Soška fronta 1917. Celovec.
- KLAVORA, V. 2000, Plavi križ. Celovec.
- KLAVORA, V. 2007, Doberdob. Kraško bojišče 1915–1916. Celovec.
- KLAVORA, V. 2014a, Fajtji hrib. Bojišče na Komenskem Krasu 1916–1917. Celovec.
- KLAVORA, M. 2014b, Izkušnja vojne in begunstva v pripovedih prebivalcev zgornjega Posočja. – V: Štepec, M. 2014 (ur.), Take vojne si nismo predstavljali. Ljubljana, 67–74.
- KLDB 1937, Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana.
- KLINAR, K., U. ŽELEZNIKAR 2013, Kako se pri vas reče? Hišna imena v naseljih Bohinjska Bistrica, Brod, Kamnje, Laški Rovt, Polje, Ravne v Bohinju, Ribčev Laz, Savica in Žlan. Bohinj.
- KOLAR, N. 2007, Oj fanti, kaj pa zdaj. Vojaška taborišča in rezervne bolnišnice v Strnišču med letoma 1915 in 1918. Ptuj.
- KOLAR, N. 2010, Prispevki k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne. –V: Kolar, N. (ur.), Zbornik občine Kidričevo. Kidričevo, 142–157.
- KOLAR, N. 2014a, Begunci in vojni ujetniki. –V: Kolar, N. (ur.), Živeti z vojno. Ptujski okraj med prvo svetovno vojno. Ptuj, 22–25.
- KOLAR, N. 2014b, Bolnišnica Strnišče pri Ptuj. –V: Kolar, N. (ur.), Živeti z vojno. Ptujski okraj med prvo svetovno vojno. Ptuj, 34–39.
- KOLAR, N. 2015a, Vojna bolnišnica Sternthal-Strnišče pri Ptuj. med letoma 1915 in 1918. Ptuj.
- KOLAR, N. 2015b, Vojni ujetniki na širšem ormoškem območju med prvo svetovno vojno. – Zgodovinski zapisi XII, 85–91.
- KOLENC, D. 2002, Kraji, kjer je prepri doma. Prispevki k turistični podobi Postojne in njene okolice. Postojna.
- KOLENC, P. 2015, „Od tistega dne paradiznikov ne jem več!“ Vasi Trnovskega gozda v zaledju soške fronte z ozirom na zgodbe, ki so jih pripovedovali potomci protagonistov 1. svetovne vojne. –Annales, Series historia et sociologia 25, št. 4, 909–924.
- KOMAC, T. 2015, Ohranjanje spomina na prvo svetovno vojno v Bohinju. Stota obletnica prve svetovne vojne. Diplomsko delo.
- KOREN BOŽIČEK, M. 1989, Umetnostno - zgodovinski oris mestnega jedra in značilnih objektov v Šoštanj. –V: Ravnikar, T. (ur.), Prispevki k zgodovini šaleške doline. Zbornik. –Šaleški razgledi 2, 134–169.
- KOREN, T. 2007, Pot miru. Vodnik po soški fronti v Zgornjem Posočju. Kobarid.
- KOREN, T., P. TESTEN 2014, Ruske sledi iz dni prve svetovne vojne na Slovenskem. – Monitor ISH XVI/1, 107–156.
- KOVAČIČ, F. 1926a, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis. Ljubljana.
- KOVAČIČ, F. 1926b, Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Maribor.
- KRAGELJ, J. 2000, Josip Abram – Trentar. Življenje in delo. Koper.
- KRALJ, S. 2016, Po poti miru in spomina na soško fronto. – Most. Glasilo občine Kanal ob Soči 14, št. 50, 16.
- KRONIKA 1935, Kemična industrija v Mariboru. –Kronika slovenskih mest 2, št. 4, [82*–83*].
- KUMAR, S. 1985, Vojaške železnice na Slovenskem. – Kronika 33, št. 1, 58–61.
- LAJOVIC, A. 2010a, Idrijska železnica – mit ali resničnost? – Nova proga. Glasilo Slovenskih železnic (Jul. - avg. 2010), 24–27.
- LAJOVIC, A. 2010b, Idrijska železnica – mit ali resničnost? –Komunitator. Časopis FMR-Media 10, št. 57, 12–14.
- LAJOVIC, A. 2014, Veliko brezno v Grudnovi dolini. –Bilten, glasilo jamarskega kluba Železničar 29, 36–40.
- LAPAJNE, F. 1921, Grob ob Triglavskem jezeru. –Planinski vestnik XXI. št. 1, 24.
- LAPAJNE, F. 1923, Grob ob Triglavskem jezeru. –Slovenski narod LVI, št. 163, (20. julij 1923), 3.
- LEDENIK, Š. 1992, Devet desetletij elektrike v mežiški dolini. –Časopis za zgodovino in narodopisje 63, nova vrsta 28, št. 2, 343–355.
- LEŠNIK, S. 2017, Vodni stolp v Mariboru in gradnja elektrarn na Dravi. 50 let od dviga vodnega stolpa leta 1968. Spominski zbornik. Maribor.
- LENASSI, B. 1968, Ivanji grad. –V: Savnik, R. (ur.), Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije, 314.
- LESNJAK, T. 2006, Ko preteklost poda roko prihodnosti. 30 let Folklorne skupine Oljka Šmartno ob Paki. –Folklornik 2, 113–114.
- LIPOVEC, A. 2017, Steklenice s Soške fronte. Logatec.
- LOKAR, D. 1951, Leto osemnajsto. –Razgledi 3, 123–132.
- LUTHAR, O. 2000, O žalosti niti besede. Uvod v kulturno zgodovino velike vojne. Ljubljana.
- MAJERIČ KEKEC, N. 2015, Vsakdanje življenje na ormoškem področju med 1. svetovno vojno. –Zgodovinski zapisi XII, 59–71.
- MALEŠIČ, F. (ur.) 2005, Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah. Radovljica.

- MASERA, J. 1985, Šolstvo na območju Rogatca. –V: Marinc, I. (ur.), Rogatec s kraji Dobovec, Donačka gora, Stojno selo. Ob 700 letnici podelitve trških pravic 1283–1983. Rogatec, 56–84.
- MATIČ, D. 1990, Vojaški zapor na Ljubljanskem gradu od 15. 8. 1914 do vstopa Italije v 1. svetovno vojno. –Kronika 38, št. 3, 127–134.
- MATIČ, D. 1992, Karantenska postaja za vojne ujetnike na Ljubljanskem gradu. –Zgodovinski časopis 46, št. 1, 71–85.
- MATIČIČ, I. 2006, Na krvavih poljanah. Ljubljana.
- MATIČIČ, I. 2016, Skozi plamene prve svetovne vojne. Po neskončni poti s slovenskim planinskim polkom. Ljubljana
- MATJAŽIČ, S. 1998, Naš Zalog. Zbir zgodovinskih dogodkov. Zalog.
- MATKO FICKO, F. 2017, Rimske Toplice: Stoletnica Ruske steze. – Svobodna beseda. Revija ZZB za vrednote NOB Slovenije 22, 4.
- MAVER, K. 2014, Prva svetovna vojna. Soško bojišče 1914–1918. Nova Gorica.
- MEDVEŠČEK, P. 1992, Skrivnost in svetost kamna. Zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem. Trst.
- MEJAČ, M., S. FEŠTANJ, J. MATJAŽIČ, B. MIŠMAŠ, M. ŽIBERT, M. JELEN, S. PADEŽNIK 1991, Železniški promet v Zalogu. Zalog.
- MIKLAVČIČ, M. 2001, Žirovci ob rojstvu, poroki in smrti. –Žirovski občasnik 22, št. 31, 39–54.
- MLAKAR, J. 1938, Janka Mlakarja izbrani planinski spisi. Knjiga 1. Ljubljana.
- MOČNIK, M. 2005, Komenski Kras. Ljubljana.
- MOHORIČ, I. 1970, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem. Knjiga 2. Boji za obstoj do samoupravljanja. Ljubljana.
- MOHORIČ, I. 1978, Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem. Zgodovina rudarstva in topilništva v stoletju tehnične revolucije. Knjiga 2. Problemi vsakdanjega rudarskega dela, kronologija rudarjenja 1850–1941. Maribor.
- MRAK, A., J. MRAK 2000, Prva svetovna vojna in vasi pod Stolom. –V: Meterc, J. (ur.), Preteklost v zavetju Stola. Zbornik občine Žirovnica. Žirovnica, 169–189.
- MUGERLI, M. 2015a, Gradnja cest in poti. –V: Šega, J. (ur.), V zaledju soške fronte. Ljubljana, 14–15.
- MUGERLI, M. 2015b, Industrija za potrebe vojske. –V: Šega, J. (ur.), V zaledju soške fronte. Ljubljana, 21–22.
- MUGERLI, M. 2015c, Bela smrt. – V: Šega, J. (ur.), V zaledju soške fronte. Ljubljana, 27 - 28.
- MUGERLI, M. 2016, Snežni plazovi na Vršiču. – SLO. Slovenski zgodovinski magazin 12, 48 - 53.
- MUGERLI, M. 2018, Tovarna elektrod na Blejski Dobravi. –V: Kalan, B. (ur.), Gorenjska v času prve svetovne vojne in soška fronta 1915–1917. Tako srdite vojske, kot je ta, še ni bilo. Zbornik povzetkov 3. zgodovinskega dneva, Kranj. 18. junij 2018, Kranj, 20–21.
- MULEJ, F. 1994, Snežni plazovi, smrtne žrtve in materialna škoda. – Ujma 8, 96–103.
- MUŠIČ, A. 1977, Celjski mestni gozd v Pečovniku (od bukke do smreke in ameriške duglazije). –Celjski zbornik 17, 263–296.
- MÜLLER, J. 1995, Kraji in ljudje grosupeljskega okoliša. –V: Zalar, S. (ur.), Lepote in zanimivosti Grosupljega in okoliških krajev. Ljubljana, 7–76.
- NAGLIČ, P. 2007, Moje življenje v svetovni vojni. Fotodnevnik vojaka (1914 - 1918). Ljubljana.
- NATEK, M. 1983, Žalec (osnovne geografske značilnosti). – Savinjski zbornik 5, 47 - 65.
- NOVAK, B. 1998, Lipa zelenela je. Velika reberija. Ljubljana.
- NOVAK, A. 2014, Črniška kronika. Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno. Gorica.
- OMAN, Ž. 2014, Maribor v prvi svetovni vojni. Življenje v zaledju. Maribor.
- OMERZEL, B. 2006, Bohinjska železnica v baški grapi in prva svetovna vojna. –V: Kofol, K. (ur.), Življenje ob železni cesti. Sto let bohinjske proge. Katalog razstave. Tolmin, 133–150.
- OROŽEN, J. 1958, Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola 1. Od početka do 1918. Trbovlje.
- OROŽEN, J. 1959, Kratka zgodovina rudarstva in industrije v Spodnji Savinjski dolini. –V: Predan, D. (ur.) Savinjski zbornik. Celje, 213–230.
- OROŽEN, J. 1974, Zgodovina Celja in okolice. II. Del (1849–1941). Celje.
- OROŽEN, B. 1992, Slovanski jeziki v Celju med obema vojnama. –Celjski zbornik 28, 153–168.
- PADEŽNIK, S. 1993, Železniška postaja Zalog. –Kronika 41, št. 3, 197–209.
- PAMIČ, R. 1992, Grobišče ruskih vojnih ujetnikov. –Varstvo spomenikov 34, 239.
- PAMIČ, R. 1992, Ruska kapelica na Vršiču. –Varstvo spomenikov 34, 240.
- PAMIČ, R. 1995, Ruska kapela na Vršiču. –Varstvo spomenikov 35, 108–109.
- PAMIČ, R. 1997, Ruska kapelica na Vršiču. –Varstvo spomenikov 37 – poročila, 63.
- PAMIČ, R. 1997, Ruska kapelica na Vršiču. –Varstvo spomenikov 37 – poročila, 64.
- PAMIČ, R. 1999, Ruska kapelica. –Varstvo spomenikov 38 - poročila, 143–146.
- PAMIČ, R. 2007, Ruska kapelica. –Varstvo spomenikov 42 – poročila, 190–191.
- PAMIČ, R. 2010, Ukanc - vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. –Varstvo spomenikov 45 – poročila, 201–203.
- PANGERL, V. 1993, Župnija Selnica v mariborski škofiji. –V: Rajh, B. et al. (ur.) 1993, Selnica ob Dravi. Zbornik ob 900 letnici kraja. Selnica ob Dravi, 92–112.
- PAVLICA, A. (ur.) 1920, Koledar za navadno leto 1921. Gorica.
- PAVŠEK, M. 2015a, Beli smrtni davek velike vojne (1. del). Žrtve v snežnih plazovih med prvo svetovno vojno v Alpah. –Slovenska vojska XXIII, št. 2, 29–31.
- PAVŠEK, M. 2015b, Beli smrtni davek velike vojne (2. del). Žrtve v snežnih plazovih med prvo svetovno vojno v Alpah. –Slovenska vojska XXIII, št. 3, 31–33.

- PAVŠEK, M. 2016, Bela smrt kosi med ruskimi ujetniki. Stoletnica snežnega plazu pod Vrščicem. –Planinski vestnik 116, št. 3, 10–15.
- PEČELIN, V. 2004, Rapalska meja na Žirovskem. –Žirovski občasnik 25, št. 34, 115–126.
- PIRC PAVLIČ, M. 2015, Ajdovščina. –V: Trošt, P. (ur.). 100 let od začetka prve svetovne vojne, 19–23.
- PLAHUTA, S. (ur.) 2005, Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje. Nova Gorica, Batuje.
- PLANINA, F. 1972, Škofja Loka s Poljansko in Selško planino. Škofja Loka.
- PLEŠIVČNIK, D. 1965, Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece. –V: Pobrežnik, R. (ur.) 1965, Med Peco in Pohorjem. Zbornik ob 20-letnici ravenske gimnazije. Maribor, 217–234.
- POLES, S. (ur.) 2014, Hrani jih za spomin, če me več kdaj nazaj ne bo. Sto spominov ob stoletnici začetka prve svetovne vojne iz Šaleške doline in okolice. Šoštanj.
- POTRČ, I. 1983, Koraki. Ljubljana.
- PREŠEREN, J. 1929, Odlomki iz vojnega dnevnika. – Planinski vestnik XXIX, št. 1, 12–17.
- PREŠEREN, J. 1950, Po pozabljenih stezah. – Planinski vestnik L, št. 3, 53–65.
- PRISTAVNIK, A. 2016, Ivan Hojnik, slovenski rodoljub, duhovnik in učitelj v Koprivni. Njegov prispevek k razvoju kulture in gospodarstva. – V: Keber, K. (ur.) 2016, Iz preteklosti Koroške. Svet samorastnikov. – Obzorja Koroške 1, 147–176.
- PULKO, R. 2007, Delovanje Ruske matice in ruskega Rdečega križa na Slovenskem. –Zgodovina v šoli 16, št. 1–2, 49–55.
- PULKO, R. 2011, Ivan Dubrovski–ruski vojak, vojni ujetnik, borec za severno mejo. –Vojnozgodovinski zbornik 43, 31–33.
- RAZINGER, B. 1998, Wocheinit–boksit iz Bohinja. –Geologija 40, 291–298.
- RATEJ, M. 2015, Marcel Žorga. –V: Ratej, M (ur.), Usode prve svetovne vojne. Ljubljana, 111–120.
- REPOVŽ, P. s sodelavci 2007, Žrtve prve in druge svetovne vojne v Šmarjeti. –V: Cvelbar, F., S. Granda (ur.), Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja. Vršenje časa okrog zgodovinskega Vinjenega Vrha v občini Šmarješke Toplice, 383–398.
- REVEN, I. 1990, Vrsniki v plamenih. –Žirovski občasnik 11, št. 16, 74–88.
- RIHTER, J. 2011, Zidani Most skozi časji in Aufletove ajzenponarske duri. Ljubljana.
- RIZNAR, A. 2015, Zgodbe iz preteklosti. – List iz Markovcev 16, št. 1, 15.
- ROJIC, V. 1975, Iz zgodovine Trnišča in Kidričevega. –V: Curk, J. (ur.). Ptujski zbornik IV. Maribor, 271–287.
- ROJIC, V. 1984, Iz zgodovine Trnišča in Kidričevega. – Časopis za zgodovino in narodopisje 55, Nova vrsta 20, zvezek 1, 57–121.
- RUPNIKOVA, I. 1931, Zgodovina Kranjske gore in okoliša. –V: Mohorčič, K. (ur.), Gorenjska. Letoviška, industrijska, trgovska, obrtna. Novo mesto, 170–174.
- RUSTJA, K. 1990, Proga predorov. –Tiri in čas 2.
- RUSTJA, K. 2002, 100 let vipavske železnice. Ajdovščina.
- SCHAUMANN, W. 1991, Die Bahnen zwischen Ortler und Isonzo 1914–1918. Wien.
- SCHAUMANN, G., W. SCHAUMANN 2002, Unterwegs zwischen Save und Soča. Auf den Spuren der Isonzofront 1915–1917. Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/ Dunaj.
- SEDMAK, D. 2001, Življenje v Kobaridu med prvo svetovno vojno. Celovec; Ljubljana; Dunaj.
- SEVER, L. 1998, Lov na polhe v škocjanskih vaseh. –Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole XX, 145–161.
- SIMČIČ, M. 2014, Preden listje odpade bomo doma. Slovenci v prvi svetovni vojni (1914–1918). Ljubljana.
- SIMIČ, M. 1994, Lojzova jama in jama v ozidju med prvo svetovno vojno. –Naše jame 36, 103–108.
- SIMIČ, M. 1996, Po sledih soške fronte. Ljubljana.
- SLOVENEK 1917, Na vrtojbenkih in drugih goriških razvalinah. –Slovenec XLV, št. 264, (17. november 1917), 1–3.
- SLOVENEK 1937, 200 žrtev slovenskih planin. –Slovenec LXV, št. 78 a, (7.4.1937), 3.
- SLOVENSKI GOSPODAR 1925, Ribnica na Pohorju. – Slovenski gospodar 59, št. II, 4.
- SLOVENSKI NAROD 1914, Velik transport ranjencev in bolnikov. –Slovenski narod XLVII, št. 221, (18. september 1914), 2–3.
- STRAŽAR, S. 1985, Črni graben. Od Prevoj do Trojan. Lukovica.
- STRAŽAR, S. 1993, Mengeš in Trzin skozi čas. Mengeš, Trzin.
- STROPNIK, I. (ur.), 1990, Šaleški ibidem I. Antologija malega šaleškega pesništva. – Šaleški razgledi 5.
- SVOLJŠAK, D., T. FABEC 2006, Šušec–Sušet. –Varstvo spomenikov 39–41 – poročila, 164–167.
- SVOLJŠAK, P., D. PIRIH, D. FORTUNAT ČERNILOGAR, L. GALIČ 2005, Tolminsko Mostišče II. Tolmin.
- ŠAŠEL KOS, M. 1994, Savus and Adsalluta. –Arheološki vestnik 45, 99–122.
- ŠEŠKO, A. 2013, Zgodovina skozi vojne vihre. –V: Radovanovič, S. (ur.), Zbornik občine Šentilj skozi čas. Šentilj, 59–69.
- ŠIFRER, A. 2011, Spomini na prvo svetovno vojno. –V: Podnar, F. (ur.), Na robu pojoče ravnine. Zbornik vasi Žabnica, Bitnje, Šutna, Dorfarje in Forme. Žabnica, 192–199.
- ŠIMAC, M. 2011, Župnija Preserje v letih vojne 1914–1918. –V: Dolinar, F. M (ur.), Župnija Preserje skozi čas. Preserje, 49–68.
- ŠKETA, M. 2008, Selčan Cene Kopčavar, profesor, slavist, prevajalec (2.4. 1922 – 26. 2. 1966). –Železne niti. Zbornik selške doline 5, 141–159.
- ŠKODIČ, D. 2016, Smrt na Erzherzog Eugen Strasse. Stoletnica vršiške ceste. –Planinski vestnik 116, št. 3, 4–9.
- ŠMITEK, Z. 1987, Delitev dela v gospodarstvu. –V:

- Krnel – Umek, D., Z. Šmitek (ur.) 1987, Kruh in politika. Poglavja iz etnologije Vitanja, 49–252.
- ŠVAJNCER, J. J. 2004, Logatec v zgodovini. Logatec.
- ŠVAJNCER, J. J. 2008, Sulice, sekire, helebarde. Logatec, Ljubljana.
- TAVČAR, I. 1928, Ruska kapelica ob potu na Vršič. – Planinski vestnik 28, št. 5, 121.
- TIČAR, Z. 2000, Blišč rimske Trnjudčice ali Rimske toplice nekoč in danes. Laško.
- TRATNIK, V. 2006, Arheološka podoba Cola med Ajdovščino in Hrušico. Diplomsko delo.
- TROBIČ, M. 2016, Še vedno na prepihu. Priповedi iz dežele med Logatcem in Črnim vrhom, Uncem in Rovtami. Ljubljana.
- TROŠT, L., M. BENČINA, J. ŠKVARČ 2008, Fantje in možje, pojdite domov, boste morali na vojsko. Col z okolico v času 1. svetovne vojne. Col.
- TROŠT, P. 2015, Vipavska železnica in vojaška tovarna žičnica ter njuna uporaba v času 1. svetovne boje. –V: Trošt, P. (ur.) 100 let od začetka prve svetovne vojne, 31–34.
- TURNŠEK, M. 2009, Domače stezice. Od Drave do Jadrana. Celje.
- URAN, F. 1957, Kako se je delala cesta na Vršič. –Planinski vestnik 57, št. 1, 151–163.
- URŠIČ, H. 1968, Gorenja Trebuša. – V: Savnik, R. (ur.), Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije, 402.
- URŠIČ, H. 1968, Trenta. –V: Savnik, R. (ur.), Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije, 427–428.
- URŠIČ, L. 1990, Spomini na domače narečje in Krško–Mujljevski govor. –Zbornik občine Grosuplje XVI, 139–143.
- VELIKONJA, U. 2001, Gora in Gorjani med prvo svetovno vojno. –V: Černigoj, F. (ur.), Mati gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih, ob 400 - letnici naselitve Gore. Predmeja, 271–284.
- VIDEČNIK, A. 2015, Laykafova vojna kronika Mozirja 1914–1918. Mozirje.
- VIDIC, S. 1940, Spomini. –V: Fajdiga, V., F. Jesenovec (ur.) 1940, Naš Bežigrad. V luči zgodovine, kulture, gospodarstva. Ljubljana, 32–36.
- VOLC, J. 1947, Zgodovina Kranjske Gore. Kranjska Gora.
- VONČINA, A. 2014, Mreža oskrbovalnih poti trnovskega gozda med prvo svetovno vojno. – Gora. Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih 18, št. 55/56, 9–13.
- VURNIK, B. 2007, Ljubljanski grad v prvi svetovni vojni. –V: Naglič, P. Moje življenje v svetovni vojni. Fotodnevnik vojaka (1914 - 1918). Ljubljana, 17–38.
- ZADNIKAR, G. 2016, Ruska begunska kriza in njena reševanja. –Monitor ISH XVIII/1, 33–46.
- ZDOVC, V. 2000, Tovarna usnja v Konjicah. –Zbornik Konjice z okolico, II knjiga, 93–116.
- ZELIČ, O. Z. 2015, Odtisi stoletij od visokega srednjega veka do danes. –V: Zelič, O. Z. (ur.), Občina Sevnica, Sevnica, 111–203.
- ZIKA, I. 1967, Anton Stražar – ljudski pisatelj. –V: Kamniški zbornik XI, 115–138.
- ZLOBEC, A. 2010, V viharju prve svetovne vojne. Ljubljana.
- ZRNEC, J. 1968, Pred 150 leti so odprli Postojnsko jamo. –Slovenski izseljenski koledar 1969 XVI, 129–133.
- ZUPAN, A. 1968, Čepovan. –V: Savnik, R. (ur.), Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije, 200.
- ZUPANČIČ, F. J. 1998, Dnevnik 1914–1918. Ljubljana.
- ZUPANIČ SLAVEC, Z. 2007, Ruska kapelica–rodovom v spomin in opomin. Vršiška cesta in ruski ujetniki (1915 - 1917). –V: Zupanič Slavec, Testen (ur.), Ruska kapelica pod Vršičem. Ob 15–letnici slovensko–ruskih srečanj (1992 - 2006). Ljubljana, 54–119.
- ŽABOTA, B. 2015, Vojni ujetniki. –V: Šega, J. (ur.) 2015, V zaledju soške fronte. Ljubljana, 33–35.
- ŽIGON, Z. 2014, Hubeljski vodovod, gradnja cest in prva letališča. – Latnik 152, 31.
- ŽUPANČIČ, U. 1967, Petdeset let ruske ceste prek Vršiča (1611 m). 10000 umrlih in ponesrečenih. – Nedeljski dnevnik VI, št. 89, (02.04.1967), 5.

Spletni viri

- Splet 1. <http://www.rtv slo.si/prva-svetovna-vojna/zgodbe-in-pricevanja/raje-na-fronto-samo-da-bo-stranod-teh-prokletih-plazov/388522> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 2. <http://europeana1914-1918.eu/fr/contributions/3661> (vhod 30. 1. 2017).
- Splet 3. <http://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3047033&DEID=10&SQNZNR=1>
- Splet 4. <http://rkd.situla.org/> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 5. <http://drustvo-sluru.si/language/sl/blog/grob-ruskih-ujetnikov-v-ukancu/> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 6. http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronte/ch05.html (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 7. <http://shrani.najdi.si/?2U/oS/3FBBaceD/tabla1-nacrt1bd4b.png> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 8. <https://ruska-sled.weebly.com/fotografije.html> (vhod 15. 5. 2018).
- Splet 9. <https://sites.google.com/site/zaledjesoskefronte/leta-vojne/tragedija-pri-lusinu> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 10. <http://www.planota.si/en/kraji/cepovan/zanimivosti/71-cestne-povezave> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 11. <http://ruska-sled.weebly.com/cesta-in-spomenik.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 12. www.sredisce-ob-dravi.si/novice/file.php?file=Zgodovina.pdf (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 13. <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/15594873.jpg> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 14. <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/15392831.jpg> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 15. <https://www.kamra.si/mm-elementi/item/spominski-park-v-kidricevem-obelezje-ruskim-vojnim-ujetnikom.html> (vhod 30. 10. 2017).

- Splet 16. <https://www.dnevnik.si/253337> (vhod 7.8.2018).
- Splet 17. http://www.14-18.it/foto/mcrr_x_214 (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 18. http://www.storija.info/cms/data/pages/files/000013_resource1_orig.pdf (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 19. http://nagyhaboru.blog.hu/2015/07/05/voja_ki_tabor_segeti_ivljenje_za_frontno_rto_na_doberdobu (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 20. <http://ruska-sled.weebly.com/381eleznica.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 21. <http://www.bildarchivaustria.at/Preview/15586682.jpg> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 22. <http://www.itinerarigrandeguerra.com/code/43749/Deveta-soska-bitka> (vhod 1. 10. 2017).
- Splet 23. http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronce/ch07.html (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 24. http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronce/ch15.html (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 25. <http://www.jursinci.si/zgodovina-obcine.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 26. <https://zgodovinanadlani.si/ljubljana-dobila-nov-spomenik/> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 27. <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/vojna-leta-1916-1917.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 28. <https://zgodovinanadlani.si/ruski-vojni-ujetniki-v-ljubljani/> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 29. <http://www.rtv slo.si/prva-svetovna-vojna/vojaska-zeleznica-feldban-od-logatca-do-soske-ronce/343983> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 30. <http://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3039013&DEID=10&SQNZNR=1> (vhod 3. 7. 2018).
- Splet 31. <http://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3039014&DEID=10&SQNZNR=1> (vhod 3.7.2018).
- Splet 32. <http://www.primorskival.si/novica.php?oid=6749> (vhod 15. 5. 2018)
- Splet 33. <http://renton.si/velikavojna/soska-fronta-kobarid/> (vhod 15. 5. 2018).
- Splet 34. <http://ruska-sled.weebly.com/baraka.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 35. <http://ruska-sled.weebly.com/predor.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 36. <https://www.kamra.si/mm-elementi/item/gradnja-predora-naklo.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 37. <http://ruska-sled.weebly.com/vojasaronko-taboriscaron269e.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 38. <https://www.kamra.si/mm-elementi/item/gorica-semenisce-1914.html> (vhod 15. 5. 2018).
- Splet 39. <http://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3037283&DEID=10&SQNZNR=1> (vhod 4. 7. 2018).
- Splet 40. <http://ruska-sled.weebly.com/postojnska-jama--ruski-most.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 41. <http://ruska-sled.weebly.com/268rni-dol.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 42. <http://ruska-sled.weebly.com/dleto.html> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 43. <http://www.slovenskenovice.si/novice/slovenija/gozdar-ze-40-let-skrbi-za-ruski-grob> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 44. <https://www.kamra.si/album-slovenije/item/vasilij-konstantin-cerednicenko.html> (vhod 30. 1. 2017).
- Splet 45. <http://www.primorci.si/osebe/melihen-andrej/1583/> (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 46. https://zgodovinsko.files.wordpress.com/2017/05/tabla-sternthal_pot1.jpg?w=748 (vhod 30. 10. 2017).
- Splet 47. http://www2.sistory.si/publikacije/razstave/V_zaledju_soske_fronce/ch15.html.

Ustni viri

- Fabec, T. 2017, po pripovedovanju I. Ivančiča.
- Mihelič, M. 2017, po pripovedovanju družine Petrevčič, Kanalski Vrh 8.
- Vinazza, M. 2017, po pripovedovanju vaščanov Gradišča pri Divači.

Miha Mihelič
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
miha.mihelic@zvks.si

